

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα

Η Έρευνα διεξήχθη από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ και την Εταιρεία Δημοσκοπήσεων ALCO για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς

Το έργο χρηματοδοτήθηκε από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα «ΝΕΟΛΑΙΑ»

Μάιος 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΣΚΟΠΟΙ, ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
– Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ σελ. 5
2. ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ & ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΟΛΑΙΑ:
ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ σελ. 7
3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: Η ΝΕΟΛΑΙΑ
ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ σελ. 10
4. Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ σελ. 28

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ,
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ σελ. 39
2. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ - ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ, ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ σελ. 47
3. ΔΗΜΟΣΙΑ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ σελ. 60
4. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΜΟΣ – ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ σελ. 69
5. ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΖΩΗΣ, ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟ-ΕΙΚΟΝΑ σελ. 79
6. ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ σελ. 86
7. ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΣΤΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ σελ. 98
8. ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ σελ. 103
9. ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ – ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ σελ. 117
10. ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ σελ. 129
11. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΙ ΕΘΕΛΟΝΤΙΣΜΟΣ σελ. 146
12. ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ σελ. 164
13. Η ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΝΕΟΛΑΙΑ σελ. 173

14.ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗ ΓΓΝΓ – ΥΠΑΡΚΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΗΤΕΣ ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ	σελ. 186
15.ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ	σελ. 194

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΣΥΝΟΨΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	σελ. 203
2. ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΕΞΟΔΟΙ	σελ. 207
3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	σελ. 225

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΣΚΟΠΟΙ, ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ – Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Κεντρικό στόχο του παρόντος ερευνητικού προγράμματος αποτελεί η πληρέστερη χαρτογράφηση και ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της νέας γενιάς, καθώς και η μεγαλύτερη κατανόηση και γνώση της νεολαίας ιδίως όσον αφορά παραμέτρους άμεσης ευρωπαϊκής και εθνικής προτεραιότητας όπως η συμμετοχή, η ενημέρωση και οι εθελοντικές δραστηριότητες – δεδομένης και της πρόσφατης εμπειρίας των Ολυμπιακών αγώνων. Οι παράμετροι αυτές εντάσσονται στο πλαίσιο της Λευκής Βίβλου αλλά και του ευρωπαϊκού προγράμματος ΝΕΟΛΑΙΑ για «μια νέα πνοή για την ευρωπαϊκή νεολαία», που αποδίδει προτεραιότητα στην **βελτίωση της γνώσης του κοινού για τις ανησυχίες των νέων**. Επιπλέον, τα αποτελέσματα της έρευνας στοχεύουν στην παροχή εξειδικευμένων και έγκυρων στοιχείων που θα διευκολύνουν το έργο των υπεύθυνων ευρωπαϊκών και εθνικών φορέων (όπως η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς) μέσα από την ανάπτυξη δράσεων που θα ενισχύουν την ενεργό συμμετοχή και ένταξη των νέων πολιτών στο εθνικό και ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Ειδικότερα, **τα αποτελέσματα του παρόντος ερευνητικού προγράμματος αναμένεται να συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός συνεκτικού γνωστικού πεδίου για τη νεολαία ώστε να καταπολεμηθεί η διασπορά και κατασπατάληση των πόρων και να διασφαλισθεί η διαθεσιμότητα επίκαιρων πληροφοριών που προϋποθέτει ο επαρκής σχεδιασμός παρεμβάσεων στους τομείς αυτούς**. Ως εκ τούτου, στην ανάλυση και την ερμηνεία των δεδομένων έγιναν πολλές συγκριτικές αναφορές σε άλλες προγενέστερες έρευνες σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο (στόχος 3 Λευκής Βίβλου). Στο βαθμό δε που θα εξασφαλιστεί η πρόσβαση των ενδιαφερομένων φορέων στα αποτελέσματα της έρευνας και αυτά γίνουν αντικείμενο διάχυσης στα ΜΜΕ και στην ερευνητική κοινότητα, θα πολλαπλασιαστούν οι ευκαιρίες για μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των παλαιότερων και νεώτερων προβλημάτων της ελληνικής νεολαίας.

Τα αποτελέσματα του ερευνητικού προγράμματος καταγράφονται στην ανά χείρας τελική έκθεση, η οποία αποτελείται από τρία μέρη και επιμέρους κεφάλαια. Το πρώτο μέρος αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια στα οποία μνημονεύονται προηγούμενες έρευνες για τη νεολαία στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Επίσης, καταγράφεται το

ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας «νεολαία» στη παλαιότερη και σύγχρονη κοινωνιολογική και πολιτισμολογική βιβλιογραφία, καθώς το περιεχόμενό της κάθε άλλο παρά ως αυτονόητο πρέπει να εκλαμβάνεται. Στο τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους περιγράφονται οι μεθοδολογίες που εφαρμόστηκαν καθώς και το συνολικό δειγματοληπτικό σχέδιο της έρευνας.

Το δεύτερο μέρος είναι το μεγαλύτερο της τελικής αυτής έκθεσης. Αποτελείται από δεκατέσσερα κεφάλαια που αντιστοιχούν στις επιμέρους θεματικές του ερευνητικού προγράμματος, όπως αυτές μελετήθηκαν με τη συνδρομή ποσοτικών και ποιοτικών μεθοδολογιών. Στο τρίτο μέρος, αποτελούμενο από τρία σύντομα κεφάλαια, γίνεται μια συνολική σύνοψη των κυριότερων συμπερασμάτων της έρευνας και βάσει αυτών προτείνονται περαιτέρω ερευνητικές προοπτικές για τη μελέτη ειδικών προβλημάτων και επιμέρους τμημάτων της νεολαίας στην Ελλάδα, καθώς και προτάσεις προς τη ΓΓΝΓ για βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών της. Εκτός από το ερωτηματολόγιο της δειγματοληπτικής έρευνας, η παρούσα τελική έκθεση συνοδεύεται από παραρτήματα στατιστικών στοιχείων και πλήρη απομαγνητοφωνημένα κείμενα από τις προφορικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ & ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΟΛΑΙΑ. ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Στην χώρα μας σπανίζουν οι μεγάλης κλίμακας, πανελλαδικού χαρακτήρα, κοινωνικές και πολιτικές έρευνες για την ελληνική νεολαία. Η πρώτη εμπειριστατωμένη μελέτη έγινε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) το 1983 με θέμα *Έρευνα Νέων: Διάθεση Χρόνου, Διαπροσωπικές Σχέσεις* και δημοσιεύθηκε δύο χρόνια αργότερα.¹ Την ίδια χρονιά δημοσιεύθηκε έρευνα της Ιωάννας Λαμπίρη-Δημάκη με θέμα τις αξίες και τις κοινωνικές αντιλήψεις των φοιτητών της Νομικής Σχολής.² Με βάση τα στοιχεία της έρευνας του ΕΚΚΕ του 1983, ο Γιάννης Μυριζάκης δημοσίευσε μια σειρά δευτερογενών αναλύσεων σχετικά με τις ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες της ελληνικής νεολαίας.³

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 έγιναν δύο πανελλαδικές έρευνες νεολαίας από το Ινστιτούτο V.PRC για λογαριασμό της ΓΓΝΓ (1997 & 1999)⁴ και μία έρευνα για τη νεολαία του Νομού Θεσσαλονίκης από το ΕΚΚΕ για λογαριασμό της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Θεσσαλονίκης (1994).⁵ Το 1997 πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και μία ειδικότερη έρευνα που αφορούσε την πολιτική κουλτούρα και τις κοινωνικές αξίες των φοιτητών της Αθήνας.⁶ Επίσης, το 1999 πραγματοποιήθηκε

¹ Χ. Κελεπής, Α. Μουρίκη, Γ. Μυριζάκης, Θ. Παραδέλλης, Ο. Γαρδίκη, Α. Τεπέρογλου, «Νέοι: Διάθεση χρόνου, διαπροσωπικές σχέσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 57, 1985, σελ. 83-144.

² Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, *Η ελληνική κοινωνία στην φοιτητική συνείδηση*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1983. Πρβλ. και την ψυχολογική έρευνα σε αντιπροσωπευτικό δείγμα φοιτητών της Αθήνας που έγινε το 1986 από τον Δ. Γεώργα, «Οι οικογενειακές αξίες των φοιτητών», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 61, 1986, σελ. 3-29. Ειδικά για τους φοιτητές, που αποτελούν ξεχωριστό τμήμα της νεολαίας, είχε προηγηθεί η έρευνα της Anderson βασισμένη σε στοιχεία του τέλους της δεκαετίας του '70 (L. R. Anderson, *Προσωπικότητα και στάσεις των φοιτητών των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1980).

³ Γ. Μυριζάκης, *Ελεύθερος Χρόνος των Νέων. Ψυχαγωγικές και Αθλητικές Δραστηριότητες*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1997.

⁴ ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, *Οι νέοι του καιρού μας. Αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της ελληνικής νεολαίας (1997-1999)*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2000.

⁵ ΕΚΚΕ/Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσσαλονίκης, *Η ταυτότητα, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες της νεολαίας στο νομό Θεσσαλονίκης*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1999.

⁶ Ν. Δεμερτζής & Α. Αρμενάκης, «Η πολιτική κουλτούρα και τα μέσα επικοινωνίας. Η περίπτωση των φοιτητών της Αθήνας», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 16, 2000, σελ. 34-71. Στους φοιτητές ως «ενεργή μειονότητα» που εξεγέρθηκαν στο Πολυτεχνείο το Νοέμβριο του 1973 επικεντρώθηκαν εκείνη την περίοδο και δύο άλλες έρευνες. Βλ. σχετικά Ά. Μαντόγλου, *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου. Η συγκρουσιακή σχέση ατόμου και κοινωνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1995, και Α. Μαντόγλου και Κ. Χαραλάμπους, «Πολιτική εξουσία και κοινωνική επιρροή», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 11, 1998, σελ. 54-98.

από το Ινστιτούτο Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ για λογαριασμό του Υπουργείου Παιδείας έρευνα με θέμα «Έθνος και Δημοκρατία στην Ελληνική Εκπαίδευση» που αφορούσε το μαθητικό πληθυσμό της Γ' Γυμνασίου και της Γ' Λυκείου.⁷

Στην τρέχουσα δεκαετία έχουν μέχρι στιγμής διεξαχθεί δύο κοινωνικές έρευνες, αμφότερες για λογαριασμό της ΓΓΝΓ. Η πρώτη το 2003 με θέμα την ελληνική νεολαία από το Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ψηφιακής Τεκμηρίωσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου⁸ και η δεύτερη από το Ανοικτό Πανεπιστήμιο.⁹ Η παρούσα έρευνα σχεδιάστηκε έτσι ώστε, αφενός, να αξιοποιηθούν, σε μια συγκριτική προοπτική, τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνητικών προγραμμάτων και, αφετέρου, να δοκιμαστούν εναλλακτικές μεθοδολογικές, θεωρητικές και ερμηνευτικές προτάσεις – π.χ. υπό τη μορφή δεικτών και μεταβλητών – που δεν έχουν άλλοτε εφαρμοσθεί στην κοινωνική έρευνα της ελληνικής νεολαίας.

Στις πρόσφατες διεθνείς έρευνες σχετικά με τη νεολαία συμπεριλαμβάνονται: α) Η έρευνα του *Ευρωβαρόμετρον* «Young Europeans in 2001» που αφορούσε νέους ηλικίας 15 έως 24 ετών.¹⁰ Η εν λόγω έρευνα αφορούσε τη συμμετοχή των νέων στην κοινωνική ζωή, την καθημερινότητά τους, τους προβληματισμούς τους για την ανεργία και την απασχόληση, καθώς και την αντίληψή τους για την Ευρωπαϊκή Ένωση. β) Η έρευνα της International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) με θέμα «Citizenship and Education in Twenty-eight Countries» που διεξήχθη το 1999 και δημοσιεύθηκε το 2001 και αφορούσε τις προδιαθέσεις νέων 14 ετών (των Ελλήνων συμπεριλαμβανομένων) απέναντι στην πολιτική και τη δημόσια ζωή. γ) Η συνθετική εργασία των Shisholm και Chovacheva του 2002, στην οποία ενσωματώνονται και

⁷ Βλ. σχετικά *Ελευθεροτυπία*, 7/12/2000, σελ. 46-47.

⁸ Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ψηφιακής Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου, *Η νεολαία στην Ελλάδα του 2003*, Αθήνα, 2003 (αδημοσίευτη έρευνα με επιστημονικό υπεύθυνο τον καθηγητή Σ. Χτούρη).

⁹ Ανοικτό Πανεπιστήμιο, *Διερεύνηση τάσεων ελληνικής νεολαίας*, Αθήνα, 2003 (αδημοσίευτη έρευνα με επιστημονικό υπεύθυνο τον καθηγητή Β. Κουλαϊδής). Στην έρευνα αυτή χρησιμοποιήθηκε δείγμα 799 ατόμων στο οποίο περιλαμβάνονται μαθητές λυκείου, σπουδαστές ΙΕΚ, φοιτητές ΤΕΙ και ΑΕΙ καθώς και εργαζόμενοι νέοι.

¹⁰ Βλ. *Eurobarometer*, No. 151, «Young Europeans in 2001», 2001. Η έρευνα αυτή στηρίχθηκε σε προηγούμενες μελέτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 1997, του 1990, του 1987 και του 1982.

σχολιάζονται, αφενός μεν, ποικίλες έρευνες σχετικά με τη νεολαία, αφετέρου δε αναλύονται και οι στάσεις των νέων των υπό ένταξη, τότε, χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σχετικά με την πολιτική, την κοινωνική συμμετοχή, την ΕΕ και το έθνος.¹¹ Όπου στάθηκε δυνατόν τα αποτελέσματα της ανά χείρας έρευνας συσχετίστηκαν με τις διεθνείς αυτές έρευνες έτσι ώστε να ερμηνευθούν στο ευρύτερο ευρωπαϊκό τους πλαίσιο και να συμβάλλουν στη σύνθεση ενός αξιόπιστου πανευρωπαϊκού προφίλ της νέας γενιάς.

¹¹ L. Shisholm & S. Chovacheva, *Exploring the European Youth Mosaic. The Social Situation of Young People in Europe*, Council of Europe Publishing, Στρασβούργο, 2002.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: Η ΝΕΟΛΑΙΑ ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

3.1 Εισαγωγή

Σε κάθε εποχή και κοινωνία οι νέοι συνδέονται με τη βιολογική περίοδο μετάβασης από την παιδικότητα στην ενήλικη ζωή. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις ψυχολογικές και κοινωνικές διαδικασίες της μετάβασης η οποία εκλαμβάνεται, συνήθως, με όρους διαφοροποίησης και αντίθεσης της νέας γενιάς προς τις παλαιότερες. Από τον Αριστοτέλη¹² μέχρι και τις μέρες μας, ο νεανικός πληθυσμός φαίνεται να χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένα οικουμενικά γνωρίσματα και εγγενείς διαθέσεις (όπως αυτές της αστάθειας, του αυθορμητισμού, της άγνοιας, του πειραματισμού, του ναρκισσισμού, κ.ά.). Υπό αυτή την οπτική, η νεανική ιδιοσυγκρασία μεταπλάθεται από διαδικασίες και θεσμούς κοινωνικοποίησης με σκοπό την κοινωνική ένταξη των νέων μέσα από την επικείμενη ανάληψη ενεργών ρόλων και ουσιαστικών δεσμεύσεων. Με αυτή την έννοια σε κάθε ιστορική περίοδο, η διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας των νέων αποτελεί ζωτικό στοιχείο για τη συνέχεια και την ανανέωση της κοινωνίας στη ροή του χρόνου.

Ωστόσο, παράλληλα με αυτά τα διαχρονικά γνωρίσματα, διακρίνουμε ότι τα ηλικιακά όρια, οι συλλογικές εκφράσεις και ο τρόπος συσχέτισης του νεανικού πληθυσμού με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο παρουσιάζονται ιδιαίτερα διαφοροποιημένα στις πρωτόγονες κοινωνίες, στην αρχαιότητα, στο μεσαίωνα και στις βιομηχανικές κοινωνίες. Με άλλα λόγια η διαμόρφωση της νεανικής ταυτότητας σε αλληλενέργεια με τους πρωτογενείς, δευτερογενείς αλλά και τριτογενείς φορείς κοινωνικοποίησης (π.χ. οικογένεια, εκπαίδευση, εργασία αντίστοιχα) συνιστά ιστορικό φαινόμενο που συνδέεται με συγκεκριμένες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές διεργασίες. Για παράδειγμα, γνωρίζουμε ότι κατά τον μεσαίωνα το πέρασμα στην ενηλικίωση συνδέεται με μια χρονικά μη προκαθορισμένη περίοδο η οποία εξαρτάται από συγγενικές, επαγγελματικές και άλλες βαθμίδες κοινωνικής ιεράρχησης. Στις νεωτερικές κοινωνίες ο νεανικός πληθυσμός αποτελεί μια σαφέστερα χωρο-

¹² Βλ. ενδεικτικά Αριστοτέλης, *Ρητορική*, Ι. & Π. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1940, σελ. 242-246.

χρονοθετημένη κοινωνική ζώνη, πράγμα που συνδέεται με την αναπαραγωγή αλλά και τις μεταβολές σε πρότυπα και πρακτικές που αφορούν κυρίως στην ηλικία, στην εκπαίδευση, στο φύλο, στην κοινωνική τάξη, στην εθνική/εθνοτική συνείδηση, στην εργασία, στον τρόπο ζωής (lifestyle).

3.2 Οι τρεις όψεις της νεολαίας στη νεώτερη εποχή

Στο πλαίσιο της ανάπτυξης των νεωτερικών κοινωνιών και ιδιαίτερα κατά τους δύο τελευταίους αιώνες, διακρίνουμε τρεις συνθήκες δυναμικής αλληλενέργειας του νεανικού πληθυσμού με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Στη **νεωτερική συνθήκη** εισάγεται και καθιερώνεται η έννοια «νεολαία» ως ιδιαίτερη ηλικιακή και κοινωνική κατηγορία. Φορέας κοινωνικής αλλαγής και προόδου αφενός, παρέκκλισης και ανομίας αφετέρου, η νεολαία συνδέεται με την ανάπτυξη ενός οργανωμένου θεσμικού πλαισίου εκπαίδευσης, επιτήρησης και παροχών στο πλαίσιο ανάπτυξης της βιομηχανικής κοινωνίας.

Στη **μετανεωτερική συνθήκη** αναπτύσσονται συλλογικές και ατομικές ζώνες αυτοέκφρασης του νεανικού πληθυσμού μέσα κυρίως από την κατανάλωση, τη διασκέδαση, τα ΜΜΕ και τις πολιτιστικές τεχνολογίες. Οι «αυτόνομες» αυτές ζώνες πολιτισμικών προτύπων και πρακτικών παρακάμπτουν, αμφισβητούν ή μεταλλάσσουν το αξιακό και πραξολογικό πλαίσιο των παραδοσιακών φορέων κοινωνικοποίησης της νεολαίας.

Τέλος, στη **συνθήκη της διακινδύνευσης** αναπτύσσονται ποικίλα εξατομικευμένα πρότυπα τόσο της ενήλικης όσο και της νεανικής ζωής. Η απουσία ενός εδραίου κέντρου κοινωνικής οργάνωσης δυσχεραίνει την ευκρινή διαμόρφωση ενός σταθερού πλαισίου παροντικής δράσης και μελλοντικών προσδοκιών.

3.2.1 Η νεωτερική συνθήκη

Η νεωτερική συνθήκη συνδέεται με την προσπάθεια επακριβούς καθορισμού των αξιακών προτύπων και της θεσμοθέτησης των κοινωνικών μηχανισμών για τη μετάβαση από την «αθώα» ή «ατίθαση» παιδικότητα στην ώριμη, μετρημένη και παραγωγική ενηλικίωση σύμφωνα με τις ανάγκες της αναπτυσσόμενης βιομηχανικής κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό εισάγεται η έννοια «νεολαία» η οποία

αρχικά, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, αναφέρεται στους φοιτητές, μια μικρή τότε ομάδα του νεανικού πληθυσμού η οποία ενσαρκώνει τα ιδανικά του Διαφωτισμού περί ατομικής εξέλιξης, χειραφέτησης και κοινωνικής προόδου. Η νεολαία συνδέεται με δευτερογενείς φορείς κοινωνικοποίησης αναφορικά κυρίως με την ανάπτυξη της γνώσης αλλά και την ιδεολογική συγκρότηση και αναπαραγωγή του έθνους-κράτους.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η έννοια «νεολαία» διευρύνεται συμπεριλαμβάνοντας και το νεανικό πληθυσμό της εργατικής τάξης. Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται η νεανική ροπή προς την παρέκκλιση και δημιουργούνται θεσμοί με στόχο τη συμμόρφωση, την πειθαρχία και την καταστολή. Σε κάθε περίπτωση, η κοινωνική γένεση της νεολαίας εκφράζει την εμφάνιση μιας διαφοροποιημένης ηλικιακής-κοινωνικής κατηγορίας και την ανάλογη ανάπτυξη ειδικών πρακτικών και θεσμών κοινωνικοποίησης. Οι νέοι λοιπόν πιστεύεται ότι φέρουν το «πνεύμα των καιρών» (Zeitgeist), μια ιδιότητα που οδηγεί στην εξιδανίκευση και ταυτόχρονα στη «δαιμονοποίησή» τους.

Στη νεωτερική συνθήκη αναδεικνύεται ως κρίσιμο ζήτημα η συμβολή της νεολαίας στη σταθερότητα και συνέχεια της κοινωνικής οργάνωσης. Προς αυτή την κατεύθυνση η λειτουργιστική προσέγγιση¹³ εστιάζει στην ομαλή ενσωμάτωση του νεανικού πληθυσμού σε ένα εύρυθμο και ορθοδιατεταγμένο κοινωνικό σύστημα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ασταθή και ανασφαλής χαρακτήρα της νεολαίας ο οποίος οφείλεται στο μεταβατικό κοινωνικό ρόλο της και επιτείνεται στις διαφοροποιημένες κοινωνίες από τη συχνή διάσταση μεταξύ πρωτογενών και δευτερογενών φορέων κοινωνικοποίησης. Οι ομάδες συνομήλικων, η νεανική παρέκκλιση, η εκπαίδευση και ο ελεύθερος χρόνος αναδεικνύονται σε κύριους ερευνητικούς τομείς. Στο πλαίσιο αυτό καταγράφονται και αναλύονται, με τη συνδρομή της αναπτυξιακής ψυχολογίας και της εγκληματολογίας, οι αξίες, οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές του νεανικού πληθυσμού με σκοπό τον εντοπισμό των αδυναμιών του και, συνακόλουθα, τον καλύτερο σχεδιασμό της ομαλότερης δυνατής κοινωνικής ένταξής του.

Εν αντιθέσει προς αυτήν τη γενικότερη θεώρηση για την «αδύναμη» και δυνάμει μη-ομαλή αλλά κατά τα άλλα καλοπροαίρετη νεολαία, ο Mannheim¹⁴ αναλύει την

¹³ Βλ. ενδεικτικά T. Parsons, *The Social System*, Free Press, Νέα Υόρκη, 1951/1964.

¹⁴ K. Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*, Routledge & Kegan Paul, Λονδίνο, 1952.

ιδιαίτερη κοινωνική ταυτότητα του νεανικού πληθυσμού στο πλαίσιο μιας περισσότερο δυναμικής σχέσης με άλλες ηλικιακές-κοινωνικές κατηγορίες. Έτσι, αναγνωρίζει τη γενιά (generation) ως το κοινό βιολογικό ρυθμό της ανθρώπινης ύπαρξης ο οποίος όμως αποκτά ιδιαίτερη κοινωνική διάσταση όταν συνδέεται και αναπτύσσει κοινά βιώματα, εμπειρίες και αντιλήψεις. Η νεολαία αποκτά κοινό σημείο αναφοράς ως «γενεαλογική μονάδα» (generational unit) και μέσω αυτού ορίζεται η «θέση» και οι σχέσεις της με τις άλλες ομάδες στον κοινωνικό χώρο-χρόνο. Οι νέοι είναι κοντύτερα στα τρέχοντα ζητήματα διότι ως γενιά έρχονται σε «φρέσκια επαφή» με τη συσσωρευμένη κοινωνική γνώση με αποτέλεσμα την ανανέωσή της, αλλά και την απώλεια μέρους της. Η αποδοχή, η απώλεια και η ανανέωση της κοινωνικής γνώσης είναι σημαντικές για τον Mannheim διότι ορίζουν τις παραμέτρους κοινωνικής συνέχειας. Με αυτή την έννοια οι νέοι δεν είναι εγγενώς προοδευτικοί ή συντηρητικοί, κομφορμιστές ή παρεκκλίνοντες. Ο προσανατολισμός τους εξαρτάται από την κοινωνική θέση τους ως σημείο αλληλεπίδρασης με άλλες κοινωνικές-ηλικιακές ομάδες σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές. Η δυναμική αυτή σχέση παρέχει τη δυνατότητα και ορίζει το βαθμό και τον τρόπο της ιδιαίτερης νεανικής έκφρασης.

Σε γενικές γραμμές, η νεωτερική συνθήκη αναπτύσσει καταρχήν την ιδέα της νεολαίας ως κοινωνικής μετάβασης στην ενηλικίωση με όρους μονογραμμικής εξελικτικής διαδικασίας. Μέσα από τη δυϊστική λογική των ασταθών/σταθερών ταυτοτήτων, ο νεανικός πληθυσμός εξιδανικεύεται ή ανάλογα στιγματίζεται. Σε κάθε περίπτωση, η νεολαία εμφανίζεται ως κοινωνικά παθητική, αδύναμη ή μη προσανατολισμένη ομάδα και με αυτή την έννοια σκοπός της κοινωνίας είναι η ενσωμάτωση και η ολοκλήρωση της νεολαίας στον ενιαίο και συνεκτικό κόσμο της ενήλικης ζωής. Καθώς όμως επιτείνεται η οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική διαφοροποίηση στις νεωτερικές κοινωνίες, η ουσιοκρατική αυτή αντίληψη για τη νεανική ταυτότητα μεταλλάσσεται. Έτσι, σταδιακά, αναγνωρίζεται ότι η νεολαία αποτελεί μια ιδιότυπη κοινωνική κατασκευή η οποία διαμορφώνεται από τη διαρκή αλληλεπίδραση του νεανικού πληθυσμού με το κοινωνικό περιβάλλον.

3.2.2. Η μετανεωτερική συνθήκη

Η ανάπτυξη της νεανικής κουλτούρας (youth culture) αποτελεί το κύριο γνώρισμα της μετανεωτερικής συνθήκης. Η νεανική κουλτούρα δεν ταυτίζεται με την κουλτούρα της νεολαίας στο βαθμό που εκφράζει ένα σύστημα διαθέσεων, αξιών και πρακτικών από και για το νεανικό πληθυσμό, το οποίο διαφοροποιείται από το αντίστοιχο θεσμικό σύστημα κοινωνικοποίησης της νεολαίας. **Η ανάπτυξη της νεανικής κουλτούρας είναι άρρηκτα δεμένη με την ανάπτυξη της νεανικής αγοράς (youth market), των μέσων επικοινωνίας και των πολιτιστικών βιομηχανιών γενικότερα.** Ωστόσο, η νεανική κουλτούρα δεν αποτελεί απλώς ακόμη μία, έστω και ζωτική κατηγορία κοινού των παραπάνω. Η σημασία της συνδέεται με την κατανάλωση, οικειοποίηση και αναδημιουργία, τόσο συμβολική όσο και υλική, πολιτιστικών προϊόντων (π.χ. μουσική, ρούχα, gadgets, τεχνολογίες, clubs, κ.ά), οι οποίες συνδυαζόμενες με άλλα εκφραστικά μέσα (όπως γλωσσικά ιδιώματα, «γλώσσα» του σώματος) τροφοδοτούν τη δημιουργία ιδιαίτερων βιοτικών πρακτικών (στιλ, τρόπος ζωής, υποκουλτούρες). Με αυτό τον τρόπο οι νέοι δημιουργούν ιδιαίτερους ενδο-ομαδικούς κώδικες και πρακτικές επικοινωνίας, που αφενός ορίζουν κοινοτικούς δεσμούς και αφετέρου προβάλλουν την ιδιαίτερη θέση τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Έτσι, **παρόλο που ορισμένες μελέτες θεωρούν τη νεανική κουλτούρα περισσότερο ως εμπόρευμα παρά ως κοινωνικο-πολιτισμική πρακτική, η κατανάλωση αναδεικνύεται σε μια δυναμική διεργασία σχηματισμού της νεανικής ταυτότητας στα περιβάλλοντα της μετανεωτερικότητας και του μετα-φορντικού τρόπου παραγωγής.**

Στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών, οι μελέτες των σχέσεων της νεανικής κουλτούρας με τις ευρύτερες κοινωνικές διεργασίες αλλά και με ειδικότερες συναφείς αναφορές (όπως το φύλο, η τάξη, η εθνότητα) μπορούν να συστηματοποιηθούν σε τρεις τάσεις. Η πρώτη (λειτουργιστική) τάση θεωρεί το φαινόμενο της νεανικής κουλτούρας ως προσπάθεια των νέων να αναβάλλουν την ανάληψη των ευθυνών που συνεπάγεται η ενήλικη ζωή. Το γεγονός αυτό οφείλεται εν μέρει και στις υπέρμετρες προσδοκίες που εναποθέτουν οι ενήλικες στους νέους.¹⁵ Η τάση αυτή, η οποία ανακαλεί

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά Parsons, ό. π.

το νεωτερικό πρότυπο της νεολαίας, συνδέεται επίσης και με τη θεωρητική όσο και κοινωνική κατασκευή της νεανικής παρέκκλισης. Η τελευταία εκφράζεται τόσο με τη μορφή του ηθικού πανικού (moral panic), αναφορικά κυρίως με τη χρήση ναρκωτικών, την υιοθέτηση ακραίων συμπεριφορών, τα στερεότυπα του «λαϊκού διαβόλου», όσο και με τις επιβλαβείς συνέπειες από τη χρήση των εκάστοτε νέων μέσων (media panic) στα οποία οι νέοι θεωρούνται ιδιαίτερα επιρρεπείς και ενίοτε χρησιμεύουν ως «εργαστήρια πειραματισμού».¹⁶

Εν αντιθέσει με τα παραπάνω, η δεύτερη τάση υποστηρίζει ότι η δυναμική της νεανικής κουλτούρας περιορίζεται σε συμβολικές «τελετουργικές» κινήσεις παρά στην ουσιαστική αντιμετώπιση των πραγματικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι και στην αλλαγή της θέσης τους. Έτσι, υποστηρίζεται ότι παρά το θεαματικό και φαινομενικά αντιστασιακό χαρακτήρα της, η νεανική κουλτούρα αναπαράγει, συχνά με αντιφατικό τρόπο, τη γονεϊκή κουλτούρα και την ταξική προέλευσή της,¹⁷ όπως επίσης και τις κατεστημένες έμφυλες διακρίσεις.¹⁸

Η τρίτη τάση επισημαίνει ότι η δυναμική της νεανικής κουλτούρας δεν μπορεί να κατανοηθεί επακριβώς σε σχέση με τις παραδοσιακές κοινωνικές αναφορές (όπως αυτές της τάξης, του φύλου, της εθνοτικής ταυτότητας κ.ά.). Η νεανική κουλτούρα διασχίζει κοινωνικά όρια, περιοχές και ιεραρχίες, προχωρώντας σε πρωτότυπες επιμειξίες και συλλογικότητες διαφορετικές (όπως τις «κοινότητες του συναισθήματος», τις «πρωτοκοινότητες», τις «νεο-φυλές»).¹⁹

Γενικότερα, στο πλαίσιο της μετανεωτερικής ή/και υστερονεωτερικής κοινωνικής οργάνωσης, η ανάπτυξη της νεανικής κουλτούρας συνδέεται με ένα πλέγμα κοινωνικών αλλαγών όπως η διεύρυνση της μεσαίας τάξης, η χρονική επιμήκυνση της εκπαίδευσης, η περαιτέρω αστικοποίηση, η σχετική ή επαρκής οικονομική άνεση. Μέσα από αυτές τις συνθήκες, οι νέοι επινοούν, ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία, μια μόνιμη ζώνη αυτο-έκφρασης και αυτο-κοινωνικοποίησης, η

¹⁶ Επ' αυτών βλ. S. Cohen, *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of Mods and Rockers*, Basil Blackwell, Οξφόρδη, 1972/1987, B. Reimer, «Youth, the Media and Moral Panics», στο J. Fölnas & G. Bolin, *Youth Culture in Late Modernity*, Sage Publications, Λονδίνο, 1995, σελ. 39-57.

¹⁷ S. Hall & T. Jefferson (επιμ.), *Resistance through Rituals*, Hutchinson, Λονδίνο, 1976.

¹⁸ A. McRobbie, *Feminism and Youth Culture*, Macmillan, Λονδίνο, 1991.

¹⁹ Βλ. αντίστοιχα D. Hebdige, «After the Masses», στο S. Hall & M. Jacques (επιμ.), *New Times*, Lawrence & Wishart, Λονδίνο, 1991, P. Willis, *Common Culture*, Open University Press, Milton Keynes, 1990, και M. Maffesoli, *The Time of the Tribes*, Sage Publications, Λονδίνο, 1988/1996.

οποία συνδέεται με την ενήλικη κοινωνία περισσότερο οριζόντια και πολύτροπα παρά κάθετα και γραμμικά. Στους χώρους της νεανικής κουλτούρας οι νέοι μαθαίνουν να εκφράζουν και να διαχειρίζονται τον εαυτό τους, να πραγματεύονται τις σχέσεις με τους άλλους νέους και την ευρύτερη κοινωνία. Η εμπειρία αυτή αφενός λειτουργεί, αρκετές φορές, ως διαβατήριο γρήγορου περάσματος από τη θέση του καταναλωτή στο ρόλο του δημιουργού, παραγωγού ή διαμεσολαβητή στο πλαίσιο των αναπτυσσόμενων πολιτιστικών βιομηχανιών. Αφετέρου, μέρος αυτής της εμπειρίας επιβιώνει και μετά την ενηλικίωση των νέων και συμβάλλει στον τρόπο άσκησης των ενήλικων ρόλων τους (στην εργασία, στην οικογένεια, στην κοινωνική ζωή). **Γενικότερα, η νεανική κουλτούρα σε συνέργια με τη δημοφιλή κουλτούρα (popular culture), την κατανάλωση και τα μέσα επικοινωνίας, λειτουργεί ως πλατφόρμα διάχυσης νεανικών προτύπων και διασάλευσης των πρότερα επακριβώς καθορισμένων ηλικιακών ορίων, ταυτοτήτων και πρακτικών.** Η νεανική κουλτούρα συγκεντρώνει σημαντικό πολιτισμικό κεφάλαιο (cultural capital) στην εποχή της «αισθητικοποίησης» της καθημερινότητας και της «πολιτισμοποίησης» όλων των πλευρών της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.²⁰ **Μέσα σε αυτές τις συνθήκες αναβαθμίζεται τόσο η ορατότητα όσο και η κοινωνική θέση του νεανικού πληθυσμού.**

3.3.3. Η συνθήκη της διακινδύνευσης

Κύριο γνώρισμα της συνθήκης της διακινδύνευσης είναι οι ετερογενείς εξατομικευμένες βιογραφίες του νεανικού πληθυσμού, οι οποίες συντελούν στον κατακερματισμό/πλουραλισμό του άλλοτε ενιαίου και ευκρινούς χαρακτήρα του και συνακόλουθα στη σχετικοποίηση του κοινωνικού περάσματος από τη νεανική ηλικία στην ενήλικη ζωή. Οι νέοι συμμετέχουν ταυτόχρονα σε παράλληλες και ενίοτε αντιθετικές κοινωνικές περιοχές και πρακτικές, δημιουργώντας «πολλαπλές ταυτότητες» σε εξέλιξη, οι οποίες εκφράζουν τη νεανική ζωή και ταυτόχρονα εμπεριέχουν θραύσματα από την ενήλικη ζωή. **Η απουσία ενός σταθερού σημείου αναφοράς στο παρόν όσο και για το μέλλον επιτείνει την ανασφάλεια και ενισχύει τη βίωση της διακινδύνευσης τόσο ως αποτυχίας ταύτισης του εαυτού με το κοινωνικό γίνεσθαι**

²⁰ Βλ. M. Featherstone, *Consumer Culture and Postmodernism*, Sage Publications, Λονδίνο, 1991, F. Jameson, «Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism», *New Left Review*, τχ. 146, σελ. 53-92, 1984.

όσο και ως προσπάθειας διαχείρισης και υπέρβασης της ιδιαίτερα κινητικής και αβέβαιης κοινωνικής ζωής.

Η συνθήκη της διακινδύνευσης φαίνεται εκ πρώτης να συνδέεται με την υπερανάπτυξη της μετανεωτερικής συνθήκης. Καθώς η νεανική κουλτούρα συνδέεται όλο και πιο στενά με την ευρύτερη δημοφιλή κουλτούρα, την κατανάλωση και τις πολιτιστικές βιομηχανίες στο πλαίσιο του μεταφορντικού τρόπου παραγωγής και της κοινωνίας της πληροφορίας, η συμμετοχή στους κόλπους της αυξάνεται με αποτέλεσμα τη δημιουργία διαφοροποιημένων ζωνών αναφορικά κυρίως με την ηλικία, τα ενδιαφέροντα, τους βαθμούς δέσμευσης και τους απαιτούμενους οικονομικούς πόρους.

Σχετικά με την ηλικία παρατηρείται άνοδος του μέσου όρου των συμμετεχόντων στους χώρους και στις πρακτικές της νεανικής κουλτούρας, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσονται διακριτές ηλικιακές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό του νεανικού πληθυσμού. Παράλληλα διευρύνονται και με τη συνδρομή των νέων τεχνολογιών και του διαδικτύου, οι ειδικές κατηγορίες ενδιαφέροντος (στη μουσική, στο ντύσιμο, στη σεξουαλικότητα, στα ηλεκτρονικά παιχνίδια, στα αθλήματα, στην κοινωνικότητα, κ.ά.). Η ενασχόληση με τα παραπάνω αποτελεί για ορισμένους βάση ή κεντρική αναφορά στη συγκρότηση της ταυτότητας²¹ ενώ για άλλους προσλαμβάνεται με όρους ελεύθερου χρόνου και διασκέδασης, δηλαδή με μια πιο χαλαρή διάθεση συγκριτικά με την «κοσμοθεωρία» της επαγγελματικής ενασχόλησης.²² Τέλος, οι οικονομικοί όροι πρόσβασης στα ανάλογα πολιτιστικά προϊόντα διαβαθμίζονται, μερικές φορές παρακάμπτονται (π.χ. on line πειρατεία μουσικής, κινηματογραφικών ταινιών, κ.ά.) ή επενδύονται στις τεχνολογίες (ανα)παραγωγής τους (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, i-pods, κινητά τηλέφωνα, κ.ά.).

Από τα παραπάνω διακρίνουμε ότι η αξιακή και συναισθηματική επένδυση των νέων (αυτοπεποίθηση, ασφάλεια, αίσθηση του «εμείς») στη νεανική-δημοφιλή κουλτούρα εμφανίζεται διαφοροποιημένη, ωστόσο παραμένει ιδιαίτερα σημαντική στην αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας και της θέσης τους. Επιπρόσθετα, η συγκρότηση νεανικών lifestyles και ταυτοτήτων δεν ορίζεται μόνο αναφορικά με τις ταξικές,

²¹ C. Offe, *Disorganised Capitalism. Contemporary Transformations of Work and Politics*, Polity Press, Cambridge, 1985.

²² K. Roberts, «Same Activities, Different Meanings: British Youth Cultures in the 1990s», *Leisure Studies*, τχ. 16, σελ. 1-15.1997.

εθνοτικές, έμφυλες, εργασιακές ή εκπαιδευτικές εμπειρίες του νεανικού πληθυσμού αλλά και αντίστροφα. Είναι και η ίδια η νεανική-δημοφιλής κουλτούρα που δημιουργεί ιδιότυπες κοινωνικές ομάδες μέσα από τις οποίες οι νέοι εκφράζουν τις προσδοκίες τους επαναδιαπραγματευόμενοι με τα επίσημα πρότυπα του φύλου, της τάξης, του έθνους και ενίοτε με τους εκπαιδευτικούς και επαγγελματικούς προσανατολισμούς τους.

Αυτή η περισσότερο δυναμική σχέση μεταξύ νεανικής-δημοφιλούς κουλτούρας και παραδοσιακών κοινωνικών αναφορών στην κοινωνικοποίηση των νέων σχετίζεται άμεσα με την αποσταθεροποίηση των δύο άλλοτε σταθερών πυλώνων εισόδου στην ενήλικη ζωή: της εύρεσης εργασίας και της δημιουργίας οικογένειας. Σήμερα, οι νέοι γνωρίζουν ότι και τα δύο δεν είναι δεδομένα άπαξ και επιτευχθούν, αλλά απαιτείται διαρκής προσπάθεια για τη συντήρησή τους.

Εξαιτίας της ίδιας πλέον πείρας του να μεγαλώνεις σε ένα εργασιακά ανασφαλές και ανταγωνιστικό περιβάλλον, για πολλούς νέους το εισόδημα και η σταθερότητα αποτελούν πλέον σημαντικά κριτήρια στην επιλογή εργασίας.²³ Ιδιαίτερα στις πιο μικρές ηλικίες (15-24) και στους νέους από χαμηλά μορφωτικά στρώματα, η μόρφωση του πατέρα και το φύλο του νέου επηρεάζουν σημαντικά την επιλογή εργασίας. Αντίθετα παρατηρείται ότι οι νέοι στο ύστερο στάδιο της νεότητας διαμορφώνουν τις εργασιακές προτιμήσεις σε περισσότερο εξατομικευμένο επίπεδο με σημαντικό γνώμονα τη δυνατότητα προσωπικής έκφρασης.²⁴ Αυτή η τελευταία αντι-προτεσταντική τάση προς τις μη-υλικές απολαβές από την εργασία ενισχύεται από πολλές μελέτες που επισημαίνουν ότι παρά την αδιαμφισβήτητη σπουδαιότητά της, η εργασία δεν αποτελεί σήμερα την απόλυτη βάση της κοινωνικής οργάνωσης.²⁵ Με άλλα λόγια, η σημασία της εργασίας στη συγκρότηση της ταυτότητας δεν ορίζει πια μονολογικά το δρων υποκείμενο και συνεπώς και το πέρασμα από τη νεότητα στην ενηλικίωση, αλλά συνδέεται με ένα διευρυμένο πλαίσιο άσκησης πολλαπλών ρόλων και ένταξης σε μια περισσότερο κινητική και διασυνδεόμενη κοινωνική χαρτογραφία.

Τόσο η είσοδος στο εργασιακό χώρο όσο και η απομάκρυνση από το γονεϊκό περιβάλλον με τη δημιουργία οικογένειας ποικίλει χρονικά στο διευρυμένο ηλικιακό

²³ U. D. Karlsen, «Some Things Never Change: Youth and Occupational Preferences», *Acta Sociologica*, τχ. 44, 2001, σελ. 243-255. Βλ. επίσης *Eurobarometer 151*, ό.π., σελ.11.

²⁴ Karlsen, ό. π.

²⁵ Βλ. ενδεικτικά C. Casey, *Work, Self and Society*, Routledge, Λονδίνο, 1995, και R. Almås, «From the Society of Duty to the Market Place of Opportunity», *Young*, τχ. 2, 1997, σελ.31-48.

φάσμα της σύγχρονης νεότητας αφενός, ενώ δεν είναι ανεπίστρεπτες αφετέρου. Κατά το πέρασμα στην ενήλικη ζωή, ο συνδυασμός της ηλικιακής διαφοροποίησης με την εν δυνάμει προσωρινότητα στην εργασία και στη δημιουργία οικογένειας δημιουργεί πολλαπλούς τύπους αναφορικά με τα έμφυλα και οικογενειακά πρότυπα (περιπτώσεις άνεργου άνδρα και εργαζόμενης συζύγου, μονογονεϊκές οικογένειες, κ.λπ.), νεο-ενήλικα υβρίδια (διευθυντικό στέλεχος αναζητεί σε clubs την οικογενειακή αποκατάσταση) ή φαινόμενα «παλινδρόμησης» στη νεανική περίοδο (παραμονή ή επιστροφή στο γονεϊκό περιβάλλον εξαιτίας οικονομικών λόγων, διαζυγίου ή/και ανεργίας).

Η εξατομίκευση παράγεται και παράγει λοιπόν τόσο την ασυγχρονία στην ανάληψη των ρόλων που διακρίνουν τον νέο από τον ενήλικα όσο και την τυχόν μη προσδοκώμενη λειτουργία των κοινωνικών προτύπων στην επιλογή και στο γενικότερο καθορισμό του τρόπου ζωής. **Στη συνθήκη της διακινδύνευσης, η επιλογή δεν αποτελεί πλέον αίτημα ή δυνατότητα αλλά περισσότερο εξαναγκασμό. Με άλλα λόγια στο βαθμό που δεν υπάρχει ένα σαφές κυρίαρχο πρότυπο ζωής, με το οποίο οι νέοι ταυτίζονται ή στο οποίο εναντιώνονται, αλλά μια πληθώρα εναλλακτικών, οι νέοι εξαναγκάζονται σήμερα να επινοήσουν οι ίδιοι περισσότερο πλουραλιστικά, ευέλικτα και εξειδικευμένα πρότυπα συμπεριφοράς και ζωής.** Η εξατομίκευση με όρους διακινδύνευσης συνδέεται με τη δημιουργία και διαρκή επεξεργασία «πολλαπλών ταυτοτήτων» παρά με την εδραίωση μιας ενιαίας συνεκτικής ταυτότητας (του νέου, του ενήλικα, κ.λπ.).²⁶ Με αυτή την έννοια οι νέοι σήμερα χαρακτηρίζονται από μια πρόωρη ωρίμανση αφού καλούνται να «διευθύνουν τους εαυτούς τους»,²⁷ δηλαδή να (ανα)συνθέσουν ο καθένας προσωπικά και συχνά με μη δοκιμασμένο τρόπο τις πολύπλευρες κοινωνικές ορίζουσές τους. Η διακινδύνευση αναπτύσσει και αναπτύσσεται σ' ένα ρευστό περιβάλλον επιτέλεσης (performance) του εαυτού το οποίο διακρίνεται από τις γραμμικές αντιλήψεις για την ατομική εξέλιξη και την κοινωνική προοπτική. Ωστόσο, ανακαλώντας τις τελευταίες, η οιονεί χειραφετητική πράξη του υποκειμένου επιτείνει τα αισθήματα ανασφάλειας, αβεβαιότητας και αγωνίας για το μέλλον.

²⁶ Επ' αυτού βλ. ενδεικτικά S. Hall, «Introduction: Who Needs Identity», στο S. Hall & P. de Gay (επιμ.) *Questions of Cultural Identity*, Sage, Λονδίνο, 1996, και Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage, Λονδίνο, 1992.

²⁷ P. Kelly, «Youth at Risk: Processes of Individualisation and Responsibilisation in the Risk Society», *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, τομ. 22, αρ. 1, 2001, σελ. 23-33.

Με άλλα λόγια, η συνθήκη της διακινδύνευσης διακρίνεται από και ταυτόχρονα αναπαράγει τη νεωτερική συνθήκη. Έτσι, για παράδειγμα, η εννοιολόγηση της νεολαίας-σε-διακινδύνευση (youth-at-risk) επαναφέρει στο γενικότερο σχεδιασμό πολιτικής το διαχρονικό ζήτημα της νεολαίας ως απειλής για παρακμή ή ως ελπίδας για καλύτερευση του κοινωνικού συστήματος. Η πρώτη τάση τονίζει τα αίτια και τις συνέπειες της αποτυχημένης κοινωνικής ένταξης των νέων, της συνδεδεμένης με ζητήματα όπως η ανεργία, η εμπλοκή σε εγκληματικές ή βλαβερές για την υγεία ενέργειες, οι δυσλειτουργίες του οικογενειακού ή του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος. Επαναφέροντας νεωτερικές αντιλήψεις περί κανονικότητας, ωρίμανσης, κ.λπ., θεωρεί ότι οι νέοι παραμένουν ιδιαίτερα επιρρεπείς και ευάλωτοι στη διακινδύνευση με όρους κοινωνικής παθογένειας.

Από την άλλη πλευρά, αναπτύσσεται η τάση θεσμοποίησης της διακινδύνευσης και ιδιαίτερα της διαχείρισής της ως ουσιώδους πρακτικής διαμόρφωσης του αυτόνομου και υπεύθυνου εαυτού. Επαναφέροντας το αρχέτυπο της νεότητας, οι νέοι θεωρούνται ως εμπροσθοφυλακή στον πειραματισμό, στη δεκτικότητα, στην καινοτόμο δημιουργία και στην ευελιξία που απαιτεί η μεταφορντική ηθική εργασίας. Για παράδειγμα, παρά τις κλασικές ηλικιακές ιεραρχίες στη Microsoft, οι καινοτομίες γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας από το προσωπικό ηλικίας μεταξύ 20 και 30 ετών.

Έτσι, οι δύο αυτές αντίθετες θεωρήσεις για τη νεολαία-σε-διακινδύνευση αναπαραγάγουν στη βάση τους τη διαμάχη της παράδοσης με τη νεωτερικότητα. Παραβλέπουν, ανάμεσα στα άλλα, ότι η συνθήκη της διακινδύνευσης είναι αλληλένδετη με τη δημιουργία ανάλογων συστημάτων και πρακτικών ασφάλειας και εμπιστοσύνης. Με αυτή την έννοια, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διακρίνουμε την αναπαραγωγή αλλά και την αποσυγκρότηση στοιχείων της νεωτερικής και μετανεωτερικής συνθήκης στη συνάρθρωση των πολλαπλών νεανικών προτύπων και πρακτικών κατά τη συνθήκη της διακινδύνευσης.

3.4. Η νεολαία σήμερα

Όπως προαναφέρθηκε, η νεωτερική συνθήκη ανάπτυξης της κοινωνικής σημασίας και της επιστημονικής θεώρησης για τη νεολαία συνδέεται με την ανάπτυξη και τις ανάγκες της βιομηχανικής κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό δίδεται έμφαση στην κατάλληλη προετοιμασία για την είσοδο στη μισθωτή εργασία. Έτσι, συνδέεται μονολογικά η εκπαίδευση με την εργασία συνεπικουρούμενες από άλλους θεσμούς και πρακτικές όπως την πυρηνική οικογένεια και τη λελογισμένη χρήση του ελεύθερου χρόνου. Κοντολογίς, η είσοδος στην παραγωγή καθιερώνεται ως ο απώτερος σκοπός της ενηλικίωσης της νεολαίας-σε-μετάβαση.

Στη μετανεωτερική συνθήκη το επίκεντρο διαμόρφωσης της νεανικής ταυτότητας μετατοπίζεται από την εργασία στη διασκέδαση, από την παραγωγή στην κατανάλωση. Η μετατόπιση αυτή δεν αφορά μόνο στη συμβολική επανακωδικοποίηση της σημασίας των πολιτιστικών προϊόντων, αλλά και στην παραγωγή νέων προϊόντων, υλικών ή άυλων, τα οποία ανανεώνουν την οικονομία της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τελευταίου είναι η δημιουργία του Napster, του ομότιμου (peer-to-peer) δικτύου για την ελεύθερη διακίνηση μουσικών αρχείων στο διαδίκτυο, από τον εικοσάχρονο φοιτητή Shawn Fanning. Έτσι τα όρια μεταξύ της παραγωγικής εργασίας και της αντιπαραγωγικής κατανάλωσης δεν είναι πλέον απόλυτα ενώ ταυτόχρονα οι νεανικές εικόνες και πρακτικές αποκτούν ιδιαίτερη εμπορευσιμότητα. Σημαντικό μάλιστα μέρος τους απευθύνεται και καταναλώνεται και από τον ενήλικο πληθυσμό.

Παρά τις διαφορές τους, η νεωτερική και η μετανεωτερική συνθήκη αναπαράγουν τη μυθολογία του νεανικού πληθυσμού ως διάφορου/αντίθετου προς το κοινωνικό σύνολο. Η τάση προς την παραβατικότητα και την αδιαφορία, η δίψα για μόρφωση, οι εξωτικές καταναλωτικές εικόνες, η μεσοποιημένη δοξολογία του νεανικού σώματος και του ερωτισμού, είναι μερικές από τις αναπαραστάσεις της ενήλικης κοινωνίας για τη νεολαία ως μηχανισμού κοινωνικής προόδου ή/και οπισθοδρόμησης. Μέσα από την κοινωνική ρητορεία για την αδυναμία ή/και την παντοδυναμία του νεανικού πληθυσμού, η ενήλικη κοινωνία αυτο-αποδυναμώνεται στιγμιαία προκειμένου να διαμορφώνει διαλεκτικά το πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής για τους νέους το οποίο

θα επιτρέψει την περαιτέρω ενδυνάμωσή της στον κοινωνικό χώρο-χρόνο. Με αυτό τον τρόπο συντηρεί τα όρια της με το νεανικό πληθυσμό ως τον Άλλο της κοινωνικής πραγματικότητας. Παράλληλα, **το πρότυπο του εν δυνάμει παραβάτη ή/και ελπιδοφόρου νέου διαμορφώνει το περιβάλλον μέσα από το οποίο και η ίδια η νεολαία εισπράττει και αναπαράγει την κοινωνική της αυτο-εικόνα.** Διαμορφώνει ακόμη και το επιστημολογικό πλαίσιο μελέτης του νεανικού πληθυσμού, το οποίο αναπτύσσεται συχνά μέσα από τη διάσταση των «εμπειρικών» κοινωνικών μελετών προς τις «θεωρητικές» πολιτισμικές σπουδές, δύο Παραδειγμάτων που συνδέονται με τη νεωτερική και μετανεωτερική συνθήκη αντίστοιχα.

Αυτός ο τρόπος κοινωνικής αναπαραγωγής μέσα από τη διαζευκτική και «πολεμολογική» σχέση, με όρους de Certeau,²⁸ μεταξύ ενήλικου και νεανικού πληθυσμού, αναζωπυρώνεται σήμερα καθώς στη συνθήκη της διακινδύνευσης επιτείνεται η περισσότερο οριζόντια διασύνδεση των δύο πληθυσμών, και μάλιστα με περιπτωσιολογικούς όρους παρά σε ένα σταθερό πλαίσιο προοπτικής και ολοκλήρωσής της.

Η θέση και το ειδικό βάρος της νέας γενιάς στην ευρύτερη κοινωνία έχει αλλάξει στις μέρες μας. Μια πρώτη αιτία μπορεί να ανιχνευθεί στην κρίση εμπιστοσύνης της κοινωνίας στο δημόσιο χρόνο της.²⁹ Στη νεωτερική συνθήκη η κάθε νέα γενιά ενσαρκώνει τα εκάστοτε παροντικά όνειρα της κοινωνίας για τη διασφάλιση της κοινωνικής συνέχειας σε ευοίωνο μέλλον. Στο πλαίσιο αυτό θεσμοθετούνται κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες προς τη νέα γενιά. **Σήμερα η κρίση εμπιστοσύνης για ένα καλύτερο μέλλον είναι αλληλένδετη με την αξιακή υποβάθμιση του ρόλου των νέων ανθρώπων.** Οι τελευταίοι θεωρούνται συχνά ως ένα περίπλοκο και δυσεπίλυτο κοινωνικό πρόβλημα ανάμεσα σε τόσα άλλα. **Υπό αυτές της συνθήκες η αντίθεση της κοινωνίας με τη νέα γενιά είναι αυτή τη φορά περισσότερο εμφανική παρά διαλεκτική.** Έτσι, φθίνει έμπρακτα το άλλοτε εντονότερο κοινωνικό ενδιαφέρον για τους νέους – η δημογραφική συρρίκνωσή τους είναι συναφές φαινόμενο – με αποτέλεσμα τη σημαντική περικοπή των δημόσιων δαπανών και υπηρεσιών ιδιαίτερα

²⁸ M. de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, 1984.

²⁹ Βλ. ενδεικτικά H. A. Giroux, «Youth, Higher Education, and the Crisis of Public Time: Educated Hope and the Possibility of a Democratic Future», *Social Identities*, τομ. 9, αρ. 2, 2003, σελ. 141-168.

στις ΗΠΑ και στην Αγγλία.³⁰ Από την άλλη πλευρά, στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην ιστορική πορεία των οποίων η νεολαία έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, το κοινωνικό ενδιαφέρον και η κοινωνική πολιτική για τον νεανικό πληθυσμό κατέχει μόνιμη θέση στη δημόσια θεματολογία.³¹ Σε κάθε περίπτωση όμως, η κοινωνική θέση της νέας γενιάς συναρτάται άμεσα από την ιστορική της θέση στη συλλογική συνείδηση μιας κοινωνίας η οποία σήμερα αγωνίζεται, ούτως ή άλλως, για το «συνεχές παρόν» της.

Η αλλαγή της κοινωνικής θέσης της νέας γενιάς δεν συνδέεται μόνο με την αλλαγή αντίληψης για τον κοινωνικό χρόνο αλλά και τη αναδιάταξη του κοινωνικού χώρου. Σήμερα τα ηλικιακά όρια της νεολαίας έχουν διευρυνθεί (ορίζονται από τα 15-29), ενώ εξαιτίας των εξατομικευμένων διαφοροποιήσεων του νεανικού πληθυσμού, άτομα άνω των 30 ετών είναι δυνατόν να συμμετέχουν ενεργά σε νεανικές δραστηριότητες δίχως να θεωρείται ότι «παλιμπαιδίζουν». Επίσης, με ακραίο τρόπο δηλώνεται ότι «κανείς δεν είναι πια teenager γιατί οποιοσδήποτε μπορεί να γίνει». Το motto αυτό αναφέρεται στη δι-ηλικιακή κατανάλωση και οικειοποίηση των νεανικών εικόνων της δημοφιλούς κουλτούρας, ωστόσο μπορεί να ανιχνευθεί και στην ευρύτερη κοινωνική ζωή των ενηλίκων. Έτσι τα νεανικά χαρακτηριστικά του πειραματισμού, του ρίσκου και της μη επακριβούς επίγνωσης του αποτελέσματος συγκεκριμένων πράξεων, αναδεικνύονται σήμερα σε σημαίνουσα κοινωνική πρακτική επιβίωσης για όλες τις ηλικίες στις γενικευμένες συνθήκες του εν ροή κοινωνικού γίγνεσθαι. Με αυτό τον τρόπο αποδιαρθρώνεται η άλλοτε ενιαία, συνεκτική, ώριμη και σταθερή ταυτότητα του ενήλικα εμφανίζοντας συμπτώματα έλλειψης αυτοπεποίθησης, εμπιστοσύνης, ερωτικές μεταστροφές, κ.ά. Αντίστοιχα, το πρότυπο της αθωότητας και της νεολαίας-σε-μετάβαση δεν αποτελούν κεντρικά φίλτρα κατανόησης της σύγχρονης ταυτότητας του νεανικού πληθυσμού. Οι νέοι σήμερα έρχονται σε άμεση επαφή με μια πληθώρα κρίσιμων κοινωνικά πληροφοριών και γνώσης, αναλαμβάνουν ενεργητικότερους κοινωνικούς ρόλους, διευρύνεται η βιωμένη εμπειρία και τα ενδιαφέροντα τους στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο. Ταυτόχρονα, οι

³⁰ Giroux, ό. π., και P. Cohen & P. Ainley, «In the Country of the Blind?: Youth Studies and Cultural Studies in Britain», *Journal of Youth Studies*, τομ. 3, αρ. 1, 2000, σελ. 79-95.

³¹ P. Cohen & P. Ainley, ό.π.

εξατομικευμένες βιογραφίες τους ωθούν στην ανάγκη διαχείρισης του εαυτού τους σε συνθήκες πρόωρης ενηλικίωσης, αλλά και –συγχρόνως – «παρατεταμένης μετάβασης».³²

3.5. Οι προοπτικές

Η «ακινητοποίηση» και διαστολή του κοινωνικού χρόνου στο παρόν σε συνδυασμό με τη ρευστοποίηση του ιδιαίτερα κινητικού κοινωνικού χώρου αναδιατάσσει τις παραδοσιακές σχέσεις κοινωνίας και νέας γενιάς. Η απόλυτη διαφοροποίηση ενήλικου και νεανικού πληθυσμού εκλείπει και μαζί της αμφισβητούνται η αποκλειστική αποτελεσματικότητα των συναφών κοινωνικών αντιλήψεων, των επιστημονικών θεωρήσεων και συνακόλουθα οι θεσμοί και ο τρόπος σχεδίασης της κοινωνικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η διάκριση κοινωνίας και νέας γενιάς δεν έχει εξαλειφθεί. Με αυτή την έννοια απαιτείται μια περισσότερη συνθετική προσέγγιση στο ζήτημα της νέας γενιάς στο βαθμό που οι παραδοσιακές και νεωτερικές κοινωνικές αναφορές (όπως αυτές της οικογένειας, του φύλου, της τάξης, του έθνους, της θρησκείας, κ.ά.) μπορεί να έχουν χάσει την οικουμενική τους ισχύ ωστόσο παραμένουν ενεργοί συντελεστές στα δίκτυα διαμόρφωσης της νεανικής ταυτότητας.

Στα νέα δίκτυα της διακινδύνευσης οι μεγάλες αφηγήσεις και οι μονολογικές αιτιακές συνδέσεις που σχετίζονται με τη διαμάχη παράδοσης και νεωτερικότητας δεν αποτελούν τα αποκλειστικά ερμηνευτικά σχήματα κατανόησης της ταυτότητας της νέας γενιάς και των σχέσεων της με το ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Για παράδειγμα, η ανεργία δεν οδηγεί απαραίτητα στη χαμηλή αυτο-εκτίμηση και την κοινωνική περιθωριοποίηση διότι, όπως και η εύρεση εργασίας, αφενός δεν είναι αμετάκλητη και αφετέρου μπορεί να οδηγήσει σε μια εποικοδομητική αναθεώρηση της προσωπικής και κοινωνικής ζωής.³³ Τα χαμηλά ποσοστά νεανικής συμμετοχής στην επίσημη πολιτική σκηνή δεν αποτρέπουν την κατά καιρούς εφήμερη ή και μονιμότερη συμμετοχή σε πολιτικές ενέργειες ειδικού ή γενικότερου ενδιαφέροντος.³⁴ Τα υψηλά ποσοστά

³² St. Baron, S. Riddell & A. Wilson, «The Secret of Eternal Youth: identity, risk and learning difficulties», *British Journal of Sociology of Education*, τομ. 20, αρ. 4, 1999, σελ. 483-499.

³³ C. Raffo & M. Reeves, «Youth Transitions and Social Exclusion: Developments in Social Capital Theory», *Journal of Youth Studies*, τομ. 3, αρ. 2, 2000, σελ. 147-166.

³⁴ C. Wallace, «Introduction: Youth and Politics», *Journal of Youth Studies*, τομ. 6, αρ. 3, 2003, σελ. 243-245.

αποδοχής της σημασίας της γνώσης δεν σημαίνουν κατ' ανάγκη αποδοχή του επίσημου θεσμικού πλαισίου εκπαίδευσης ούτε και την αποκλειστικότητά του στον τρόπο απόκτησης γνώσης. Παράλληλα, το μορφωτικό επίπεδο και η ταξική προέλευση δεν συνιστούν ασφαλείς ενδείξεις για τον προοδευτισμό ή συντηρητισμό της νεολαίας. Τέλος, η «επιστροφή» των νέων στην οικογένεια δεν συνιστά αξιωματικά εγκλωβισμό σ' ένα κλειστό σύστημα παράδοσης, στο βαθμό που αυτή λειτουργεί συχνά ως πηγή ανεφοδιασμού (resource) για τις διαδρομές της νεανικής προσωπικότητας παρά ως μηχανισμός σαφών υπαγορεύσεων.³⁵

Από τα παραπάνω αναδεικνύεται η ανάγκη συστηματικότερης μελέτης του νεανικού habitus, δηλαδή των πρακτικών απόκτησης και εφαρμογής της γνώσης στα καθημερινά περιβάλλοντα οι οποίες συνδυάζουν δυναμικά τις προσωπικές επιλογές με τις κοινωνικές καταβολές και τις παρούσες γενεαλογικές-κοινωνικές θέσεις του νέου ανθρώπου. Προς αυτή την κατεύθυνση είναι ιδιαίτερα σημαντική η ανάλυση των εξατομικευμένων συστημάτων κοινωνικού κεφαλαίου των νέων ανθρώπων, δηλαδή του δικτύου των κοινωνικών σχέσεων τους μέσα από το οποίο παίρνουν πληροφορίες, πράττουν και διαμορφώνουν συμπεριφορές και προσδοκίες για την προσωπική και ταυτόχρονα κοινωνική ζωή τους. Το προσωπικό αυτό δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και πρακτικών αναπτύσσεται σε συγκεκριμένα ιστορικά, γεωγραφικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και οικονομικά περιβάλλοντα. Η σχέση με τα περιβάλλοντα αυτά είναι δυναμική με την έννοια ότι η συλλογική διάστασή τους δεν αναπαράγεται ομοιογενώς στην ατομική προσωπικότητα,³⁶ αλλά μέσω της εξατομίκευσης συγκεκριμενοποιείται, κατασκευάζεται και μεταλλάσσεται σε πολλαπλές εκδοχές³⁷. Με άλλα λόγια, η συλλογική διάσταση δεν προκαθορίζει απλώς τους όρους αναπαραγωγής του κοινωνικού κεφαλαίου³⁸, αλλά λειτουργεί περισσότερο ως πρώτη ύλη σύνθεσης για τις δράσεις του ενεργού υποκειμένου. Έτσι, για παράδειγμα, η θετική αποδοχή και ενεργητική συμμετοχή σε πρόγραμμα κατάρτισης είναι και αποτέλεσμα καλού συντονισμού της βιωμένης εμπειρίας του εκπαιδευτή με τον εκπαιδευόμενο νέο, η

³⁵ Roberts, ό. π., Kelly, ό. π., Van Gillies, «Young People and Family Life: Analysing and Comparing Disciplinary Discourses», *Journal of Youth Studies*, τομ. 3, αρ. 2, 2000, σελ. 211-228.

³⁶ Βλ. P. Bourdieu, *Η Διάκριση*, Πατάκης, Αθήνα, 1979/1999.

³⁷ Βλ. Beck, ό. π., και P. Kelly, «Youth as an Artefact of Expertise: Problematizing the Practice of Youth Studies in an Age of Uncertainty», *Journal of Youth Studies*, τομ. 3, αρ. 3, 2000, σελ. 301-315.

³⁸ E. Smith, «The Effects of Investments in the Social Capital of Youth on Political and Civic Behavior in Young Adulthood: A Longitudinal Analysis», *Political Psychology*, τομ. 20, αρ. 3, 1999, σελ. 553-580.

οποία αφενός διαμορφώνεται στο πλαίσιο του προγράμματος και αφετέρου έχει διαμορφωθεί και πέρα από αυτό.³⁹ Υπό την έποψη αυτή, το προσωπικό δίκτυο κοινωνικών σχέσεων (ανάλογα την περίπτωση, με τον εκπαιδευτή, την οικογένεια, την παρέα, τις ομάδες ενδιαφέροντος, κ.ά.) διαμορφώνει την πρακτική γνώση σε συγκεκριμένα δημόσια περιβάλλοντα, γνώση που συμβάλλει στην αντιμετώπιση των καθημερινών ζητημάτων και αναπτύσσει τη νεανική αυτο-εκτίμηση, αυτο-πεποίθηση και ταυτότητα της νέας γενιάς. Έτσι, είναι ιδιαίτερα σημαντική η περιγραφή και η ανάλυση του εξατομικευμένου συστήματος κοινωνικού κεφαλαίου (ισχυρό, αδύναμο, ρευστό) σε σχέση κυρίως με το πλαίσιο υποστήριξης αλλά και παρεμπόδισης στην εκδήλωση των νεανικών συναισθημάτων, επιλογών και αποφάσεων σε συγκεκριμένους κοινωνικούς χώρους και πρακτικές.

Προκύπτει λοιπόν ότι για την καλύτερη κατανόηση των πολλαπλών ταυτίσεων του νεανικού πληθυσμού και των πολλαπλών συνδέσεων και αποσυνδέσεων του με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, χρειάζεται η συνάρθρωση ενός διεπιστημονικού σώματος γνωστικών πεδίων (από την κοινωνική θεωρία, την ψυχολογία, τις πολιτισμικές σπουδές, κ.ά.) το οποίο θα συνθέτει αναλυτικά εργαλεία και μεθόδους έρευνας προκειμένου να καταγράψει και να μελετήσει αφενός τις γενικότερες τάσεις και αφετέρου τις διαφοροποιούμενες υφές της νέας γενιάς. Με αυτή την έννοια καθίσταται καταρχήν ιδιαίτερα σημαντική η συστηματοποίηση των παραδοσιακών και νεωτερικών κοινωνικών αναφορών της νεολαίας σε συνδυασμό με το πλέγμα των εξατομικευμένων ερμηνειών, στάσεων και πρακτικών τους, προκειμένου να αναδειχθεί το πλέγμα των πολλαπλών διασυνδέσεων μεταξύ της νέας γενιάς και της σύγχρονης κοινωνίας. Επιπλέον, μεγάλη σημασία αποκτά η συνάρθρωση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η πολύπλευρη και πληρέστερη αποτίμηση της σύνθετης αυτής πραγματικότητας, κάτι που ελήφθη σοβαρά υπόψη στον σχεδιασμό της παρούσας έρευνας.

Η ανάγκη αυτή γίνεται ακόμη πιο επιτακτική στην ελληνική πραγματικότητα η οποία συνδυάζει με ιδιότυπους τρόπους στοιχεία από την παράδοση, τη νεωτερικότητα, τη μετανεωτερικότητα και τη διακινδύνευση, με αποτέλεσμα τη συχνή σύγχυση σε βασικά ζητήματα όπως αυτά του ατομικισμού, της ιδιωτικότητας και της εξατομίκευσης

³⁹ Raffo & Reeves, ό. π.

σε σχέση με τις συλλογικές πρακτικές και τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου. Οι μελέτες για την ελληνική νεολαία όσο και οι γενικότερες κοινωνικές αντιλήψεις αναπαράγουν συνήθως τα λειτουργιστικά πρότυπα ανάλυσης και σκέψης⁴⁰ για την ελληνική πραγματικότητα στο πλαίσιο είτε της προβαλλόμενης ομοιογένειας (θρησκευτικής, κοινωνικής, πολιτισμικής ή άλλης) είτε των εξισωτικών γενικεύσεων σε συνδυασμό με διαζευκτικά σχήματα (όπως επαρχία=χαμηλά στρώματα=παράδοση versus πόλη=μεσαία και ανώτερα στρώματα=νεωτερικότητα).

Ωστόσο, οι τρέχουσες πληθυσμιακές, πολιτισμικές και πληροφοριακές διαφοροποιήσεις στον ελληνικό χώρο μάς προκαλούν να μεταθέσουμε τον προβληματισμό μας: α) για τις σχέσεις παράδοσης, νεωτερικότητας, μετανεωτερικότητας και διακινδύνευσης, από τη λογική των διακριτών σταδίων και των δυϊστικών συγκρούσεων στη συνδυαστικότητα συγκοινωνούντων δοχείων με ευμετάβλητες ροές και πιέσεις, και β) για το πλέγμα σύνδεσης και αποσύνδεσης της νέας γενιάς από το ευρύτερο κοινωνικό σύστημα όχι μόνο με όρους των επίσημων κοινωνικών τελετών ενηλικίωσης αλλά και των ίδιων των νεανικών τελετουργιών έκφρασης βιωματικών και συναισθηματικών αναγκών. Με αυτό τον τρόπο οι αξίες, οι πρακτικές και οι κοινωνικές αναφορές της νέας γενιάς (οικογένεια, εργασία, εκπαίδευση, κ.ά.) αναδεικνύονται και κατανοούνται περισσότερο συνδυαστικά και πολυσημικά παρά στο πλαίσιο ενός «κλειστού versus ανοικτού» κοινωνικού συστήματος. **Στο επίπεδο της έρευνας για τη νεολαία στην Ελλάδα αυτό σημαίνει περισσότερη σύνδεση της θεωρίας με τα εμπειρικά δεδομένα, και, όπως επιχειρείται και στην ανά χείρας έρευνα, επαρκέστερη άρθρωση ποιοτικών και ποσοτικών προσεγγίσεων.**

⁴⁰ Για μια παρουσίαση και κριτική αυτή της τάσης βλ. Η. Τσελίκια, *Νεολαία και Κοινωνική Δυναμική*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1991.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. Γενική περιγραφή

Το ερευνητικό πρόγραμμα αναπτύχθηκε σε τρεις διακριτές αλλά συνδεδεμένες διαστάσεις: (1) Ποσοτική-δειγματοληπτική έρευνα (2) Ποιοτική έρευνα με τη χρήση της αντίστοιχης μεθοδολογίας, (3) Ανάλυση των αποτελεσμάτων και σύνθεση τους σε ενιαίο κείμενο.

Αρχικά ακολουθήθηκε η διεθνώς ισχύουσα για τις έρευνες αυτές εμπειρική μεθοδολογία με την τεχνική του ερωτηματολογίου. Διενεργήθηκε πανελλαδική ποσοτική-δειγματοληπτική έρευνα σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 1.600 ατόμων μέσω της οποίας ερευνώνται γνώσεις, στάσεις, απόψεις, πεποιθήσεις, αξίες και χαρακτηριστικά όπως τα δηλώνουν οι συμμετέχοντες. Το προτέρημα της ποσοτικής μεθόδου είναι ότι έχει τη δυνατότητα να παράσχει αντιπροσωπευτικό δείγμα απαντήσεων σε μια σειρά από παραμέτρους και να οδηγήσει σε δεδομένα τα οποία μπορούμε να θεωρήσουμε γενικεύσιμα. Το μειονέκτημά της είναι ότι εξαιτίας του πλήθους των ερωτήσεων και του κλειστού συνήθως τύπου απαντήσεων, τα δεδομένα παραμένουν σχετικώς στην επιφάνεια και είναι ευάλωτα σε στερεοτυπίες. Για τον λόγο αυτό, σε μια δεύτερη φάση διενεργήθηκαν 18 ανοικτές συνεντεύξεις βάθους.

Η ποιοτική ερευνητική κατεύθυνση καλύπτει την προαναφερθείσα αδυναμία της μεθόδου του ερωτηματολογίου και θωρακίζεται απέναντι στο πρόβλημα της αντιπροσωπευτικότητας που είναι εγγενές στις ποιοτικές μεθόδους, όταν ακολουθεί τα ποσοτικά δεδομένα, όπως στην περίπτωση τούτης της έρευνας. Εφ' όσον τα ποσοτικά δεδομένα (δηλαδή οι γενικές τάσεις, πεποιθήσεις κλπ.) έχουν προηγουμένως συλλεχθεί σε δείγμα αντιπροσωπευτικό, η επιλογή ορισμένων περιπτώσεων (από το αρχικό συνολικό δείγμα) για εις βάθος ποιοτική διερεύνηση έχει τη δυνατότητα να φέρει στο φως τις θεμελιώδεις διεργασίες που προσδιορίζουν τα ευρήματα: αντιφάσεις, ανησυχίες και συγκρούσεις, οι οποίες ακριβώς επειδή δεν είναι εύκολα διαθέσιμες στη συνείδηση, σπανίως αντανακλώνται στις κλειστές απαντήσεις του ερωτηματολογίου.

Συμπερασματικά, ο συνδυασμός της ποσοτικής με την ποιοτική προσέγγιση, ιδίως όταν η ποσοτική προηγείται της ποιοτικής, προσφέρει τη δυνατότητα να καταλήξουμε σε συμπεράσματα που και γενικεύσιμα είναι και συμβάλλουν στον εντοπισμό και την ερμηνεία των βαθύτερων ψυχικών και κοινωνικών παραμέτρων που τα προκαλούν. Για την επίτευξη μάλιστα της μέγιστης συνδυαστικής δυναμικής στην έκθεση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων, τα ευρήματα του ποσοτικού και εκείνα του ποιοτικού τμήματος της έρευνας αναλύονται στην αμοιβαία διαπλοκή τους και όχι σε ξεχωριστές ενότητες.

4.2. Η έκταση της δειγματοληπτικής έρευνας

Γεωγραφικά, η έρευνα κάλυψε το σύνολο της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των νησιών του Ιονίου και του Αιγαίου. Το μέγεθος του δείγματος ανήλθε σε 1.600 άτομα που επιμερίζονται σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες: 15-17, 18-24 και 25-29 ετών. Για τεχνικούς λόγους, η έρευνα κάλυψε μόνο ιδιωτικά νοικοκυριά και δεν περιέλαβε άτομα που κατά το χρόνο διεξαγωγής της διέμεναν σε οικοτροφεία, στρατώνες, νοσοκομεία, φυλακές, άσυλα κ.λπ. Η κατανομή του δείγματος ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα ακολούθησε την αντίστοιχη κατανομή που παρατηρείται στον υπό εξέταση πληθυσμό. Οι κατανομές αυτές αποτυπώνονται στον πίνακα 4.1.

Πίνακας 4.1. Κατανομή πληθυσμού και δείγματος ανά φύλο και ηλικιακή ομάδα

Ηλικιακή Ομάδα	Άνδρες (πληθυσμός)	%	Δείγμα	Γυναίκες (πληθυσμός)	%	Δείγμα
15-17	229.178	9.5	152	208.173	8.6	138
18-24	590.445	24.4	390	537.524	22.2	356
25-29	437.801	18.1	290	412.286	17.1	274
ΣΥΝΟΛΑ	1.257.429	52.0	832	1.157.983	48.0	768

Η κατανομή του νεανικού πληθυσμού και του δείγματος ανά γεωγραφική περιοχή (ΥΠΑ) καταγράφεται στον πίνακα 4.2.

Πίνακας 4.2. Κατανομή δείγματος ανά Υπηρεσία Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΥΠΑ)

Υ.Π.Α.	Πληθυσμός	%	Δείγμα
1. ΑΝ.ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ - ΘΡΑΚΗ	610254	56	90
2. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	1.861.917	170	274
ΠΟΛΕΟΔ. ΣΥΓΚΡ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	759.730	(69)	(112)
3. ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	302.750	28	44
4. ΗΠΕΙΡΟΣ	352.420	32	52
5. ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	214.274	19	30
6. ΘΕΣΣΑΛΙΑ	754.393	69	110
7. ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	739.118	68	108
8. ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ - ΕΥΒΟΙΑ	607.855	56	90
9. ΑΤΤΙΚΗ	3.756.607	34.3	550
ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ	3.125.163	(28.6)	(460)
10. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	632.955	58	92
11. ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	204.338	19	30
12. ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	301.565	27	42
13. ΚΡΗΤΗ	601.159	55	88
ΣΥΝΟΛΟ	10.939.605	1000	1.600

4.3. Δειγματοληπτικό σχέδιο

Για τη διεξαγωγή της έρευνας ακολουθήθηκε η μέθοδος της πολυσταδιακής στρωματοποιημένης δειγματοληψίας. Η επιλογή του δείγματος ήταν: α) αναλογική του πραγματικού πληθυσμού ανά γεωγραφική περιοχή, σε επίπεδο αστικότητας και στο σύνολο, β) αναλογική ως προς την επιλογή οικοδομικών τετραγώνων από κάθε

κατηγορία αστικότητας, βάσει του αρχείου απογραφής της ΕΣΥΕ 2001, γ) συστηματική ως προς την επιλογή των νοικοκυριών από τα σημεία εκκίνησης της έρευνας, και δ) τυχαία ως προς την επιλογή των ερωτώμενων σε κάθε νοικοκυριό.

Η κατανομή του δείγματος ανά ΥΠΑ και βαθμό αστικότητας και η αναλυτική κατανομή του δείγματος ανά ηλικιακή ομάδα και ΥΠΑ καταγράφονται στους πίνακες 4.3 και 4.4 αντίστοιχα.

Πίνακας 4.3. Κατανομή δείγματος ανά ΥΠΑ και βαθμό αστικότητας

Υ.Π.Α.	Σύνολο	Αστικές	Αγροτικές
1. ΑΝ.ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ - ΘΡΑΚΗ	90	52	38
2. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	274	164	110
ΠΟΛΕΟΔ. ΣΥΓΚΡ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	(112)	(112)	(-)
3. ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	44	26	18
4. ΗΠΕΙΡΟΣ	52	32	20
5. ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	30	18	12
6. ΘΕΣΣΑΛΙΑ	110	62	48
7. ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	108	64	44
8. ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ - ΕΥΒΟΙΑ	90	52	38
9. ΑΤΤΙΚΗ	550	550	(-)
ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ	(460)	(460)	(-)
10. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	92	56	36
11. ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	30	18	12
12. ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	42	24	18
13. ΚΡΗΤΗ	88	50	38
ΣΥΝΟΛΟ	1600	1168	432

Πίνακας 4.4. Αναλυτική κατανομή δείγματος ανά ηλικιακή ομάδα και ΥΠΑ.

ΥΠΑ				15-17			18-24			25-29		
	ΣΥΝΟΛΟ	Α	Γ	Σ	Α	Γ	Σ	Α	Γ	Σ	Α	Γ
ΑΝ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ- ΘΡΑΚΗ	90	47	43	16	8	8	42	22	20	32	17	15
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	162	84	78	29	15	14	75	40	35	58	29	29
Π.Σ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	112	58	54	20	11	9	52	27	25	40	20	20
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	44	23	21	8	4	4	21	11	10	15	8	7
ΗΠΕΙΡΟΣ	52	27	25	9	5	4	24	13	11	19	9	10
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	30	16	14	6	3	3	14	7	7	10	6	4
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	110	56	54	20	10	10	52	27	25	38	19	19
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	108	56	52	20	10	10	50	26	24	38	20	18
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ-ΕΥΒΟΙΑ	90	47	43	16	9	7	42	22	20	32	16	16
ΑΤΤΙΚΗ	90	47	43	16	9	7	42	22	20	32	16	16
ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ ΑΤΤΙΚΗΣ	460	239	221	83	44	39	214	112	102	163	83	80
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	92	48	44	17	9	8	43	22	21	32	17	15
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	30	16	14	6	3	3	14	8	6	10	5	5
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	42	22	20	8	4	4	20	10	10	14	8	6
ΚΡΗΤΗ	88	46	42	16	8	8	41	21	20	31	17	14
ΣΥΝΟΛΑ	1600	832	768	290	152	138	746	390	356	564	290	274

4.4. Συλλογή στοιχείων

Πριν την έναρξη της έρευνας πεδίου πραγματοποιήθηκε σεμινάριο επιμόρφωσης ερευνητών και εποπτών πάνω στο αντικείμενο της έρευνας, με σκοπό την καλύτερη διεξαγωγή της. Στο διάστημα 10/12/2004 έως και 14/1/2005 πραγματοποιήθηκε η έρευνα πεδίου (field) στην οποία χρησιμοποιήθηκαν 36 ερευνητές και 6 επόπτες. Ακολουθήθηκε η τεχνική των προσωπικών συνεντεύξεων με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου στα σπίτια των ερωτώμενων .

4.5. Το ερωτηματολόγιο

Εκτός από έναν πίνακα με τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 31 ερωτήσεις (βλ. παράρτημα). Οι περισσότερες εξ αυτών είναι κλειστές, προκωδικοποιημένες, και επτά είναι ελεύθερες που κωδικοποιήθηκαν εκ των υστέρων. Ειδικότερα, το ερωτηματολόγιο της δειγματοληπτικής έρευνας αναπτύσσεται στους παρακάτω μη ιεραρχημένους άξονες:

- **Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά**

- φύλο
- ηλικία
- μόρφωση
- περιφέρεια κατοικίας
- οικογενειακή κατάσταση
- επάγγελμα
- χρήση νέων τεχνολογιών
- τηλεθέαση
- συχνότητα εκκλησιασμού

- **Προβληματισμοί-αξίες των νέων και στάσεις απέναντι στους θεσμούς.**

- δημόσια και προσωπική ημερήσια διάταξη (σημαντικότερα προβλήματα)
- προσδοκίες ζωής και πρόσληψη του μέλλοντος – δείκτης απελπισίας (Beck)
- κοινωνικό κεφάλαιο – δείκτης διαπροσωπικής εμπιστοσύνης
- εμπιστοσύνη σε θεσμούς

- **Κοινωνική και οικονομική ένταξη των νέων**

- συμμετοχή σε οργανώσεις
- εθελοντισμός
- πιθανά πεδία εθελοντικής προσφοράς
- προσδοκίες από την επαγγελματική ζωή

- **Πολιτική συμμετοχή**

- στάση απέναντι στην πολιτική
- δείκτης πολιτικής δυσαρέσκειας
- πολιτική αυτο-τοποθέτηση (δεξιά-αριστερά)
- εθνικό συναίσθημα – εθνική ταυτότητα

- λόγοι εθνικής υπερηφάνειας
- ευρωπαϊκός προσανατολισμός
- **Ενημέρωση των νέων: Η θέση του ΝΕΟΛΑΙΑ και της ΓΓΝΓ**
 - αναγνωρισιμότητα/εικόνα ΓΓΝΓ
 - επισκευσιμότητα γραφείων ΓΓΝΓ
 - χρήση υπηρεσιών και προγραμμάτων
 - ενδιαφέρον για νέες πρωτοβουλίες της ΓΓΝΓ
 - υπαρκτές και επιθυμητές πηγές ενημέρωσης της νέας γενιάς

4.6. Η λογική της ποιοτικής μεθοδολογίας

Η επιστημολογική θέση της ποιοτικής μεθόδου διαφέρει από εκείνη της ποσοτικής. Αν στην ποσοτική προσέγγιση απομονώνονται εκ των προτέρων (και βάσει προηγούμενων ερευνών ή θεωριών) ανεξάρτητες και εξαρτημένες μεταβλητές με στόχο να εντοπιστούν αιτιολογικές σχέσεις, η ποιοτική προσέγγιση προχωρά διερευνητικά, με στόχο να αναδυθούν συνάψεις και ερμηνευτικές υποθέσεις μέσα από το λόγο ή/και την παρατηρήσιμη στον ερευνητή συμπεριφορά των συμμετεχόντων. Συνεπώς στην ποιοτική έρευνα δεν υφίστανται άκαμπτες αρχικές υποθέσεις και δεν ορίζονται μεταβλητές.

Οι βασικές θεματικές ενότητες που ακολουθήθηκαν προέκυψαν από τους βασικούς άξονες του ερωτηματολογίου (βλ. παραπάνω). Τα θέματα που προκύπτουν από αυτούς τους βασικούς άξονες παραπέμπουν στην ευρύτερη κουλτούρα και στις πρακτικές των νέων σήμερα. Η ευρύτερη κουλτούρα των νέων υποβασιμάζει λοιπόν τους άξονες της ποιοτικής έρευνας. Με την έννοια που της προσδίδουμε εδώ, η κουλτούρα αντιστοιχεί στις απόψεις των νέων αναφορικά με τον κόσμο, το αίσθημα που έχουν ως προς τη σχέση τους με αυτόν, καθώς και στις αντίστοιχες σημαίνουσες καθημερινές πρακτικές. Πρόκειται, δηλαδή, ως ένα βαθμό για τη βιωμένη κουλτούρα των νέων, η οποία αντανακλάται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στο λόγο τους. Για την αναλυτική και εις βάθος διερεύνηση του λόγου που αναδεικνύει τα ζητήματα που μας απασχολούν υιοθετήθηκε η τεχνική της ημι-δομημένης συνέντευξης βάθους. Οι συμμετέχοντες ενθαρρύνθηκαν να μιλήσουν για την εμπειρία και τα βιώματά τους έως σήμερα, γιατί ο στόχος μας ήταν να αντλήσουμε πληροφορίες βάθους και όχι γενικές και αόριστες απόψεις, ιδέες και στερεότυπα. Γι' αυτό και οι συνεντεύξεις

ξεκινούσαν ζητώντας από τον συμμετέχοντα να μας περιγράψει την καθημερινή του ζωή. Με αυτό τον τρόπο, μέσω της περιγραφής της άμεσης βιωμένης καθημερινότητας και βάσει συγκεκριμένων θεμάτων που αναδύονταν από αυτήν, διερευνήσαμε τις απόψεις τους για το ευρύτερο παγκόσμιο πεδίο μέσα στο οποίο ζουν, περνώντας στη συνέχεια στις αντιλήψεις τους για την Ελλάδα και την ελληνική κοινωνία, αλλά και στη δική τους θέση τόσο μέσα στο εθνικό, όσο και στο παγκόσμιο περιβάλλον – από τα όνειρα και τους στόχους τους, μέχρι το καθημερινό τους πρόγραμμα. **Βασικός στόχος ήταν να κατανοήσουμε τα προβλήματα και τις ανάγκες τους όπως οι ίδιοι τα εκφράζουν μέσα από την αφήγηση της εμπειρίας τους, ώστε να εντοπίσουμε τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να απαντήσουν σε αυτά, θεσμικοί φορείς της πολιτείας όπως η ΓΓΝΓ. Από την αφήγηση της καθημερινής εμπειρίας, οι συνεντεύξεις πέρασαν στο επίπεδο των βασικών αξιών και των στάσεων προς τη ζωή, και ολοκληρώθηκαν με την εστίαση στη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και την αξιολόγησή της από τους νέους.**

4.7. Θεματικές ενότητες των συνεντεύξεων βάθους

Για να εντοπισθούν οι κοινωνικές και ψυχολογικές διεργασίες που συναρτώνται με τα ζητήματα που διερευνούν οι βασικοί άξονες της έρευνας, ώστε να αναδειχθεί και να χαρτογραφηθεί η σημερινή νεανική ταυτότητα, διερευνήθηκαν οι εξής θεματικές ενότητες:

- **Αναπαραστάσεις του κόσμου και πεποιθήσεις**

- ποια είναι τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο κόσμο γενικά
- τι χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία και πώς τη βλέπουν οι νέοι μέσα στον κόσμο αυτό
- πώς βλέπουν το δικό τους καθημερινό περιβάλλον μέσα στην κοινωνία και τον κόσμο
- τι ζητούν από τη ζωή τους, πώς σκέφτονται να το πετύχουν και αν νομίζουν ότι θα τα καταφέρουν
- τι ευκαιρίες προσφέρουν στους νέους οι συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες ζουν και ποιες συνθήκες είναι γι' αυτούς αρνητικές
- πώς στέκονται απέναντι στην πολιτική και ποια είναι η άποψή τους για τους πολιτικούς
- τι σημαίνει γι' αυτούς η θρησκεία, η παιδεία, η οικογένεια

- πώς σχετίζονται με τα ΜΜΕ
- ποιές προσδοκίες, ελπίδες και φόβους έχουν για το μέλλον
- **Συγκεκριμένες πρακτικές και «τρόπος ζωής»**
 - διαπροσωπικές σχέσεις (στην οικογένεια, στη φιλία, στον έρωτα, στην εργασία)
 - ψυχαγωγία (ελεύθερος χρόνος, αγαπημένες ασχολίες ή χόμπι, ικανοποίηση από τις υπάρχουσες δυνατότητες συμμετοχής και κατανάλωσης)
 - εργασία (πώς σχετίζονται με την εργασία, π.χ. αμιγώς ωφελμιστικά, με έμπνευση κλπ., ποια είναι η θέση του επαγγέλματος στη ζωή τους)
 - κοινωνική συμμετοχή (κίνητρα, πρακτικές)
- **Προσδοκίες και απόψεις για την κοινωνική πολιτική**
 - σχετικά με τα ζητήματα των νέων γενικά, και ειδικότερα
 - για την αναγνωρισιμότητα, τις απόψεις και τις προσδοκίες από την Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς (πώς θα περίμεναν να τους βοηθήσει η πολιτεία, πώς θα φαντάζονταν ένα θεσμικό όργανο που είναι ειδικά διαμορφωμένο για τους νέους, σε ποιο βαθμό γνωρίζουν τα προγράμματα και τις δραστηριότητες της ΓΓΝΓ, πόσο τα έχουν αξιοποιήσει, σε ποιο βαθμό αισθάνονται ότι τους αφορούν, τι θα περίμεναν κ.ο.κ.)

4.8 Αριθμός συνεντεύξεων και συμμετέχοντες

Πραγματοποιήθηκαν 18 συνεντεύξεις βάθους, με συμμετέχοντες από τις τρεις ηλικιακές ομάδες της έρευνας, και από τα δύο φύλα. Όπως προαναφέρθηκε οι συνεντεύξεις δεν επιδιώκουν την γεωγραφική αντιπροσωπευτικότητα, αλλά την χαρτογράφηση του τρόπου που οι ίδιοι οι νέοι περιγράφουν και δικαιολογούν τις πρακτικές, τις συμπεριφορές, τις στάσεις και πεποιθήσεις τους. Γι αυτό τον λόγο έλαβαν χώρα όλες σε αστικές περιοχές (μεγάλα και μικρά αστικά κέντρα) όπου και κατοικεί η πλειοψηφία των νέων. **Εξ αυτών οι 12 έγιναν στην Αθήνα και οι υπόλοιπες 6 έγιναν σε τρεις σχετικά «μεγάλες» επαρχιακές πόλεις (Πάτρα, Λάρισα, Σέρρες),** τόσο για να υπάρχει μεγάλη γεωγραφική διασπορά όσο και διότι θεωρήθηκε ότι οι συνθήκες και τα προβλήματα των νέων στις μεγάλες πόλεις είναι λίγο-πολύ πανομοιότυπες με τις αντίστοιχες της πρωτεύουσας.

Οι 12 συνεντεύξεις των Αθηνών κατανεμήθηκαν ως εξής:

Ηλικιακές Ομάδες	Άνδρες	Γυναίκες	
15 – 17	2	2	
18 – 24	2	2	
25 – 29	2	2	
	6	6	Σύνολο 12

Οι 6 συνεντεύξεις στην επαρχία κατανεμήθηκαν ως εξής:

Πόλεις	Ηλικιακές Ομάδες	Άνδρες	Γυναίκες	
Πάτρα	15 – 17	1	1	
Λάρισα	18 – 24	1	1	
Σέρρες	25 – 29	1	1	
		3	3	Σύνολο 6

Πριν από τη διενέργεια των συνεντεύξεων βάθους η ερευνητική ομάδα κατασκεύασε οδηγό συνέντευξης, τον οποίο εφάρμοσε σε δύο (2) πιλοτικές συνεντεύξεις. Στη συνέχεια, επέφερε μετατροπές στον οδηγό συνέντευξης προκειμένου να οριστικοποιήσει το καθαυτό περιεχόμενο των συνεντεύξεων (σε σχέση με τις θεματικές ενότητες – *αναπαραστάσεις, πεποιθήσεις, πρακτικές*).

Αν και υπήρχαν κάποιες σαφείς διαφοροποιήσεις στις απόψεις των συμμετεχόντων – οι οποίες κυρίως ήταν σχετικές με την ηλικία και το φύλο – από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων προκύπτει η ύπαρξη κοινών συνισταμένων και αξόνων, οι οποίοι μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικοί της ευρύτερης ομάδας των «νέων» στην οποία ούτως ή άλλως ανήκαν όλοι, παρά τις επιμέρους διαφορές τους.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ

1.1. Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά

Όπως προαναφέρθηκε, ο πληθυσμός της έρευνας αφορούσε την ηλικιακή ομάδα 15-29 ετών, μια ευάλωτη δημογραφική ομάδα καθώς, σε συνδυασμό με την υπογεννητικότητα που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία, το ποσοστό της στο σύνολο του πληθυσμού εμφανίζει φθίνουσα τάση (βλ. πίνακα 1.1).

Πίνακας 1.1. Συνολικός πληθυσμός της χώρας, της ηλικιακής ομάδας 15-29 ετών και ετήσιες μεταβολές, 1951-2001

Έτη	Πληθυσμός ηλικιακής ομάδας 15-29 ετών	Μέση ετήσια ποσοστιαία μεταβολή	Πληθυσμός Ελλάδος	Μέση Ετήσια ποσοστιαία μεταβολή	Ποσοστιαία συμμετοχή της ηλικιακής ομάδας 15-29 ετών στο συνολικό πληθυσμό
1951	2.121.377	-	7.632.801	-	27.79
1961	2.068.371	-0.25	8.388.553	0.94	24.66
1971	1.792.540	-1.42	8.768.641	0.44	21.49
1981	2.093.157	1.56	9.739.589	1.05	20.44
1991	2.279.768	0.86	10.259.900	0.52	22.22
2001	2.398.527	0.51	10.964.020	0.66	21.88

Πηγή: Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ψηφιακής Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου, 2003 (δευτερογενής επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ)

Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι από το ηλικιακό κριτήριο (15-29 ετών) προκύπτει κατά το μάλλον ή ήττον μια στατιστική κατηγορία χωρίς αναφορά σε επιμέρους γενεαλογικές, κοινωνικές και άλλες υποκειμενικές εμπειρίες, οι οποίες και θεμελιώνουν οιονεί κοινωνικές ομάδες ή/και κοινωνικές ομάδες με την αυστηρή επιστημονική σημασία του όρου. Έτσι κρίθηκε σωστό να επιμερισθεί η εν λόγω στατιστική κατηγορία σε επιμέρους υπο-ομάδες: 15-17, 18-24 και 25-29 ετών. Με τη διαμέριση αυτή καλύπτονται δύο κριτήρια που συνδέονται με βιωματικές εμπειρίες των νέων: το κριτήριο της ένταξης στην παραγωγική διαδικασία (υπό ένταξη vs ενταγμένη) και το κριτήριο της μόρφωσης. Αναλυτικά, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του

δείγματος εμφανίζονται στους πίνακες που ακολουθούν. Ο πίνακας 1.2 καταγράφει την κατανομή ανά ηλικιακή κατηγορία:

Πίνακας 1.2 Κατανομή ηλικιακών κατηγοριών του δείγματος

Ηλικιακή κατηγορία	N	%
15-17	315	19.7
18-24	753	47.1
25-29	532	33.3
Σύνολο	1600	100

Η παραπάνω κατανομή συμβαδίζει με την απογραφή της ΕΣΥΕ του 2001.⁴¹

Ομοίως, ως προς το φύλο η κατανομή του δείγματος συμπίπτει σχεδόν με την αντίστοιχη της απογραφής της ΕΣΥΕ (βλ. πίνακα 1.3).

Πίνακας 1.3. Το φύλο των ερωτώμενων του δείγματος

Φύλο	N	%
Άνδρες	839	52.4
Γυναίκες	761	47.6
Σύνολο	1600	100

Όπως και θα ήταν αναμενόμενο, η **μεγάλη πλειονότητα** εξ αυτών διαμένουν σε **αστικές περιοχές (73.1%) και μάλιστα στην περιφέρεια της πρωτεύουσας (N= 548/1600)**. Από τα στοιχεία του Πίνακα 1.4 και του Γραφήματος 1.1 φαίνεται ότι το 46.2% των ερωτώμενων βρίσκεται εντός της εκπαιδευτικής διαδικασίας, το 42.2% εντάσσεται στην παραγωγική διαδικασία και το 11.7% είτε δηλώνει άνεργος/η είτε ασχολείται στα του οίκου του.⁴² Από τους νέους που εργάζονται οι περισσότεροι είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι (24.6%).

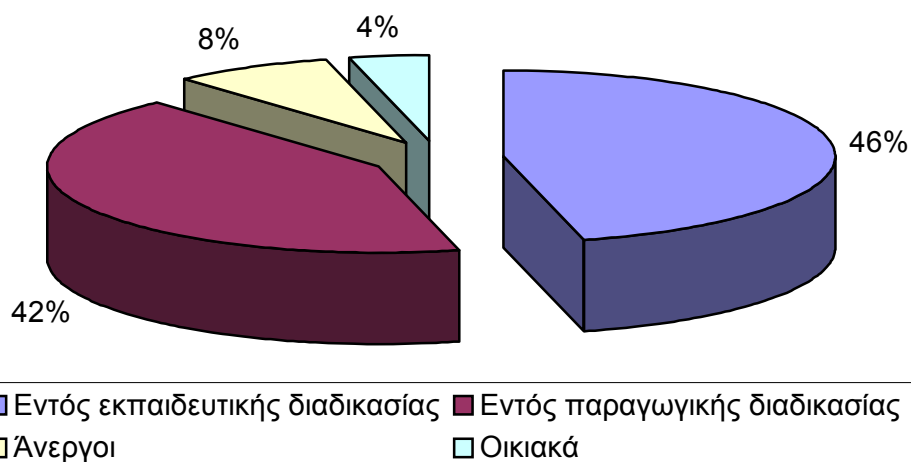
⁴¹ Πρβλ. Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ψηφιακής Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου, ό.π., σελ. 5.

⁴² Στην έρευνα του 1999 τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 41.5%, 41.4% και 18%. Πρβλ. ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 20-21.

Πίνακας 1.4 Επαγγελματική-κοινωνική ένταξη των ερωτηθέντων

Επάγγελμα	Συχνότητα	Ποσοστό
Δημόσιος υπάλληλος	82	5,1
Ιδιωτικός υπάλληλος	393	24,6
Αυτοαπασχολούμενος	140	8,8
Εργοδότης	8	,5
Αγρότης	17	1,1
Εργάτης	33	2,1
Μαθητής	325	20,3
Φοιτητής/Σπουδαστής	415	25,9
Άνεργος	123	7,7
Οικιακά	64	4,0
Σύνολο	1600	100,0

Γράφημα 1. Κατηγορίες Απασχόλησης των Νέων

Από τα στοιχεία του Πίνακα 1.5 φαίνεται ότι η ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών μετέχει περισσότερο της παραγωγικής διαδικασίας και ότι δεν υπάρχουν διαφορές επαγγελματικής ένταξης ή/και της καταστάσεως ανεργίας ως προς το φύλο, εκτός του ότι είναι μόνο οι νέες γυναίκες που δηλώνουν «οικιακά», απόρροια βεβαίως του παραδοσιακού ρόλου που επιφυλάσσει η ελληνική κοινωνία στο γυναικείο φύλο.

Πίνακας 1.5 Επαγγελματική ένταξη ανά ηλικιακή ομάδα και φύλο

Ιδιότητα	Αθροιστικά		Ηλικιακές ομάδες %			Φύλο %		
	N	%	15-17	18-24	25-29	Ανδρες	Γυναίκες	
Εντός Παραγ. Διαδικασίας	673	42.2	3.1	39.6	68.6	48.0	42.1	
Εντός Εκπ. Διαδικασίας	740	46.2	95.2	50.5	11.3	44.9	46.2	
Ανεργοί	123	7.7	1.3	7.3	12.0	7.0	7.7	
Οικιακά	64	4.0	0.3	2.7	8.1	-	4.0	
Σύνολο	1600	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

Η κατανομή του μορφωτικού επιπέδου στο σύνολο και κατά περιοχή αστικότητας αποτυπώνεται στον Πίνακα 1.6. Συνδέοντας το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτώμενων με την περιοχή κατοικίας τους φαίνεται καθαρά ότι στις αστικές περιοχές συγκεντρώνονται οι νέοι με τη μεγαλύτερη μόρφωση (χ^2 τεστ p-value= 0.000). Ένα άλλο αναμενόμενο εύρημα ήταν η σαφής υπεροχή του μέσου μορφωτικού επιπέδου (66.3%).

Πίνακας 1.6 Μορφωτικό επίπεδο κατά αστικότητα

Περιοχή*Μόρφωση Crosstabulation						
		Μόρφωση				
		κατώτερη	μέση	ανώτερη	ανώτατη	Σύνολο
Περιοχή	Αστική	66	718	215	170	1169
		5,6%	61,4%	18,4%	14,5%	100,0%
		75,0%	67,7%	83,7%	87,6%	73,1%
		4,1%	44,9%	13,4%	10,6%	73,1%
	Αγροτική	22	343	42	24	431
	5,1%	79,6%	9,7%	5,6%	100,0%	
	25,0%	32,3%	16,3%	12,4%	26,9%	
	1,4%	21,4%	2,6%	1,5%	26,9%	
Σύνολο		88	1061	257	194	1600
		5,5%	66,3%	16,1%	12,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		5,5%	66,3%	16,1%	12,1%	100,0%

Ένα ενδιαφέρον εύρημα που αφορά την ταξική διάρθρωση του μορφωτικού επιπέδου και της επαγγελματικής απασχόλησης καταγράφεται στον Πίνακα 1.7. Οι εργάτες και αγρότες νέοι είναι αυτοί με το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο. Πέραν αυτού, επιβεβαιώνεται και η γνωστή κατάσταση ότι η πρόσβαση στην δημοσιοϋπαλληλία συνδέεται πλέον πολύ περισσότερο με κατοχή πτυχίου ΑΕΙ παρά με το απολυτήριο της μέσης εκπαίδευσης.

Πίνακας 1.7. Επαγγελματική ένταξη κατά μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων

Επάγγελμα*Μόρφωση Crosstabulation						
		Μόρφωση				
		κατώτερη	μέση	ανώτερη	ανώτατη	Σύνολο
Επάγγελμα	Δημόσιος υπάλληλος	1	45	18	18	82
		1,2%	54,9%	22,0%	22,0%	100,0%
		1,1%	4,2%	7,0%	9,3%	5,1%
		,1%	2,8%	1,1%	1,1%	5,1%
	Ιδιωτικός υπάλληλος	7	264	75	47	393
		1,8%	67,2%	19,1%	12,0%	100,0%
		8,0%	24,9%	29,2%	24,2%	24,6%
		,4%	16,5%	4,7%	2,9%	24,6%
	Αυτοαπασχολούμενος	8	98	18	16	140
		5,7%	70,0%	12,9%	11,4%	100,0%
		9,1%	9,2%	7,0%	8,2%	8,8%
		,5%	6,1%	1,1%	1,0%	8,8%
	Εργοδότης		3	1	4	8
			37,5%	12,5%	50,0%	100,0%
			,3%	,4%	2,1%	,5%
			,2%	,1%	,3%	,5%
	Αγρότης	5	11	1		17
		29,4%	64,7%	5,9%		100,0%
		5,7%	1,0%	,4%		1,1%
		,3%	,7%	,1%		1,1%
	Εργάτης	9	20	4		33
		27,3%	60,6%	12,1%		100,0%
		10,2%	1,9%	1,6%		2,1%
		,6%	1,3%	,3%		2,1%
	Μαθητής	43	273	8	1	325
		13,2%	84,0%	2,5%	,3%	100,0%
		48,9%	25,7%	3,1%	,5%	20,3%
		2,7%	17,1%	,5%	,1%	20,3%
	Φοιτητής/σπουδαστής	6	216	102	91	415
		1,4%	52,0%	24,6%	21,9%	100,0%
		6,8%	20,4%	39,7%	46,9%	25,9%
		,4%	13,5%	6,4%	5,7%	25,9%
	Άνεργος	6	80	24	13	123

		4,9%	65,0%	19,5%	10,6%	100,0%
		6,8%	7,5%	9,3%	6,7%	7,7%
		,4%	,5%	1,5%	,8%	7,7%
	Οικιακά	3	51	6	4	64
		4,7%	79,7%	9,4%	6,3%	100,0%
		3,4%	4,8%	2,3%	2,1%	4,0%
		,2%	3,2%	,4%	,3%	4,0%
Σύνολο		88	1061	257	194	1600
		5,5%	66,3%	16,1%	12,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		5,5%	66,3%	16,1%	12,1%	100,0%

Από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας προέκυψε ότι οι περισσότεροι νέοι ζουν με τους γονείς τους (68%) και είναι, βεβαίως, ανύπαντροι/ες (86.7%). Είναι ενδεικτικό ότι στην παρούσα έρευνα το ποσοστό εκείνων που διαμένουν με τους γονείς τους είναι ταυτόσημο με εκείνο των ερευνών του Ινστιτούτου V.PRC του 1997 (67.7%) και του 1999 (68.8).⁴³

Εκείνο όμως που φαίνεται να έχει μεγαλύτερη σημασία είναι ότι το 30% των παντρεμένων εξακολουθούν να διαμένουν με την οικογένειά τους, κάτι που δείχνει ότι παρ' όλες τις νέες μορφές οικογένειας που έχουν εμφανισθεί και στην ελληνική κοινωνία, ο εν λόγω θεσμός στη χώρα μας εξακολουθεί να επιτελεί σημαίνουσες λειτουργίες. Σε αυτές συμπεριλαμβάνεται και η σχετική περιστολή της εξατομίκευσης και της διαφοροποίησης πολλών νέων ανθρώπων, ακόμα και όταν αυτοί αποφασίζουν να κάνουν δική τους οικογένεια, χωρίς να αποκλείεται πάντως και η περίπτωση συμβατικών συμβιωτικών σχέσεων, ιδίως σε αστικά περιβάλλοντα. Ακόμα πιο ενδεικτικό του συσπειρωτικού και κεντρομόλου ρόλου της ελληνικής οικογένειας είναι η περίπτωση των (λίγων βεβαίως : N=7) διαζευγμένων νέων οι οποίοι κατά κανόνα μένουν με τους γονείς τους (είτε επιστρέφοντας στην οικογενειακή εστία, είτε απλώς παραμένοντας εκεί υπό την νέα τους ιδιότητα). Φυσικά, αυτά τα ευρήματα δεν είναι άσχετα με τα πλείστα όσα προβλήματα στην αγορά εργασίας και την ανεργία που πλήττει ιδιαίτερα τις μικρότερες ηλικίες. Τα παραπάνω αποτυπώνονται στον Πίνακα 1.8. Ευλόγως, το 78% (N= 156) των παντρεμένων και το

⁴³ Βλ. ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 23.

84.6% (N= 11) των διαζευγμένων ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών (βλ. Παράρτημα).⁴⁴.

Πίνακας 1.8 Παραμονή στην οικογένεια καταγωγής ανά ηλικιακή ομάδα και οικογενειακή κατάσταση

Διαμογή	Συνολικά		Ηλικιακές ομάδες %			Οικογενειακή Κατάσταση %		
	N	%	15-17	18-24	25-29	Παντρεμ.	Ανύπαν.	Διαζευγ.
Μόνος/η	512	32.0	5.1	31.5	48.7	70.0	26.4	46.2
Με Γονείς	1088	68.0	94.9	68.5	51.3	30.0	73.6	53.8
Σύνολο	1600	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

1.2. Βιωμένες συνθήκες ζωής

Αναλύοντας το λόγο των νέων, όπως προκύπτει από το ποιοτικό κομμάτι της έρευνας, διαπιστώθηκε για άλλη μία φορά ότι η καθημερινή ζωή τους βιώνεται ως εξαιρετικά απαιτητική. Την υπομένουν στωικά και την διεκπεραιώνουν σαν μια έξωθεν επιβεβλημένη ανάγκη, προσμένοντας να ξεκλέψουν λίγο χρόνο για τον «εαυτό τους», κυρίως συνευρισκόμενοι με φίλους μέσα από πολύ συγκεκριμένα τελετουργικά. **Σχεδόν όλοι ανεξαιρέτως οι ερωτώμενοι περιγράφουν μια πιεστική καθημερινότητα, φορτωμένη σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό από υποχρεώσεις, καθήκοντα και ρόλους στους οποίους οφείλουν να ανταποκριθούν.**

Οι μικρότερες ηλικιακές ομάδες και ειδικότερα οι μαθητές, ήταν αυτοί οι οποίοι περιέγραψαν το πιο εξαντλητικό ημερήσιο πρόγραμμα - οι περισσότεροι μαθητές περιέγραψαν ένα πρόγραμμα το οποίο ξεκινούσε στις 7:30 το πρωί και τελείωνε στις 24:00, με το τελευταίο ιδιαίτερο φροντιστήριο. Μόνο τα Σαββατοκύριακα φαίνεται να υπάρχει περισσότερος προσωπικός χρόνος.

Όσο πάντως και να εμφανίζεται ασφυκτική η καθημερινότητα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο περιλαμβάνει – έστω και ελάχιστα – διαλείμματα συνεύρεσης με τους φίλους. Η συνύπαρξη με τους φίλους εμφανίζεται εξαιρετικά σημαντική για όλους ανεξαιρέτως τους συμμετέχοντες στην ποιοτική έρευνα. Ο βασικός χώρος αυτής της συνεύρεσης για τους περισσότερους είναι η καφετέρια. Η διαδικασία του «να πιούμε καφέ», καθώς και οι «βόλτες με φίλους», αποτελούν κεντρικής σημασίας δραστηριότητες-τελετουργικά, τα οποία επιβεβαιώνουν και επικυρώνουν με διαρκή

⁴⁴ Ανάλογες τάσεις εμφανίζονται και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Πρβλ. Shisholm & Chovacheva, ό.π.

τρόπο το φιλικό δεσμό, κυρίως μέσω της κοινωνικής και ενεργειακής τους λειτουργίας (επαφή, ανταλλαγή, χαλάρωση).

Τα πράγματα που κάνει κανείς «για τον εαυτό του» διαφοροποιούνται από αυτά που κάνει «για τους άλλους». Έτσι όπως είναι διαμορφωμένες οι σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις (εκπαίδευση, αναζήτηση δουλειάς, κλπ.) φαίνεται πως μια ακόμα **σχάση** δημιουργείται ανάμεσα στις **έξωθεν απαιτήσεις** και τις **οικείες ανάγκες**, και οι νέοι μοιάζουν να είναι τρόπον τινά «καταδικασμένοι» να διαπραγματεύονται συνεχώς αυτή την αντίθεση:

«[στον ελεύθερο χρόνο] ...διαβάζω, βόλτα με φίλους, την ώρα μου όπως θέλω να την περάσω και όχι όπως επιβάλλεται (διάβασμα για το σχολείο, φροντιστήρια).» (γυναίκα, 18 ετών, Πάτρα)

Η αίσθηση της **αλλοτριώσης** και της **αποξένωσης** φαίνεται να πλημμυρίζει τους νέους μέσα από τις καθημερινές τους πρακτικές. Το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας τους (ιδιαίτερα στη μικρότερη ηλικιακή ομάδα) αφιερώνεται σε δραστηριότητες που δεν τις επέλεξαν και ούτε τις επιθυμούν, αλλά τις διεκπεραιώνουν επειδή εξυπηρετούν μακροπρόθεσμες μελλοντικές ανάγκες (μελέτη και φροντιστήρια, κυρίως με στόχο την επαγγελματική αποκατάσταση όπως θα δούμε και παρακάτω). Ως εκ τούτου, τους λείπουν οι φίλοι και η άμεση ουσιαστική επικοινωνία. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι παρά τη σαφή και ανισομερή κοινωνική χωρο-χρονοθέτησή τους, οι πρακτικές των κοινωνικών υποχρεώσεων και του ελεύθερου χρόνου, επικοινωνούν και αλληλοεπηρεάζονται, σ' ένα βαθμό τουλάχιστον, μέσα από τη δημιουργία νεανικών δικτύων επικοινωνίας και δραστηριοτήτων, κυρίως στο επίπεδο της παρέας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ - ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ, ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

2.1. Χρήσεις των νέων τεχνολογιών

Συνήθως οι νέοι θεωρούνται ως οι πλέον ευεπίφοροι δέκτες για την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών και ιδιαιτέρως εκείνων που αφορούν την επικοινωνία. Πράγματι, όπως καταγράφεται στον πίνακα 2.1, 93.4% των ερωτωμένων δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν κινητό τηλέφωνο, 76.7% CD player, 68.8% DVD player, ενώ ηλεκτρονικό υπολογιστή χρησιμοποιεί ένα σημαντικό 62.5% και πρόσβαση στο διαδίκτυο δηλώνει πως έχει το 47.8%. Τα ποσοστά για χρήση βιντεοκάμερας, ψηφιακής κάμερας, και teletext είναι χαμηλότερα (21.5%, 18.9% και 22.3% αντίστοιχα). Αυτά όμως δεν αναιρούν την ενδιάμεση επίδραση ορισμένων δημογραφικών παραγόντων στη χρήση των νέων τεχνολογιών. Από το πλήθος των σχετικών στοιχείων της έρευνας διαπιστώθηκε ότι όντως υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες που συνδέονται λιγότερο ή περισσότερο με την υιοθέτηση των νέων τεχνολογιών.

Πίνακας 2.1 . Χρήση νέων τεχνολογιών ανά φύλο, ηλικία, περιοχή και μορφωτικό επίπεδο

	Σύν %	Φύλο		Ηλικία			Περιοχή		Μόρφωση			
		Ανδ	Γυν	15-17	18-24	25-29	Αστ	Αγροτ	Κατ	Μέσ	Ανωτερ	Ανωτ
Μέσα												
H/Y	62.5	64.6	60.2	71.7	65.7	52.4	65.1	55.5	45.5	58.0	71.6	83.0
Διαδίκτυο	47.8	52.3	42.8	51.1	51.7	40.4	50.6	40.1	27.3	42.4	57.6	73.7
Ψηφ. Κάμερα	18.9	21.1	16.4	15.9	20.3	18.6	20.3	15.1	14.8	15.4	24.1	33.0
Βιντεοκάμερα	21.5	22.8	20.1	18.1	22.6	22.0	22.0	20.2	18.2	18.9	26.1	30.9
CD Player	76.7	77.0	76.3	79.0	78.4	72.9	79.0	70.5	59.1	75.3	82.5	84.5
DVD Player	68.8	72.1	65.2	67.0	72.5	64.7	72.2	59.6	51.1	66.9	76.3	77.3
Teletext	22.3	28.1	15.8	19.7	23.5	22.0	25.3	13.9	15.9	20.7	25.3	29.4
Κινητό Τηλεφ	93.4	93.2	93.6	94.3	93.9	92.1	93.2	93.7	86.4	94.0	91.8	95.4
Laptop	10.4	11.4	9.2	7.3	10.9	11.5	11.6	7.0	5.7	7.6	13.6	23.2

Από τα στοιχεία του πίνακα 2.1 που αφορούν την κατοχή και χρήση νέων τεχνολογιών επιβεβαιώνεται η διεθνής τάση διαμόρφωσης ψηφιακού χάσματος (κυρίως ως προς την κατοχή και χρήση H/Y και την πρόσβαση στο διαδίκτυο) ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, σε κέντρο και περιφέρεια και ανάμεσα στους λιγότερο και περισσότερο μορφωμένους νέους. Ειδικά για τη χρήση του διαδικτύου όμως παρατηρείται και μια άλλη διαφορά: οι ανύπαντροι νέοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο δύο

φορές περισσότερο από ό,τι οι παντρεμένοι (51.3% έναντι 23.5%), κάτι που πιθανώς να σχετίζεται με το κόστος πρόσβασης στο μέσο, το οποίο δεν μπορεί να αναληφθεί από τις νέες οικογένειες, αλλά και με την έλλειψη διαθέσιμου χρόνου.

Γενικότερα, πάντως, στη χρήση νέων τεχνολογιών εκτός της κινητής τηλεφωνίας, της οποίας η διείσδυση είναι γενικευμένη⁴⁵ και ισομερώς κατανομημένη, παρατηρείται μια συστηματική υπεροχή του κέντρου έναντι της περιφέρειας και των πλέον μορφωμένων έναντι των λιγότερο (p<0.05).

Ειδικά για το κινητό τηλέφωνο είναι ενδεικτικά τα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις των ερωτώμενων:

«Με κινητά ασχολούμαι. Ουσιαστικά, προσωπικά έχω δύο κινητά. Αν και δε τα χρησιμοποιώ συγχρόνως, εντάξει, έχω όσο να 'ναι κινητό ...ασχολούμαι, δεν ξεφεύγω απ' αυτό.» (άνδρας, 17, Αθήνα)

«Φυσικά [και έχω κινητό]. Επαφές με τους φίλους μου, με την οικογένειά μου, κυρίως οι γονείς μου αισθάνονται ασφάλεια αν έχω ένα κινητό μαζί μου γιατί ανά πάσα στιγμή μπορώ να τους πω έπαθα αυτό, είμαι σ' αυτή την κατάσταση, χρειάζομαι κάτι, οτιδήποτε. Εκτός αυτού βέβαια το κινητό είναι και λίγο περιττό για την ηλικία μας, δηλαδή υπάρχουν τόσοι άλλοι τρόποι να επικοινωνήσουμε, αλλά το κινητό πλέον έχει γίνει μέρος της ζωής μας, λόγω μόδας, διαφήμισης, πολλά πράγματα (άνδρας, 16, Αθήνα)

Γενικότερα, φαίνεται να διαθέτουν άνεση στη χρήση νέων τεχνολογιών και ευκολία ενσωμάτωσης πολλών και διαφορετικών δεδομένων σε ψηφιακή μορφή στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, καθώς αρκετοί προβαίνουν σε δηλώσεις του τύπου:

«Τώρα που ασχολούμαι... μου αρέσει. Περισσότερο με τον υπολογιστή. Έχω μία τάση να τα ενσωματώσω όλα στον υπολογιστή, μουσική, παιχνίδια...» (άνδρας, 28, Αθήνα)

«...χρησιμοποιώ κάθε μέρα ηλεκτρονικό υπολογιστή και μπαίνω στο internet και για επαγγελματικούς λόγους και για ενημέρωση και διασκέδαση.» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

«Δύο κομπιούτερ (γέλιο), DVD, ράδιο, τηλεόραση, τα πάντα. Η τεχνολογία, αν τη χρησιμοποιείς σωστά, έχει θετικά, αν κάνεις κατάχρηση, βγαίνεις εκτός. Το κομπιούτερ μου: για τις εργασίες μου (1^{ος} λόγος που το

⁴⁵ Τάση που παρατηρείται και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Πρβλ. Eurobarometer, 151, ό.π. σελ. 6-7.

αγόρασα), για κάποια πράγματα που θέλω να δω (internet), και για video-games, δεν έχω πρόβλημα, ό,τι μας αρέσει το κάνουμε, για διασκέδαση (να δεις ένα DVD για να περάσει η ώρα). Επικοινωνία με e-mail; Όχι τόσο, μόνο για συγκεκριμένες δουλειές (καθηγητές κλπ, με φίλους ελάχιστα). Προτιμώ την άμεση επαφή, ή από το τηλέφωνο, που θεωρώ άμεση επαφή και το προτιμώ. Το e-mail είναι τελείως απρόσωπο.» (άνδρας, 24, Πάτρα)

«Καλή, αλλά όχι μοναδική σχέση [με τον υπολογιστή]. Τον χρησιμοποιώ στις σπουδές για τις εργασίες και τις μελέτες και τις έρευνες και τώρα αποκλειστικά για κερδοσκοπικό σκοπό, παίζω μουσική μέσω υπολογιστή σε μαγαζιά (DJ μέσω υπολογιστή). Μόνο εργαλείο. Δεν παίζει παιχνίδια, δεν ανταλλάσσει μηνύματα.»

«Μπαίνω [στο internet] μόνο για να μπω σε εφημερίδες, ούτε για να μιλήσω με κάποιον άλλον ούτε για να ενημερωθώ για κάτι άλλο. Αποκλειστικά και μόνο. 1 ώρα την ημέρα.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

Θα πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι παρά τη χρήση της τεχνολογίας και τη σχετική εξοικείωση με αυτή, εκφράζονται κριτικά σχόλια τα οποία έχουν να κάνουν κυρίως με φόβους αποξένωσης και απομόνωσης, φόβους ότι η τεχνολογία μπορεί να αποτελεί και παράγοντα μείωσης της επικοινωνίας, υπό την έννοια ότι ναι μεν είναι πρακτική η χρήση της αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποκαταστήσει την αυτοπρόσωπη επαφή μεταξύ των ανθρώπων:

«(...) αλλά χάνεται η επαφή μεταξύ ανθρώπων, μεταξύ φίλων, με τα κινητά που έχουμε όλοι, e-mail, φωτογραφίες μέσω internet και διάφορα τέτοια, πιστεύω ότι χάνουμε την επαφή εμείς οι άνθρωποι σιγά-σιγά μεταξύ μας, απομακρυνόμαστε πολύ ο ένας από τον άλλον. Η τετ-α-τέτ επαφή είναι και πιο... καλή; Ας το πούμε, δεν είναι το ίδιο μέσω τηλεφώνου και... Κοιταζόμαστε, έχουμε περισσότερα πράγματα να πούμε, να συζητήσουμε, περισσότερη ώρα. Κάθεσαι, μιλάς, δεν είναι τρέχεις πέρα-δώθε και μιλάς σ' ένα κινητό, δεν είναι το ίδιο.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

«...Μηνύματα; Δεν θα έλεγα σε τόσο μεγάλο βαθμό. Internet; Ναι, αλλά... μόνο για κάτι αναγκαίο γιατί είναι κυρίως μέσο προπαγάνδας και αλλοτριώνεσαι, δηλαδή χάνεις την κοινωνικότητά σου, π.χ. μέσω των διαδικτυακών επικοινωνιών, πολλές φορές αποξενώνεσαι από το περιβάλλον σου και γίνεσαι εθισμένος σ' αυτό, δηλαδή δεν είναι το ίδιο το να μιλάς σ' έναν άνθρωπο πρόσωπο με πρόσωπο από το να βλέπεις μία οθόνη και στην ουσία να μην έχεις το φόβο για το τι θα πεις, μπορείς να πεις οτιδήποτε.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

Η εξ' αποστάσεως επικοινωνία, είτε με το τηλέφωνο είτε με τη χρήση των νέων τεχνολογιών της επικοινωνίας όπως το Internet και οι εφαρμογές του, αν και χρησιμοποιούνται από πολλούς, δεν φαίνεται να είναι σε θέση να καλύψουν και να αντικαταστήσουν με την ίδια πληρότητα την ανάγκη της **«πρόσωπο με πρόσωπο» επαφής**. Αντιθέτως, εμφανίζονται (ειδικά το internet), και με ένα χαρακτήρα απειλής ως προς τη δημιουργία «πραγματικών»/«στενών» προσωπικών σχέσεων: η φιλία επαναβεβαιώνεται και επικυρώνεται μόνο μέσα από την «πρόσωπο με πρόσωπο» συνάντηση και την εξέλιξη των τελετουργικών διαδικασιών της παρέας των φίλων, όπως ο καφές και η συζήτηση ή η ενασχόληση με κοινές δραστηριότητες και χόμπι.

«Αν εγώ την τεχνολογία, τον υπολογιστή για παράδειγμα, τον χρησιμοποιώ για να κουβεντιάζω μέσω του υπολογιστή και όχι να βγω έξω να πάρω λίγο αέρα και να δω τον άλλον να τον χαιρετίσω και να γελάσουμε μαζί, αν διαλέξω το chat για να αναπτύξω τις κοινωνικές μου σχέσεις τότε πάω χαμένος. Τότε γίνομαι αντικοινωνικός.» (άνδρας, 23, Αθήνα).

«Επικοινωνούμε πιο εύκολα. Αλλά όχι να μας τα κάνει όλα η τεχνολογία. Ότι δεν κάνουμε εμείς οι ίδιοι δεν θεωρώ ότι μας κάνουν καλό. Το κινητό το χρησιμοποιώ ελάχιστα. Μηνύματα δεν στέλνω. Δεν θέλω. Βλέπεις κάτι πιτσιρίκια είναι όλη μέρα κολλημένα σε αυτό. Δεν είναι λίγο χαζό;. 10-13 χρονών...20 χρονών..35 χρονών. Κολλημένοι.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

Τα τεχνολογικά μέσα, που όπως φαίνεται από το λόγο τους, είναι άμεσα ενσωματωμένα στην καθημερινότητά τους, προσπαθούν να τα δουν με ένα μάτι «κριτικό», και δεν αρκούν για να αναπληρώσουν την έλλειψη της επικοινωνίας με τους φίλους τους και τις (τελετουργικές) δραστηριότητες που θέλουν να μοιράζονται μαζί τους. **Υπό την έννοια αυτή, η σχέση με την τεχνολογία μοιάζει με σχέση εξάρτησης. Επικρίνεται, αλλά κανείς δεν μπορεί να της ξεφύγει. Όλοι σχεδόν διαθέτουν κινητά τηλέφωνα – υπολογιστές κλπ. – και τα χρησιμοποιούν, και – ταυτοχρόνως – όλοι τα κατακρίνουν.**

Υπάρχει όμως και μια άλλη, επάλληλη, επιφυλακτική στάση απέναντι στη τεχνολογία. Σχεδόν όλοι όσοι συμμετείχαν στις συνεντεύξεις βάθους διατύπωσαν την άποψη ότι η ταχύτητα των τεχνολογικών εξελίξεων αλλά και το μέγεθος ή η αυξανόμενη σημασία τους, παράγουν στον άνθρωπο αφ' ενός έναν φόβο για το τι θα επακολουθήσει

και, αφ' ετέρου, ένα αίσθημα κορεσμού, μια και η «καινοτομία» έχει πάψει πλέον να φέρει μαζί της το «θαυμασμό» ή την «έκπληξη». Οι τεχνολογικές καινοτομίες:

- γερνούν υπερβολικά γρήγορα (αντικαθιστάμενες από κάτι ακόμα «πιο καινούργιο»),

- δεν είναι σίγουρο ότι βοηθούν ουσιαστικά στις ανθρώπινες σχέσεις και στην εξάλειψη σοβαρών παγκόσμιων προβλημάτων,

- μπορεί να «γίνονται μπούμερανγκ»:

«Όλα γίνονται πολύ γρήγορα και όλα αλλάζουν πριν καν το καταλάβουμε. Συνεχώς λαμβάνουμε νέες πληροφορίες, τα ΜΜΕ κυριαρχούν παντού και οι νέες τεχνολογίες έχουν κάνει εντελώς διαφορετική τη ζωή μας. Γενικά όλα είναι πιο εύκολα και πιο απλά για κάποιους, αλλά δυστυχώς δε νομίζω ότι έχει καλυφθεί το χάσμα με κάποιες ομάδες που δεν έχουν πρόσβαση σε όλα αυτά.» (γυναίκα, 24, Αθήνα).

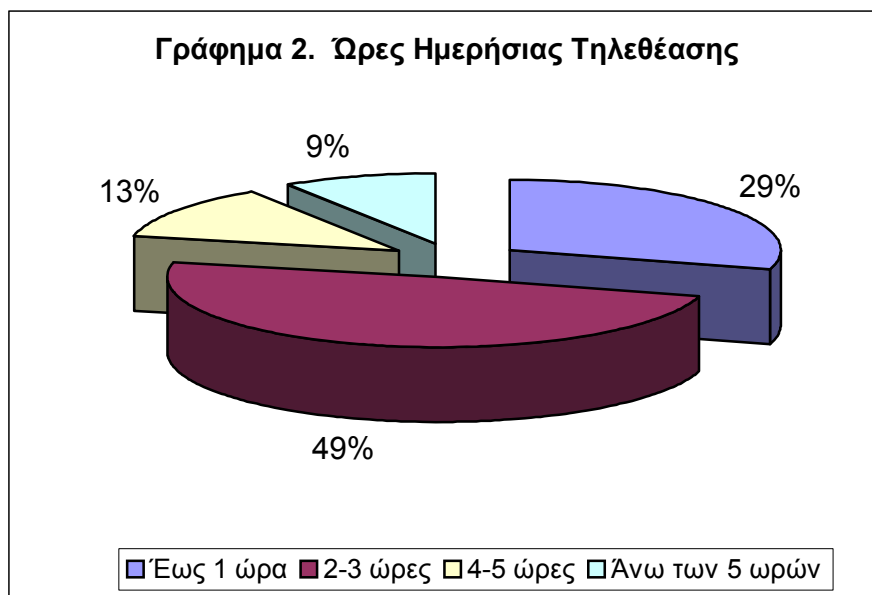
«Ταχύτητα και απάθεια, χαρακτηρίζουν τον κόσμο σήμερα. Ταχύτητα από τις εξελίξεις και απάθεια γιατί έχουμε συνηθίσει να βλέπουμε πράγματα τεράστια σε μέγεθος και όταν βλέπουμε κάτι λιγότερο ή μικρότερο, έχουμε συνηθίσει να λέμε 'εντάξει μωρέ, έχει και το άλλο που είναι μεγαλύτερο'.» (άνδρας, 16, Λάρισα)

«...Είμαστε πιο ευάλωτοι γιατί έχουν δημιουργηθεί τα πάντα, από γιατροί και θεραπευτές, μέχρι το μηχανολόγο/μηχανικό που θα κάνει ένα λάθος και θα πέσει ένα κτίριο. Υπάρχουν και τα καλά της ζωής, έχουμε εξελιχθεί, έχουμε περισσότερες ευκολίες, αλλά μερικές έρχονται και μπούμερανγκ.» (άνδρας, 24, Πάτρα).

2.2 Χρήση και αξιοπιστία των ΜΜΕ

Αντίστοιχη είναι η στάση τους και απέναντι στα μαζικά μέσα ενημέρωσης. **Η τηλεόραση είναι ένα μαζικό μέσο επικοινωνίας που καταλαμβάνει σημαντικό μέρος του ελεύθερου χρόνου των νέων.** Επιπλέον, πλήθος επιστημονικών ερευνών έχει ασχοληθεί με τις επιδράσεις του μέσου αυτού στο σχηματισμό στάσεων και απόψεων καθώς και ευρύτερων σχημάτων αντίληψης της κοινωνικής πραγματικότητας. Ως εκ τούτου, έχει σημασία να γνωρίζουμε τις συνήθειες τηλεθέασης των νέων στην Ελλάδα προκειμένου να συσχετισθούν με τις ποικίλες κοινωνικές και πολιτικές επιλογές τους. **Το 78.2% των ερωτώμενων στην έρευνά μας βλέπει καθημερινά τηλεόραση έως τρεις ώρες. Σχεδόν 13%, ποσοστό όχι αμελητέο, παρακολουθεί από τέσσερις έως πέντε**

ώρες και από πέντε ώρες και πάνω παρακολουθεί το 9% περίπου (βλ. γράφημα 2.1)⁴⁶.

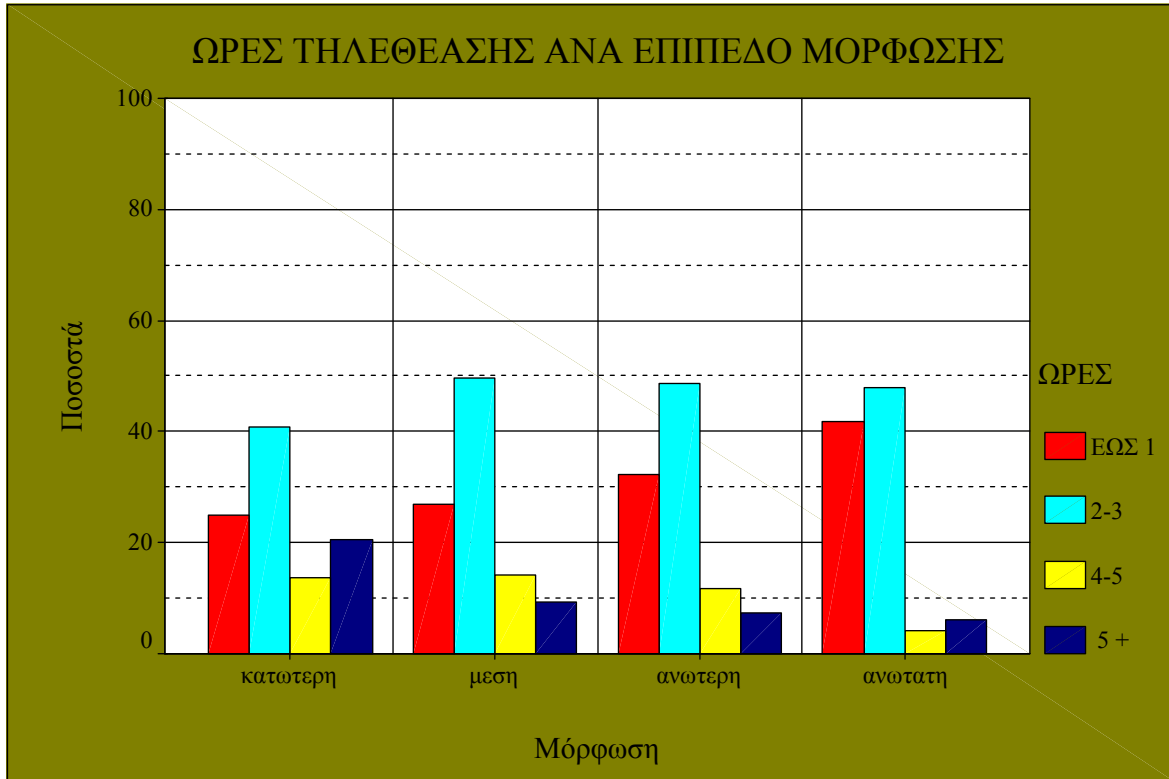

Εν αντιθέσει προς την έρευνα του ΕΚΚΕ για τους νέους της Θεσσαλονίκης,⁴⁷ δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στο ύψος της τηλεθέασης ως προς το φύλο, τις ηλικιακές ομάδες, την οικογενειακή κατάσταση και τον τόπο διαμονής. Εκεί που παρατηρήθηκε έντονη συσχέτιση (χ^2 τεστ p -value= 0.000) είναι ως προς το μορφωτικό επίπεδο. **Οι πλέον μορφωμένοι νέοι παρακολουθούν λιγότερο τηλεόραση από ό,τι οι λιγότερο μορφωμένοι** (βλ. παράρτημα και γράφημα 2.1α).

⁴⁶ Στα γραφήματα που περιλαμβάνονται στην παρούσα τελική έκθεση έχει γίνει αυτόματη στρογγυλοποίηση των ποσοστών.

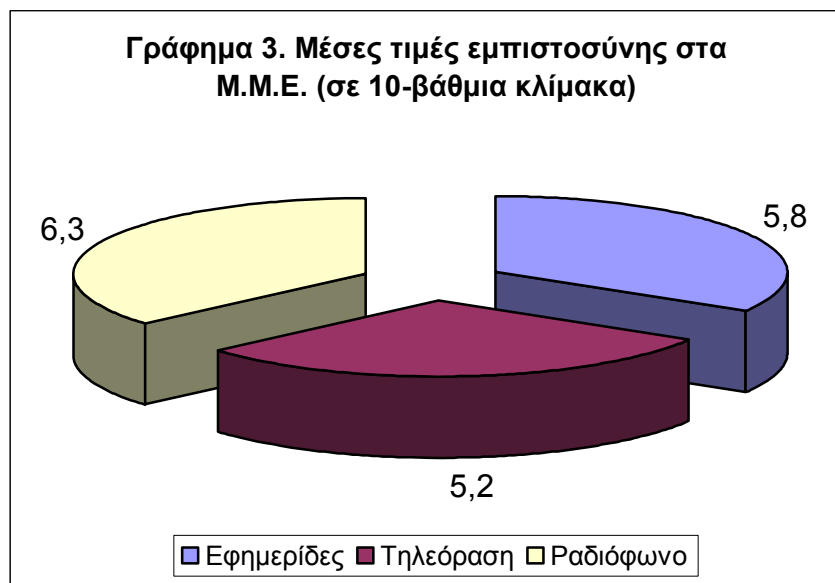
⁴⁷ ΕΚΚΕ/Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσσαλονίκης, ό.π., σελ. 133.

Γράφημα 2.1.α

Πάντως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ανεξαρτήτως των επιμέρους τιμών της τηλεθέασης, το ίδιο το μέσο δεν είναι ιδιαίτερα αξιόπιστο στα μάτια της νέας γενιάς. Στο γράφημα 2.2. φαίνεται η μέση τιμή αξιοπιστίας ενός εκάστου εκ των βασικών μέσων μαζικής ενημέρωσης, όπου η τηλεόραση καταλαμβάνει την τελευταία, ιδιαίτερος χαμηλή θέση.⁴⁸

⁴⁸ Σε αντίστοιχα ευρήματα είχαμε καταλήξει πριν από μερικά χρόνια αναφορικά όμως με τους φοιτητές της Αθήνας. Βλ. Ν. Δεμερτζής & Α. Αρμενάκης, ό.π. 2000, σελ. 34-71.

Εκείνοι από τους νέους που εμπιστεύονται λιγότερο την τηλεόραση είναι όσοι διαθέτουν και το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο ($p < 0.05$). Αντιθέτως, εκείνοι που εμπιστεύονται περισσότερο την τηλεόραση είναι οι μαθητές (μ.τ. 5.8), οι απασχολούμενοι/ες με τα οικιακά (μ.τ. 6.0), οι γυναίκες και οι νεαρότερη ηλικιακή ομάδα των 15-27 ετών (πρβλ. παράρτημα). Τα ευρήματα αυτά συνάδουν προς αντίστοιχα ευρήματα ερευνών στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Πέραν όμως αυτών των δημογραφικών διαφοροποιήσεων, η αξιοπιστία του μέσου αυτού συσχετίζεται σαφώς με το μέγεθος της χρήσης του. Στον πίνακα 2.2. παρατηρείται σημαντική στατιστική διαφορά ανάμεσα στους περιστασιακούς (έως 1 ώρα ημερησίως) και τους καθ' ἑξίν τηλεθεατές (πάνω από 5 ώρες ημερησίως).

Πίνακας 2.2. Παρακολούθηση και Αξιοπιστία της Τηλεόρασης

Διάρκεια Ημερήσιας Τηλεθέασης	N	Μέση Τιμή
Έως 1 ώρα	469	4.6
Από 2-3 ώρες	777	5.3
Από 4-5 ώρες	199	5.6
Πάνω από 5 ώρες	143	6.1
Σύνολο	1.588	5.2
F-test p-value=0.000		

Αναφορικά προς τις εφημερίδες, από την παρούσα έρευνα προέκυψε ότι οι μαθητές εμπιστεύονται και τις εφημερίδες περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη

επαγγελματική κατηγορία. Στατιστική διαφοροποίηση ($p < 0.05$) βρέθηκε και στην εμπιστοσύνη που δείχνουν προς τις εφημερίδες οι δύο νεαρότερες ηλικιακές ομάδες εν σχέσει προς την τρίτη. Επίσης, το ραδιόφωνο εμπιστεύονται περισσότερο οι γυναίκες και οι νέοι 15-17 ετών, ενώ εκείνοι που το εμπιστεύονται λιγότερο είναι οι εργάτες. Τέλος, να σημειωθεί ότι η ιεράρχηση των τριών μέσων ως προς την αξιοπιστία τους συμβαδίζει με την ιεράρχηση που δίνει ο γενικός πληθυσμός στις μετρήσεις του *Ευρωβαρόμετρου*.

Πίνακας 2.3. Η Εμπιστοσύνη στα ΜΜΕ σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση

α/α	«+» = Τείνουν να Εμπιστεύονται «-» = Τείνουν να μην εμπιστεύονται	Ελλάδα		Ευρωπαϊκή Ένωση των 15	
		+ (%)	- (%)	+ (%)	- (%)
1	Τύπος	46	51	46	47
2	Ραδιόφωνο	57	39	63	28
3	Τηλεόραση	51	48	54	40

Πηγή: *Ευρωβαρόμετρο*, Νο 61 (Δεκέμβριος 2004)
 Η ανάμεσα στο άθροισμα των «+» και «-» και στο 100 είναι το ποσοστό εκείνων που απάντησαν «Δεν ξέρω/Δεν απαντώ».

Τα ευρήματα από τις προσωπικές συνεντεύξεις βάθους επιβεβαιώνουν τα παραπάνω ποσοτικά στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα, από τις συνεντεύξεις αυτές προέκυψε ότι η αξιοπιστία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης είναι γενικά πολύ χαμηλή. Βασικός παράγοντας της αναξιοπιστίας αυτής είναι κυρίως το γνωστό θέμα της «διαπλοκής». Τα ΜΜΕ γίνονται αντιληπτά ως «εργαλείο» ικανοποίησης συμφερόντων (κυρίως οικονομικών), ενώ είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι σε γενικές γραμμές η αναξιοπιστία είναι κάτι που προσάπτεται σε όλα τα μέσα, ανεξάρτητα από το είδος τους.

«Τίποτα δεν είναι αξιόπιστο, αλλά γι' αυτό που ζητάω εγώ, πολιτική ενημέρωση, μόνο σ' αυτά. Όσο υπάρχει κάποιος που να τα διαχειρίζεται, κι αυτός ο κάποιος διαχειρίζεται και κάτι άλλο, δεν υπάρχει κάτι αξιόπιστο και αντικειμενικό. Αν ο Χ έχει την τάδε εφημερίδα που πρόσκειται στο τάδε κόμμα ή έχει την τάδε ποδοσφαιρική ομάδα... Αξιόπιστη πηγή θα αντλήσω αν διαβάσω 2 αντίθετες εφημερίδες; Το συμπέρασμα που θα βγάλω, το μέσο συμπέρασμα, θα είναι αξιόπιστο για μένα.»

«Μεταξύ τύπου και τηλεόρασης; Η τηλεόραση, γιατί έχω άμεση επαφή με τον ομιλών. Και θα βγάλεις κι ένα συμπέρασμα και απ' αυτόν. Ή απ' αυτόν που θα δώσει συνέντευξη, θα τον δεις. Έχεις περισσότερη αμεσότητα. Αλλά μόνο γι' αυτό το λόγο. Κατά τα' άλλα είναι το ίδιο.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

«Δεν έχουν καμία διαφορά γιατί κάποιος που έχει ένα κανάλι, θα έχει και μία εφημερίδα και άρα όλα ελέγχονται. Αν κάποιος θέλει να κρύψει κάτι θα το κάνει και από την τηλεόραση και από τις εφημερίδες κι αυτό είναι κάτι που γίνεται.» (άνδρας, 16, Λάρισα)

«Παντού κρύβονται συμφέροντα που δεν μπορείς να τα προσπεράσεις. Κανένας ιδιωτικός σταθμός δεν μπορεί να προβάλλει κάτι που θα του κάνει κακό και ο δημοσιογράφος το ίδιο κάνει. Αλλά δεν μπορείς να τους κατηγορήσεις εύκολα γιατί από εκεί τρώνε. Ίσως βέβαια τρώνε περισσότερα από όσα πρέπει.» (γυναίκα, 16, Λάρισα)

«Εντάξει πιστεύω ότι υπάρχουν κάποια που είναι πιο αξιόπιστα από κάποια άλλα, αλλά τι το θες, πίσω από όλα κρύβονται συμφέροντα οικονομικά, πολιτικά που καθορίζουν αυτό που βλέπουμε...» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

«Η τηλεόραση σου δείχνει ό,τι θέλει να σου δείξει. Δεν βλέπεις αυτά που πρέπει. Ξέρει τον τρόπο να σου βάλει στο μυαλό αυτό που θέλει να σου βάλει. (...)Σου δίνουν αυτό που θέλουν να σου δώσουν. Αυτό που πρέπει να σου δώσουν. Θέλουν να μας έχουν χαζούς να μην μπορούμε να σηκώσουμε κεφάλι.» (γυναίκα, 26, Σέρρες)

«Ποτέ δεν ξέρεις γιατί βγαίνει μια είδηση, γιατί ο δημοσιογράφος τη σχολιάζει έτσι όπως τη σχολιάζει και τι κρύβεται πίσω...γιατί αποκρύπτονται κάποιες ειδήσεις και άλλες προβάλλονται περισσότερο.» (γυναίκα, 26, Αθήνα)

«Ναι, από την τηλεόραση, ραδιόφωνο, internet πολλές φορές, εφημερίδες όχι τόσο, δεν θα πάω να αγοράσω, αλλά αν πέσει στα χέρια μου θα της ριζώ μια ματιά, θα κοιτάζω θέματα που μ' ενδιαφέρουνε περισσότερο... Στην τηλεόραση; Βλέπω τα πάντα, αλλά με την κατάλληλη κριτική. Από συνέντευξη πολιτικού, μέχρι μεσημεριανές εκπομπές κουτσομπολιότικες. Αλλά ξέρω τι θα κάτσω να δω. Βεβαίως η ισορροπία κλίνει προς τα μη σοβαρά. Καλύτερες ειδήσεις; Αντένα, Μέγκα και λίγο το Άλφα τώρα τελευταία, τα άλλα είναι τηλεοπτικά μαγκαζίνα, όχι ειδήσεις. Το ραδιόφωνο; ίσως περισσότερο για αθλητικά θέματα. Internet; Αν ψάχνω κάποιο θέμα.»

«Όχι. Το πιο αξιόπιστο; Όλα έχουν τις επιρροές τους, υπάρχουν και αξιόπιστα, με λιγότερες επιρροές. Οι μισές εφημερίδες είναι υπέρ της κυβέρνησης, οι μισές κατά (δείγμα χαμηλού επιπέδου). Η μία λέει για το ίδιο θέμα θετικά, η άλλη αρνητικά, και δεν υπάρχει μία που να παρουσιάζει και τα θετικά και τα αρνητικά, για να μπορέσει ο αναγνώστης να βγάλει τα συμπεράσματά του. Αυτό ισχύει παντού. Ο καθένας έχει την προσωπική του άποψη και υπάρχει και η προκατάληψη, οπότε θα μας ενοχλήσει αυτό που λέει, άσχετα αν είναι σωστό.» (άνδρας, 24, Πάτρα)

«Όποτε προλαβαίνω κοιτάω ειδήσεις, συνήθως στην τηλεόραση, μεταξύ 1 και 2 εκεί πέρα. Τυχαίνει επίσης να δω καμιά ταινία τα βράδια, πριν πέσω για ύπνο, όχι πολύ τα υπόλοιπα (σήριαλ, reality, δεν με εκφράζει, δεν θέλω, πιστεύω ότι σου μειώνουν τη νοημοσύνη σου τελείως, όπως και οι κοτσουμπολίστικες εκπομπές τα μεσημέρια που δεν έχει τίποτε άλλο να δεις στα 3 από τα 4 μεγάλα κανάλια). Ειδήσεις στο ραδιόφωνο σπάνια - ακούω, αλλά τις περισσότερες φορές απλά μόνο για να χαλαρώσω, μουσική, όχι για ν' ακούσω ειδήσεις. Εφημερίδες σπάνια (στο σπίτι δεν παίρνουν εφημερίδα παρά μόνο αν υπάρχει κάτι σημαντικό). Καλύτερο κανάλι (αυτό που βλέπω περισσότερο) το Αντένα, ίσως τυχαίνει, ίσως μ' αρέσει η δημοσιογραφία που έχει. Σε άλλα κανάλια, από ένα σημείο και μετά στις ειδήσεις βάζουνε κάτι περίεργα ρεπορτάζ (μόδα, διάσημοι) κι εμένα μ' αρέσει όταν βλέπω ειδήσεις να είναι μόνο ειδήσεις, να δω τι γίνεται.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

Εντονότερη κριτική ασκείται στην τηλεόραση (με τους περιορισμούς που είδαμε: δηλαδή ότι όλοι την βλέπουν, ότι είναι καλύτερα να βλέπεις τον ομιλητή, και ότι αν είσαι συνειδητοποιημένος την «φιλτράρεις»), στην οποία εκτός από αναξιπιστία προσάπτεται και μία γενικότερη προσπάθεια αποπροσανατολισμού από σημαντικά ζητήματα και κατασκευής μιας ψευδούς πραγματικότητας μέσα από την ύπαρξη πληθώρας εκπομπών «κουτσομπολιού» αλλά και «reality shows». Αρκετοί δε ερωτώμενοι αναγνωρίζουν ότι η επιτυχία των «reality shows» έχει σαν βάση την ανάγκη των ατόμων να ξεφύγουν από τα καθημερινά προβλήματα και να βιώσουν φαντασιακά μια άλλη ιδανικότερη ζωή:

«Δεν την πολυανοίγω την τηλεόραση από μόνη μου...έχει πολλά σκουπίδια.» (γυναίκα, 17, Αθήνα).

«Πιστεύω ότι δεν σου προσφέρουν τίποτε. Βλέπεις τη ζωή 10 ανθρώπων, χωρίς να παίρνεις κάτι από αυτούς. Μόνο και μόνο το κάνουνε και βγαίνουνε και οι μεσημεριανές εκπομπές ώστε οι άνθρωποι να ξεχάσουν τα προβλήματά τους. Τους ρίχνουνε στάχτη, με κάποιο τρόπο, με τα reality. Σου λένε τι ωραία η ζωή μέσα και θα βγεις και θα είναι όλα τέλεια.(...) Γιατί στην ουσία όλοι αυτό ψάχνουμε. Μια ζωή έτσι όπως τη δείχνει η τηλεόραση. Ιδανική.» (γυναίκα, 17, Αθήνα).

«Τους έχουνε βάλει στο τριπάκι. Με τις εκπομπές fame story, survivor, τους έχουνε βάλει, όλες τις κυράδες για να τους κάνουν ότι θέλουν, κολλημένους». (άνδρας, 29, Σέρρες).

«[Στην τηλεόραση] εμένα προσωπικά [με τραβάνε] οι χαζομάρες. Ας πούμε το fame story. ...απλά δεν έχεις να σκεφτείς κάτι, βλέπεις των άλλων

τα προβλήματα προσπαθώντας να ξεχάσεις τα δικά σου. Μόνο έτσι το εξηγώ αφού είναι χαζομάρες. Κάπου δεν είναι ηλίθιο; Να λες ότι είναι χαζομάρες αλλά να τα βλέπεις; Δεν την έχω ψάξει αλλά μάλλον βλέπεις πράγματα που δεν σε βάζουν σε σκέψεις και σε άγχος.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

«...αν ο κόσμος ενδιαφέρεται για τα κουτσομπολίστικα που υπάρχουνε τώρα, θα προτιμήσουν οι ειδήσεις, γενικώς όλ' αυτά, να αναφέρουν για την προσωπική ζωή του καθενός...» (άνδρας, 17, Αθήνα)

Σε σχέση με την τηλεόραση, οι εφημερίδες συχνά εμφανίζονται περισσότερο αξιόπιστες λόγω της δυνατότητάς τους να παρέχουν αναλυτικότερες και σε βάθος πληροφορίες μέσα από τα άρθρα που περιέχουν στην ύλη τους.

«Η εφημερίδα [το πιο αξιόπιστο μέσο]. Γιατί, ενώ με τα λόγια μπορείς να πεις πολλά πράγματα, ο ακροατής δεν έχει την ευκαιρία, μέσα στον καταγισμό πληροφοριών που δέχεται, να κρίνει τι είναι σωστό και τι όχι. Σχεδόν δέχεται αβίαστα αυτά που του λένε. Ενώ με την εφημερίδα έχεις το χρόνο να διαβάσεις, να σκεφτείς τι γίνεται, ενώ... τα άλλα μέσα δεν σου δίνουν αυτή τη δυνατότητα.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

«Έχει παραγίνει το κακό με αυτές τις μεσημεριανές εκπομπές και όσο πάνε εξαπλώνονται και σε άλλες ζώνες...σε λίγο θα είναι αδύνατον να παρακολουθήσεις καθόλου τηλεόραση...τουλάχιστον στις εφημερίδες μπορείς και διαβάσεις και καμιά ανάλυση.» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«Οι εφημερίδες είναι σαφώς καλύτερες από την τηλεόραση, γιατί τουλάχιστον έχουν πολλά θέματα που αναλύονται και διαβάσεις και διάφορες γνώμες. Κι εκεί όμως βλέπεις ότι τα κομματικά στοιχεία είναι έντονα οπότε ο καθένας αγοράζει την εφημερίδα που τον εκφράζει πολιτικά, διαβάσει αυτά που θέλει και τελειώνει το θέμα.» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

Πάντως, ως μοναδική δυνατότητα του ατόμου για την απόκτηση έγκυρης και αντικειμενικής εικόνας για τα γεγονότα και την επικαιρότητα, προκύπτει η επιδίωξη πολυσυλλεκτικότητας στοιχείων από πολλές και διαφορετικές πηγές ενημέρωσης.

Η ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα αντίφαση. Εκ πρώτης, οι νέοι φαίνονται να πλησιάζουν ένα σημείο κορεσμού από την έκθεσή τους στα αναξιόπιστα «σκουπίδια» των μέσων. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο ανάγνωσης όμως, τα στοιχεία και οι λεπτομέρειες που χρησιμοποιούν για να πλαισιώσουν και να τεκμηριώσουν το απαξιωτικό επιχειρήμα τους, δείχνει πως

χρησιμοποιούν τα μέσα αρκετά συχνά και συστηματικά, ώστε να γνωρίζουν πολύ καλά τα περιεχόμενά τους.

Το πιθανότερο είναι ότι η αντίφαση αυτή έχει μια κοινωνική και μια ψυχολογική διάσταση. Ως προς την κοινωνική διάσταση, ο πολύς κριτικός λόγος που ακούγεται για τα μέσα παρακινεί τους νέους να τηρήσουν μια «πολιτικώς ορθή» στάση, επικρίνοντάς τα. Αλλά σε επίπεδο ψυχολογικό, φαίνεται πως καταφεύγουν αρκετά συχνά σε αυτά για να «ελαφρύνουν» τη διάθεσή τους, να «ξεχαστούν» ή να «δραπετεύσουν» από τις δυσκολίες της καθημερινότητας. Αν τα πράγματα είναι έτσι, τότε τα μέσα εξακολουθούν να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της πρακτικής της καθημερινότητας, το οποίο όμως σε ένα «θεωρητικό» επίπεδο περιβάλλεται από μια κριτική διάθεση.

Αυτή η έντονη προσκόλληση, αφενός, και η κριτική ματιά, αφετέρου, στα μέσα επικοινωνίας μάς οδηγεί σε μια διπλή ερμηνεία των ευρημάτων. Η σχέση με τα μέσα επικοινωνίας μπορεί να παραλληλιστεί, τηρουμένων των αναλογιών, με την εξάρτηση από τις ουσίες. Ο χρήστης γνωρίζει ότι είναι βλαβερές, προσπαθεί κατά καιρούς να αποτοξινωθεί, αλλά εξακολουθεί να τις χρησιμοποιεί, γιατί πλέον έχουν «υφανθεί» στη ζωή του ως μια βασική πηγή απόδρασης και ανακούφισης. Ταυτόχρονα, όπως έχουν δείξει έρευνες και θεωρίες από τα γνωστικά πεδία της επικοινωνίας και των πολιτισμικών σπουδών, ο τρόπος χρήσης και οικειοποίησης των «εικόνων» και των μηνυμάτων των μέσων επικοινωνίας είναι ιδιαίτερα πολύτροπος και πολυσημασιοδοτικός. Στις καθημερινές πρακτικές και τελετουργίες, οι νέοι αναπτύσσουν συχνά πολλαπλές ερμηνείες και στάσεις στο πλαίσιο της απο-κωδικοποίησης του μηνύματος και της λειτουργίας του ως μέσου προβολής της ατομικής ταυτότητας και της δημιουργίας φιλικών δεσμών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΔΗΜΟΣΙΑ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνας που αφορούν τα προβλήματα που απασχολούν τους νέους στην Ελλάδα σήμερα, καθώς και τις αξίες τις οποίες ενστερνίζονται. Κατ' αυτό τον τρόπο σχηματίζεται ένας χάρτης κοινωνικών και προσωπικών προσανατολισμών της νεολαίας, που συμβάλλει στη γνωριμία των αρμόδιων εθνικών και ευρωπαϊκών φορέων μαζί της, καθώς και στη βελτίωση της γνώσης του ευρύτερου κοινού για τις ανησυχίες των νέων.

3.1. Δημόσια και προσωπική θεματολογία

Η δημόσια θεματολογία (public agenda) μετράται συνήθως μέσω μιας ειδικού τύπου ερώτησης που συναντά κανείς στις έρευνες κοινής γνώμης. Στις συνηθισμένες δημοσκοπήσεις διερευνάται η στάση του συμμετέχοντος σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Ο ειδικός τύπος ερώτησης που χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της δημόσιας θεματολογίας διαμορφώνεται συνήθως ως εξής: «Ποιο θεωρείτε (ότι είναι) το πιο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει σήμερα η χώρα;». Στις έρευνες αυτές, που διεξάγονται είτε στο πλαίσιο χρονοσειρών είτε σε τρέχοντα χρόνο, διαπιστώνεται τυχόν επίδραση της αντζέντας των μέσων ενημέρωσης στη δημόσια θεματολογία, αφενός, και οι θεματολογικές προτεραιότητες ειδικών κατηγοριών κοινού, όπως είναι στην περίπτωσή μας η νεολαία. Κατά κανόνα, στις επιμέρους χώρες, λίγα είναι τα θέματα που παρουσιάζονται με ιεραρχική σειρά εκ μέρους του κοινού: οικονομικά (όπως π.χ. ο πληθωρισμός, η ανεργία), κοινωνικά (εγκληματικότητα, ναρκωτικά), πολιτικά (διαφθορά στη κυβέρνηση) κοκ.

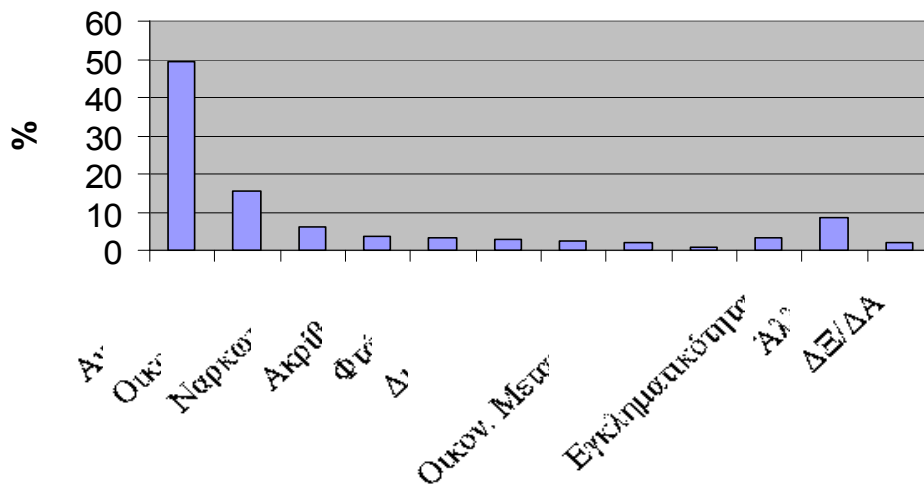
Τα πλεονεκτήματα που έχει η ερώτηση για το πιο σημαντικό πρόβλημα ως τρόπος μέτρησης της δημόσιας ημερήσιας διάταξης έγκειται, πρώτον, στο ότι η ερώτηση δεν υποδεικνύει στον ερωτώμενο απαντήσεις υπέρ κάποιου θέματος εξαιτίας της «ανοιχτής» διατύπωσής της. Δεύτερον, η επί χρόνια σταθερή παρουσία της στις δημοσκοπήσεις επιτρέπει αξιόπιστες συγκρίσεις.

Εκτός όμως από τον προσδιορισμό της δημόσιας θεματολογίας βάσει της παραπάνω ερώτησης, υπάρχει και ο προσδιορισμός της ατομικής ή ενδοπροσωπικής αντζέντας, η οποία αναφέρεται στο φάσμα των θεμάτων που ο ερωτώμενος θεωρεί ότι τον/την απασχολούν προσωπικά. Τυχόν διαφορές στις δύο θεματολογίες επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση των αντιλήψεων του κοινού καθώς και τα κίνητρα της συλλογικής του δράσης. Βάσει του παραπάνω σκεπτικού, στην παρούσα έρευνα ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να προσδιορίσουν ιεραρχικά τα δύο σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα καθώς και τα δύο σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ίδιοι προσωπικά. Οι συγκεκριμένες ερωτήσεις είχαν ως ακολούθως: «(1) Ποιο κατά την άποψη σου είναι το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει σήμερα η ελληνική κοινωνία; (2) Ποιο το δεύτερο πιο σημαντικό; (3) Και ποιο είναι το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζεις εσύ προσωπικά; (4) Το δεύτερο πιο σημαντικό;».

Από τις απαντήσεις τους σχετικά με το πλέον σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα προέκυψε η παρακάτω εικόνα, δεσπόζον στοιχείο της οποίας είναι **η ανεργία** (Γράφημα 3.1). Αναλυτικά, **η ανεργία συγκεντρώνει 49.4% των απαντήσεων, ενώ ακολουθούν σε μεγάλη απόσταση η οικονομία γενικά (15.4%), τα ναρκωτικά (6.1%), η ακρίβεια (3.6%), η φτώχεια και η εγκληματικότητα (αμφότερες καταγράφοντας 3.3%), η διαφθορά (3.0%), η παιδεία (2.6%), οι οικονομικοί μετανάστες και η αποξένωση (2.1% και 0.8% αντίστοιχα)**, Σημειωτέον ότι η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε πριν από το δημοσιογραφικό θόρυβο γύρω από τη διαφθορά στην εκκλησία και τη δικαιοσύνη.

Στατιστικά σημαντικές διαφορές δεν παρατηρήθηκαν ανάμεσα στα δύο φύλα. Οι όποιες διαφορές παρατηρήθηκαν αφορούν τα εξής σημεία: στην ηλικιακή κατηγορία 15-17 ετών, ή «παιδεία», τα «ναρκωτικά» και η «εγκληματικότητα» προκρίνονται ως προβλήματα εθνικής κλίμακας περισσότερο από ό,τι στις άλλες ομάδες ($p < 0.05$). Για τη «διαφθορά» αυτό παρατηρείται στους νέους των αστικών περιοχών, ενώ για την «ανεργία» και την «ακρίβεια» στους νέους των αγροτικών περιοχών. Η ίδια σχεδόν ιεράρχηση παρατηρείται για το «δεύτερο πιο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα» με τη διαφορά πως εδώ απουσιάζουν η «παιδεία» και η «αποξένωση» και προστίθενται η «υγεία» και το «συνταξιοδοτικό/ασφαλιστικό» με 2.3% και 0.9% αντίστοιχως (Βλ. και παράρτημα).

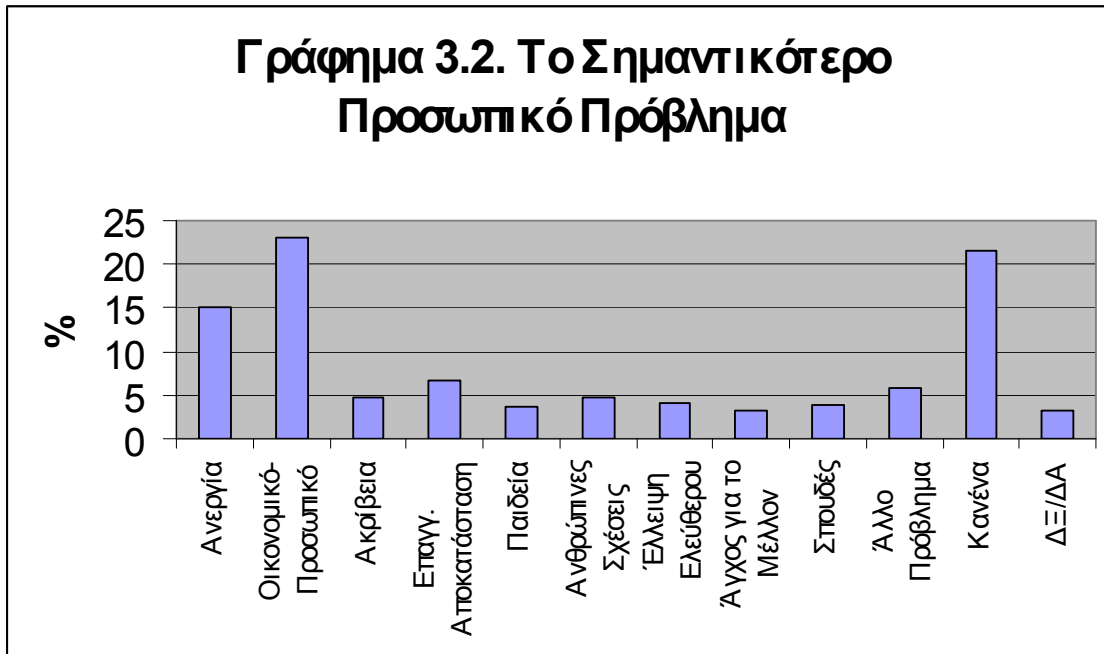
Γράφημα 3.1. Το Σημαντικότερο Πρόβλημα που Αντιμετωπίζει η Χώρα

Αναφορικά, τώρα, με το σημαντικότερο προσωπικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι νέοι, προέκυψαν τα παρακάτω δεδομένα. Κατ'αρχάς, ένα σημαντικό ποσοστό εξ αυτών (21.6%) αποφεύγει συνειδητά να δηλώσει κάποιο πρόβλημα και ένα μικρό ποσοστό (3.3%) δεν απαντά καν στην ερώτηση (πρβλ. γράφημα 3.2). Σημειωτέον ότι στην ερώτηση για το δεύτερο κατά σειρά προσωπικό πρόβλημα το ποσοστό που απαντούν «κανένα» διπλασιάζεται (40.2%) (βλ. παράρτημα). Κατά τα άλλα, **τα οικονομικο-επαγγελματικά προβλήματα δεσπόζουν και πάλι, με τα οικονομικά/προσωπικά προβλήματα να συγκεντρώνουν 23.1%, την ανεργία 15.0%, την επαγγελματική αποκατάσταση 6.6% και την ακρίβεια 4.8%**. Εάν δε συνυπολογισθεί και ότι δηλώνονται – έστω και με χαμηλότερα ποσοστά – ως σημαντικότερα προσωπικά προβλήματα το «άγχος για το μέλλον» (3.3%) και οι «ανθρώπινες σχέσεις» (4.8%) τεκμαίρεται εμμέσως μια ορισμένη διχοστασία: από τη μια μεριά υπάρχει μια σημαντική μερίδα νέων που δηλώνει ότι δεν την απασχολούν σημαντικά προσωπικά προβλήματα και άρα εμμέσως εκφράζει μια αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή τους.⁴⁹ Από την άλλη μεριά, εκφράζεται μια δυσφορία για το παρόν και το μέλλον. Στο σημείο αυτό όμως θα επανέλθουμε αργότερα. Αρκεί προς ώρας να επισημάνουμε ότι είναι η ηλικιακή ομάδα των 15-17 ετών και οι νέοι των αστικών κέντρων που παρουσιάζονται να μην αντιμετωπίζουν «κανένα» προσωπικό

⁴⁹ Κάτι που συνάδει με τα ευρήματα των ερευνών του Ινστιτούτου V.PRC. Βλ. ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 24.

πρόβλημα (βλ. παράρτημα), και ότι πρόβλημα ανεργίας και προσωπικής οικονομικής κατάστασης αντιμετωπίζει κυρίως η μεγαλύτερη σε ηλικία ομάδα (25-29 ετών).

Πάντως το σχόλιο ενός ερωτώμενου της αμέσως προηγούμενης ηλικιακής ομάδας είναι αποκαλυπτικό του συνόλου των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι:

«Ανεργία, πολλή ανεργία και ειδικά σε μας τους νέους. Κακώς για μένα, έχει μπει το χρήμα στη ζωή μας, οπότε χωρίς αυτό δεν μπορούμε να λειτουργήσουμε σαν άνθρωποι. Υπάρχει αυτή η αντιπάθεια που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα στους ανθρώπους, το ότι ο ένας προσπαθεί να ρίξει τον άλλον, να πατήσει επί πτωμάτων... Και πιο γενικά, οι πόλεμοι, τους θεωρώ ό,τι χειρότερο, κι αυτοί γίνονται βέβαια για οικονομικά συμφέροντα, απλά την πληρώνουν αθώοι. Η ζωή έχει γίνει πολύ δύσκολη, πρέπει να παλέψεις για να καταφέρεις να επιβιώσεις. Προβλήματα υγείας περισσότερα, λόγω πολλών παραγόντων, από κληρονομικούς, ουσίες που μεταφέρονται κληρονομικά, μόλυνση του περιβάλλοντος, που δεν το σεβόμαστε, η ζωή που κάνουμε, καταχρήσεις, ξενύχτια, ποτά, καφέδες, τσιγάρα. Και ένας ... κι ένας παράγοντας ότι τώρα πια ξέρουμε, η ιατρική, η πρόγνωση, η διάγνωση, έχει φτάσει σ' ένα τέτοιο επίπεδο, το κάθε παιδί, ο κάθε άνθρωπος έχει ένα πρόβλημα που πριν 10 χρόνια δεν θα το γνωρίζαμε, τώρα πια το βλέπουμε μπροστά μας. Η μαμά ανησυχεί γιατί στα 2 χρόνια το παιδί δεν έχει μιλήσει, γιατί κάνει το πιο απλό, χτυπάει κάτω ένα παιχνίδι, έχει νεύρα, πονάω το γόνατό μου σαν άνθρωπος και λεπτομέρεια στη λεπτομέρεια βρίσκεις κάποια προβλήματα. Ψειρίζουμε το παραμικρό, οπότε ο καθένας έχει ένα γιατρό, για να μην πω 2-3. Η υπερπροστατευτικότητα έχει οδηγήσει μεγαλώνοντας τα παιδιά να έχουν προβλήματα (αντιδραστικότητα, καταχρήσεις, 16-17 χρονών ναρκωτικά, κάπνισμα παρά τις καμπάνιες) και τα προβλήματα αυξάνονται (εγκεφαλικά, καρδιακά, λοιμώξεις, πνευμονίες). Είμαστε πιο ευάλωτοι γιατί έχουν δημιουργηθεί τα πάντα, από γιατροί και θεραπευτές, μέχρι τον μηχανολόγο-μηχανικό που θα κάνει ένα λάθος και θα πέσει ένα κτίριο. Όλα αυτά δημιουργούν περισσότερα προβλήματα και περισσότερους ετήσιους θανάτους από καταστροφές, ατυχήματα, πέφτει ένα κτίριο, μέρη που δεν πληρούν προδιαγραφές... και μας αρέσει να ρισοκινδυνεύουμε, γιατί ο άνθρωπος απ' τη φύση του, του αρέσει η αδρεναλίνη, οπότε κάνει το παν (όταν πατάμε το γκάζι, τρέχουμε με τη μοτοσικλέτα, πηδάμε με τα λάστιχα από μεγάλα ύψη, παίζουμε ποδόσφαιρο...).» (άνδρας, 24, Πάτρα)

3.2. Κοινωνικές αξίες των νέων

Ωστόσο, απέναντι στα προβλήματα οι νέοι φαίνεται να προτάσσουν ορισμένες αξίες που λειτουργούν ως συναισθηματική ασπίδα. Και πάλι,⁵⁰ η οικογένεια προβάλλεται ως η πλέον σημαντική αξία, σχεδόν απόλυτη και απρόσβλητη. Αποτελεί και ένα είδος «**βασικού καταφυγίου**» για το νέο άτομο. Με άλλα λόγια, η οικογένεια λειτουργεί ως πηγή υλικού και συναισθηματικού ανεφοδιασμού των νέων, χωρίς αυτό να συνοδεύεται απαραίτητα από ένα σύστημα άκαμπτων υπαγορεύσεων και από απόλυτα αρμονικές ή απόλυτα συγκρουσιακές σχέσεις. Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους στις

⁵⁰ Πρβλ. ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό. π., σελ. 31.

συνεντεύξεις βάθους δηλώνουν ότι αισθάνονται να επικοινωνούν απόλυτα με το οικογενειακό τους περιβάλλον και να έχουν σχετικά αρμονικές σχέσεις μαζί του. Για τις μικρότερες ηλικίες αυτό αποτελεί το υποστηρικτικό εκείνο πλαίσιο που φροντίζει για την ικανοποίηση όλων των απαραίτητων βασικών αναγκών, ώστε οι μαθητές της οικογένειας να μπορούν απερίσπαστοι να συγκεντρώνονται στις εκπαιδευτικές τους υποχρεώσεις και να αντεπεξέρχονται σε αυτές με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Στις μεγαλύτερες ηλικίες, λειτουργεί ως το πλαίσιο ασφαλείας, στο οποίο μπορεί να καταφύγει το άτομο για να μπορέσει να συζητήσει θέματα που αφορούν την καριέρα του αλλά και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στο χώρο της δουλειάς. Αναγνωρίζεται έτσι ότι η οικογένεια αποτελεί το περιβάλλον το οποίο θα ενδιαφερθεί με έναν ουσιαστικό και ειλικρινή τρόπο για τα θέματα αυτά:

Το υπόλοιπο περιβάλλον σε στηρίζει; «Ναι, και η οικογένειά μου, η μαμά μου, ο πατέρας μου, και η αδερφή μου (παντρεμένη)... έχω στήριξη, και από τους παππούδες μου, όλοι αυτοί, τουλάχιστον αν όχι οικονομικά, ψυχολογικά και ηθικά, θα στηριχθώ. Ζουν όλοι στη Ρόδο; Ναι, γι' αυτό κι εγώ θέλω να γυρίσω στη Ρόδο. Δεν σκέφτομαι κάτι διαφορετικό. Εκεί θέλω να ζήσω, να κάνω την οικογένεια, να καταξιωθώ ως επαγγελματίας, είναι οι φίλοι μου, είναι η ζωή μου.» (άνδρας, 24, Πάτρα)

«Όταν έχω κάποιο πρόβλημα στη δουλειά ή θέλω να συζητήσω με κάποιους τα σχέδια που έχω για το μέλλον, μάλλον προς την οικογένεια θα στραφώ κυρίως. Οι φίλοι ασχολούνται και σε στηρίζουν αλλά όχι και τόσο πολύ...ο καθένας μάλλον κοιτάει την πάρτη του περισσότερο.» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«Η οικογένεια μου βοηθάει απόλυτα, εντάξει, στηρίζει τα όνειρά μου, όποια και αν είναι αυτά.» (γυναίκα, 17, Αθήνα)

«Οι γονείς μου είναι πολύ εντάξει και πάντα με στήριζαν σε αυτά που ήθελα και ακόμα με στηρίζουν δηλαδή, και τέλος πάντων ξέρω ότι ακόμα και αν δε μου βγουν αυτά που σχεδιάζω και απογοητευτώ θα έχω δίπλα μου άτομα που θα με βοηθήσουν.» (γυναίκα 23, Αθήνα)

«...η οικογένειά μου εντάξει, έχει τώρα σαν πρώτο στόχο τη σχολή και γενικώς μόλις τελειώσω τη σχολή θα με βοηθήσουν ό,τι και να κάνω...» (άνδρας, 17, Αθήνα)

Περιβάλλον ως προς στόχους; Βοηθητικό; «Ναι. Φυσικά, έχω τη μεγαλύτερη υποστήριξη από την οικογένειά μου και κάποιον άλλον που είναι έξω από την οικογένειά μου φυσικά.»

Σχέσεις με τους γύρω. Οικογένεια. «Μια χαρά είναι. Και με τους τρεις (υπάρχει αδελφός). Είμαστε καλά, δεμένοι μεταξύ μας. Περισσότερο με τη μαμά (γέλιο), δηλαδή πιο κοντά ας πούμε σε θέματα... διάφορα που με απασχολούνε.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

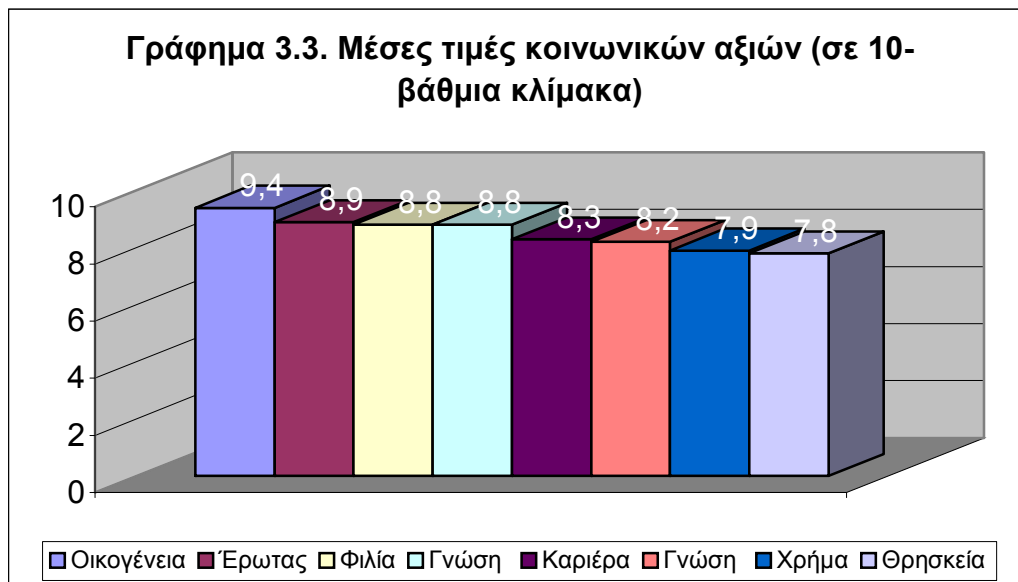
Η στάση τους ως προς τις σχέσεις με το οικογενειακό περιβάλλον είναι σε εξαιρετικό βαθμό θετική, χωρίς να αφήνεται από κανένα σχεδόν η παραμικρή υπόνοια για την ύπαρξη συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ των μελών.

Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι έχει εξαλειφθεί πλέον το παραδοσιακό «συγκρουσιακό κλίμα γενεών», το οποίο ενδεχομένως να ήταν περισσότερο εμφανές παλαιότερα. Στην τωρινή κατάσταση που περιγράφεται από τους νέους, οι πάντες μέσα στην οικογένεια παρουσιάζονται ενωμένοι έως «στρατευμένοι» προς τον κοινό στόχο, ο οποίος είναι η επαγγελματική αποκατάσταση του παιδιού (βλ. και παρακάτω κεφ. 12). Ωστόσο, σε μια βαθύτερη ανάγνωση, παρατηρεί κανείς ότι ναι μεν δεν αναφέρεται η σύγκρουση, αλλά δεν αναφέρεται και η μη σύγκρουση. Αυτό που λέγεται συνεχώς είναι η ασφάλεια και η στήριξη -οικονομική και συναισθηματική- που τους παρέχει η οικογένεια («θα είναι δίπλα μου»), αλλά δεν ξέρουμε τι συμβαίνει στην καθημερινότητα με τους γονείς. Η οικογένεια μπορεί να στηρίζει, αλλά ταυτοχρόνως και να πιέζει. Το ότι δεν μνημονεύονται συγκρούσεις είναι έως ένα βαθμό εξηγήσιμο μέσα στο πλαίσιο της συγκεκριμένης συνέντευξης. Ακόμη και αν υπάρχουν συγκρούσεις και τριβές και ακόμη και αν αποφάσιζαν να μας τις αναφέρουν, όταν έχουν προηγουμένως περιγράψει τα πράγματα όπως τα περιέγραψαν ως εδώ (αναφερόμενοι δηλαδή σε μια «δύσκολη ζωή» σε έναν «δύσκολο κόσμο»), η οικογένεια αναδύεται ως η μόνη ασφαλής σανίδα σωτηρίας και οι όποιες συγκρούσεις υποβαθμίζονται ως προς τη σημασία τους.

Πάντως, όπως θα δούμε στη συνέχεια (βλ. πίνακα 6.1), ένα σημαντικό ποσοστό (23%) των νέων δηλώνει ότι προβληματίζεται για τις σχέσεις του με την οικογένειά τους. Οπότε, το εύρημα αυτό της ποσοτικής δειγματοληπτικής έρευνας συμπληρώνει το κενό που μόλις πριν διαπιστώθηκε στα στοιχεία της ποιοτικής. Θα πρέπει επίσης να υπογραμμισθεί ότι σε γενικές γραμμές, οι νέοι αισθάνονται ότι η οικογένεια τους στηρίζει πολύ, αλλά μόνον σε ό,τι εγκρίνει. Όπως λέει χαρακτηριστικά μια συμμετέχουσα, «...τα υπόλοιπα θα τα παλέψω μόνη μου» (γυναίκα, 17, Αθήνα).

«Το περιβάλλον [αναφέρεται στο οικογενειακό] θα το έκρινα μάλλον ως υπερπροστατευτικό. Πολλές φορές εφαρμόζουν απόλυτα αυτό που λέμε ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Δηλαδή πολλές φορές η πίεση γίνεται πολύ μεγάλη, με αποτέλεσμα κι εγώ να μην αισθάνομαι καλά και να μην αποδίδω όσο πρέπει. Αλλά θα έλεγα ότι σε γενικές γραμμές με βοηθάει: πρώτα απ' όλα υλική στήριξη (φροντιστήρια, δίδακτρα, μεταφορά το βράδυ, κάνουνε θυσίες για μένα...) και έρχεται και το ηθικό μέρος, δηλαδή μου δίνουνε κίνητρα ηθικά και υλικά.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

Γενικότερα, παρόλο που τα κυριότερα προσωπικά προβλήματα που δηλώνουν οι νέοι είναι οικονομικής φύσεως, το «χρήμα» και η «καριέρα» δεν αξιολογούνται με ιδιαίτερα υψηλή βαθμολογία εν συγκρίσει προς τις υπόλοιπες κοινωνικές αξίες. Με αυτά τα δεδομένα, αλλά και από συναφή ευρήματα της έρευνας, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το πολυσυζητημένο επαγγελματικό-οικονομικό ζήτημα λειτουργεί στους νέους, σε αξιοσημείωτο βαθμό, περισσότερο ως εργαλειακό μέσο απόκτησης θέσης στο κοινωνικό πεδίο παρά ως αυτοσκοπός. Εντύπωση επίσης προξενεί ότι μεταξύ των συγκεκριμένων αξιών που κλήθηκαν να αξιολογήσουν, οι νέοι τοποθέτησαν τη «θρησκεία» στην τελευταία θέση (βλ. γράφημα 3.3. και παράρτημα). **Ειδικότερα, σε μια 10-βάθμια κλίμακα, η οικογένεια αξιολογείται με 9.4, ο έρωτας με 8.9, η φιλία και η γνώση με 8.8, το χρήμα με 7.9, η καριέρα με 8.3, η διασκέδαση με 8.2, και η θρησκεία με 7.8.**

Η αξία της οικογένειας υπερθεματίζεται πολύ περισσότερο από τις γυναίκες, τους νέους μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης, καθώς και από την ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών. Στατιστική επίσης διαφοροποίηση παρατηρείται από τις γυναίκες και τους πλέον μορφωμένους όσον αφορά την κοινωνική αξία της «γνώσης». Ο «έρωτας» αξιολογείται περισσότερο από τους παντρεμένους και τους ανύπαντρους, καθώς και από τους κατέχοντες ανώτερη μόρφωση. Την «καριέρα» υπερθεματίζουν οι νέοι 15-17 ετών, οι ιδιωτικοί υπάλληλοι και οι φοιτητές, ενώ το «χρήμα» θεωρείται σημαντικότερο από τις γυναίκες, και τους νέους τους προερχόμενους από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα, τη Θράκη, τη Κρήτη και τα Νησιά του Αιγαίου. Τέλος, οι διαμένοντες σε αγροτικές περιοχές, οι ανύπαντροι, οι μαθητές και οι χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου νέοι αξιολογούν περισσότερο από όλους τους υπολοίπους τη «διασκέδαση». Σε όλες τις παραπάνω υποπεριπτώσεις η στατιστική διαφοροποίηση είναι σημαντική ($p < 0.05$).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

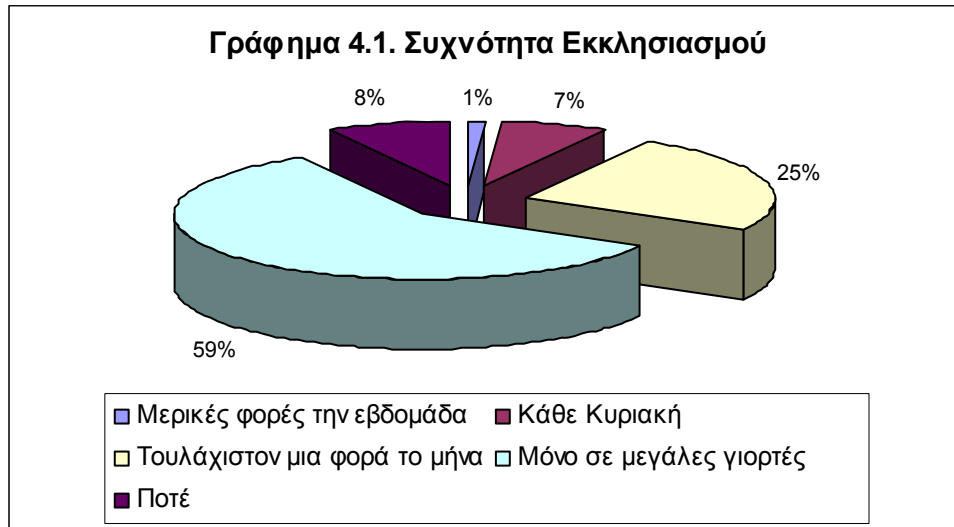
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΜΟΣ – ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ

Παρόλο που στο σχεδιασμό της έρευνας δεν υπήρξε η δυνατότητα εις βάθος ανάλυσης των εκκλησιαστικών πρακτικών και της θρησκευτικής δέσμευσης της ελληνικής νεολαίας, τα διαθέσιμα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία είναι επαρκή για μια πρώτη αποτίμηση πανελλαδικής εμβέλειας.

4.1. Συχνότητα εκκλησιασμού

Η διατύπωση των ερωτήσεων που στοχεύουν στη διερεύνηση της συχνότητας εκκλησιασμού ποικίλουν. Στην παρούσα έρευνα υιοθετήσαμε μία διατύπωση στην οποία συμπεριλαμβάνεται ένα ευρύ φάσμα συχνότητας εκκλησιασμού βάσει θρησκευτικής πεποίθησης και όχι βάσει των υποχρεώσεων του κοινωνικού τελετουργικού (με την επιφύλαξη, φυσικά, του διαχωρισμού τους στην πράξη). Έτσι, στην ερώτηση *«Πόσο συχνά πηγαίνεις στην εκκλησία εκτός από γάμους, βαφτίσια και κηδείες;»* οι ερωτώμενοι είχαν τις παρακάτω επιλογές: «Μερικές φορές την εβδομάδα», «Κάθε Κυριακή», «Τουλάχιστον μία φορά το μήνα», «Μόνο σε ειδικές εορτές (Χριστούγεννα, Πάσχα, 15 Αυγούστο κ.λπ.)», «Ποτέ».

Από την επεξεργασία των απαντήσεων προέκυψε ότι οι περισσότεροι νέοι στην Ελλάδα σήμερα (59.3%), εκτός από τις τυπικές κοινωνικές υποχρεώσεις (γάμοι, κηδείες κ.λπ.), εκκλησιάζονται μόνο στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές. Από την άλλη, ένα σημαντικό όμως ποσοστό (25%) δηλώνει ότι πηγαίνει στην εκκλησία τουλάχιστον μία φορά το μήνα (βλ. γράφημα 4.1.). Κατά τα άλλα, «κάθε Κυριακή» πηγαίνει το 6.6%, «μερικές φορές την εβδομάδα» μόνο το 1.3% και «ποτέ» το 8%.

Από τη διασταύρωση των στοιχείων με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος προέκυψαν ορισμένες ενδιαφέρουσες, αν και αναμενόμενες, στατιστικές διαφοροποιήσεις:

- α) **Οι νέες γυναίκες εκκλησιάζονται συχνότερα από τους νέους άνδρες** (χ^2 τεστ p -value= 0.000),
- β) οι δύο μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες εκκλησιάζονται λιγότερο από όσο η μικρότερη (χ^2 τεστ p -value= 0.015),
- γ) **όσοι προέρχονται από αγροτικές περιοχές εκκλησιάζονται συχνότερα από εκείνους των αστικών** (χ^2 τεστ p -value= 0.001),
- δ) αυτοί που διαμένουν με τους γονείς τους επίσης επισκέπτονται συχνότερα την εκκλησία σε σύγκριση με εκείνους που μένουν μόνοι (χ^2 τεστ p -value= 0.001).

Το τελευταίο στοιχείο συνάδει προς τους παραδοσιακούς ρόλους που εξακολουθεί να επιτελεί η ελληνική οικογένεια.

Βεβαίως, είναι γνωστό ότι, στο Ορθόδοξο πλαίσιο, η συχνότητα εκκλησιασμού δεν αποτελεί ασφαλές κριτήριο θρησκευτικότητας, δεδομένου ότι στην ορθόδοξη εκκλησία η ακολουθία του τελετουργικού δεν δεσμεύει τον πιστό τόσο όσο σε άλλα χριστιανικά δόγματα. Όπως αναφέρει μία νέα,

«Εγώ πιστεύω στον Θεό. Δηλαδή εντάξει είμαι Χριστιανή Ορθόδοξη. Δεν θα μπορούσα να πω ότι πηγαίνω κάθε Κυριακή στην Εκκλησία, αλλά εντάξει, πηγαίνω, όποτε μπορώ και σηκώνομαι ή και σε μεγάλες γιορτές, πηγαίνω, ανελλιπώς. Εάν είχα το χρόνο και ζύπναγα κιόλας θα πήγαινα τις

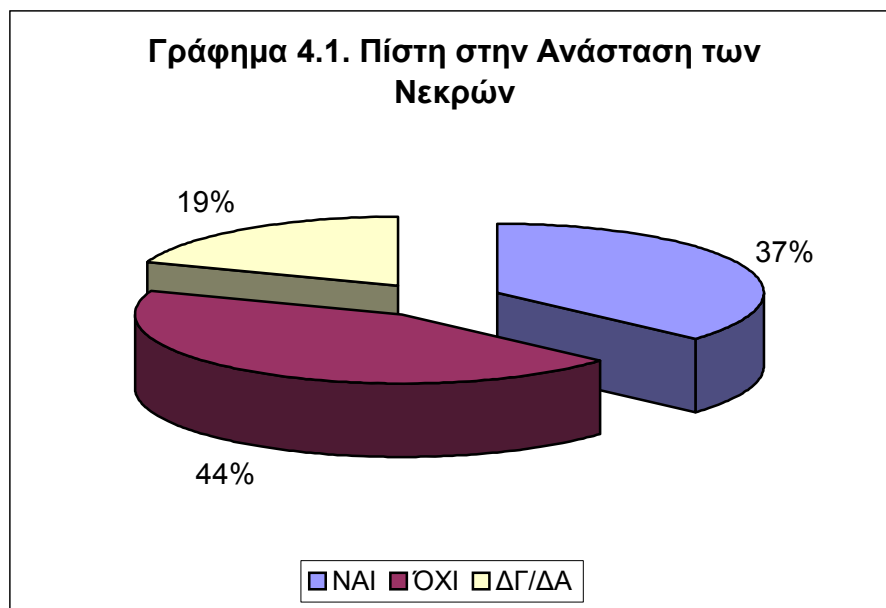
*Κυριακές, αλλά λόγω και της δουλειάς... δύσκολα θα σηκωθώ στις 8 και 9
άμα έχω κοιμηθεί 5 και 6 η ώρα το πρωί.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)*

Και από τις συνεντεύξεις βάθους προέκυψε επίσης ότι ο συστηματικός εκκλησιασμός δεν είναι συνηθισμένη πρακτική ανάμεσα στους νέους, μολονότι μπορεί να τηρούνται άλλες θρησκευτικές πρακτικές, όπως η νηστεία. Σχεδόν το σύνολο των ερωτώμενων δηλώνει ότι δεν εκκλησιάζεται τακτικά, παρά μόνο σε συγκεκριμένες ευκαιρίες (ιδίως Χριστούγεννα και Πάσχα) και αυτό κυρίως για λόγους «κοινωνικής συνήθειας» και όχι τόσο για λόγους πίστης και συνεπούς τήρησης μιας θρησκευτικής πρακτικής, την οποία ενστερνίζονται σε προσωπικό επίπεδο.

4.2. Πίστη και θρησκευτικότητα

Για την διασαφήνιση της παραπάνω εικόνας, επιχειρήσαμε στην έρευνα αυτή να ελέγξουμε κατ' αρχήν την σε τρέχοντα χρόνο πίστη των ελλήνων νέων σε ένα κεντρικό σημείο αναφοράς του Χριστιανισμού εν γένει: **την ανάσταση των νεκρών**. Η ερώτηση διατυπώθηκε με την μορφή αυτή και όχι διαφορετικά (λόγου χάριν «πιστεύεις στη μετά θάνατο ζωή;») ακριβώς γιατί έτσι αναφέρεται στον σκληρό πυρήνα της χριστιανικής σωτηριολογίας και όχι σε μια γενικού τύπου πεποίθηση περί μεταθανάτιας ύπαρξης, η οποία ενδεχομένως κινείται στη διεπιφάνεια ποικίλων θρησκευτικών δογμάτων. Επιπλέον, η σημασία της ερώτησης επιτείνεται καθόσον είναι κυρίως στην ορθοδοξία, και λιγότερο στον καθολικισμό και τους προτεσταντισμό, που υπερτονίζεται η σημασία της Ανάστασης (το Πάσχα) εν συγκρίσει προς τη Γέννηση (Χριστούγεννα). Η συνάφεια της ερώτησης έγκειται στο ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει όντως μια στροφή των τμημάτων της ελληνικής νεολαίας προς την εκκλησία και την ορθοδοξία.

Στο γράφημα 4.1. φαίνεται κάτι όχι και τόσο αυτονόητο για τη σημερινή ελληνική νεολαία και κοινωνία, γενικότερα: σχεδόν το ήμισυ (44%), αλλά πάντως η πλειοψηφία, δεν πιστεύει σε ένα βασικό αξίωμα της ορθοδοξίας, στο εκ των ων ουκ άνευ δόγμα της χριστιανικής επαγγελίας. Σημαντικό εδώ είναι και το ποσοστό (19.5%) των αρνήσεων και της αδυναμίας ή απροθυμίας των νέων να απαντήσουν στην ερώτηση.

Εκ τούτου εμμέσως πλην σαφώς συνάγεται ότι ένα σημαντικό τμήμα της νεολαίας διακατέχεται είτε από έναν συνειδητοποιημένο αγνωστικισμό είτε από σκεπτικισμό ή ακόμα και απλή αδυναμία τοποθέτησης στο εν λόγω ζήτημα. Ωστόσο υπάρχουν ορισμένες στατιστικά σημαίνουσες διαφοροποιήσεις, οι οποίες εμφανίζονται στον πίνακα 4.1: εκείνοι που πιστεύουν περισσότερο στην ανάσταση των νεκρών είναι: α) οι γυναίκες (40.2%), β) οι μικρότερες ηλικίες (41%) και γ) οι λιγότερο μορφωμένοι (48.9%).

Πίνακας 4.1 Πίστη στην Ανάσταση των νεκρών

	Φύλο				Ηλικιακό Επίπεδο						Σύνολο	
	Ανδρες		Γυναίκες		15-17		18-24		25-19			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	282	33.6	306	40.2*	129	41.0	264	35.1	195	36.7	588	36.8
ΟΧΙ	395	47.1*	305	40.1	111	35.2	354	47.0*	235	44.2*	700	43.8
ΔΓ/ΔΑ	162	19.3	150	19.7	75	23.8*	137	17.9	102	19.2	312	19.5
ΣΥΝ	839	100.0	761	100.0	315	100.0	753	100.0	532	100.0	1600	100.0

* p<0.05

Πίνακας 4.1 (συνέχεια) Πίστη στην Ανάσταση των νεκρών

	Σύνολο		Μορφωτικό Επίπεδο							
			Κατώτερο		Μέσο		Ανώτερο		Ανώτατο	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	588	36.8	43	48.9*	383	36.1	97	37.7	65	33.5
ΟΧΙ	700	43.8	26	29.5	463	43.6*	113	44.0*	98	50.5*
ΔΓ/ΔΑ	312	19.5	19	21.6	215	20.3	47	18.3	31	16.0
ΣΥΝ	1600	100.0	88	100.0	1061	100.0	257	100.0	194	100

* p<0.05

Επιπλέον, σημαντική στατιστική διαφοροποίηση παρατηρήθηκε ανάμεσα στη συχνότητα εκκλησιασμού και την πίστη στην ανάσταση των νεκρών. Όσο μειώνεται η συχνότητα εκκλησιασμού τόσο αυξάνει η δυσπιστία ή/και άγνοια γύρω από την ανάσταση των νεκρών (βλ. πίνακα 4.2). Αυτό μπορεί να εκληφθεί ως έμμεση ένδειξη του ότι η μείωση των επισκέψεων στην εκκλησία αλλοιώνει ποιοτικά τη θρησκευτική πρακτική, εφόσον την αποδεσμεύει από το βασικότερο αξίωμα της χριστιανικής πίστης και την μεταστρέφει σε απλό κοινωνικό τελετουργικό.⁵¹

Πίνακας 4.2. Συχνότητα εκκλησιασμού (εκτός γάμων, κηδειών κ.λπ.) και Πίστη στην Ανάσταση Νεκρών

Συχνότητα	ΝΑΙ		ΟΧΙ		ΔΞ/ΔΑ		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Μερικές φορές την εβδομάδα	15	71.4	6	28	-	-	21	100.0
Κάθε Κυριακή	58	55.2	31	29.5	16	15.2	105	100.0
Τουλάχιστον μία φορά το μήνα	199	50.0	129	32.2	71	17.8	399	100.0
Μόνο στις μεγάλες γιορτές	287	30.3	459	48.4	202	21.3	948	100.0
Ποτέ	29	22.8	75	59.1	23	18.1	127	100.0
Σύνολο	588	36.8	700	43.8	312	19.5	1600	100.0

(χ² τεστ p-value= 0.000)

⁵¹ Τα παραπάνω ποσοτικά στοιχεία συγκλίνουν με τα συμπεράσματα πρόσφατης πανελλαδικής έρευνας της εταιρείας ΚΑΠΑ RESEARCH για λογαριασμό του περιοδικού *Ταχυδρόμος* (19/3/05), σύμφωνα με την οποία: α) η ηλικιακή κατηγορία 18-24 δηλώνει λιγότερο πιστή στο Θεό από οποιαδήποτε άλλη ηλικιακή κατηγορία (88.5% έναντι του 91.6% του συνολικού πληθυσμού), β) σχεδόν το ήμισυ των νέων αυτών (46.2%) όμως πιστεύει στη «μετά θάνατον ζωή», ποσοστό ταυτόσημο με εκείνο του γενικού πληθυσμού, γ) αν και πιστεύουν στο Θεό λιγότερο από τους υπόλοιπους, παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά όσον αφορά την πίστη στην ύπαρξη ψυχών και πνευμάτων, σε ανώτερες υπερφυσικές δυνάμεις, στη μαύρη μαγεία και στα φαντάσματα. Τα στοιχεία αυτά αποκαλύπτουν μια συγκεχυμένη μεταφυσική ανησυχία, η οποία δεν διοχετεύεται στα κανάλια της επίσημης θρησκείας. Πρβλ. και τα αποτελέσματα διεθνούς έρευνας της GFK Market Analysis σε 21 χώρες με θέμα τη θρησκεία για λογαριασμό της εφημερίδας *Wall Street Journal Europe*. Στην εν λόγω έρευνα διαπιστώθηκε ότι στην Ελλάδα το 92% των κατοίκων πιστεύουν στο Θεό και ότι το ποσοστό αυτό αυξάνεται στους πάνω από 60 ετών (96%). Στην ηλικιακή κατηγορία 18-29 ετών το ποσοστό που δήλωσαν πίστη στο Θεό ανέρχεται σε 93%. Βλ. σχετικά *Ελευθεροτυπία*, 17/1/05.

Από τις συνεντεύξεις βάθους διαπιστώθηκε κάτι παρεμφερές: οι περισσότεροι συμμετέχοντες ήταν επιφυλακτικοί στο να αποκαλέσουν τον εαυτό τους θρήσκο, μολονότι άλλοτε δήλωναν ότι πιστεύουν κι άλλοτε ότι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Στο λόγο των υποκειμένων μας, η έννοια του «θρήσκου» ταυτίζεται με όσους εκκλησιάζονται συχνά και εντάσσονται στα εκκλησιαστικά τυπικά:

«Όχι ιδιαίτερα θρήσκος. Πιστεύω, αλλά δεν κάνω τα τυπικά. Πρέπει να αναθεωρήσω πολλές σκέψεις για να μπω στη διαδικασία να πηγαίνω εκκλησία, να κοινωνώ...Απλά βαριέμαι, δεν είναι ότι δεν πιστεύω ή ότι είμαι εχθρός της θρησκείας. Και την έχω μελετήσει τη θρησκεία, αλλά εντάζει, ώς εκεί. Μπορεί όταν μεγαλώσω κι άλλο... Δεν έχω καταλάβει αν τα σκάνδαλα βγαίνουν για κάποιο σκοπό ή αν όντως ισχύουν και βγαίνουν. Και δεν έχω καταλάβει αν ο αρχιεπίσκοπος θέλει όντως κάτι παραπάνω απ' αυτό που είναι. Θα μπορούσε να θέλει, τρομοκρατούμαι στην ιδέα.» (άνδρας, 23, Αθήνα)⁵²

«Δεν μπορώ να φανταστώ τον εαυτό μου χωρίς να πιστεύει στο Θεό.» (γυναίκα, 26, Αθήνα)

«Μπορεί να μην πηγαίνω στην εκκλησία, έτσι; Συχνά...αλλά κατά τ' άλλα ακολουθώ...πώς θα το πούμε...αυτά, τις νηστείες και τέτοια που κάνεις...αυτά τ' ακολουθώ ρε παιδί μου....πιστεύω πως υπάρχει Θεός.» (γυναίκα, 23, Αθήνα)

Ορισμένοι μάλιστα δηλώνουν ξεκάθαρα ότι δεν πιστεύουν, έστω κι αν πηγαίνουν κάπου-κάπου στην εκκλησία (για λόγους που μπορούμε να χαρακτηρίσουμε «κοινωνικούς»):

«Δεν έχω ξεκαθαρίσει ακόμη γιατί πρέπει να υπάρχει Θεός – είναι η ηλικία μου τέτοια που τα ψάχνουμε αυτά τα ζητήματα. Και εφόσον δεν έχω ξεκαθαρίσει το γιατί πρέπει να υπάρχει Θεός, δεν ξέρω και αν υπάρχει Θεός. Άρα δεν μπορώ να ασχολούμαι πολύ με κάτι που δεν πιστεύω. Πάω εκκλησία μόνο τις πολύ βασικές γιορτές: Χριστούγεννα, Πάσχα, κλπ. κι αυτό γιατί πρέπει να πας κυρίως...» (άνδρας, 16, Λάρισα).

«Δεν με θεωρώ θρήσκο. Πάω στην εκκλησία μόνο Πάσχα και Χριστούγεννα αλλά δεν μου πάει να πω ότι είμαι και άθεος. Απλά θεωρώ ότι είναι ματαιοδοξία να πιστεύεις ότι υπάρχει Θεός... γενικά θα το έψαχνα και αλλού και γενικώς δεν θεωρώ ότι με καλύπτει απόλυτα ο Χριστιανισμός... αν

⁵² Να σημειωθεί ότι την εποχή που διεξαγόταν η ποιοτική έρευνα είχαν ήδη ξεσπάσει τα διάφορα εκκλησιαστικά σκάνδαλα και καταλάμβαναν μεγάλο μέρος της επικαιρότητας.

έχεις διαβάσει και έχει δει και πέντε πράγματα παραπέρα και ξέρεις, ε, τότε δεν μπορείς έτσι απλά να πιστεύεις» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«Πιστεύω στο Άνθρωπο κυρίως κι αυτό δεν με φέρνει αναγκαστικά και σε αντίθεση με τη δική μας θρησκεία. Συμφωνώ με τη θρησκεία αλλά δεν συμφωνώ με το “υπέρτατο ον” που μας έπλασε και όλα αυτά... έχω νιώσει την ανάγκη να πάω να ανάψω ένα κερί και το έκανα αλλά και τότε ήταν σαν αποκούμπι. Δεν πηγαίνω συχνά στην Εκκλησία.» (γυναίκα, 16, Λάρισα)

«Με τη θρησκεία; Καμιά σχέση. Εντάξει υπάρχει ανώτερη δύναμη αλλά δεν ξέρουμε τι γίνεται. Με απωθεί η εκκλησία. Από κλίμακα 1 έως 10 θρήσκος είμαι στο 3. Τα τυπικά. Τώρα ακόμα στα σχολεία μαθαίνουν στα παιδιά Αδάμ και Εύα. Το φίδι και το φύλλο. Τώρα κάτσε ντε. Και τον κρίνο η Παναγία...» (άνδρας, 29, Σέρρες)

Αλλά και όσοι αυτο-ορίζονται ως θρήσκοι αισθάνονται την ανάγκη να **διαφοροποιήσουν τη θέση τους από την εκκλησία** ως θεσμό, είτε εξαιτίας των σκανδάλων, είτε εξαιτίας του τρόπου που ανέκαθεν λειτουργεί:

«Ουσιαστικά, πιστεύω στο Θεό κατά 90% και...αν και...πιστεύω ότι γίνονται κάποια πράγματα και στην εκκλησία...δηλαδή...δεν είναι όλα νόμιμα εκεί πέρα...αλλά...εντάξει, στη θρησκεία πιστεύω μπορώ να πω. Δεν είναι ότι είμαι 50 – 50...» (άνδρας, 17, Αθήνα)

«Είμαι θρήσκα αλλά δεν είμαι της εκκλησίας. Θα κάνω το σταυρό μου αλλά εδώ και 5 χρόνια έχω κάτι εναντίον της εκκλησίας, όχι εναντίον της εκκλησίας εναντίον των ανθρώπων που διοικούν την εκκλησία. Έχω βγάλει κάποια επιθετικότητα όπως και με την αστυνομία και με την πολιτική, δηλαδή μου τη δίνει φοβερά.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

«Πιστεύω, πάρα πολύ, αλλά δεν πηγαίνω σε εκκλησίες και τέτοια πράγματα. Θεωρώ ότι έχει γίνει ένα είδος... αυτοϊκανοποίησης πια. Είναι σαν την πολιτική: ο καθένας ψάχνει να βρει το αξίωμά του, κυριαρχούν οι παπάδες, οι μητροπολίτες, οι ιεράρχες όλοι αυτοί, δεν υπάρχει μια σωστή λειτουργία της εκκλησίας, σαν όργανο είναι ίσως το πλουσιότερο στην Ελλάδα, παρ' όλα αυτά δεν βλέπω να κάνουνε κάποιες κινήσεις, πχ δεν δώσανε σαν όλους τους Έλληνες για το τσουνάμι. Επίσης αποφεύγω να πηγαίνω στις εκκλησίες γιατί γίνεται ένα μπάχαλο εκεί μέσα (επίτροποι, παπάδες): πας για να βγάλεις από μέσα σου κάποια πράγματα, να ηρεμήσεις. Δεν μπορώ να με σπρώχνουνε, να είναι ο καθένας με το μακρύ του και το κοντό του, αυτή την ανάμειξη αντρών και γυναικών, οπότε προτιμώ να πηγαίνω κάπου που να μην έχει τόσο πολύ κόσμο, σε μικρότερες εκκλησίες. Αλλά πιστεύω πάρα πολύ και κάθε φορά που θα 'χω ένα δύσκολο, είναι το μόνο που θα σκεφτώ, ότι ο Θεός είναι μεγάλος, κάτι θα γίνει. Αλλά πιστεύω

ότι δεν είναι σωστή η λειτουργία της εκκλησίας, αυτό το εμπόριο που το 'χουνε κάνει.» (άνδρας, 24, Πάτρα)

«Πλέον η πίστη στο Θεό έχει γίνει εμπόριο. Καθαρά εμπόριο. Ας πούμε πας σε ένα μοναστήρι και πρέπει να πληρώσεις το λάδι το οποίο έχει αγιάσει ο παπάς. Έχει γίνει καθαρά ένα εμπόριο πλέον. (...)Την έχουνε καταντήσει το τελευταίο καιρό ένα εμπόριο. Τα πάντα εμπορεύονται, γύρω από τη θρησκεία γύρω από τα πάντα». (γυναίκα, 16, Αθήνα).

Ίσως για τους λόγους αυτούς μερικοί θεωρούν ότι **η πίστη χάνει έδαφος**:

«Απλά υπάρχει η θρησκεία, περνά ο άλλος από την εκκλησία, ανάβω ένα κερί, κάνω τον σταυρό μου και τελειώσε. Πάω τα Χριστούγεννα, πάω Πάσχα και τελειώσε. Αν δεν καταλάβει ο άνθρωπος ότι δεν είναι μία συνήθεια η θρησκεία, αλλά είναι ο Θεός που τον έπλασε και από κει και πέρα να αρχίσει να πιστεύει στο Θεό, κ.τ.λ., κ.τ.λ. τότε υπάρχει πρόβλημα». (άνδρας, 23, Αθήνα)

«Γενικά παίζει ένα μεγάλο ρόλο στη ζωή μου, δηλαδή παίρνω μεγάλη δύναμη από τη θρησκεία, άσχετα από αυτά που έχουνε συμβεί, η θρησκεία παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή μου και πιστεύω ότι κάθε άνθρωπος θέλει ένα στήριγμα, δηλαδή... για μένα δεν νοείται άνθρωπος ο οποίος δεν πιστεύει σε κάτι, δηλαδή... ακόμα και υπαρξιακά να το δει κανείς: πού πάμε; τι θα γίνει μετά; Όλα αυτά οδηγούνε δηλαδή ότι κάπου πρέπει να πιστεύεις, άσχετα αν αυτό είναι σωστό ή όχι.»

«Πολλές από τις πρακτικές της θρησκείας τις βρίσκω λογικές και ορθές, δηλαδή είναι κάτι το οποίο πρέπει να κάνεις, και έρχονται σε συμφωνία με αυτό π.χ. που πρεσβεύει η θρησκεία. Άλλες πάλι δεν μου φαίνονται και τόσο λογικές, π.χ...η εξαντλητική νηστεία στην οποία υποβάλλονται κάποιοι άνθρωποι. Βέβαια είναι αναγκαίο, κι εγώ πιστεύω και θέλω να πιστεύω, αλλά πολλές φορές είναι εξαντλητικό, δηλαδή κι άμα ο άνθρωπος δεν το πιστεύει και το κάνει μόνο για το φαίνεσθαι κι όχι για την ψυχή του, νομίζω ότι καταντάει τυπολατρεία, δηλαδή τίποτε άλλο.»

Στο περιβάλλον σου (όχι μόνο το άμεσο) υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που πιστεύουν; «Στο άμεσο περισσότερο, στις παρέες όχι τόσο, δηλαδή ο Έλληνας πλέον έχει απομακρυνθεί από την Εκκλησία. Και πολλές φορές και δικαιολογημένα, δηλαδή... π.χ. αυτά που έχουν συμβεί τώρα, λογικό είναι. Από την Εκκλησία, αλλά όχι από την ίδια τη θρησκεία. Ναι, σ' αυτό συμφωνώ μαζί σας, αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η Εκκλησία είναι το μέσον, άμα η Εκκλησία δεν λειτουργεί καλά, ένας συνδετικός κρίκος στην ουσία χαλάει, και χαλάει όλη η αλυσίδα της θρησκείας.» (άνδρας, 16, Αθήνα).

Εν πάση περιπτώσει, η «θρησκεία», ότι και αν η λέξη αυτή σημαίνει για τους νέους, θεωρείται σημαντική μεν πλην όμως όχι σημαντικότερη άλλων κοινωνικών

αξιών. Σε γενικές γραμμές η σχέση με τη θρησκεία φαίνεται να έχει μια κάπως αποστασιοποιημένη μορφή για τους νέους και να αποτελεί μια «προσωπική υπόθεση» που δεν υπακούει αναγκαστικά στην κυρίαρχη εκκλησιαστική διδασκαλία. Αρνητικά σχόλια και δυσπιστία εκφράζονται σχεδόν από το σύνολο των ερωτώμενων ως προς την εκκλησιαστική ιεραρχία αλλά και τις δεδομένες θρησκευτικές πρακτικές.

Όπως είδαμε προηγουμένως, μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών αξιών, σε μια κλίμακα αξιολόγησης με μέγιστο βαθμό σημαντικότητας το 10, η θρησκεία βαθμολογήθηκε κατά μέσο όρο με 7.8. Οι γυναίκες, οι έχοντες στοιχειώδη εκπαίδευση, οι παντρεμένοι και οι αγρότες αποκλίνουν προς τα επάνω από τη μέση αυτή τιμή ($p < 0.05$), ίσως διότι για αυτές τις κατηγορίες ο θρησκευτικός κώδικας αναπληρώνει την έλλειψη συμβολικού κεφαλαίου, αφενός, και συνάδει προς παραδοσιακές συμπεριφορές, αφετέρου (αν υποθέσουμε ότι κάποιος/α νέος/α μέχρι 29 ετών που είναι παντρεμένος/η ενστερνίζεται κατά τεκμήριο παραδοσιακούς κοινωνικούς προσανατολισμούς).

Συμπερασματικά, από τα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία της έρευνας η γενική εικόνα που διαμορφώνεται απέναντι στη θρησκεία είναι η εξής: εάν εξαιρεθεί η (μικρότερη συγκριτικά) μερίδα των νέων που δεν έχει «πειστεί» ότι υπάρχει Θεός και η οποία δηλώνει ξεκάθαρη αδιαφορία προς τη θρησκεία, οι υπόλοιποι δείχνουν ότι η ανάγκη να πιστεύουν κάπου, τους κρατά σε μια σχετικά χαλαρή (αλλά σταθερή) σχέση με ορισμένες εκκλησιαστικές πρακτικές, η οποία εκφράζεται μέσω του σποραδικού εκκλησιασμού ή της νηστείας, με έναν τρόπο που δείχνει περισσότερο μια ανάγκη να τα «έχουν καλά με το Θεό», παρά μια εγγενή επιθυμία κατάνυξης και συνομιλίας μαζί Του. Με ένα σχετικά αυτοματοποιημένο τρόπο, υποβοηθούμενο και από πολιτισμικά τελετουργικά (όπως π.χ. εκείνο της μεγάλης εβδομάδας), όταν περνούν από την εκκλησία «ανάβουν και ένα κερί».

Η στάση αυτή δεν φαίνεται να σχετίζεται ευθέως με τη δυσπιστία (και ορισμένες φορές την απαξίωση) απέναντι στους εκπροσώπους της θρησκείας, αλλά κυρίως με το ότι η θρησκεία στηρίζεται πλέον σε κάποια εναπομείναντα «υπολείμματα» της παράδοσης, ενώ άλλες αξίες, προτεραιότητες και πρακτικές έχουν αποκτήσει υψηλότερη προτεραιότητα στην καθημερινή ζωή και καταλαμβάνουν τον ψυχικό χώρο και χρόνο του ατόμου. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η υπαρξιακή ανασφάλεια και η αβεβαιότητα

του κόσμου αντιμετωπίζονται πρωτίστως πραγματιστικά (μόρφωση, εργασία, προσωπική αποκατάσταση).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΖΩΗΣ, ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟ-ΕΙΚΟΝΑ

Η μελέτη των προσδοκιών της ελληνικής νεολαίας και του βαθμού ικανοποίησης από τη ζωή θα πρέπει ασφαλώς να εγγράφεται στο ευρύτερο συγκινησιακό κλίμα και το habitus της ελληνικής κοινωνίας εν γένει. Από πλήθος μετρήσεων του *Ευρωβαρόμετρου*, αλλά και δειγματοληπτικών ερευνών κοινής γνώμης, γνωρίζουμε ότι εδώ και αρκετά χρόνια οι Έλληνες εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά ικανοποίησης από τη ζωή τους. Τούτο έχει κατά καιρούς ερμηνευθεί ως παράγοντας υπόθαλψης ανομικών συμπεριφορών και ανάπτυξης συνδρόμων σχετικής στέρησης.

5.1. Προσδοκίες για το μέλλον

Αναφορικά με τη νεολαία και τους φοιτητές, ποικίλες έρευνες κατέγραψαν σχετικά υψηλότερα ποσοστά ικανοποίησης από τη ζωή και προσδοκίας για το μέλλον σε σύγκριση προς τον υπόλοιπο πληθυσμό,⁵³ χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι οι διαφορές αυτές συνεπάγονται πολύ διαφορετικά πρότυπα κοινωνικής και πολιτικής συμπεριφοράς. Στην παρούσα έρευνα εφαρμόστηκε η *Κλίμακα Απελπισίας* του Beck (Beck Hopelessness Scale - BHS). Για την BHS ειδικότερα, πρέπει να αναφερθεί ότι αποτελεί σταθμισμένη ψυχολογική κλίμακα, η οποία μετρά κυρίως τη διάσταση αισιοδοξίας-απαισιοδοξίας που αισθάνεται το άτομο ως προς το μέλλον καθώς και το βαθμό στον οποίο αισθάνεται ότι ελέγχει τι του συμβαίνει στη ζωή. Αποτελείται από 20 θέματα, τα οποία αξιολογούν το βαθμό στον οποίο έφηβοι και ενήλικοι διατηρούν αρνητικές στάσεις για το μέλλον.⁵⁴ Η κλίμακα έχει χρησιμοποιηθεί εκτεταμένα με ενηλίκους και εφηβικούς φυσιολογικούς πληθυσμούς ηλικιακού εύρους από 13 έως 80 ετών. Επιπλέον, θεωρείται κλίμακα υψηλής εγκυρότητας και αξιοπιστίας για τη μέτρηση του πεσσιμισμού σε δείγματα

⁵³ ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 24, Ν. Δεμερτζής & Α. Αρμενάκης, ό.π. 1999, σελ. 173-200, Ν. Δεμερτζής & Α. Αρμενάκης, ό.π. 2000, σελ. 34-71.

⁵⁴ Αναλυτικά για τα χαρακτηριστικά της κλίμακας και τις μεθόδους στάθμισής της, βλ. Α. Beck & R. Steer, *Beck Hopelessness Scale: Manual*, The Psychological Corporation, Harcourt Brace & Company, Λονδίνο, 1993.

κανονικού πληθυσμού. Η απελπισία, όπως μετριέται από την κλίμακα παρουσιάζει μια σχετική ενδο-ατομική σταθερότητα που έχει θετική συνάφεια με την *κατάθλιψη*⁵⁵.

Κατά τους Beck & Steer η έννοια της *απελπισίας*, όπως εκτιμάται από την BHS, αφορά ένα σύνολο γνωστικών σχημάτων (δηλαδή, συγκροτημένων στάσεων και πεποιθήσεων) τα οποία έχουν ως κοινό, βασικό παρονομαστή την αρνητική προσμονή του άμεσου και μακροπρόθεσμου μέλλοντος. Στον πυρήνα της αίσθησης *απελπισίας* όπως ανιχνεύεται από την κλίμακα βρίσκονται τρεις βασικές πεποιθήσεις: (α) ότι τίποτα δεν θα πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις προσδοκίες του ατόμου, (β) ότι οι σημαντικοί του στόχοι δεν θα επιτευχθούν και (γ) ότι τα πιο σοβαρά προβλήματα δεν θα επιλυθούν.

Η βαθμολογία της κλίμακας κυμαίνεται από 0 έως 20 και σύμφωνα με τον οδηγό (manual), η ερμηνεία των αποτελεσμάτων ως προς το βαθμό απελπισίας προτείνεται ως εξής: (α) *ελάχιστη* (από 0 έως 3), (β) *ελαφρά* (από 4 έως 8), (γ) *μέτρια* (από 9 έως 14) και (δ) *οξεία* (πάνω από 14).

Στην παρούσα έρευνα η συνολική μέση τιμή είναι 4.3 (ελαφρά απελπισία). Η τιμή αυτή είναι αξιοπρόσεκτη καθώς, συγκρινόμενη με άλλους νεανικούς πληθυσμούς, κυμαίνεται σε σχετικά υψηλό επίπεδο. Από τους 1589 νέους και νέες που συμπλήρωσαν την κλίμακα το 52.3% έδειξαν ελάχιστο βαθμό απελπισίας, το 32.8% ελαφρά απελπισία, το 13.3% μέτρια και το 0.9% οξεία. Οι τιμές της κλίμακας κυμάνθηκαν από 0 έως 19, διάμεσο 3 και κορυφή 2. Η τυπική απόκλιση ήταν 3.44 και το 95% διάστημα εμπιστοσύνης της μέσης τιμής ήταν από 4.1 έως 4.5.

Τα αποτελέσματα στην κλίμακα δεν διαφοροποιούνται με στατιστική σημαντικότητα ανά φύλο, επιμέρους ηλικιακή ομάδα, μορφωτικό επίπεδο και συγκατοίκηση ή μη με τους γονείς. Στατιστική διαφοροποίηση παρατηρήθηκε ανάμεσα:

- Στους νέους που ζουν σε αστικά κέντρα (όπου η μέση τιμή είναι 4.4) και σε εκείνους που ζουν σε αγροτικές περιοχές (μ.τ. = 3.9). Φαίνεται ότι η διαμονή

⁵⁵ Βλ. ενδεικτικά T. Durham, Norms, «Reliability and Item Analysis of the Hopelessness Scale in a General Psychiatric, Forensic Psychiatric, and College Populations», *Journal of Clinical Psychology*, τχ. 38, 1982, σελ., 497-600, S. Green, «Levels of Measured Hopelessness in the General Population», *British Journal of Clinical Psychology*, τχ. 20, 1985, σελ. 11-14 και J. Johnson & S. McCutcheon, «Correlations of Adolescent Pessimism: A Study of the Beck Hopelessness Scale», *Journal of Youth and Adolescence*, τχ. 10, 1990, σελ. 169-172.

στην πόλη δεν ευνοεί αισιόδοξες προοπτικές ζωής λόγω του άξενου περιβάλλοντος και της υπερχειλίσης των απαιτήσεων σε καθημερινή βάση (p -value= 0.011).

- Στους νέους που αφενός παρακολουθούν τηλεόραση έως μία ώρα ημερησίως (μ.τ. 4.6) και στους τακτικούς εκείνους τηλεθεατές που βλέπουν τηλεόραση πάνω από πέντε ώρες την ημέρα, αφετέρου (μ.τ. 5.2). Στις υπόλοιπες δύο κατηγορίες τηλεθέασης η μέση τιμή είναι χαμηλότερη (4.0 και 4.1 αντιστοίχως).
- Ως προς το επάγγελμα, υψηλότερη θέση στην κλίμακα κατέλαβαν οι άνεργοι νέοι (μ.τ. 5.7), οι αγρότες (5.0) και όσοι/ες δήλωσαν οικιακά (4.9).
- Ως προς την γεωγραφική περιφέρεια, σημαντική προς τα επάνω απόκλιση από τη μέση τιμή παρατηρείται στα Ιόνια Νησιά (9.7 – μέτρια απελπισία), την Κεντρική Μακεδονία (5.4) και την Αττική (4.8). Σημαντική προς τα κάτω απόκλιση παρατηρείται στην Κρήτη (2.0), την Πελοπόννησο (2.9) και την Στερεά Ελλάδα (3.0).

Ορισμένες επιμέρους απαντήσεις στην κλίμακα αποτυπώνουν ένα έλλειμμα ελπίδας που συνδέεται με πεσσιμιστική διάθεση για το μέλλον (βλ. πίνακα 5.1). Κατ' αρχήν, εντύπωση προκαλεί το συστηματικά υψηλό ποσοστό όσων δεν είναι σε θέση να απαντήσουν στις ερωτήσεις, γεγονός που κάλλιστα θα μπορούσε να εκληφθεί ως δείγμα αβεβαιότητας και απροσδιοριστίας.

Σχετικώς αξιόλογα ποσοστά του δείγματος (κυμαίνονται από 17.8% έως 27.3%), παρουσιάζουν σταθερότητα στην απαισιοδοξία (πρόταση 2), πιστεύουν ότι συστηματικά χάνουν τις ευκαιρίες στη ζωή (πρόταση 7) και δεν περιμένουν να επιτύχουν αυτά που θέλουν (πρόταση 9), ενώ περίπου το ένα τρίτο των νέων δεν αισθάνονται ιδιαίτερα τυχεροί/ές (πρόταση 6). Τα ποσοστά αυτά δεν είναι αμελητέα αν λάβουμε υπόψη την ηλικιακή ομάδα στην οποία αναφέρονται, η οποία θα έπρεπε μάλλον να εκφράζει μεγαλύτερη αισιοδοξία και αυτοπεποίθηση.

5.2. Έλεγχος της ζωής και αυτο-εικόνα

Ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης του μέλλοντος, που περιλαμβάνει όχι μόνον ζητήματα αισιοδοξίας, αλλά και την αίσθηση της ικανότητας να το ελέγξουν και να το δημιουργήσουν, τα αποτελέσματα είναι μάλλον ανησυχητικά, καθώς *οι μισοί σχεδόν από τους νέους και νέες της χώρας βλέπουν το μέλλον ασαφές και αβέβαιο*, ενώ ο ένας στους δέκα αδυνατεί ή δεν θέλει να τοποθετηθεί στο εν λόγω ζήτημα (πρόταση 12).

Πίνακας 5.1 Ορισμένες επιμέρους προτάσεις της κλίμακας BHS.

Προτάσεις	Ισχύει %	Δεν ισχύει %	ΔΓ/ΔΑ %
1. Κοιτάζω μπροστά το μέλλον με ελπίδα και ενθουσιασμό.	77,6	18,6	4,8
2. Όταν τα πράγματα δεν πάνε καλά, με βοηθά να ξέρω ότι δε μπορεί να παραμείνουν έτσι για πάντα.	75,3	17,8	6,9
3. Δε μπορώ να φανταστώ πώς θα είναι η ζωή μου σε 10 χρόνια από σήμερα.	53,4	35,3	11,3
4. Έχω αρκετό καιρό για να πετύχω όσα θα ήθελα να κάνω.	72,5	20,0	7,5
5. Το μέλλον μου φαίνεται σκοτεινό.	19,9	70,3	9,9
6. Συνήθως είμαι ιδιαίτερα τυχερός/ή και προσδοκώ να έχω μια ζωή καλύτερη από το μέσο όρο.	61,4	27,3	11,3
7. Έχω χάσει πολλές ευκαιρίες και πιστεύω ότι αυτό δε θα αλλάξει στο μέλλον.	22,1	68,6	9,3
8. Βλέπω να με περιμένουν δυσάρεστες κυρίως παρά ευχάριστες στιγμές.	16,6	73,4	9,9
9. Δεν περιμένω ότι θα πετύχω αυτά που πραγματικά θέλω.	21,5	68,3	10,3
10. Τελικά τα πράγματα δε θα εξελιχθούν όπως τα θέλω.	17,7	63,9	18,4
11. Πιστεύω πολύ στο μέλλον.	62,3	25,8	11,9
12. Το μέλλον φαίνεται ασαφές και αβέβαιο.	45,4	44,8	9,8

Αρκετοί προσδοκούν δυσάρεστες κυρίως παρά ευχάριστες στιγμές (πρόταση 8), θεωρούν ότι τα πράγματα δεν θα εξελιχθούν όπως τα θέλουν (πρόταση 10), βλέπουν μάλλον σκοτεινό το μέλλον (πρόταση 5), ενώ το ένα τρίτο περίπου των φοιτητών δεν πιστεύουν πολύ σ' αυτό (πρόταση 11) και ένας στους πέντε αισθάνεται ότι δεν έχει αρκετό καιρό για να πετύχει όσα θα ήθελε (πρόταση 4).

Επιπροσθέτως, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το ένα πέμπτο περίπου των νέων δεν κοιτάζουν το μέλλον με ελπίδα και ενθουσιασμό (πρόταση 1) και ότι πάνω από το ένα τρίτο δεν μπορούν να φανταστούν πως θα είναι μετά από 10 χρόνια (πρόταση 3).

Ενδεικτική είναι η δήλωση ενός εκ των ερωτώμενων που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις βάθους:

«Κυριαρχεί γενικά ο φόβος για το μέλλον. Κανείς δεν μπορεί να φανταστεί τον εαυτό του σε 5 ή σε 10 χρόνια και ούτε εγώ» (άνδρας, 29, Αθήνα)

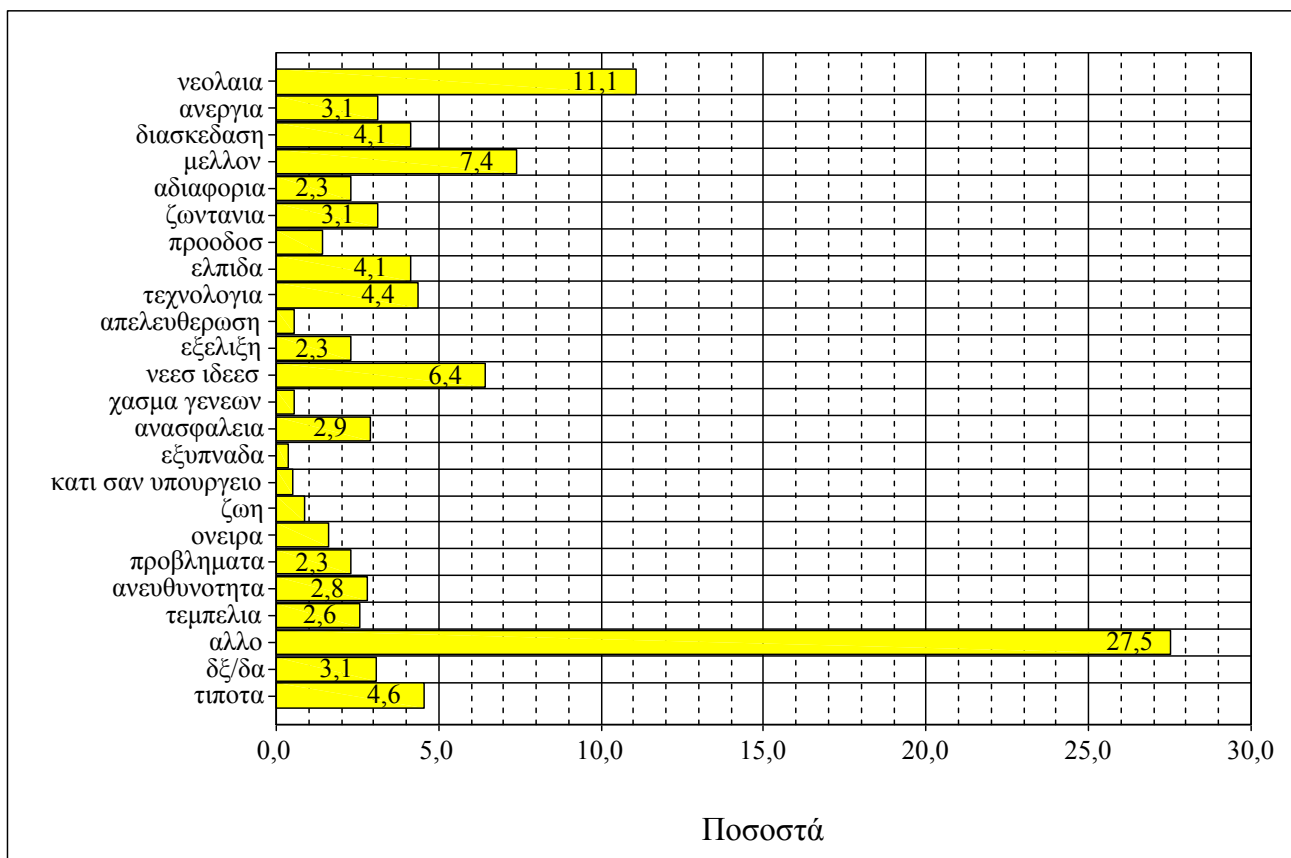
Είναι ασφαλώς αισιόδοξο το γεγονός ότι η πλειοψηφία αρνείται αυτές τις θέσεις, με εξαίρεση πάντοτε την αίσθηση της ασάφειας και αβεβαιότητας για το μέλλον που δεν ισχύει μόνον για το 44.8% ενώ ισχύει για το 45.4%. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι στην ανοικτή ερώτηση γύρω από το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν, οι ερωτηθέντες συμπεριέλαβαν το «άγχος για το μέλλον» (βλ. παραπάνω). Θεωρούμε, όμως, ότι **τα παραπάνω ποσοστά είναι αρκούντως υψηλά και υποδηλώνουν ότι σε μεγάλο ποσοστό η ελληνική νεολαία δεν μπορεί να διαμορφώσει μια θετική εικόνα για το μέλλον της, δεν έχει σαφή εικόνα, ή δεν «προφταίνει» να τη δημιουργήσει, σαν να μην έχει ελπίδες, όραμα και προορισμό. Πόσο μάλλον που καταγράφονται εντός ενός ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου δυσανεξίας από το οποίο τροφοδοτούνται. Τα εν λόγω ευρήματα συνάδουν, τέλος, με τον υποκειμενικό αυτοχαρακτηρισμό της νέας γενιάς ως «αγχωμένης», που κατέγραψε η έρευνα της V.PRC. Μέσω ενός προκαθορισμένου καταλόγου δυνατών επιλογών, στην έρευνα εκείνη ο χαρακτηρισμός «αγχωμένη» ήταν μακράν οιουδήποτε άλλου (π.χ. «αδιάφορη», «αισιόδοξη», «καλομαθημένη», «κουρασμένη» κ.λπ.) ο επικρατέστερος με ποσοστό 26.8%. Στην ίδια έρευνα είχε επίσης καταγραφεί πολύ υψηλό ποσοστό (57.2%) ανασφάλειας για το μέλλον.⁵⁶**

Στην παρούσα έρευνα, εφαρμόζοντας την τεχνική της συνειρμικής ενεργοποίησης (associative activation) επιχειρήθηκε η αποκωδικοποίηση της αυτοεικόνας της νεολαίας. Ζητώντας από τα υποκείμενα της έρευνας να αναφέρουν μια λέξη που αυτομάτως τους έρχεται στο νου στο άκουσμα της λέξης «νεολαία» είμαστε σε θέση να καταλάβουμε το σύστημα κατηγοριοποίησης του αντικειμένου «νεολαία». Πρόκειται για μια σημασιολογική δομή μέσω της οποίας: α) το υποκείμενο ταξινομεί τις πληροφορίες για το αντικείμενο, έτσι ώστε αυτές να ισοδυναμούν με τις στάσεις, τις προθέσεις ή τις ενέργειές του και να τις ανακαλεί ευκολότερα όταν τις χρειασθεί, β) συγκροτεί την

⁵⁶ Βλ. ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 25-6.

αναπαράσταση του αντικειμένου [στην περίπτωση μας την αυτο-εικόνα των ίδων των νέων]. Στο γράφημα 5.1 αποτυπώνονται οι πάνω από πέντε φορές συνειρμικές αναφορές λέξεων μέσω των οποίων κατηγοριοποιείται η «νέα γενιά». «Ανασφάλεια», «προβλήματα», «ανεργία», «ανευθυνότητα», «αδιαφορία», «τεμπελιά» είναι σαφείς αρνητικές κατηγοριοποιήσεις που αν δεν υπερτερούν, οπωσδήποτε ισοσκελίζονται με εξίσου σαφείς θετικές κατηγοριοποιήσεις όπως είναι οι «νέες ιδέες», η «ελπίδα», τα «όνειρα», η «πρόοδος» και η «ζωντάνια».

Γράφημα 5.1. Λεκτική κατηγοριοποίηση της «νέας γενιάς»

Γενικότερα, το συναίσθημα της ανασφάλειας, λειτουργεί ως το βασικό «χαρακτηριστικό – ομπρέλα» κάτω από το οποίο ενυπάρχουν τα επιμέρους αρνητικά χαρακτηριστικά όπως η ανεργία (με όλα όσα αυτή συνεπάγεται και σε επίπεδο ατομικής ταυτότητας), ο κίνδυνος της οικονομικής ανέχειας, ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε λίγους οικονομικά ισχυρούς και σε πολλούς οικονομικά αδύναμους, ενώ επεκτείνεται και σε ένα ακόμη ευρύτερο επίπεδο διακινδύνευσης με την

αναφορά σε πολέμους, σε λανθασμένες γεωπολιτικές στρατηγικές των μεγάλων δυνάμεων και ειδικότερα των ΗΠΑ, σε περιβαλλοντικά προβλήματα, σε δυσλειτουργίες της τεχνολογίας και γενικά σε μια συνολικότερη ατμόσφαιρα περιπλανώμενης απειλής. Γενικότερα, η βασική μορφή του συναισθήματος αυτού γίνεται αντιληπτή στο επίπεδο του υποκειμένου ως μια προσωπική του «αίσθηση» που τείνει να ταυτοποιηθεί ως «κεντρικό χαρακτηριστικό» ολόκληρου του σύγχρονου κόσμου: το περιβάλλον της καθημερινής ζωής των υποκειμένων γίνεται αντιληπτό ως μέρος του συνολικότερου παγκόσμιου περιβάλλοντος (συνθήκη διακινδύνευσης).

Θα πρέπει να τονίσουμε ότι το συναίσθημα αυτό έχει τόσο έναν υπαρξιακό, όσο και ένα πρακτικό χαρακτήρα:

α) Στο **υπαρξιακό** επίπεδο, πρόκειται για μια ανασφάλεια διάχυτη, γενική, μη προσδιορισμένη με σαφήνεια, η οποία μοιάζει να λειτουργεί ως «συνοδευτικό συναίσθημα» όλων των απόψεων για τον κόσμο αλλά και για την προσωπική θέση μέσα σε αυτόν. Είναι ένα συναίσθημα που έχει παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες νεανικού πληθυσμού, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, και το οποίο εξηγείται από την προϋπάρχουσα ψυχολογική και κοινωνιολογική βιβλιογραφία κυρίως ως σχετιζόμενο με τη γενικότερη ρευστότητα και την αβεβαιότητα που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη εποχή. Πρόκειται ίσως για ένα είδος «δυσφορίας μέσα στον πολιτισμό».

β) Σε **πρακτικό** επίπεδο, υιοθετεί περισσότερο τη μορφή μιας ανασφάλειας για το άμεσο μέλλον, καθώς και για τις συνεπαγόμενες ανάγκες ανεύρεσης πρακτικών λύσεων για μία άνετη και «επιτυχημένη» διαβίωση μέσα σε ένα περιβάλλον δύσκολο, έντονα ανταγωνιστικό, ίσως και εχθρικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Κατά το σχεδιασμό της έρευνας επιχειρήσαμε να ελέγξουμε αν απέναντι στην ανασφάλεια του εξωτερικού περιβάλλοντος και την αβεβαιότητα του μέλλοντος οι νέοι και οι νέες διαθέτουν «εσωτερικούς» και ιδιωτικούς μηχανισμούς άμυνας. Είδαμε ήδη ότι το καταφύγιο της οικογένειας έχει προκριθεί ως απόλυτη αξία στη ζωή των νέων, παρά τα όσα λέγονται για την κρίση που διέρχεται ο θεσμός αυτός.

6.1. Κλίμακα διαπροσωπικών σχέσεων

Έτι περαιτέρω, επιχειρήσαμε να καταγράψουμε και να αξιολογήσουμε τις διαπροσωπικές σχέσεις των νέων τόσο εντός της οικογένειας όσο και με τους φίλους τους. Οι διαπροσωπικές σχέσεις ελέγχθηκαν με σχετική κλίμακα που αποτελείται από επτά προτάσεις, για κάθε μια από τις οποίες ο ερωτηθείς έπρεπε να απαντήσει αν ισχύει ή δεν ισχύει γι' αυτόν (βλ. πίνακα 6.1). Με μέγιστο βαθμό καλών διαπροσωπικών σχέσεων το 7 όταν ο νέος/α απαντούσε σε όλες τις προτάσεις με τρόπο θετικό, οι τιμές της κλίμακας κυμάνθηκαν από 0 έως 7, με μέση τιμή **4.9**, διάμεσο 5 και κορυφή 7. Η τυπική απόκλιση ήταν 1.94 και το 95% διάστημα εμπιστοσύνης της μέσης τιμής ήταν από 4.8 έως 5.0. **Αυτά σε γενικές γραμμές δείχνουν καλές μάλλον διαπροσωπικές σχέσεις.**

Πίνακας 6.1. Διαπροσωπικές σχέσεις των νέων

Προτάσεις (1589 απαντήσεις)	Ισχύει %	Δεν Ισχύει %	ΔΓ/Δ Α%
1. Συχνά νιώθω μόνος/η	39.2	56.3	4.5
2. Με προβληματίζουν οι σχέσεις μου με την οικογένειά μου	22.8	73.5	3.7
3. Θα ήθελα να είχα περισσότερους φίλους	37.2	59.1	3.7
4. Δεν έχω κάποιον που να μπορώ να μιλήσω για τα προσωπικά μου προβλήματα	18.0	78.3	3.8
5. Αισθάνομαι ότι δεν έχω πραγματικά ουσιαστική σχέση με τους φίλους μου	23.6	71.6	4.8
6. Με προβληματίζουν οι σχέσεις μου με το άλλο φύλο	27.5	68.6	3.9
7. Μου είναι δύσκολο να αποκτήσω φίλους	17.6	78.4	4.0

Οι επιμέρους απαντήσεις στα θέματα αυτής της ενότητας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον: κατ' αρχήν είναι χαμηλά τα ποσοστά του «ΔΓ/ΔΑ». Η μεγάλη πλειοψηφία των νέων δηλώνει πως έχει την ικανότητα να αποκτά φίλους, έχει κάποιον με τον οποίο να μπορεί να μιλήσει για προσωπικά θέματα, έχει πραγματικά ουσιαστική σχέση με τους φίλους της και δεν την προβληματίζουν οι σχέσεις με το άλλο φύλο. Στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση ($p < 0.05$) παρατηρήθηκε στις παρακάτω περιπτώσεις:

- Για τις γυναίκες στις ερωτήσεις (1), (2), (3), (6) και (7).
- Για τους διαζευγμένους στις ερωτήσεις (1), (2) και (5)
- Για τους ανύπαντρους στις ερωτήσεις (1) και (6)
- Για εκείνους που διαμένουν με τους γονείς τους στις ερωτήσεις (2) και (3)
- Για τους κατοικούντες σε αγροτικές περιοχές στην ερώτηση (3).

Παρ' όλες τις τριβές και τις αναστολές που υποδηλώνουν οι στατιστικές αυτές διαφοροποιήσεις, η γενική εικόνα για τους νέους είναι ότι οι στενές διαπροσωπικές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη λειτουργούν ακόμη ικανοποιητικά. Βέβαια, ένα μεγάλο ποσοστό εξ αυτών δηλώνει ότι συχνά νιώθει μόνος/η και ότι θα ήθελε να είχε περισσότερους φίλους⁵⁷ (39.2% και 37.2% αντιστοίχως). Ωστόσο ακόμα και για εκείνους που δηλώνουν πως τους είναι δύσκολο να αποκτήσουν φίλους ή θα ήθελαν να είχαν και άλλους φίλους δεν ισχύει ότι δεν έχουν κάποιον που να μπορούν να μιλήσουν για τα προσωπικά τους προβλήματα (χ^2 τεστ p -value= 0.000).

Το εύρημα αυτό ενισχύεται από σχόλια που έγιναν στο πλαίσιο των συνεντεύξεων βάθους. Σε ένα αρχικό, καθαρά γενικό και κριτικό επίπεδο, όλοι σχεδόν δηλώνουν ότι η έννοια της φιλίας έχει πάψει πλέον να έχει τον ουσιαστικό, ισχυρό και ανιδιοτελή χαρακτήρα που είχε παλαιότερα.

«Φιλία δεν υπάρχει πλέον, ο καθένας κοιτάει τον εαυτό του και τίποτε άλλο» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«Φίλοι, ποιοι φίλοι; Ο καθένας κοιτάει την πάρτη του» (γυναίκα, 16, Αθήνα).

⁵⁷ Αυτοί μάλιστα που δηλώνουν ότι τους είναι δύσκολο να τους αποκτήσουν (ερώτ. 7) επιζητούν περισσότερους φίλους (ερώτ. 3) με στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση (χ^2 τεστ p -value= 0.000).

Ωστόσο, παρά τα όσα δηλώνουν θεωρητικά περί ανυπαρξίας φιλίας κ.λπ., όταν περιγράφουν τη δική τους καθημερινότητα και τα υποστηρικτικά τους δίκτυα, η σημασία της φιλίας φαίνεται ακόμα πολύ μεγάλη. **Όταν δηλώνουν τις απόψεις τους, οι νέοι μοιάζουν να παρασύρονται από τη λαϊκή φιλολογία περί αποξένωσης και υποκύπτουν σε τετριμμένες γκρίνιες, αλλά όταν περιγράφουν την καθημερινότητά τους η πραγματική τους εμπειρία φαίνεται πολύ διαφορετική. η επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον φαίνεται να βρίσκεται σε ένα σχετικά καλό επίπεδο και στηρίζεται κυρίως στην ομοιότητα των ενδιαφερόντων, πρακτικών και συνηθειών, οι οποίες αντανακλούν σε ένα δεύτερο επίπεδο και την ομοιότητα των αξιών. Οι σχέσεις με τους φίλους, αντιμετωπίζονται σε δύο επίπεδα: υπάρχουν οι «στενοί φίλοι» (οι οποίοι συνήθως δεν ξεπερνούν τους έναν-δύο) και υπάρχει και η «παρέα» (η οποία αποτελεί ένα ευρύτερο κύκλο κοινωνικών συναναστροφών).**

Οι «στενοί φίλοι» είναι εκείνοι με τους οποίους το άτομο μοιράζεται και απολαμβάνει την πιο στενή σχέση και τον πιο ισχυρό δεσμό. **Για τους νέους, η φιλία – έστω κι αν δεν εμφανίζεται να έχει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του παρελθόντος – παραμένει αξία υψηλής προτεραιότητας και αξιολόγησης. Αυτό εξάλλου το είδαμε και στο κεφάλαιο 3, αναφορικά με την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών από μέρους της ελληνικής νεολαίας, όπου η φιλία, μαζί με τον έρωτα, τοποθετείται πολύ ψηλά.** Ενδεχομένως τούτο να γίνεται και περισσότερο κατανοητό, αν εξετάσει κανείς την αξία αυτή ενταγμένη στο ευρύτερο σύγχρονο περιβάλλον, το οποίο εμφανίζεται τόσο απειλητικό όσο και δύσκολο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο λοιπόν, είναι απαραίτητη η στενή «συμμαχία» με όμοιους και συντρόφους, τους οποίους μπορείς να εμπιστευθείς αλλά και να περιμένεις να σε υποστηρίξουν – όπως και εσύ αυτούς – απέναντι σε αυτό το «εχθρικό» περιβάλλον.

Στο ευρύτερο επίπεδο της «παρέας» τα πράγματα εμφανίζονται να είναι λίγο διαφορετικά. Στο επίπεδο αυτό, επικρατεί μία αίσθηση «μοναχικής ατομικότητας» και επιφυλακτικότητας. Το ευρύτερο περιβάλλον της «παρέας» τίθεται μόνιμα σε μια διαρκή επανεξέταση ως προς το αν «αξίζει να είσαι μέλος της». Οι παρέες αποτελούν ένα τόπο έντονης κοινωνικής κριτικής (συνήθως αρνητικής) – στοιχείο το οποίο αποτελεί ταυτόχρονα, σημείο συγκρότησης και «συγκράτησης» της παρέας έναντι των άλλων,

αλλά και ένδειξη κινδύνου, μια και η αρνητική αυτή κριτική ενδεχομένως να στραφεί κάποια στιγμή και στο πρόσωπό σου.

«Κάνω εύκολα φίλους. Κρατάω πάντα κάποια πράγματα για τον εαυτό μου και τα λέω μόνο σ' αυτούς που πιστεύω, που μου 'χουν δείξει κάποια πράγματα, τους φίλους μου, τους πολύ καλούς φίλους μου, αλλά γενικά δεν έχω αντιπάθειες, σε φάση αυτόν δεν τον πάω, δεν του το δείχνω, δεν μ' αρέσει ούτε να τσακώνομαι... μ' αρέσει η παρέα, η φιλία, θεωρώ ότι είναι το μόνο που κρατάει κάποιο επίπεδο υγείας. Άνθρωπος χωρίς φίλους δεν μπορεί να λειτουργήσει, γιατί όσα προβλήματα και να 'χω εγώ δω μέσα, κάποια στιγμή θα βγω, θα πάω για έναν καφέ, θα μου πούνε πέντε κουβέντες, θα ξεχαστώ. Και θα μου το πουν διαφορετικά και απ' τους γονείς μου... με την κοπέλα μου, όλα αυτά είναι διαφορετικά: οι φίλοι είναι άλλο επίπεδο, εγώ τους έχω πολύ ψηλά.»

«Αν γνωρίσεις έναν άνθρωπο για πρώτη φορά, βγάζεις μια άποψη, αλλά η πρώτη επαφή, μέχρι να τον γνωρίσεις καλά, μέχρι να μάθεις πώς λειτουργεί. Δεν μπορείς να τον κατατάξεις αμέσως στους κολλητούς ή στους φίλους τους πολύ καλούς που τους ξέρεις τόσα χρόνια, που ξέρεις πώς θα αντιδράσει, πώς θα πιάσει τον καφέ, ξέρεις μέχρι τέτοιες λεπτομέρειες, αλλά όχι ότι θα είμαι καχύποπτος. Δίνω στους φίλους μου πάρα πολλά. Το μόνο διαχωρισμό που μπορώ να κάνω είναι παλιοί (απ' τη Ρόδο, το μέρος μου) και αυτοί που γνώρισα τώρα, αλλά όχι διαχωρισμό σε επίπεδο 'είναι καλύτεροι φίλοι μου εκείνοι'. Είναι διαφορετική φιλία. Αλλιώς έχω ζήσει με τους φίλους μου τους Ροδίτες, κι αλλιώς εδώ. Εκείνοι περισσότερο πάνε προς τους αδελφούς, δηλαδή ξέρουν πότε είμαι θυμωμένος, πότε είμαι αυτό, με ξέρουνε περισσότερο από τα παιδιά εδώ, όσο να 'ναι μας λείπουνε κιόλας, αλλά και τα παιδιά που 'τανε εδώ, μας λείπουνε κι αυτοί, οπότε δεν μπορώ να τους κατατάξω, δεν κάνω διαχωρισμούς, όχι.» (άνδρας, 24, Πάτρα).

«Καλά είμαι, μια χαρά... αν και να σας πω την αλήθεια δεν έχω πολλούς φίλους, γιατί όταν ήμουννα πιο μικρή, είχα ένα πρόβλημα, είχα κάτι φίλους και...μετά τσακωθήκαμε, καταλήξαμε αλλού, κι από τότε φυλάγομαι λίγο γιατί κατάλαβα ότι μπορεί και με τον καλύτερό σου φίλο να πάθεις κάτι το οποίο δεν το περιμένεις και από τότε, δηλαδή, κρατάω λίγο πισινή που λένε, δεν θέλω να ανοίγομαι εύκολα, έχω κάποιους φίλους καλούς, δοκιμασμένους στο χρόνο, κι από κει και πέρα μ' αυτούς θέλω να μείνω και να τους κρατήσω, ελπίζω, εφ'όρου ζωής. Λίγους και καλούς; Έτσι πιστεύω, ότι είναι καλοί, αλλά ότι είναι λίγοι, είναι.»

«Είναι μερικοί [που μιλάμε την ίδια γλώσσα], μετρημένοι στα δάχτυλα του ενός χεριού. Είναι και άλλοι που δεν μιλάμε την ίδια γλώσσα, αλλά που παρ' όλα αυτά δεν με ενοχλεί η παρέα τους. Θα μιλήσω με τον καθένα όπως πρέπει, συμβιβάζομαι ανάλογα με τις καταστάσεις, γιατί μ' αρέσει να τα έχω καλά με όλους.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

Φαίνεται λοιπόν πως το είδος της **μοναξιάς** που εκφράζεται (σχεδόν από τον έναν στους τρεις) είναι κάπως ακαθόριστο. Δεν είναι η μοναξιά της εγκατάλειψης, αφού για τα προβλήματα και τις δύσκολες στιγμές υπάρχει κάποιος. Δεν είναι η προβληματική επικοινωνία με τους φίλους, εφ' όσον, κατά δήλωσή τους, οι φιλικές σχέσεις βιώνονται ως πραγματικά ουσιαστικές. Δεν πρέπει επίσης να πρόκειται για κοινωνική μοναξιά, γιατί τελικά οι περισσότεροι δηλώνουν ικανοποιημένοι με τον αριθμό των φίλων που έχουν. **Συνεπώς διερωτάται κανείς αν το είδος της μοναξιάς που το 40% περίπου των νέων δηλώνουν πως συχνά αισθάνονται, είναι κάποιο είδος υπαρξιακής μοναξιάς, που σχετίζεται με την αίσθηση του αβέβαιου μέλλοντος που βρίσκεται μπροστά τους και με το έλλειμμα της ελπίδας το οποίο βιώνουν.**

6.2 Κλίμακα διαπροσωπικής εμπιστοσύνης (κοινωνικό κεφάλαιο)

Ένα άλλο ερώτημα είναι αν η υπαρξιακή αυτή μοναξιά, που εκδηλώνεται σε προσωπικό επίπεδο, συνδέεται με χαμηλά ποσοστά «κοινωνικού κεφαλαίου», της διαπροσωπικής δηλαδή εμπιστοσύνης που εκδηλώνεται στο δημόσιο χώρο. Ακριβώς επειδή εμπιστοσύνη σημαίνει προσδοκία ανταπόκρισης εκ μέρους του άλλου, η διαπροσωπική εμπιστοσύνη είναι «εκ των ων ουκ άνευ» για την συγκρότηση κοινωνίας πολιτών, είναι ένα ιδιότυπο «κοινωνικό κεφάλαιο» για την αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος. Η σημασία της αυξάνει ακόμη περισσότερο στο σύγχρονο περιβάλλον της ύστερης νεωτερικότητας, το οποίο χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα και συστηματικές διακινδυνεύσεις (risks).⁵⁸ Επαρκή εμπειρικά δεδομένα για το επίπεδο διαπροσωπικής εμπιστοσύνης στην Ελλάδα δεν υπάρχουν. Από τα διαθέσιμα πάντως στοιχεία καθώς και από μελέτες της νεοελληνικής κοινωνίας που ακολουθούν διαφορετικές μεθοδολογίες γνωρίζουμε ότι ο ατομοκεντρισμός των νεοελλήνων είναι αίτιο και αιτιατό μιας θεμελιωδώς ελλιπούς εμπιστοσύνης στους θεσμούς και στον Άλλο.⁵⁹ Η εμπιστοσύνη

⁵⁸ Πρβλ. B. Misztal, *Trust in Modern Societies*, Polity Press, Cambridge, 1996, D. Gambetta (επιμ.), *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*, Basil Blackwell, Λονδίνο, 1990, U. Beck, *Risk Society. Towards a New Modernity*, Sage Publications, Λονδίνο, 1992.

⁵⁹ Πρβλ. Β. Καραποστόλης, *Η αδιαχώρητη κοινωνία*, Πολύτυπο, Αθήνα, 1985. Βλ. ακόμη, Ν. Δεμερτζής, «Η ελληνική πολιτική κουλτούρα στη δεκαετία του '80», στο Χ. Λυριντζής & Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1990, σελ. 70-96 και Θ. Λίποβατς, «Θέσεις για την πολιτική ψυχολογία των Ελλήνων. Προοπτικές για το έτος 2000», στο Η. Κατσούλης, Τ. Γιαννίτσης, Π. Καζάκος (επιμ.), *Η Ελλάδα προς το 2000*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σελ. 86-107. Βλ. ακόμα Ν. Δεμερτζής & Α. Αρμενάκης, ό.π. 2000, σελ. 34-71.

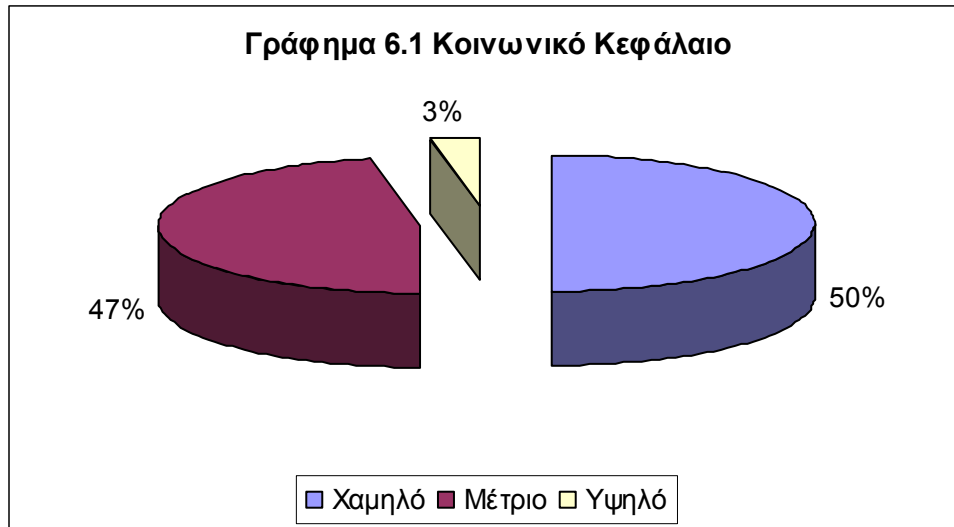
αφορά στην Ελλάδα πρωτίστως τις οικογενειακές σχέσεις και δευτερευόντως μόνον τον γενικευμένο άλλο και τους θεσμούς.

Υιοθετώντας την «κλίμακα εμπιστοσύνης στους ανθρώπους», που κατασκεύασε ο Rosenberg και εφάρμοσαν οι Almond & Verba,⁶⁰ στην έρευνά μας επιχειρήσαμε να προσδιορίσουμε το βαθμό διαπροσωπικής εμπιστοσύνης του νεανικού πληθυσμού και να τον συνδυάσουμε με ποικίλες μεταβλητές. Για τον καθορισμό της **κλίμακας διαπροσωπικής εμπιστοσύνης** (ή αλλιώς **κοινωνικού κεφαλαίου**) οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να τοποθετηθούν βάσει μιας 5-βάθμιας κλίμακας στις παρακάτω προτάσεις:

- Αν δεν κοιτάς το συμφέρον σου, οι άλλοι θα το εκμεταλλευτούν (Q281).
- Αν δε φροντίσεις μόνος τον εαυτό σου, κανείς δε θα νοιαστεί για σένα (Q282).
- Μπορείς να εμπιστευέσαι τους περισσότερους ανθρώπους (Q283).
- Ο άνθρωπος είναι από τη φύση του συνεργάσιμος (Q284).
- Οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν την τάση να βοηθούν τους άλλους παρά να βλέπουν πρώτα τον εαυτό τους (Q285).

Στις προτάσεις αυτές τοποθετήθηκαν 1.590 νέοι και νέες. Οι τιμές κυμάνθηκαν από 5 έως 25, με μέση τιμή **11.5**, διάμεσο 11 και κορυφή 12. Η τυπική απόκλιση ήταν 3.53 και το 95% διάστημα εμπιστοσύνης της μέσης τιμής ήταν από 11.3 έως 11.7. **Βάσει των τοποθετήσεών τους οι νέοι του δείγματός μας χωρίστηκαν σε τρεις κατηγορίες κατοχής κοινωνικού κεφαλαίου: χαμηλό (5-11), μέτριο (12-18) και υψηλό (19-25). Η κατανομή των τριών τύπων κοινωνικού κεφαλαίου αποτυπώνεται στο γράφημα 6.1, με το χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο να συγκεντρώνει περίπου 50%, το μέτριο σχεδόν 47% και το υψηλό μόλις 3%. Η εικόνα αυτή αποκαλύπτει τους σημαντικούς περιορισμούς στο κοινωνικό κεφάλαιο των Ελλήνων νέων, δηλαδή τα σχετικά χαμηλά επίπεδα διαπροσωπικής εμπιστοσύνης.**

⁶⁰ M. Rosenberg, «Misanthropy and Political Ideology», *American Sociological Review*, τχ. 21, 1956, σελ. 690-695, του ιδίου «Misanthropy and Attitudes Toward International Affairs», *Journal of Conflict Resolution*, τομ. I, 1957, σελ. 340-345, G. Almond & S. Verba, *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Little Brown, Βοστώνη, 1963, σελ. 212-213.

Είναι πρόδηλο και από τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων βάθους ότι η νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα είναι εξαιρετικά δύσπιστη και επιφυλακτική έναντι των άλλων. «Φοβάσαι... Δεν έχεις εμπιστοσύνη σε κανένα. Σε κανέναν.(...) Λειτουργείς ως μονάδα.», ανέφερε μια γυναίκα, 17 ετών, από την Αθήνα. Το γεγονός δε ότι ο σημερινός νέος/α διαθέτει σχετικά υψηλό επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων δείχνει μια ορισμένη διάζευξη ανάμεσα στο μικρόκοσμο των οικογενειακών, φιλικών συναναστροφών και στον κόσμο της δημόσιας παρουσίας και του γενικευμένου Άλλου. Πόσο μάλιστα που παρατηρείται μια ελαφρά αντιστρόφως ανάλογη συσχέτιση μεταξύ των τιμών των μεταβλητών «διαπροσωπικές σχέσεις» και «κοινωνικό κεφάλαιο», η οποία, όμως, είναι στατιστικά σημαντική (τιμή σημαντικότητας 0.024). Από τη μια μεριά λοιπόν αναπτύσσονται θετικές ατομοκεντρικές διαθέσεις σε επίπεδο μικρο-κλίμακας, από την άλλη αδιάφοροι ή/και αρνητικοί κοινωνιοκεντρικοί προσανατολισμοί. Μερικά αποσπάσματα ζωντανού λόγου είναι εδώ διαφωτιστικά:

«Υπερισχύει ο δυνατός, κυρίως από οικονομική άποψη. Το μεγάλο ψάρι που τρώει το μικρό. Οτι μου έρχεται από εκεί και πέρα στο μυαλό, είναι αρνητικό» (γυναίκα, 16, Λάρισα)

«Η καθημερινότητα κάνει τον κόσμο πιο σκληρό. Αυτά που λέγονται, αυτά που ακούγονται, αυτά που γίνονται, κλοπές, μαχαιρώματα...πριν 20 χρόνια αν έπεφτε κάποιος λιπόθυμος όλοι θα βοηθούσαν» (άνδρας, 29, Σέρρες).

Για να επιστρέψουμε στην παράμετρο του κοινωνικού κεφαλαίου, όπως αποτυπώθηκε στην δειγματοληπτική έρευνα, στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση στην κατανομή της σύνθετης μεταβλητής «κοινωνικό κεφάλαιο» παρατηρήθηκε μόνο ως προς την ηλικία και την περιοχή διαμονής. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε στατιστική διαφορά (ANOVA p-value= 0.000) ανάμεσα στην πρώτη ηλικιακή ομάδα των 15-17 ετών (μ.τ. 12.4) και τις δύο μεγαλύτερες (μ.τ. 11.2 και 11.4 αντιστοίχως). Αυτό σημαίνει ότι οι νεότερες ηλικίες είναι ακόμα (;) πιο ανοικτές και εύπιστες απέναντι στους άλλους. Αντιθέτως, πιο δύσπιστοι είναι οι νέοι των αγροτικών περιοχών (μ.τ. 11.6) έναντι των νέων των αστικών κέντρων (χ^2 τεστ p-value= 0.022), γεγονός που πιθανώς απηγεί τον παραδοσιακά κλειστό κοινωνικό κόσμο της ελληνικής επαρχίας.

Φαίνεται λοιπόν πως η πολύ χαμηλή διαπροσωπική εμπιστοσύνη (κοινωνικό κεφάλαιο) λειτουργεί ως οιονεί κοινωνιολογική σταθερά, πέρα από επιμέρους συγκυρίες και βραχυπρόθεσμες διακυμάνσεις. Έχουμε κάθε δικαίωμα να υποθέσουμε ότι αυτό πηγάζει από την βαθύτερη ατομοκεντρική παράδοση του μεσογειακού «οικογενειακού αμοραλισμού» που εντοπίζεται και στην Ελλάδα. Αφορά έτσι και την νεολαία γενικότερα, όπως τουλάχιστον φάνηκε μερικά χρόνια πριν και από την έρευνα του Ινστιτούτου V.PRC, στην οποία η παράσταση του καθ' ημάς ατομικισμού προκύπτει από την αξιολόγηση της ελληνικής κοινωνίας, στην οποία οι νέοι θεωρούν ότι «ο καθένας κάνει ότι θέλει χωρίς να σέβεται τους άλλους» (69%) και ότι «όλοι κοιτάνε μόνο τον εαυτό τους» (81%).⁶¹

Βασίμως, άρα, θα λέγαμε ότι το περιορισμένο κοινωνικό κεφάλαιο συνδέεται και με μια διαρκώς εντεινόμενη συνειδητοποίηση μιας μοναχικότητας που απορρέει από τη βαθμιαία απώλεια της συλλογικότητας στο δημόσιο χώρο και τη στροφή του ατόμου στον εαυτό του. Η αίσθηση αυτή αναμφισβήτητα φαίνεται ότι τρομάζει καθώς παραπέμπει σε έναν «άγριο» κόσμο όπου η ανάγκη για επιβίωση οδηγεί στον «απανθρωπισμό». Υποστηρίζουμε επίσης ότι συνδέεται και με ένα ισχυρό και μη

⁶¹ V.PRC, όπ. π.

αναστρέψιμο συναίσθημα αδυναμίας επιρροής της παραπάνω αρνητικής κατάστασης προς το καλύτερο. Οι ερωτώμενοι εκφράζουν την αίσθηση ματαιότητας κάθε προσπάθειας για αλλαγή οπότε και η στροφή στον εαυτό φαίνεται να επέρχεται αναπόφευκτα για αυτούς.

«Προσπαθούμε να βοηθήσουμε και δεν έχουμε τη δύναμη να το κάνουμε. Δηλαδή προσπαθείς να βοηθήσεις και ξέρεις ότι δεν θα επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα. Προσπαθείς χωρίς αποτέλεσμα.» (γυναίκα, 16, Αθήνα)

«Ωραία μου ακούγονται αλλά τα θεωρώ λίγο δύσκολο να γίνουν. Θα κολλήσουν στο ότι εμείς είμαστε μικροί δεν έχουμε τόση δύναμη, όσες οργανώσεις και να κάνουμε, να πείσουμε τους μεγάλους να κάνουν οτιδήποτε κι αν προσπαθούμε. Δεν θα την έχουμε την δύναμη. Και δεν θα την έχουμε γι αυτό το λόγο. Επειδή θα είμαστε μια απρόσωπη οργάνωση. Αν μπω σε μία οργάνωση δε θα είμαστε μία γροθιά με τους υπόλοιπους. Γιατί δεν θα τους ξέρω, δεν θα με ξέρουνε.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

Καταγράφεται λοιπόν μια υποκειμενική εικόνα παρακμής της έννοιας της συλλογικότητας και κυριαρχίας ατομοκεντρικών επιλογών: το ατομικό συμφέρον επικρατεί έναντι κάθε συλλογικού στόχου.

«Λειτουργείς ως μονάδα, δεν λειτουργείς για τον διπλανό σου. Δε λειτουργείς καθόλου. Κοιτάς πως να ανέβεις εσύ ψηλά. Και αυτό εντάξει, δεν είναι ό,τι καλύτερο.» (γυναίκα, 16, Αθήνα).

«Όλοι βάζουν πάνω απ' όλα τον εαυτό τους και ίσως αυτό δεν μπορεί πια να αλλάξει...» (γυναίκα, 16, Λάρισα).

«Το '89 ας πούμε εδώ στο χωριό ήμασταν όλοι μια οικογένεια. Τώρα ο καθένας τραβάει το δρόμο του.» (γυναίκα, 26, Σέρρες)

Σημειωτέον ότι από σχόλια των ερωτώμενων προκύπτει ότι είναι η «είσοδος του χρήματος» τόσο στο δημόσιο όσο και στο προσωπικό και καθημερινό πεδίο αλλά και οι γενικότερες αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον, που έχουν οδηγήσει τον «άνθρωπο να αλλάξει». Μοιάζει δηλαδή η αρνητική αυτή αλλαγή να οφείλεται κυρίως σε εξωγενείς παράγοντες και όχι σε κάποια εσωτερική αλλαγή του ίδιου του ανθρώπινου όντος:

«Τόσα πολλά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, που ο καθένας δεν θα σκεφτεί (εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων), το σύνολο, δεν θα σκεφτεί το καλό το δικό του. Ελάχιστες εξαιρέσεις που θα δω την κοινωνία να λειτουργεί ως ένα, ως ομάδα.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

Η επιδίωξη του **προσωπικού συμφέροντος** συνδέεται και με έναν μεγάλο αριθμό, άλλων αρνητικών ποιότητων όπως το ψέμα, η υποκρισία, το συνεχές κυνήγι του χρήματος, η μόνιμη γκρίνια κ.ά., οι οποίες επιστρατεύονται, ακριβώς για αυτή την προσπάθεια επίτευξης του προσωπικού συμφέροντος:

«Το συμφέρον χαρακτηρίζει το σύγχρονο κόσμο. Το συμφέρον και η ψευτιά.» (γυναίκα, 16, Αθήνα)

«Όλοι κοιτάνε να πάρουν από σένα. Ό,τι και να 'ναι αυτό. Είτε είναι επαγγελματικό είτε οτιδήποτε άλλο και στη φιλία ακόμα...Συμφέρον, πολύ συμφέρον.» (γυναίκα, 28, Αθήνα)

«Εντάξει με το χρήμα έχασε ο άνθρωπος κάποιες αξίες που είχε. Δηλαδή παλιά νοιαζόντουσαν για τον πλησίον τους, για το οτιδήποτε, έτσι; Τώρα τα λεφτά σε έχουνε κάνει στο να μην σκέφτεσαι τον άλλο, παρά μόνο εσένα.» (γυναίκα, 26, Σέρρες)

«Κυριαρχεί το χρήμα γενικά παντού». (άνδρας, 28, Αθήνα)

Παράλληλα όμως από το λόγο τους αναδεικνύεται και κάτι άλλο: η απουσία του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος ως παράγοντα υποστήριξης στην επίτευξη των στόχων και των σχεδίων τους. Αυτό δεν σχετίζεται μόνο με τον παραδοσιακό, (προ-νεωτερικό) ατομικισμό της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και με την περιορισμένη ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους και την αναποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής. **Έτσι, πέρα από το πρώτο, στενό κύκλο της οικογένειας και τον δεύτερο κύκλο του φιλικού περιβάλλοντος, μοιάζει να μην υπάρχει καμία απολύτως δυνατότητα υποστήριξης.** Η «ζωή» γενικά εμφανίζεται σαν κάτι το δύσκολο, η έκβαση όμως του οποίου εξαρτάται κατά πολύ και από τη δυνατότητα αυτενέργειας του ιδίου του ατόμου. Υπάρχει δηλαδή μια σχετική ισορροπία, ως προς τις αντιλαμβανόμενες δυσκολίες: η ζωή εμφανίζεται «δύσκολη», αλλά αυτό εξαρτάται και από την προσωπική προσπάθεια την οποία προτίθεται ή όχι να καταβάλει, για να πετύχει τους στόχους σου:

«Ψυχολογικά δεν πέφτω, ό,τι και να γίνει, αν θέλω να πραγματοποιήσω κάτι, θα παλέψω...Και να είχα μια ατυχία και δεν πέρναγα φέτος θα ξαναέδινα και πάλι και πάλι, δηλαδή μέχρι να περάσω, δεν μπορώ να τ' αφήσω, να μείνω μόνο με το απολυτήριο, δεν μου αρκεί, και δεν αρκεί και

στους υπόλοιπους, για να πιάσω μια δουλειά αργότερα, σ' αυτούς που ζητάνε.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

«Ούτε εύκολο ούτε δύσκολο [είναι να πραγματοποιήσεις τους στόχους σου], είναι στο χέρι μου, δηλαδή εξαρτάται κυρίως από μένα. Αν μιλάτε για την προσπάθεια που πρέπει να καταβάλω, αυτή σίγουρα είναι μεγάλη και είναι επίπονη και δεν είναι ό,τι πιο ευχάριστο, αλλά... πρέπει να γίνει.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

«Κοίτα, θέληση να υπάρχει. Από 'κει και πέρα εσύ καθορίζεις την τύχη σου που λένε...εσύ θα το κάνεις δύσκολο κι εσύ θα το κάνεις εύκολο...άμα το βάλεις στο μυαλό σου, όσα εμπόδια και να δημιουργηθούν στο δρόμο αυτό, εξαρτάται πόσο πολύ το θέλεις για να τα ξεπεράσεις.» (γυναίκα, 23, Αθήνα)

«Πιστεύω ότι εξαρτάται από μένα το να ανέβω...οπότε ναι νομίζω θα είναι εύκολο, αρκεί να προσπαθήσω και να μην επαναπαυτώ σε αυτά που κάνω.» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

«Εντάξει, η ζωή είναι δύσκολη. Τα πράγματα είναι δύσκολα. Αλλά είμαι φύσει αισιόδοξος. Δηλαδή πιστεύω ότι μέσα από τη δυσκολία τους...γινόμαστε πιο αποδοτικοί σε αυτό που θέλουμε να κάνουμε.» (άνδρας, 28, Αθήνα)

Ωστόσο αν και η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας ατομοκεντρικών επιλογών ως μέσου κοινωνικής επιβίωσης φαίνεται αδιαμφισβήτητη, κάποια άτομα δηλώνουν πως δεν σκοπεύουν να θυσιάσουν απόλυτα τις αξίες τους στο βωμό της ατομικής καταξίωσης. Αρχίζει λοιπόν να προβάλλει μια λογική αναζήτησης ισορροπιών η οποία νομιμοποιεί πλήρως από ηθικής άποψης το δικαίωμα στη σύγκρουση και στην αυτοάμυνα στις διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις.

«Προσπαθείς να φτάσεις ψηλά, χωρίς ας πούμε να υποβαθμίσεις τον άλλο. Ούτε να τον υποβαθμίσεις, ούτε να σε υποβαθμίσει εκείνος.» (γυναίκα, 16, Αθήνα).

«Όλους τους απασχολεί πάντως, καλούς-κακούς, πώς να πάνε μπροστά, πώς να επιβιώσουν.» (γυναίκα 26, Σέρρες).

Από όλα τα παραπάνω προκύπτουν μερικά επιπλέον σημαντικά συμπεράσματα. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 3 (γράφημα 3.3), η καριέρα και το χρήμα δεν βρίσκονται στην κορυφή των κοινωνικών αξιών των νέων, ωστόσο οι ίδιοι τα θεωρούν βασικά αίτια για την καθιέρωση ατομοκεντρικών σχέσεων, τις οποίες καλούνται να αντιμετωπίσουν.

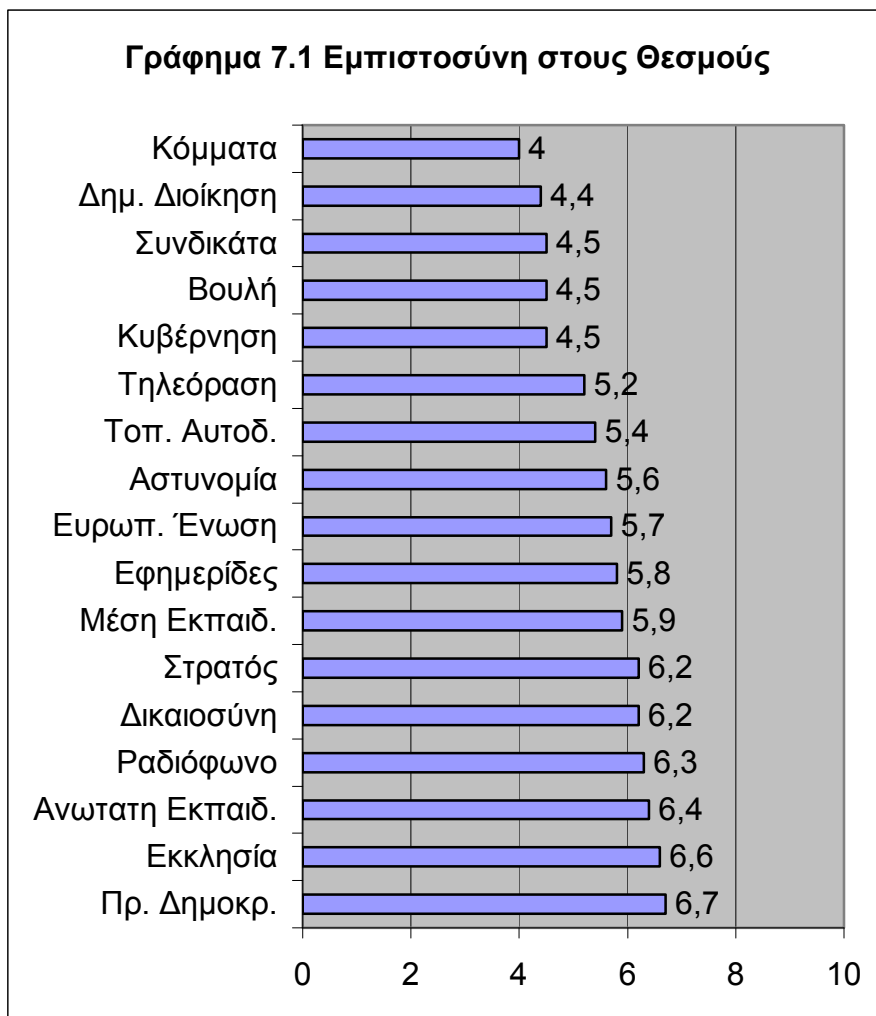
Το δεδομένο αυτό είναι στενά συνδεδεμένο με την ενδυνάμωση του οικείου περιβάλλοντος και την απροθυμία συσχέτισης και δέσμευσης με τον ευρύτερο δημόσιο χώρο. Έτσι **οι νέοι φαίνεται να αμφισβητούν το «κοινωνικό» με την παραδοσιακή έννοια της μεγάλης οραματικής αλλά και από τα πάνω θεσπισμένης συλλογικότητας.** Με άλλα λόγια, οι νέοι φαίνεται να επιζητούν την άρση του χάσματος μεταξύ ατόμου και κοινωνίας μέσα από την ανάπτυξη ευρύτερων αλλά οικείων και εξατομικευμένων κοινωνικών δικτύων επικοινωνίας, παρά απρόσωπων και άκαμπτων κοινωνικών σχέσεων. Η πρόταξη του «κοινωνικού» και του «κοινωνικού κεφαλαίου» περισσότερο με πρακτικούς και βιοτικούς όρους παρά με αφηρημένους και προγραμματικούς, υποδηλώνει μια νέα εν δυνάμει σχέση ανάμεσα στις πρακτικές του προσωπικού και εκείνες του δημόσιου χώρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΣΤΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

7.1 Οι θεσμοί στη συνείδηση των νέων

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δυσπιστίας και επιφυλακτικότητας είναι αναμενόμενη και η έκφραση δυσπιστίας απέναντι σε συγκεκριμένους θεσμούς της ελληνικής κοινωνίας. Ορισμένοι εξ αυτών περιλαμβάνονται και σε μετρήσεις του *Ευρωβαρόμετρου* έτσι, ώστε να μπορούμε εμμέσως να συγκρίνουμε τα ποσοστά της νεολαίας με εκείνα του γενικού πληθυσμού.

Στην κλίμακα εμπιστοσύνης με άριστα το «10», οι νέοι περιβάλλουν με αρκετή εμπιστοσύνη κοινωνικούς θεσμούς με συνολική-ενοποιητική αναφορά, ενώ απέναντι

σε πολιτικούς θεσμούς με χωριστική-επιμεριστική λειτουργία (όπως λ.χ. τα κόμματα και τα συνδικάτα) επιδεικνύουν αρκετή δυσπιστία.⁶² Αναλυτικά, η εμπιστοσύνη στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αποτιμάται με 6.7, στην εκκλησία με 6.6, στην ανώτατη εκπαίδευση με 6.4, στο ραδιόφωνο με 6.2, στη δικαιοσύνη και το στρατό με 6.2, στην μέση εκπαίδευση με 5.9, στην Ευρωπαϊκή Ένωση με 5.7, στην αστυνομία με 5.6, στην τοπική αυτοδιοίκηση με 5.4, και στην τηλεόραση με 5.2. Ακολουθούν κυβέρνηση, βουλή και συνδικάτα (και τα τρία με 4.5), δημόσια διοίκηση (4.4), και, στην τελευταία θέση τα πολιτικά κόμματα (4.0). Με ορισμένες εξαιρέσεις, η σειρά κατάταξης για δώδεκα από τα τους δεκαεπτά παραπάνω θεσμούς, οι οποίοι προβλέπονται στις μετρήσεις του *Ευρωβαρόμετρον*, είναι περίπου ίδια με εκείνη του γενικού πληθυσμού (βλ. πίνακα 7.1).

Πίνακας 7.1. Η Εμπιστοσύνη σε Θεσμούς σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση

α/α	«+» = Τείνουν να Εμπιστεύονται «-» = Τείνουν να μην εμπιστεύονται	Ελλάδα		Ευρωπαϊκή Ένωση των 15	
		+ (%)	- (%)	+ (%)	- (%)
1	Στρατός	84	14	63	26
2	Δικαιοσύνη	73	24	48	44
3	Αστυνομία	72	26	65	29
4	Ευρ. Ένωση	68	27	41	42
5	Βουλή	63	33	35	54
6	Εκκλησία	61	36	41	46
7	Ραδιόφωνο	57	39	63	28
8	Κυβέρνηση	55	39	30	61
9	Τηλεόραση	51	48	54	40
10	Συνδικάτα	50	44	36	50
11	Τύπος	46	51	46	47
12	Κόμματα	28	68	16	76

Πηγή: *Ευρωβαρόμετρο*, Νο 61 (Δεκέμβριος 2004)

Το υπόλοιπο ανάμεσα στο άθροισμα των «+» και «-» και στο 100 είναι το ποσοστό εκείνων που απάντησαν «Δεν ξέρω/Δεν απαντώ».

Η εμπιστοσύνη σε στρατό και αστυνομία δεν μπορεί να ερμηνευθεί μόνο ως «συντηρητική» στροφή της νεολαίας που ακολουθεί τη γενικότερη τάση σε Ελλάδα και εξωτερικό, αλλά και ως έκφραση της ανασφάλειας που γεννά η κοινωνία της

⁶² Να σημειωθεί και πάλι ότι η έρευνα πεδίου έγινε πριν τη δημοσιοποίηση των δικαστικών και εκκλησιαστικών σκανδάλων. Σήμερα, το υψηλό ποσοστό εμπιστοσύνης στην εκκλησία και τη δικαιοσύνη που καταγράφηκε στην έρευνα ίσως να μην ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

διακινδύνευσης, ιδιαίτερα μετά την 11/9 και την τροπή της δημόσιας συζήτησης περί (εισαγόμενης) εγκληματικότητας στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης. **Το χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης απέναντι στους πολιτικούς κυρίως θεσμούς δεν μπορεί να αποσυσχετιστεί από τη διάχυτη και δεσπόζουσα εκπεφρασμένη άποψη των νέων ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή και την ελληνική κοινωνία.** Το 89% απάντησε σε σχετική ερώτηση ότι «συμφωνεί απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνεί». Εξάλλου, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η «διαφθορά» συγκαταλέγεται στον κατάλογο που διαμορφώθηκε από τις επιμέρους δηλώσεις του πλέον σημαντικού προβλήματος που αντιμετωπίζει η χώρα.

Από το στατιστικό έλεγχο της μέσης τιμής εμπιστοσύνης όλων των θεσμών και των απαντήσεων στην ερώτηση «Συμφωνείς απόλυτα, μάλλον συμφωνείς, ούτε συμφωνείς ούτε διαφωνείς, μάλλον διαφωνείς ή διαφωνείς απόλυτα ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή/ελληνική κοινωνία» διαπιστώθηκε ότι **μόνο** στην περίπτωση του Προέδρου της Δημοκρατίας **δεν** υπάρχει συσχέτιση (F-test p-value=0.352). Τούτο σημαίνει ότι **ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας διατηρεί την αξιοπιστία του ανεξαρτήτως της άποψης αν υπάρχει ή όχι διαφθορά στη δημόσια ζωή της χώρας. Είναι ως εάν ο θεσμός αυτός να αίρεται της καθημερινής δυσανεξίας, να διατηρεί μια πρωτόγνωρη αυτοτέλεια και να χαίρει πάνδημου σεβασμού.** Εδώ τίθεται βεβαίως το ερώτημα εάν πρόκειται για την αξιοπιστία του θεσμού ή του προσώπου που μέχρι πρότινος τον κατείχε, του κ. Κωστή Στεφανόπουλου, το οποίο έχαιρε εξαιρετικής δημοφιλίας σε όλες τις έρευνες γνώμης.

7.2. Η αναπαράσταση της πολιτικής

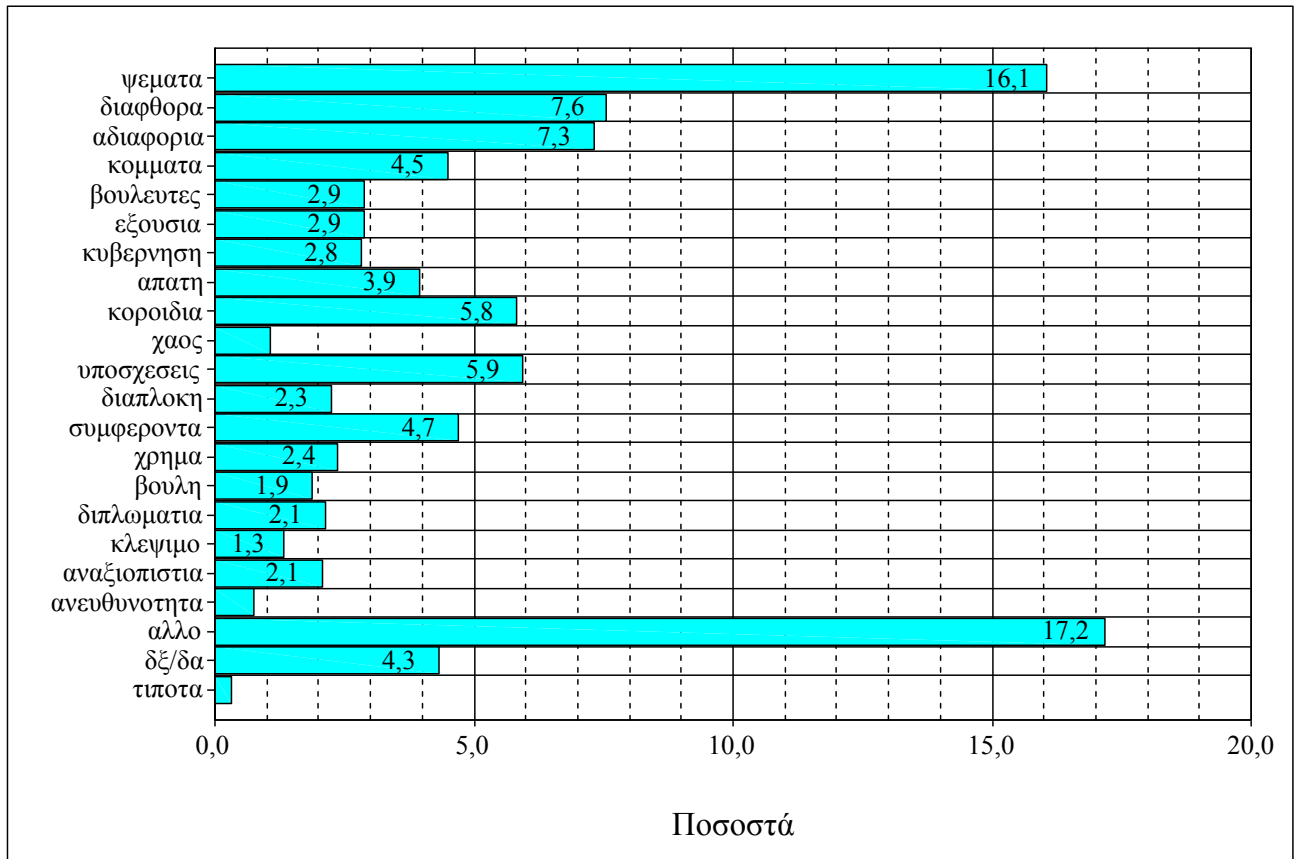
Η εκφρασμένη δυσπιστία απέναντι στους πολιτικούς θεσμούς όπως η κυβέρνηση, τα κόμματα, τα συνδικάτα και η Βουλή συνδέεται με την γενικότερη αντίληψη που έχει η ελληνική νεολαία σήμερα για την Πολιτική ως ιδέα και έννοια. Σε μια πρόσφατη έρευνα σε νέους 18-24 ετών που διεξήχθη το Φεβρουάριο του 2004, λίγο πριν τις εκλογές του Μαρτίου 2004, δηλαδή σε μια προεκλογική περίοδο που κατά τεκμήριο επιτείνει τα πολιτικά αντανάκλαστικά και ενεργοποιεί λανθάνουσες πολιτικές προδιαθέσεις, διαπιστώθηκε ότι στο άκουσμα της λέξης «πολιτική» το 39.7% αισθάνεται «αδιαφορία» και το 14.3% «αηδία». Ο ένας στους δύο ωστόσο, και με σχετική υπεροχή των ανδρών,

δήλωνε «ενδιαφέρον» για την πολιτική. Οι υπόλοιποι δηλώνουν αδιαφορία, με σχετική υπεροχή των γυναικών.⁶³

Στην παρούσα έρευνα, αντί να χρησιμοποιηθεί η τεχνική των προκαθορισμένων επιλογών αναφορικά με την απάντηση στο ερώτημα «τι αισθάνεσαι όταν ακούς τη λέξη ‘πολιτική’» (όπου τόσο το «ενδιαφέρον», όσο και η «αδιαφορία» και η «αηδία» περιλαμβάνονται ήδη στη λίστα των πιθανών απαντήσεων), χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της συνειρμικής ενεργοποίησης σύμφωνα με την οποία το υποκείμενο ελεύθερα και αυθόρμητα μνημονεύει την πρώτη λέξη που του έρχεται στο νου όταν ακούει τη λέξη «πολιτική». Μέσω αυτής της κατηγοριοποίησης είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε την κοινωνική αναπαράσταση της «πολιτικής» (όπως έγινε και με την περίπτωση της «νέας γενιάς» - βλ. παραπάνω) στη συνείδηση των νέων ανθρώπων. Βεβαίως υπάρχει μία ουσιαστική διαφορά. Η συνειρμική μέθοδος, όπως εφαρμόζεται εδώ, αποκαλύπτει πρωτίστως το γνωστικό σχήμα (scheme) και όχι τόσο το συναισθηματικό περιεχόμενο της αναπαράστασης. Και τούτο διότι ζητείται από τα υποκείμενα να αναφέρουν μία συγκεκριμένη λέξη-σημασία, που ενεργοποιείται εντός των προτασιακών τους δικτύων, και όχι να μιλήσουν για ένα συνοδό συναίσθημα όταν ακούν τη λέξη «πολιτική». Είναι προφανές λοιπόν ότι για τη μελέτη της υποκειμενικής βίωσης της πολιτικής απαιτούνται περαιτέρω αναλύσεις που θα συνδυάζουν τις γνωστικές και συγκινησιακές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα κατά την επεξεργασία της πολιτικής πληροφορίας. Ωστόσο, το γνωστικό σχήμα που προέκυψε από τις συνειρμικές κατηγοριοποιήσεις είναι διαφωτιστικό και επιβεβαιώνει πλήρως το κλίμα δυσπιστίας και αρνητισμού που προέκυψε από τις απαντήσεις σε άλλες ερωτήσεις γύρω από την πολιτική και τους πολιτικούς. Έτσι λοιπόν, στο γράφημα 7.2. φαίνεται ότι εκτός από ορισμένα ουδέτερα κατηγορήματα (π.χ. «κυβέρνηση», «διπλωματία», «κόμματα», «βουλή») δεσπόζουν πλήρως τα αρνητικά: «ψέμματα», «διαφθορά», «υποσχέσεις», «διαπλοκή», «αναξιοπιστία», «κοροϊδία», «απάτη» κ.λπ.

⁶³ Έρευνα της εταιρείας Metron Analysis για το ραδιοφωνικό σταθμό Flash, Φεβρουάριος 2004.

Γράφημα 7.2. Λεκτική κατηγοριοποίηση της «πολιτικής»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Μέχρι τώρα προσεγγίστηκαν εισαγωγικά οι στάσεις της νεολαίας απέναντι στο πολιτικό προσωπικό, τα κόμματα και τις κυβερνήσεις της χώρας. Στο κεφάλαιο αυτό, όπως και στο επόμενο, θα προχωρήσουμε βαθύτερα στις στάσεις και αντιλήψεις των νέων γύρω από την πολιτική και τους πολιτικούς βάσει συγκεκριμένων μεταβλητών.

8.1. Πολιτική δυσαρέσκεια: ένας σύνθετος δείκτης

Από τις απαντήσεις στις σχετικές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, κατασκευάστηκε και ένας δείκτης «πολιτικής δυσαρέσκειας» προκειμένου να υπάρξει μια πιο συνθετική και σφαιρική ανάλυση των πολιτικών προσανατολισμών των νέων. Ο εν λόγω δείκτης κατασκευάστηκε βάσει μιας 5-βάθμιας κλίμακας των τοποθετήσεων στις ακόλουθες πέντε σχετικές προτάσεις.⁶⁴

- Τους πολιτικούς δεν τους πολυενδιαφέρει τι σκέφτονται άνθρωποι σαν κι εμένα (Q91)
- Τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών και όχι για τη γνώμη και τα προβλήματά τους (Q92)
- Οι κυβερνήσεις της χώρας δεν φροντίζουν για το γενικό καλό αλλά για ορισμένα μεγάλα συμφέροντα (Q93)
- Οι πολιτικοί στη χώρα μας υπηρετούν τις ίδιες βασικές αξίες στις οποίες πιστεύεις και εσύ (Q94)
- Υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή/ελληνική κοινωνία (Q95)

Στις προτάσεις αυτές τοποθετήθηκαν 1.592 νέοι και νέες. Οι τιμές κυμάνθηκαν από 5 έως 25, με μέση τιμή **20.6**, διάμεσο 21 και κορυφή 25. Η τυπική απόκλιση ήταν 4.09 και το 95% διάστημα εμπιστοσύνης της μέσης τιμής ήταν από 20.4 έως 20.9. **Τα στοιχεία αυτά δείχνουν αυξημένη έως γενικευμένη αίσθηση πολιτικής**

⁶⁴ Επιμέρους ανάλυση των τοποθετήσεων στις εν λόγω προτάσεις γίνεται αμέσως μετά.

δυσαρέσκειας, κάτι που ασφαλώς επηρεάζει την εν γένει τοποθέτηση των νέων απέναντι στη δημόσια ζωή της χώρας.

Αναφορικά με τις ανεξάρτητες μεταβλητές της έρευνας, στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση του δείκτη (p -value = 0.000) βρέθηκε **μόνο** ως προς την περιοχή διαμονής και την ηλικία. Πιο συγκεκριμένα, οι νέοι από τις αγροτικές περιοχές εκδηλώνουν μεγαλύτερη δυσαρέσκεια απέναντι στους πολιτικούς, τα κόμματα και τις κυβερνήσεις από ότι οι νέοι των αστικών περιοχών (21.4 μ.τ. έναντι 20.4 μ.τ αντιστοίχως). Ακόμη, παρατηρήθηκε σαφής γραμμική συσχέτιση ανάμεσα στην ηλικία και την πολιτική δυσαρέσκεια (ANOVA p -value = 0.000). **Όσο αυξάνει η ηλικία τόσο αυξάνει και η πολιτική δυσαρέσκεια.** Οι μέσες τιμές του δείκτη ανά ηλικιακή ομάδα έχουν ως εξής: ηλικία 15-17 ετών = **19.6**, ηλικία 18-24 ετών= **20.8**, ηλικία 25-29 ετών= **21.1**.

Εν σχέσει με τους υπόλοιπους τρεις δείκτες (διαπροσωπικές σχέσεις, κλίμακα απελπισίας Beck, κοινωνικό κεφάλαιο) μόνο με τον τελευταίο παρατηρήθηκε θετική συνάρτηση (p -value = 0.000). **Η πολιτική δυσαρέσκεια, δηλαδή, τροφοδοτεί και τροφοδοτείται από τη δυσπιστία απέναντι στον Άλλο.** Η συνάρτηση αυτή εμφανίζεται παραστατικά στο γράφημα 8.1.

Γράφημα 8.1.

8.2 Η πολιτική αυτο-τοποθέτηση των Νέων

Όλες οι έρευνες για τη μέτρηση των πολιτικών στάσεων τα τελευταία χρόνια δεν καταγράφουν μόνο τη γενικότερη τάση για αμφισβήτηση και απαξίωση της πολιτικής. Παρουσιάζουν με αρκετή συνέπεια και συνέχεια την τάση για αμφισβήτηση του άξονα αριστεράς-δεξιάς, με παράλληλη τάση τη σύγκλιση στο κέντρο του άξονα αυτού. Με βάση τις τοποθετήσεις των νέων, η ανά χειράς έρευνα επιβεβαιώνει τις τάσεις αυτές.

Στο ερώτημα να τοποθετηθούν οι νέοι στον άξονα αριστεράς-δεξιάς (όπου 0= άκρα αριστερά και 10=άκρα δεξιά) η κατανομή των τιμών είναι η ακόλουθη:

Πίνακας 8.1 Πολιτική αυτο-τοποθέτηση (%)

	Αριστερά (0-3)	Κέντρο (4-5-6)	Δεξιά (7-10)	Άρνηση	ΔΓ/ΔΑ
Σύνολο %	9.9	44.1	14.8	15.8	15.5
<u>Φύλο</u>					
Άνδρας	11.0	42.8	15.5	15.7	14.9
γυναίκα	8.6	45.5	13.9	15.8	16.1
<u>Ηλικία</u>					
15-17	8.5	35.5	13	22.9	20
18-24	10.0	46.6	14.4	15.1	13.9
25-29	10.5	45.6	16.2	12.4	15.3
<u>Περιοχή</u>					
Αστική	9.8	43.6	13.8	16.8	16
Αγροτική	10.0	45.5	17.4	13	14.2
<u>Μόρφωση</u>					
Κατώτερη	9.1	45.5	13.6	17.0	14.7
Μέση	9.1	43.9	14.5	17.1	15.5
Ανώτερη	9.8	44.3	16.7	15.2	14.0
Ανώτατη	14.3	44.1	14.4	8.8	18.1

Σύμφωνα με τον πίνακα αυτό, θεωρούμε ότι τοποθετούνται στα αριστερά της κλίμακας όσοι θέτουν τον εαυτό τους από το 0-3, ενώ στα δεξιά από το 7-10. Στο κέντρο τοποθετούνται όσοι ταυτίζουν τον εαυτό τους με το 4, το 5 και το 6 της κλίμακας.

Όπως φαίνεται στον πίνακα αυτό, η συντριπτική πλειονότητα (44.1%) των νέων ηλικίας 15 έως 29 ετών τοποθετούνται στο κέντρο του άξονα αριστεράς-δεξιάς. Με εξαίρεση την ηλικιακή κατηγορία 15-17, όπου μόνον το 35.5% τοποθετείται στο κέντρο του άξονα, οι νέοι τοποθετούνται κατά ένα αρκετά ομοιόμορφο τρόπο στο κέντρο της κλίμακας ανεξάρτητα από το φύλο και το επίπεδο μόρφωσης.

Έχει ενδιαφέρον παράλληλα να σημειωθεί η τάση των νέων να τοποθετούνται προς τα δεξιά της κλίμακας σε ποσοστά αρκετά υψηλότερα (14.8%) από αυτούς που τοποθετούνται στα αριστερά της κλίμακας (9.9%). Το υψηλότερο ποσοστό από τους δεύτερους εμφανίζουν οι νέοι με ανώτατη μόρφωση (14.3%). Τα υψηλότερα ποσοστά από αυτούς που τοποθετούνται στα δεξιά της κλίμακας εμφανίζουν οι νέοι της ηλικιακής κατηγορίας 25-29 (16.2%), εκείνοι με αγροτική προέλευση (17.4%) και με ανώτερη μόρφωση (16.7%). Με την παρατήρηση αυτή ενισχύεται η γενικότερη διαπίστωση για σχετική «φιλελευθεροποίηση» (κατ' άλλους «συντηρητικοποίηση») των νέων, όπως εκφράζεται άλλωστε με την τοποθέτησή τους απέναντι στους θεσμούς ή την εθνική ταυτότητα (βλ. παρακάτω).

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι η πολιτική τοποθέτηση των νέων στα αριστερά ή τα δεξιά της κλίμακας διαφοροποιείται σημαντικά ανάλογα με τη γεωγραφική προέλευση τους. Η τοποθέτηση στα δεξιά εμφανίζεται μειωμένη στην Κρήτη και το Αιγαίο, ενώ γνωρίζει αυξημένη προτίμηση στα Ιόνια Νησιά, στη Δυτική Μακεδονία και την Ήπειρο. Η τοποθέτηση στα αριστερά εμφανίζει τα χαμηλότερα ποσοστά ανάμεσα στους νέους που κατοικούν στα Ιόνια νησιά, στην Πελοπόννησο, στην Ανατολική Μακεδονία-Θράκη και στο Αιγαίο, ενώ τα υψηλότερα ποσοστά εμφανίζονται στην Κρήτη, τη Δυτική Μακεδονία και την Ήπειρο.

Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον έχει η διαπίστωση ότι επιβεβαιώνεται η τάση απόρριψης του άξονα δεξιάς-αριστεράς που παρατηρείται στις έρευνες της τελευταίας δεκαετίας. Ενώ στην έρευνα του 1997⁶⁵ το ποσοστό ανήρχετο στο 15% και στην έρευνα του 1999 στο 17%, σήμερα ανέρχεται στο 15.8%. Αν και η τάση είναι φθίνουσα σε σχέση με το 1999, εντούτοις επιβεβαιώνει τη σχετική σταθερότητα με την οποία σημαντική μερίδα των νέων απορρίπτει την πολιτική ταύτιση της με κριτήριο την αριστερά, δεξιά ή κεντρώα τοποθέτηση. Η στάση αυτή μάλιστα είναι

⁶⁵ ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 54.

εντονότερη στην μικρότερη ηλικιακή κατηγορία (15-17), όπου το ποσοστό ανέρχεται στο 22.9%, καθώς και στους νέους με κατώτερη και μέση μόρφωση όπου η απόρριψη ανέρχεται στο 17% και 17.1% αντίστοιχα. Αντίθετα, το χαμηλότερο ποσοστό απόρριψης εμφανίζει η κατηγορία των νέων με την ανώτατη μόρφωση, όπου ανέρχεται μόλις στο 8.8%.

Η στάση απόρριψης αποκτά ιδιαίτερη σημασία εάν συνδυαστεί με τα υψηλά ποσοστά των νέων που δεν γνωρίζουν ή δεν απαντούν. Έστω και εάν έχει διαφορετικό χαρακτήρα η απόρριψη της κλίμακας από την άρνηση απάντησης στο σχετικό ερώτημα, εντούτοις δηλώνει μια συνολική στάση αποστασιοποίησης των νέων σε ποσοστά μάλιστα πολύ υψηλά. Ο ένας στους τρεις νέους, είτε αρνείται να τοποθετηθεί, είτε δεν ξέρει, είτε αρνείται να απαντήσει στο ερώτημα τοποθέτησης στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Στην ηλικιακή μάλιστα κατηγορία 15-17 ετών η αναλογία είναι σχεδόν ο ένας στους δύο.

Οι τοποθετήσεις αυτές των νέων σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να ερμηνευθούν ως γενική αμφισβήτηση της δημοκρατίας, ή ως απόρριψη του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος. **Μάλλον, οι νέοι όλο και περισσότερο τοποθετούνται κριτικά απέναντι στον τρόπο με τον οποίο η δημοκρατία λειτουργεί στην πράξη.** Ειδικά δε όσον αφορά την απόρριψη της διάκρισης ανάμεσα σε δεξιά και αριστερά θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκφράζει και μίαν ιδιότυπη αποσυσχέτιση κομματικών ταυτίσεων και τρόπου ζωής, η οποία παρατηρείται τα τελευταία δέκα περίπου χρόνια. Αυτό οφείλεται στο συνδυασμό πολλών παραγόντων, όπως π.χ. ο καταναλωτισμός, η χαλάρωση των σχέσεων αντιπροσώπευσης, η προϊόντος του χρόνου πολυπολιτισμική συγκρότηση της ελληνικής κοινωνίας, η ένταξη της χώρας στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, οι δημοσιονομικές δυσκολίες του κράτους και η ολοένα και αυξανόμενη δυσφορία των νεοελλήνων από τον τρόπο ζωής τους και το πολιτικό σύστημα. **Στο πλαίσιο αυτό δεξιές και αριστερές δυνάμεις οικειοποιούνται προγραμματικά και ρηματικά στοιχεία οι μεν των δε, προκειμένου να ανταποκριθούν στις μεταβαλλόμενες προτιμήσεις ενός ολοένα και εξατομικευόμενου εκλογικού σώματος, της νεολαίας συμπεριλαμβανομένης, σε συνθήκες αβεβαιότητας και ρίσκου. Ίσως τελικά να πρόκειται για το τέλος της πολιτικής κουλτούρας της μεταπολίτευσης, προάγγελος του οποίου να είναι η νεολαία.**

8.3 Αξιοπιστία ή δυσπιστία έναντι πολιτικών κομμάτων και κυβερνήσεων

Η προηγούμενη διαπίστωση επιβεβαιώνεται από το σύνολο των ερευνών που έχουν διενεργηθεί στη χώρα μας. Αποτελεί άλλωστε ένα από τα κύρια συμπεράσματα της σχετικής έρευνας του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁶⁶ **Η δυσπιστία έναντι του πολιτικού συστήματος και των πολιτικών αποτελεί μια σταθερά που σηματοδοτεί πλέον τη θέση των νέων έναντι της πολιτικής και της λειτουργίας της στο σύνολο των χωρών της Ευρώπης.** Συγκριτικές έρευνες μάλιστα σε χώρες της Ευρώπης, καταγράφουν στην Ελλάδα μαζί με τη Φινλανδία και την Πορτογαλία ένα από τα χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης των νέων έναντι της πολιτικής και των θεσμών. Στην έρευνα άλλωστε της ΓΓΝΓ και της V-PRC⁶⁷ η δυσπιστία έναντι των πολιτικών είναι εντυπωσιακά υψηλή, αφού οι εννέα στους δέκα δηλώνουν ότι δεν τους εμπιστεύονται. Σε τούτη την έρευνα, στο ερώτημα με το οποίο αποτυπώνεται η αξιοπιστία-δυσπιστία απέναντι στην πολιτική και τους πολιτικούς η κατανομή των τιμών είναι η ακόλουθη (πίνακας 8.2):

Πίνακας 8.2 Αξιοπιστία – Δυσπιστία έναντι πολιτικών, κομμάτων, κυβερνήσεων

(% απαντήσεων= Σ.Α: Συμφωνώ απόλυτα, Μ.Σ: Μάλλον συμφωνώ, Σ/Δ: ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ, Μ.Δ: Μάλλον διαφωνώ, Δ.Α: Διαφωνώ απόλυτα, Δ.Γ.: Δεν γνωρίζω)

Θέση	Σ.Α	Μ.Σ	Σ/Δ	Μ.Δ	Δ.Α	Δ.Γ
<i>Δεν ενδιαφέρει τους πολιτικούς τι σκέφτονται άνθρωποι σαν και εμένα</i>	52.4	25.3	11.1	7.1	2.4	1.9
<i>Τα κόμματα ενδιαφέρονται για την ψήφο των πολιτών και όχι για τη γνώμη και τα προβλήματά τους</i>	53.8	23.7	11.8	6.4	2.0	2.4
<i>Οι κυβερνήσεις της χώρας δεν φροντίζουν για το γενικό καλό, αλλά για ορισμένα μεγάλα συμφέροντα</i>	50.1	25.7	14.6	5.6	1.6	2.4
<i>Οι πολιτικοί στη χώρα μας υπηρετούν τις ίδιες βασικές αξίες στις οποίες πιστεύεις κι εσύ</i>	2.6	6.9	14.4	30.3	40.4	5.4
<i>Υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή /ελληνική κοινωνία</i>	60.5	26.0	7.8	2.1	0.9	2.8

Είναι εντυπωσιακή η διαπίστωση ότι, στις τρεις αρνητικά φορτισμένες ερωτήσεις για τους πολιτικούς, τα πολιτικά κόμματα και τις κυβερνήσεις της χώρας, οι τρεις στους τέσσερις νέους έχουν απόλυτα αρνητική ή μάλλον αρνητική άποψη, με την απόλυτα αρνητική να συγκεντρώνει σταθερά ποσοστά άνω του 50%.

⁶⁶ Chisholm και Kovacheva, ό.π., σελ. 47.

⁶⁷ ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 57.

Μόλις ένας στους τέσσερις διαφωνεί με τη θέση ότι οι πολιτικοί και τα κόμματα δεν ασχολούνται με τα προβλήματα των πολιτών και ότι οι κυβερνήσεις εξυπηρετούν ορισμένα μεγάλα συμφέροντα. Με τη θέση μάλιστα ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή συντάσσονται (απόλυτα ή όχι) περίπου οι εννέα στους δέκα νέοι (86.5%). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι έξι στους δέκα συμφωνούν απόλυτα ότι υπάρχει διαφθορά, ενώ μόλις ο ένας νέος στους δέκα διαφωνεί απόλυτα με τη θέση αυτή.

Αντίθετα, στη θετική πρόταση ότι «οι πολιτικοί πιστεύουν στις ίδιες αξίες με τους νέους», οι επτά νέοι στους δέκα έχουν αρνητική ή μάλλον αρνητική άποψη (70.7%), ενώ μόλις ο ένας στους δέκα συμφωνεί. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, οι νέοι δείχνουν να έχουν διαμορφωμένη άποψη για την περιορισμένη αξιοπιστία της πολιτικής και των πολιτικών, εάν λάβουμε υπόψη μας ότι μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό δηλώνει ότι δεν ξέρει να απαντήσει ή δεν απαντά στα ερωτήματα αυτά (από 3.7% έως 4.4%). Επιπροσθέτως, περίπου μόλις ο ένας στους δέκα ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί με τις αρνητικές ή θετικές κρίσεις για τους πολιτικούς, τα κόμματα και τις κυβερνήσεις. Ενώ η κατανομή των ποσοστών δυσπιστίας είναι γενικά ομοιόμορφα κατανεμημένη στο σύνολο των νέων, εντούτοις οι νέοι των ηλικιακών κατηγοριών 18-24 και 25-29, οι νέοι προερχόμενοι από αγροτικές περιοχές και οι άνεργοι εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά αρνητισμού έναντι των πολιτικών και των κομμάτων. Από την άποψη της γεωγραφικής κατανομής οι νέοι από την Πελοπόννησο (56.3% έως 60%), τη Στερεά Ελλάδα (70% έως 90.1%) και τη Θεσσαλία (58.2% έως 67.3%) εμφανίζουν ποσοστά μεγαλύτερης δυσπιστίας, ενώ οι νέοι από την Αττική δείχνουν σχετικά μικρότερη δυσπιστία (41.8% έως 47.3%). Είναι ενδεικτικό ότι στη θέση ότι «οι πολιτικοί δεν πολυενδιαφέρονται για το τι σκέφτονται άνθρωποι σαν κι εμένα» στη Στερεά Ελλάδα το ποσοστό απόλυτης συμφωνίας ανέρχεται στο 93.1%, στη Θεσσαλία το 67.3% και στην Πελοπόννησο το 56.3%, ενώ στην Αττική φτάνει μόλις το 46.7%. Στη θέση επίσης εάν «τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών και όχι για τη γνώμη και τα προβλήματά τους» οι νέοι στη Στερεά Ελλάδα συμφωνούν απόλυτα κατά 81.5%, στη Θεσσαλία 64.5% και στην Πελοπόννησο 60%, ενώ στην Αττική το ποσοστό αυτό συγκριτικά περιορίζεται στο 47.3%.

Η ίδια διαπίστωση ισχύει για την τοποθέτηση των νέων στη θετική πρόταση «οι πολιτικοί στη χώρα μας υπηρετούν τις ίδιες βασικές αξίες στις οποίες πιστεύεις και εσύ». Στην Πελοπόννησο το ποσοστό που διαφωνεί απόλυτα ανέρχεται στο 53.1% και στη Θεσσαλία στο 54.5%. Στην Αττική το ποσοστό αυτό περιορίζεται στο 34.5%.

Η κριτική στάση των νέων απέναντι στην ποιότητα της λειτουργίας της δημόσιας ζωής της χώρας, όπως αυτή αποτυπώνεται στην τοποθέτηση τους στη θέση «υπάρχει διαφορά στη δημόσια ζωή της χώρας», όπως ήδη έχουμε σημειώσει, είναι εντονότατη. Και εδώ παρατηρείται ότι, οι μεγαλύτερες ηλικιακές κατηγορίες (18-24 και 25-29), οι νέοι με ανώτατη μόρφωση, οι άνεργοι και οι νέοι από αγροτικές περιοχές, διατηρούν το υψηλότερο ποσοστό συμφωνίας. Με κριτήριο τη γεωγραφική προέλευση, οι νέοι στη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία εμφανίζουν τον υψηλότερο βαθμό συμφωνίας ότι υπάρχει διαφορά (77.7% και 70% αντίστοιχα) ενώ στην Αττική περιορίζεται στο 53.6%.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση των νέων απέναντι σε αυτές τις θέσεις με κριτήριο την αυτο-τοποθέτηση τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Διαπιστώνεται ότι υπάρχει ισχυρή εξάρτηση της δυσπιστίας των νέων απέναντι στους πολιτικούς, τα κόμματα και τις κυβερνήσεις και της αυτο-τοποθέτησής τους στην εν λόγω κλίμακα. Στον πίνακα που ακολουθεί (πίνακας 8.3) καταγράφεται η απόλυτη συμφωνία στις τέσσερις αρνητικές προτάσεις και η απόλυτη διαφωνία στη μια θετική πρόταση των νέων ανάλογα με την πολιτική αυτο-τοποθέτησή τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Η κατανομή των τιμών είναι η ακόλουθη:

Πίνακας 8. 3 Αξιοπιστία – Δυσπιστία έναντι πολιτικών. κομμάτων. κυβερνήσεων (%)

	Αριστερά	Κέντρο	Δεξιά	Άρνηση Κλίμακας	Δ.Ξ/ΔΑ	Σύνολο
<i>συμφωνώ απόλυτα</i>						
1. Τους πολιτικούς δεν τους πολυενδιαφέρει τι σκέφτονται άνθρωποι σαν εμένα	58.7	51.6	46.4	64.9	50.4	55.1
2. Τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών και όχι για τη γνώμη και τα προβλήματά τους	51.9	54.8	49.4	68	50.4	55.1
3. Οι κυβερνήσεις της χώρας δεν φροντίζουν για το γενικό καλό, αλλά για ορισμένα μεγάλα συμφέροντα	58.7	50.1	39.5	62.2	51.1	51.3
4. Οι πολιτικοί στη χώρα μας υπηρετούν τις ίδιες βασικές αξίες στις οποίες πιστεύεις κι εσύ	3.3	3.1	2.3	2.1	2.3	2.7
<i>διαφωνώ απόλυτα</i>	53.6	38.1	34.7	54.4	44.7	42.7
5. Υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή / ελληνική κοινωνία	63.2	62.1	57.1	68.5	60.9	62.3

Είναι χαρακτηριστικό ότι με τη θέση «οι πολιτικοί δεν πολυενδιαφέρονται για το τι σκέφτονται οι άνθρωποι σαν και εμένα» συμφωνεί απόλυτα το 58.7% όσων αυτο-τοποθετήθηκαν στα αριστερά της κλίμακας και το 64.9% όσων αρνήθηκαν να τοποθετηθούν στην κλίμακα, ενώ μόλις το 46.4% όσων αυτο-τοποθετήθηκαν στα δεξιά της κλίμακας. Σχετικά μειωμένη είναι η αμφισβήτηση των νέων που αυτο-τοποθετούνται στα δεξιά της κλίμακας απέναντι στους πολιτικούς, στα κόμματα και τις κυβερνήσεις, σε σύγκριση με τους νέους που αυτο-τοποθετούνται στην αριστερά της κλίμακας. Είναι ενδεικτικό ότι η δυσπιστία των νέων στα δεξιά της κλίμακας ανέρχεται στο 39.5% για τις κυβερνήσεις, ενώ των νέων στα αριστερά ανέρχεται στο 58.7% και όσων τοποθετούνται στο κέντρο στο 50.1%.

Με βάση τη διαπίστωση αυτή θα είχε ενδιαφέρον να απαντηθεί το ερώτημα εάν η στάση αυτή των νέων στα δεξιά της κλίμακας έναντι των κυβερνήσεων οφείλεται στο γεγονός ότι τη διακυβέρνηση της χώρας, σήμερα, ασκεί το κόμμα που αισθάνονται ότι είναι πλησιέστερα στις πολιτικές και ιδεολογικές επιλογές τους. Ή αντιθέτως, εάν πρόκειται για μια στάση που αποτυπώνει γενικότερα μια τάση μεγαλύτερης ανοχής των νέων αυτής της κατηγορίας έναντι των πολιτικών και των κυβερνήσεων.

Η τάση αυτή καταγράφεται και στη θέση ότι «οι πολιτικοί στη χώρα μας υπηρετούν τις ίδιες βασικές αξίες στις οποίες πιστεύεις και εσύ». Ο ένας στους τρεις περίπου νέους στα δεξιά της κλίμακας διαφωνεί απόλυτα με τη θέση αυτή, ενώ στους νέους που αυτο-τοποθετούνται στα αριστερά της κλίμακας η αναλογία αυτή είναι ο ένας στους δύο νέους. Το χαμηλότερο ποσοστό δυσπιστίας των νέων στα αριστερά της κλίμακας καταγράφεται στη θέση που αφορά στην αξιοπιστία των κομμάτων. Είναι στη μόνη πρόταση όπου οι νέοι στα αριστερά διατυπώνουν ποσοστό δυσπιστίας (51.9%) κάτω από τον αντίστοιχο μέσο όρο (55.1%). Για άλλη μια φορά, φαίνεται ότι η τοποθέτηση στα αριστερά συνδέεται με σχετικά μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής των κομμάτων ως μηχανισμών οργάνωσης και έκφρασης της λαϊκής βούλησης και συμφερόντων.

Στο θέμα της διαφθοράς φαίνεται ότι υπάρχει μεγαλύτερος βαθμός σύγκλισης των απόψεων των νέων ανεξάρτητα από την αυτο-τοποθέτηση τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Με μέσο όρο απόλυτης συμφωνίας στην πρόταση ότι υπάρχει διαφθορά το 62.3%, από τους νέους που τοποθετούνται στην αριστερά συμφωνεί το 63.2%, ενώ από τους νέους στο κέντρο το 62.1% και τους νέους στη δεξιά το 57.1%.

Την ισχυρότερη, όμως, αμφισβήτηση έναντι όλων των θέσεων που αφορούν στους πολιτικούς, στα κόμματα, τις κυβερνήσεις και τη διαφθορά διατηρούν οι νέοι που αρνούνται να τοποθετηθούν στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Η στάση τους αυτή, εκτός από την εντονότατη δυσπιστία έναντι των κομμάτων (68%), φαίνεται ότι περισσότερο συμβαδίζει με αυτήν των νέων στα αριστερά παρά με αυτήν των νέων στα δεξιά της κλίμακας.

Σύμφωνα με όλες αυτές τις παρατηρήσεις και διαπιστώσεις φαίνεται ότι, όπως και σε άλλες έρευνες σε εθνικό⁶⁸ και ευρωπαϊκό επίπεδο,⁶⁹ οι νέοι αμφισβητούν σε

⁶⁸ ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 49.

μεγάλο βαθμό τους μηχανισμούς, τους διαύλους και την αποτελεσματική λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Όλο και περισσότεροι νέοι αντιλαμβάνονται τόσο τα υποκείμενα της πολιτικής (πολιτικούς, κόμματα, κυβερνήσεις) όσο και τον τρόπο λειτουργίας τους ως ανίκανα/ους να ανταποκριθούν κατά θετικό τρόπο στις ανάγκες και τις απαιτήσεις τους. Διαφάνηκε εξάλλου σαφώς και από τις συνεντεύξεις βάθους ότι η προσωπική ενασχόληση με την πολιτική αντιμετωπίζεται στην καλύτερη περίπτωση ως «ματαιοπονία» και σίγουρα ως «χαμένος χρόνος», κάτι που προφανώς συνδέεται τόσο με την προαναφερθείσα «ατομοκεντρική» στροφή όσο και με το αίσθημα αδυναμίας θετικής επιρροής της κατάστασης.

«Ό,τι και να κάνεις δεν μπορείς να αλλάξεις τα πράγματα, δεν έχει νόημα να συμμετέχεις σε συλλογικές διαδικασίες για να πάρεις κάτι. Μόνο αν έχει συμφέρον και ο άλλος θα σου το δώσει αλλιώς όχι...» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«Δεν έχω να κερδίσω κάτι, ούτε ιδεολογικά κάνει διαφορά... τι ένας λιγότερος, τι ένας περισσότερος... Η ηλικία μου, οι γνώσεις μου, η επιρροή μου και το οτιδήποτε θα μπορούσα να κάνω, θα με έκαναν να μοιάζω με έναν “ασήμαντο λίθο” σε αυτή την ηλικία.» (άνδρας, 16, Λάρισα)

Κανείς σχεδόν από τους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις βάθους δεν δηλώνει την ενεργή συμμετοχή του σε κάποιο πολιτικό ή συλλογικό φορέα. Οι περισσότεροι δικαιολογούν την απόφασή τους αυτή με βάση τους προαναφερθέντες λόγους, ενώ δεν είναι λίγοι και εκείνοι οι οποίοι αναφέρουν τους φόβους «φίμωσης» της ατομικής τους «φωνής» και της ιδιαιτερότητας των θέσεών τους, από την προσπάθεια επιβολής κοινών γραμμών πολιτικής από τα κόμματα και τους συλλογικούς φορείς.

Οι πολιτικοί βρίσκονται σε απόλυτη αντιστοιχία με τη συγκεκριμένη άποψη των νέων περί πολιτικής. Είναι τα πρόσωπα εκείνα τα οποία ενσαρκώνουν, συγκεντρώνουν σε ένα ορατό επίπεδο όλα εκείνα τα αρνητικά στοιχεία της πολιτικής. Το βασικότερο από τα στοιχεία αυτά είναι η πλήρης έλλειψη εμπιστοσύνης και η απόλυτη βεβαιότητα ότι τα κίνητρά τους δεν είναι ούτε ιδεολογικά, ούτε προς το κοινό συμφέρον, αλλά κυρίως οικονομικά και προσωπικού χαρακτήρα.

⁶⁹ Chisholm και Chovacheva, ό.π., σελ. 47.

«Τα πάντα στην Πολιτική είναι θέμα συμφερόντων. Όταν ακούω κάποιον πολιτικό, ξέρω ότι από πίσω κρύβεται κάποιο συμφέρον.» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«Παράξενοι άνθρωποι οι πολιτικοί, γιατί ποτέ δεν ξέρεις τι πραγματικά θέλουν, τι πραγματικά πιστεύουν και πότε το δείχνουν και πότε το κρύβουν. Υπάρχουν χιλιάδες παραδείγματα που πολιτικοί είπαν αυτό και έκαναν κάτι άλλο, πίστευαν αυτό και έκαναν κάτι άλλο. Και συνεχώς το βλέπουμε αυτό...» (άνδρας 26, Λάρισα)

«Κοίτα, όλοι εξυπηρετούν συμφέροντα. Δεν ξέρω αν κάνουν μόνο αυτό αλλά το σίγουρο είναι ότι δεν φροντίζουν και για το καλύτερο. Πάντως οι περισσότεροι δεν φροντίζουν για το κοινό καλό. Μπορούν πολύ εύκολα να παραπλανήσουν την κοινή γνώμη αλλά δεν μπορώ να καταλάβω ειλικρινά για ποιο λόγο το κάνουν. Και στο εξωτερικό συμβαίνει αυτό αλλά εδώ συμβαίνει ευκολότερα. Μάλλον γιατί έχουμε χαμηλού επιπέδου παιδεία και μπορεί ευκολότερα να παραπληθηθεί ο κόσμος.» (γυναίκα, 16 Λάρισα)

«Δεν πιστεύω ότι υπάρχει ιδεολογία σήμερα. Υπάρχει μόνο χρήμα (...) πιστεύω ότι κανείς μα κανείς που θα κυβερνήσει δεν θα κοιτάζει το συμφέρον του λαού. Κανείς. Κοιτάει ο καθένας ακριβώς πώς να βγάλει λεφτά, πώς να ικανοποιήσει δικές του ανάγκες.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

«Δεν εμπιστεύομαι κανένα κόμμα και κανένα πρόσωπο, έχω πειστεί ότι όλοι μας εκμεταλλεύονται και θα το κάνουν όσο υπάρχουν κόμματα και πολιτικοί και αυτά τα υποτίθεται σκάνδαλα που βγαίνουν κατά καιρούς στη δημοσιότητα και όλοι ξαφνιάζονται είναι νομίζω απλώς ένα πολύ μικρό δείγμα των όσων γίνονται και μας τα δείχνουν για να πιστεύουμε ότι αυτά είναι μόνο και να είμαστε ήσυχoi.» (γυναίκα, 24, Αθήνα).

Ωστόσο, υπάρχουν και αυτοί που δεν είναι τόσο «ξεκάθαροι» ή «απόλυτοι», και έχουν μια πιο «απομαγευμένη» και «διαχειριστική» άποψη για τους πολιτικούς:

«Οι περισσότεροι (πολιτικοί) είναι μορφωμένοι, σαν άτομα, οι περισσότεροι αξίζουν να είναι εκεί που είναι. Το αν κοιτάνε το συμφέρον της Ελλάδας ή της κοινωνίας, μερικές φορές ναι, μερικές φορές όχι, αναλόγως, κάποια πράγματα που κάνουνε είναι σωστά, κάποια λάθος, το θέμα είναι ότι ποτέ δεν θα παραδεχτούνε ότι έχουν κάνει λάθος. Δεν έχω δει κανέναν πολιτικό να πει: ξέρετε, αυτό που έκανα ήτανε λάθος, θα πει 5-6 λόγους ώστε να πείσει αυτούς που είναι βαμμένοι μαζί του ότι ήταν σωστό. Κάνουν περισσότερο σωστά ή λάθος; Στη μέση. Κάνουνε πράγματα, δηλαδή αν σκεφτούμε την Ελλάδα πριν από 10 χρόνια, ούτε δρόμους, ούτε υποδομές, ούτε τίποτα. Σε βάση μ' αυτό, πάμε καλά, έχουνε γίνει έργα, πράγματα, αλλά σε σχέση με άλλες χώρες είμαστε πολύ πίσω. Πώς να ασχολούνται με τα κοινά αφού ασχολούνται τόσο πολύ με τον εαυτό τους; [...] βέβαια, δεν τους παίρνει, είναι υποχρεωμένοι να κάνουν κάποια πράγματα. Πάντως δε βλέπω διαφορά με την αλλαγή της κυβέρνησης: κάποιος κάνει καλό εκεί που ο άλλος δεν έκανε τίποτα (και το αντίθετο). Και προσπαθούν μεταξύ τους να

φαγώνονται, για να κρατάνε το λαό τους πίσω. Και είναι και υποχρεωμένοι από την Ευρωπαϊκή Ένωση να κάνουν κάποια πράγματα, πλέον.» (άνδρας 24, Πάτρα)

«Υπάρχουν άνθρωποι (πολιτικοί) που νοιάζονται για τον τόπο αυτό, αλλά υπάρχουνε και άλλοι οι οποίοι κοιτάζουν απλώς να βγάλουνε χρήματα και το δυσάρεστο είναι ότι προσπαθούν να τα βγάλουνε εις βάρος μας και κοροϊδεύουνε και τους ψηφοφόρους και γενικότερα όλους μας, υποσχόμενοι πράγματα που ξέρουν ότι δεν θα γίνουν ποτέ. (Αυτό αφορά όλα τα κόμματα) χωρίς καμία εξαίρεση, ακόμα και το κόμμα που σκέφτομαι ότι μπορεί να ψηφίσω.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

Το συντριπτικό χαρακτηριστικό που αναφέρεται σχεδόν από όλους τους συμμετέχοντες για τα πολιτικά πρόσωπα είναι η αναξιοπιστία, γιατί επιδιώκουν αποκλειστικά και μόνο το προσωπικό τους συμφέρον. Ακόμη και το έργο που παράγουν – όταν και εάν παράγεται και αυτό – το κάνουν κυρίως γιατί είναι «υποχρεωμένοι να το κάνουν». Το χαρακτηριστικό δε αυτό της αναξιοπιστίας, εμφανίζεται σε τόσο απόλυτο βαθμό, ώστε να θεωρείται περίπου ως «αναμενόμενο» και «λογικό». Θα μπορούσαμε σχεδόν να πούμε ότι οι λόγοι ενασχόλησης με την πολιτική ταυτίζονται πλέον απόλυτα με το προσωπικό συμφέρον ή/και την επιδίωξη οικονομικών οφελών. Για τη συγκεκριμένη αρνητική κατάσταση, εκφράζεται πάντως και η γνώμη ότι το συγκεκριμένο πρόβλημα τροφοδοτείται και από τη συμπεριφορά και τη στάση του ευρύτερου κοινού - του «λαού» - ο οποίος:

- αφ' ενός έχει συνηθίσει να ανέχεται τα αρνητικά αυτά φαινόμενα της πολιτικής (ίσως επειδή θέλει να ανήκει κάπου και να τρέφει κάποιες ελπίδες),
- αφ' ετέρου εν μέρει τα τροφοδοτεί μέσα από τη δημιουργία σχέσεων συναλλαγής με τους πολιτικούς. Χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα θραύσματα λόγου:

«...όποιος και ν' ανεβεί επάνω ένα πράγμα θέλει να κάνει, να φάει λεφτά. Από 'κει και πέρα όλοι ίδιοι είναι...αυτό πιστεύω εγώ. Όλοι λένε ότι θα κάνουν καλό και όλοι κάνουν...το αντίθετο...Να φάει τα μισά, όχι όλα όπως κάνουνε τώρα...να φάει τα μισά γιατί δε γίνεται αν δε φάει, θα σκάσει... αλλά να κάνει και τα μισά απ' ό,τι λέει... γιατί δεν μπορείς να πεις στον πολιτικό 'ξέρεις κάτι, μη φας', δε γίνεται... είναι σαν να λες στο...σε ένα βαμπίρ ας πούμε «μην πεις αίμα»...» (γυναίκα, 23, Αθήνα)

«Δύσκολη ερώτηση [για τους πολιτικούς] (γέλιο). Δεν μπορώ για να πω την αλήθεια να μιλήσω τόσο ελεύθερα, αλλά θα σας πω ότι... δεν λένε τίποτα για μένα, δηλαδή έχουνε φτάσει σε παράξενο βαθμό... ανάξιοι

εμπιστοσύνης, συμφεροντολόγοι, τέτοια, δεν είναι να εμπιστεύεσαι κάποιον, σαν πολιτικό, όλο υποσχέσεις και τίποτε άλλο. Για το ΠΑΣΟΚ και για τη Νέα Δημοκρατία που 'χουνε βγει, έτσι; τα υπόλοιπα μπορεί οι υποσχέσεις που δίνουνε άμα βγούνε να πραγματοποιηθούνε, δεν ξέρω, αλλά δεν το πιστεύω, εγώ σαν Νίκη, δεν το πιστεύω, γιατί ξέρω τους πολιτικούς.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

«Θεατρικός οργανισμός οι μισοί και ένας θίασος γενικά οι άλλοι μισοί (γέλιο). Πολιτικοί που να 'ναι αξιοσέβαστοι αυτή τη στιγμή, είναι κάποιας ηλικίας, και λόγω συγκυριών. Πχ Παπούλιας, Στεφανόπουλος, η εξέλιξή τους τούς αναδεικνύει, διότι δεν έρχεται τίποτα νέο από τους νέους πολιτικούς, όπως και δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα 2 κόμματα (έστω κι αν κερδίζει στα σημεία η ΝΔ διότι είναι καλός ο Καραμανλής στον επικοινωνιακό τομέα, στα λόγια, καλύτερος από Παπανδρέου και Σημίτη. Πάντως θίασος: εδώ στην Ελλάδα, τα είδα σε 2 εκλογές, πράγματα που ειπώθηκαν, που τα κατέγραψα, και δεν έγιναν ποτέ. Μερικά απ' αυτά δεν μπορούν να τα κάνουν, είναι τέτοια η οικονομία της Ελλάδας (αυξήσεις, κονδύλια). Αλλά υπάρχουν και τομείς που θα μπορούσαν.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

«Πολλά φαφλατάδικα μας τάισαν. Το ψέμα είναι πολύ άσχημο. Καλύτερα να πληγωθώ με την αλήθεια που θα μου πεις παρά με το ψέμα. Αλλά ο Έλληνας δεν θέλει την αλήθεια. Προτιμά την ελπίδα που δίνει το ψέμα. Θέλουμε να ζούμε με το ψέμα γιατί δεν θέλουμε να βάλουμε στο μυαλό μας ότι δεν μπορεί να γίνει αυτό που θέλουμε. Εντάξει, να έχεις ελπίδες, αλλά να είναι λίγο αληθινές.» (γυναίκα, 28, Αθήνα).

Φαίνεται λοιπόν ότι το γενικότερο ερώτημα για την αξιοπιστία και το κύρος της πολιτικής και των πολιτικών βρίσκει τον πλέον αυστηρό κριτή στους νέους, ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφοροποιήσεις τους. Η λειτουργία της πολιτικής, οι πολιτικοί, τα κόμματα και οι κυβερνήσεις φαντάζουν στους νέους περισσότερο ως μηχανισμοί απόμακροι, που περισσότερο ασχολούνται με θέματα που λίγο αφορούν τις αγωνίες, τα ενδιαφέροντα και τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας. Περισσότερο, αντιλαμβάνονται τη θεσμοθετημένη λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ως διαδικασία εξυπηρέτησης επιμέρους ισχυρών συμφερόντων, και πάντως δεν αντιλαμβάνονται τη λειτουργία της δημοκρατίας και τη δράση των πρωταγωνιστών της ως μηχανισμό έκφρασης και αποτελεσματικής αντιπροσώπευσης των κοινωνικών αιτημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ – ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Στις έρευνες για τη νεολαία αποτυπώνεται με σαφήνεια η ισχυρή εθνική ταύτιση, το υψηλό εθνικό συναίσθημα των νέων. Οι νέοι, με ισχυρή πλειοψηφία και διαχρονική σταθερότητα, αισθάνονται πολύ ή αρκετά υπερήφανοι για την ελληνική καταγωγή τους. Στην έρευνα του 1997 πολύ υπερήφανοι δήλωναν ότι είναι το 59.8%. Το ποσοστό αυτό ανήλθε στο 64.5% το 1999.⁷⁰ Στην παρούσα έρευνα (2005) ο βαθμός υπερηφάνειας δείχνει να σταθεροποιείται σε αυτά τα πολύ υψηλά επίπεδα (64.3%). Η τάση που παρατηρείται για ενίσχυση του «εθνικού συναισθήματος» των νέων σε όλες τις χώρες της Ευρώπης επιβεβαιώνεται λοιπόν και στην περίπτωση της Ελλάδας. Στην μελέτη του Συμβουλίου της Ευρώπης⁷¹ διαπιστώθηκε ότι παράλληλα με τη στήριξη της πορείας της ευρωπαϊκής ενοποίησης, οι νέοι όλο και περισσότερο συνειδητοποιούν τις εθνικές τους ταυτότητες και ενισχύουν το «εθνικό συναίσθημά» τους. Όπως διαπιστώνεται στην έρευνα αυτή, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '90 σε όλη την Ευρώπη, οι νέοι 14 και 15 ετών τείνουν να θεωρούν τα επιμέρους έθνη ως φυσικές οντότητες που συγκροτούνται στη βάση της κοινής καταγωγής, γλώσσας και ιστορίας.

9.1 Διαστάσεις της ελληνικότητας

Στην παρούσα έρευνα, η κατανομή των τιμών στο ερώτημα που καταγράφει το βαθμό υπερηφάνειας των νέων για την ελληνικότητά τους είναι η ακόλουθη:

⁷⁰ ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 59.

⁷¹ Chisholm και Chovacheva, ό. π., σελ. 43.

Πίνακας 9.1 Υπερηφάνεια για την Ελληνική Εθνική Ταυτότητα (%)

	Φύλο			Μόρφωση				Περιοχή		Ηλικία		
	ΣΥΝ	Ανδ.	Γυν.	Κατ.	Μέση	Ανώτερη	Ανώτατη	Αστική	Αγρ/κή	15-17	18-24	25-29
Πολύ	64.3	64.2	64.3	80.7	64.1	66.1	55.2	62.9	68.0	68.0	64.1	61.7
Αρκετά	27.0	25.9	28.3	9.1	27.4	27.6	32.0	27.4	26.0	25.1	26.8	28.4
Λίγο	3.9	4.2	3.7	3.4	3.5	3.9	6.7	4.0	3.7	2.5	4.0	4.7
Καθόλου	2.5	3.1	1.8	3.4	2.5	0.8	4.1	2.9	1.4	1.9	2.4	3.0
ΔΕ/ΔΑ	2.3	2.6	2.0	3.4	2.5	1.6	2.1	2.8	0.9	1.6	2.7	2.3

Αναλυτικά, πολύ υπερήφανο αισθάνεται το 64.3% του δείγματος, αρκετά το 27.0%, λίγο το 3.9% και καθόλου το 2.5%, ενώ 2.3% δηλώνουν πως δεν γνωρίζουν ή δεν απαντούν. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι οι άνδρες και οι γυναίκες είναι στο ίδιο ποσοστό πολύ υπερήφανοι που είναι Έλληνες/ίδες (64.2% και 64.3% αντίστοιχα). Μάλιστα, ενισχύεται ο βαθμός υπερηφάνειας των γυναικών όταν ομαδοποιήσουμε όσες και όσους απαντούν ότι αισθάνονται πολύ και αρκετά υπερήφανες/οι που είναι Ελληνίδες/ες. Τότε το ποσοστό των γυναικών ανέρχεται στο 92.6% ενώ των ανδρών ανέρχεται στο 90.1 ενώ στο σύνολο των νέων αγγίζει το 91.3%. Αν και τα ποσοστά υπερηφάνειας παραμένουν πολύ υψηλά, εν τούτοις έχει σημασία να τονίσουμε μια διπλή τάση που παρατηρείται σε σχέση με την έρευνα για τη νεολαία του 1999.

Ενώ το 1999 «πολύ υπερήφανοι» ότι είναι Έλληνες δήλωναν οι άνδρες σε ποσοστό 67.5%, το ποσοστό αυτό στην έρευνα του 2005 δεν υπερβαίνει το 64.2%.⁷² Αντίστροφα, ενώ το 1999 οι γυναίκες δήλωναν ότι είναι «πολύ υπερήφανες» που είναι Ελληνίδες σε ποσοστό 61.6%, στην έρευνα του 2005 το ποσοστό αυτό αγγίζει το 64.3%. Γεγονός είναι ότι με κριτήριο το φύλο, όλο και περισσότερο ομογενοποιείται η τάση για ενίσχυση του «εθνικού συναισθήματος» των νέων.

Είναι επίσης ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι όσο νεώτεροι είναι οι νέοι τόσο περισσότερο δηλώνουν εθνικά υπερήφανοι. Στην ηλικιακή ομάδα 15 – 17 ετών καταγράφεται το υψηλότερο ποσοστό εθνικής υπερηφάνειας (68.9%)(p<0.05) σε σχέση

⁷² ΓΓΝΓ/ Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 59.

με οποιαδήποτε άλλη μεταβλητή (μόρφωση, φύλο, αστικότητα, γεωγραφική προέλευση ή άλλο κοινωνικό χαρακτηριστικό). Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι στην μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία (25 – 29 ετών) το ποσοστό αυτό κατέρχεται κάτω από το συνολικό μέσο όρο και αγγίζει το 61.7%.

Με κριτήριο το επίπεδο μόρφωσης, έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι οι νέοι με ανώτατη μόρφωση δηλώνουν σε χαμηλότερο ποσοστό πολύ υπερήφανοι ότι είναι έλληνες. Έτσι, μόλις το 55.2% όσων έχουν ανώτατη μόρφωση δηλώνουν «πολύ υπερήφανοι», ενώ μεταξύ των νέων με ανώτερη μόρφωση το ποσοστό καταγράφεται στο 66.1%, με μέση μόρφωση στο 64.1% και με κατώτερη μόρφωση στο 80.7% (αν και στην τελευταία αυτή περίπτωση είναι επισφαλής η εκτίμηση γιατί το δείγμα είναι μικρό).

Με κριτήριο τη γεωγραφική κατανομή διαπιστώνουμε ότι, αν και τα ποσοστά υπερηφάνειας είναι υψηλά παντού, εντούτοις καταγράφονται ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Στην Κεντρική Μακεδονία καταγράφεται ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά των νέων που δηλώνουν «πολύ υπερήφανοι» (56.5%), αν και παράλληλα εκεί καταγράφεται ένα από τα υψηλότερα ποσοστά που δηλώνουν «αρκετά υπερήφανοι» (34.3%). Στη Στερεά Ελλάδα στη Θεσσαλία και την Πελοπόννησο καταγράφονται τα υψηλότερα ποσοστά των νέων που δηλώνουν πολύ υπερήφανοι (69.2%, 68.2% και 64.1% αντίστοιχα, $p < 0.05$).

Ιδιαίτερα υψηλά είναι τα ποσοστά υπερηφάνειας στην Ήπειρο, τη Θράκη, στα Ιόνια νησιά και το Αιγαίο και Δυτική Μακεδονία (73.1%, 72.5%, 76.7%, 68.1%, 68.8% αντίστοιχα) όπου όμως τα συμπεράσματα δεν είναι ασφαλή αφού το δείγμα όσων απάντησαν είναι στατιστικά μικρό.

Σημαντική εξάρτηση του βαθμού υπερηφάνειας των νέων καταγράφεται σε σχέση με την πολιτική αυτο-τοποθέτηση τους στον άξονα αριστεράς – δεξιάς. Αν και τα ποσοστά παραμένουν αρκετά υψηλά, εντούτοις καταγράφονται ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Η κατανομή των τιμών εμφανίζεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 9.2 Εθνικό συναίσθημα και πολιτική αυτο-τοποθέτηση

		Πολιτική Αυτο-τοποθέτηση					
		Αριστερά	Κέντρο	Δεξιά	Άρνηση κλίμακας	ΔΓ/ΔΑ	Σύνολο
υπερηφάνεια που είσαι έλληνας/ελληνίδα	<i>πολύ</i>	57.0%	66.1%	70.7%	64.9%	66.4%	65.8%
	<i>αρκετά</i>	23.5%	29.6%	25.0%	27.7%	27.0%	27.6%
	<i>λίγο</i>	12.1%	2.9%	3.0%	3.3%	4.1%	4.0%
	<i>καθόλου</i>	7.4%	1.4%	1.3%	4.1%	2.5%	2.6%

Το χαμηλότερο ποσοστό που δηλώνουν ότι αισθάνονται «πολύ υπερήφανοι» που είναι Έλληνες/ίδες καταγράφεται στους νέους που τοποθετούνται στα αριστερά του άξονα ($p < 0.05$). Αντίστοιχα, οι νέοι που αυτο-τοποθετούνται στα αριστερά σημειώνουν και τα υψηλότερα ποσοστά αρνητικής τοποθέτησης. Οι δύο στους δέκα νέους στην αριστερά δηλώνουν ότι είναι λίγο ή καθόλου υπερήφανοι/ες που είναι Έλληνες/ίδες. Το ποσοστό αυτό στους νέους που αυτο-τοποθετούνται στα δεξιά και το κέντρο της κλίμακας μόλις ανέρχεται στο 4.3%. Μόνο σε όσους αρνούνται την τοποθέτηση στην κλίμακα καταγράφεται λίγη ή καθόλου υπερηφάνεια σε ποσοστό 7.4%. Αντίθετα, από τους νέους που τοποθετούνται στα δεξιά της κλίμακας το 70.7% είναι πολύ υπερήφανοι που είναι έλληνες καθώς και το 66.1% όσων τοποθετούνται στο κέντρο. Ακόμη και οι νέοι που αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα σε ένα ποσοστό 64.9% δηλώνουν πολύ υπερήφανοι που είναι έλληνες.

Ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις η στάση όσων αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα έχει την τάση να συγκλίνει με αυτούς που αυτο-τοποθετούνται στην αριστερά της κλίμακας σε δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις φαίνεται ότι σημειώνεται σημαντική απόκλιση. Όπως διαφοροποιείται η στάση τους σχετικά με την υπερηφάνεια για την εθνική ταυτότητα, σημαντική απόκλιση εμφανίζει η στάση τους έναντι της αξιοπιστίας των πολιτικών κομμάτων, όπως ήδη έχουμε τονίσει.

Από όσους αρνούνται να τοποθετηθούν στην κλίμακα, το 68% συμφωνεί απόλυτα ότι τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο και όχι για τα προβλήματα και τις γνώμες των νέων, ενώ μόνο το 51.9% όσων αυτο-τοποθετούνται στα αριστερά έχει την ίδια άποψη. Φαίνεται ότι, οι νέοι που αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα, διατυπώνουν ισχυρή θετική στάση απέναντι στα στοιχεία εκείνα που συμβάλλουν στην ενίσχυση της ενότητας της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής συγκρότησης, ενώ η στάση αυτή αποδυναμώνεται όταν αναφέρονται σε θεσμούς, όπως τα κόμματα, και λειτουργίες που, στην αντίληψή τους, λειτουργούν διαιρετικά.

9.2. Λόγοι εθνικής υπερηφάνειας

Η τάση να διαμορφώνεται ισχυρή εθνική συνείδηση και ταύτιση με την εθνική ταυτότητα είναι καθολική. Καταγράφει δε τη γενικότερη τάση για ενίσχυση των εθνικών στοιχείων και χαρακτηριστικών, την αμυντική συγκρότηση ευρύτατων στρωμάτων της κοινωνίας απέναντι σε ένα πολύπλοκο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Η αναζήτηση των λόγων για τους οποίους οι διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες αισθάνονται την ανάγκη να αναδεικνύουν την εθνική ταυτότητα ως κυρίαρχο στοιχείο της πολιτικής ταυτότητας τους και η ανάδειξη των παραγόντων που ενισχύουν την εθνική ταύτιση έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση των βαθύτερων στάσεων που διαμορφώνονται και διαπερνούν τις σχέσεις και τις συμπεριφορές ατόμων και ομάδων.

Η αναζήτηση των παραγόντων που επηρεάζουν και ενισχύουν την εθνική ταυτότητα των νέων, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αναδεικνύει με σαφήνεια τον τρόπο με τον οποίο, το πλέον δυναμικό κομμάτι της κοινωνίας τοποθετείται απέναντι στο παρελθόν, συγκροτεί την παράσταση της ταυτότητάς του στη βάση στοιχείων που συνθέτουν και προσδιορίζουν το παρόν και κυρίως καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο όλα αυτά ενσωματώνονται στην κοινωνική δυναμική.

Ζητήθηκε να επιλέξουν οι νέοι, από ένα κλειστό κατάλογο εννέα επιλογών, τρεις λόγους για τους οποίους αισθάνονται υπερήφανοι που είναι έλληνες. Οι παράμετροι που τέθηκαν υπόψη τους ήταν λόγοι που αφορούσαν στη συγκυρία (κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου του 2004 ή διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων 2004), στη σύγχρονη παρουσία και κοινωνική δομή της χώρας (συμμετοχή στην Ε.Ε, επιστημονικά επιτεύγματα της σύγχρονης Ελλάδας, σύγχρονη ελληνική κουλτούρα

και εκπαιδευτικό σύστημα). Επίσης, ζητήθηκε να προσδιορίσουν τη σημασία που αποδίδουν σε πιο παραδοσιακούς λόγους που συμβάλλουν ώστε να αισθάνονται υπερήφανοι που είναι Έλληνες, όπως η θρησκεία, ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και η λαϊκή παράδοση. Στο ερώτημα αυτό η κατανομή των τιμών αποτυπώνεται στον πίνακα 9.3.

Πίνακας 9.3 Λόγοι εθνικής υπερηφάνειας

		Φύλο			Ηλικία			Μόρφωση				Περιοχή	
		Συν.	Ανδ.	Γυν.	15-17	18-24	25-29	Κατ.	Μέση	Ανώτερ.	Ανώτ.	Αστική	Αγροτική
1.	Η κατάκτηση του Ευρωπ. Πρωταθλήματος 2004	29.8	34.8	24.3	37.1	28.3	27.6	31.8	31.6	26.5	23.7	29.8	29.9
2.	Οργάνωση Ολυμπιακών Αγώνων 2004	33.1	32.7	33.6	42.9	33.7	26.5	38.6	33.6	33.1	28.4	33.7	31.6
3.	Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός	75.1	74.7	75.6	76.2	73.3	77.1	77.3	73.8	83.3	70.6	74.3	77.5
4.	Συμμετοχή Ελλάδας στην ΕΕ	7.9	8.0	7.8	8.6	8.9	6.0	3.4	8.2	7.8	8.2	8.0	7.7
5.	Σύγχρονη Ελληνική Κουλτούρα	24.3	22.3	26.4	19.7	25.9	24.6	13.6	22.7	27.2	33.5	23.3	26.9
6.	Εκπαιδευτικό Σύστημα	1.8	1.3	2.4	2.9	1.5	1.7	1.1	1.9	1.6	2.1	1.7	2.1
7.	Θρησκεία	24.8	23.1	26.5	25.4	23.2	26.5	33.0	26.5	23.0	13.9	22.1	32.0
8.	Επιτεύγματα επιστημ. έρευνας στην Ελλάδα	11.4	10.6	12.4	9.5	11.2	13.0	11.4	10.5	10.9	17.5	11.5	11.1
9.	Λαϊκή Παράδοση	51.3	49.3	53.5	44.1	52.7	53.6	44.3	51.3	55.3	49.5	50.7	52.9

Η συντριπτική πλειοψηφία των νέων ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία, την μόρφωση ή την αστικότητα, προτάσσουν τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ως τη πρώτη, μακράν των άλλων, παράμετρο που τους καθιστά υπερήφανους για την ελληνική εθνική συνείδησή τους. Συγκεκριμένα, το 75.1% των νέων δίνει ιδιαίτερη

βαρύτητα στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ως θεμέλιο της εθνικής της ταύτισης. Ειδικά στους νέους με ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 83.3%. Οι νέοι μάλιστα της Πελοποννήσου, της Δυτικής, Κεντρικής, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, του Αιγαίου – με υψηλά ποσοστά (91.9%, 83.3%, 77.5%, 85.7% και 84.7% αντίστοιχα) – αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ως καθοριστικό στοιχείο στήριξης της εθνικής υπερηφάνειάς τους. Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η άποψη των νέων από αυτές τις γεωγραφικές περιοχές διαφοροποιείται σημαντικά από την άποψη των νέων από την Αττική ή τη Στερεά Ελλάδα (70.1% και 63.1% αντίστοιχα) παρόλο ότι και στις περιοχές αυτές το ποσοστό παραμένει αρκετά υψηλό.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο οι νέοι αισθάνονται ότι είναι υπερήφανοι που είναι Έλληνες είναι η λαϊκή παράδοση. Ο ένας στους δύο νέους (51.3%) αναδεικνύει τη λαϊκή παράδοση ως ένα από τα πλέον σημαντικά στοιχεία που συγκροτούν το υψηλό εθνικό συναίσθημά τους. Μάλιστα, φαίνεται ότι η αναλογία αυτή ενισχύεται περισσότερο στις γυναίκες (53.5% έναντι 49.3% στους άνδρες) και στις δύο μεγαλύτερες ηλικιακές κατηγορίες έναντι της μικρότερης ηλικιακής ομάδας (52.7% και 53.6% αντιστοίχως, έναντι 44.1% της κατηγορίας 15-17 ετών). Επίσης, με κριτήριο τη γεωγραφική προέλευση των νέων καταγράφονται ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Όπως και στην περίπτωση του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού, οι νέοι από την Πελοπόννησο, την Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία και Θράκη αναδεικνύουν τη λαϊκή παράδοση σε καθοριστικό παράγοντα του υψηλού εθνικού συναίσθηματός τους (65.0% 56.5%, 57.1% αντίστοιχα).

Εάν εξαιρεθούν οι δύο συγκυριακοί παράγοντες, όπως η κατάκτηση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος Ποδοσφαίρου του 2004 και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων (που συγκεντρώνουν 29.8% και 33.1% αντίστοιχα), και για τους οποίους επομένως περίπου ο ένας στους τρεις νέους αισθάνεται υπερήφανος που είναι Έλληνας, μία ακόμη παράμετρος που συνδέεται περισσότερο με τα παραδοσιακά στοιχεία της κοινωνίας μας αναδεικνύεται ως συγκροτησιακό στοιχείο του εθνικού συναίσθηματός των νέων: ο ένας στους τέσσερις νέους (24.8%) αναγνωρίζει τη θρησκεία

ως σημαντικό παράγοντα εθνικής υπερηφάνειας.⁷³ Μόνο στους νέους με ανώτατη μόρφωση το ποσοστό μειώνεται στο 13.9%, ενώ ανέρχεται στο 33.0% στους νέους με κατώτερη μόρφωση, στο 32.0% στους νέους που προέρχονται από αγροτική περιοχή και στο 33.3% στους νέους ανέργους.

Με κριτήριο την γεωγραφική προέλευση, οι νέοι από την Πελοπόννησο και την Κεντρική Μακεδονία αναγνωρίζουν στη θρησκεία, σε υψηλότερο ακόμη ποσοστό, (34.4% και 28.8% αντίστοιχα) καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του υψηλού εθνικού συναισθήματος τους. Ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά εμφανίζονται επίσης στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (47.3%) και στα Ιόνια νησιά (43.3%), όπου όμως το σχετικά μικρό δείγμα δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Να σημειωθεί ότι στην Αττική το ποσοστό αυτό μόλις που αγγίζει το 18.8%.

Το συμπέρασμα που προκύπτει αβίαστα από τα παραπάνω είναι ότι οι νέοι αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε παράγοντες που συνδέονται με παραδοσιακά/ιστορικά στοιχεία συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται εάν λάβουμε υπόψη ότι μόλις το 7.9% των νέων είναι υπερήφανοι που είναι Έλληνες λόγω της συμμετοχής της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Φαίνεται ότι, ούτε ο ένας στους δέκα νέους δεν αναγνωρίζει στον κεντρικό στρατηγικό στόχο της χώρας, που είναι η ενσωμάτωση της στην κοινή ευρωπαϊκή πορεία, πρωταρχικό ρόλο στη διαμόρφωση του υψηλού εθνικού συναισθήματός τους. Μόνο στη Στερεά Ελλάδα (20%), την Ήπειρο (15.4%) και τη Θεσσαλία (10.9%) το ποσοστό αυτό φαίνεται σχετικά αυξημένο. Στην Πελοπόννησο μόλις αγγίζει το 3.8%. Επίσης, μόλις ο ένας στους δέκα νέους αναγνωρίζει ότι τα επιτεύγματα της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα στηρίζουν την εθνική υπερηφάνεια τους. Μόνο οι νέοι με ανώτατη μόρφωση (17.5%) και οι φοιτητές (15.7%) προσδίδουν στην παράμετρο αυτή ιδιαίτερη βαρύτητα.

Οι νέοι, σε συντριπτική πλειοψηφία, δεν προτάσσουν, αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα, το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Μόλις το 1.8% αισθάνεται υπερήφανος/η που είναι Έλληνας/ίδα λόγω του εκπαιδευτικού συστήματος. Μόνο στην

⁷³ Πρβλ. το υψηλό ποσοστό εμπιστοσύνης με το οποίο περιβάλλουν την εκκλησία, αλλά και τη σχετικά διαφορούμενη στάση τους απέναντι στη «θρησκεία» (βλ. παραπάνω κεφ. 4).

Ήπειρο το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 3.8% και στην Αττική το 2.7%, ενώ στην Κεντρική Μακεδονία και στην Πελοπόννησο μόλις αγγίζει το 0.4% και 0.6% αντίστοιχα.

Αντίθετα, φαίνεται ότι ένα ικανοποιητικό ποσοστό νέων αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα για τη διαμόρφωση του υψηλού εθνικού συναισθήματός του στη σύγχρονη ελληνική κουλτούρα. Ειδικότερα, ο ένας στους τέσσερις νέους (24.3%) αναγνωρίζει ως λόγο για την εθνική υπερηφάνεια του τη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία στη χώρα μας. Το ποσοστό αυτό μόλις που αγγίζει το 19.7% στην ηλικιακή κατηγορία 15-17 ετών, ενώ ανέρχεται στο 27.2% στους νέους με ανώτερη μόρφωση και 33.5% στους νέους με ανώτατη μόρφωση. Με κριτήριο την γεωγραφική κατανομή παρουσιάζονται ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις, αφού στη Στερεά Ελλάδα μόλις ο ένας στους δέκα νέους αναγνωρίζει τη σύγχρονη κουλτούρα ως σημαντικό παράγοντα της εθνικής υπερηφάνειας του, ενώ στην Κεντρική Μακεδονία το ποσοστό ανέρχεται στο 36.2% ($p < 0.05\%$), στην Ήπειρο 26.9%, την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 27.5%.

9.3. Εθνικό συναίσθημα και πολιτική ταυτότητα

Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η συσχέτιση των μεταβλητών που συμβάλλουν στην εθνική υπερηφάνεια των νέων με την πολιτική αυτο-τοποθέτησή τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Από τη συσχέτιση των στοιχείων προέκυψε η παρακάτω εικόνα που αποτυπώνεται στον πίνακα 9.4:

Πίνακας 9.4. Εθνικό Συναίσθημα και Πολιτική Αυτο-τοποθέτηση

Είναι λόγος εθνικής υπερηφάνειας;		Πολιτική Αυτοτοποθέτηση						Διαφοροποίηση Μεταβλητών
		Αριστερά	Κέντρο	Δεξιά	Αρνηση Κλίμακας	ΔΞ/ΔΑ	Σύνολο	
1.	<i>Η κατάκτηση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος 2004</i>	40.8	33.0	33.3	32.1	27.1	32.7	Δεν υπάρχει Διαφοροποίηση $\rho > 0.05$
2.	<i>Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004</i>	21.7	37.4	38.3	33.9	41.3	36.3	Υπάρχει Διαφ/ση $\rho < 0.05$
3.	<i>Ο αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός</i>	82.5	83.0	78.4	82.6	84.0	82.3	Δεν υπάρχει Διαφοροποίηση $\rho > 0.05$
4.	<i>Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΕ</i>	5.0	9.1	11.7	7.6	7.1	8.6	Δεν υπάρχει Διαφοροποίηση $\rho > 0.05$
5.	<i>Η σύγχρονη Ελληνική Κουλτούρα</i>	35.8	23.5	25.2	27.2	31.6	26.6	Υπάρχει Διαφ/ση $\rho < 0.05$
6.	<i>Το εκπαιδευτικό σύστημα</i>	2.5	1.9	2.3	1.8	1.8	2.0	Δεν υπάρχει Διαφοροποίηση $\rho > 0.05$
7.	<i>Η Θρησκεία</i>	17.5	24.2	33.8	32.1	29.3	27.1	Υπάρχει Διαφ/ση $\rho < 0.05$
8.	<i>Τα επιτεύγματα της επιστημονικής Έρευνας στην Ελλάδα</i>	16.7	14.2	14.0	7.1	9.3	12.5	Υπάρχει Διαφ/ση $\rho < 0.05$
9.	<i>Η Λαϊκή Παράδοση</i>	19.2	58.4	53.2	62.1	50.7	56.2	Υπάρχει Διαφ/ση $\rho < 0.05$

Όπως εμφανίζεται στον πίνακα 9.4, δεν υπάρχει διαφοροποίηση ($\rho > 0.05$) μεταξύ της πολιτικής αυτο-τοποθέτησης των νέων και της βαρύτητα που αποδίδουν για την εθνική υπερηφάνεια τους στην κατάκτηση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος 2004, στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, στη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας.

Ειδικά για τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι από τους νέους που τοποθετούνται στα αριστερά, μόλις το 5% είναι υπερήφανο που είναι Έλληνας/ίδα λόγω αυτού του γεγονότος, ενώ το 95% δεν το θεωρεί ως παράγοντα εθνικής υπερηφάνειας. Τα ποσοστά αυτά ανέρχονται στο 9.1% και 90.9% αντίστοιχα για όσους τοποθετούνται στο κέντρο, το 11.7% και 88.3% για αυτούς που τοποθετούνται στα δεξιά και το 7.6% και 92.4% για αυτούς που αρνούνται να τοποθετηθούν στην κλίμακα. Μάλιστα, από όσους αισθάνονται υπερήφανοι που

είναι Έλληνες λόγω της συμμετοχής της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 4.8% προέρχεται από τους νέους στην αριστερά, το 48.4% από το κέντρο, το 20.6% από τη δεξιά και το 13.5% από τούς νέους που αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα.

Αντίθετα, υπάρχει μεγάλος βαθμός εξάρτησης της πολιτικής αυτο-τοποθέτησης των νέων με τις άλλες μεταβλητές για τις οποίες αισθάνονται ότι είναι υπερήφανοι που είναι Έλληνες. Έτσι, ενώ από όσους νέους αυτο-τοποθετούνται στη δεξιά πλευρά και στο κέντρο της κλίμακας το 38.3% και το 37.4% αντίστοιχα θεωρεί ότι η διοργάνωση των ολυμπιακών αγώνων 2004 είναι λόγος για να αισθάνεται υπερήφανος που είναι Έλληνας, από τους νέους που αυτο-τοποθετούνται στα αριστερά της κλίμακας μόλις ο ένας στους πέντε (21.7%) έχει την ίδια άποψη. Το ίδιο ισχύει και για τη σημασία που αποδίδεται στη θρησκεία και τη λαϊκή παράδοση. Όσοι τοποθετούνται στα αριστερά της κλίμακας διαφοροποιούν την στάση τους σε σχέση με αυτούς που αυτο-τοποθετούνται στα δεξιά ή το κέντρο. Ενώ αισθάνονται υπερήφανοι που είναι Έλληνες λόγω της θρησκείας το 33.8% των νέων που αυτο-τοποθετούνται στα δεξιά και το 24.2% όσων αυτο-τοποθετούνται στο κέντρο, μόλις το 17.5% όσων αυτο-τοποθετούνται στα αριστερά θεωρούν τη θρησκεία λόγο για την εθνική τους υπερηφάνεια. Επίσης, αν και η διαφοροποίηση είναι μικρότερη, θεωρεί ότι η λαϊκή παράδοση είναι λόγος για να αισθάνεται εθνικά υπερήφανος το 49.2% όσων αυτο-τοποθετούνται στα αριστερά, ενώ με τη θέση αυτή συμφωνεί το 53.2% όσων αυτο-τοποθετούνται στα δεξιά και το 58.4% όσων αυτο-τοποθετούνται στο κέντρο.

Έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε την αναστροφή της σχέσης αυτής σε ότι αφορά τις μεταβλητές «σύγχρονη Ελληνική κουλτούρα» και «επιτεύγματα της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα». Είναι μόνο στις δύο αυτές περιπτώσεις που ένα μεγαλύτερο ποσοστό όσων αυτο-τοποθετούνται στα αριστερά είναι υπερήφανοι που είναι Έλληνες σε σχέση με αυτούς που αυτο-τοποθετούνται στο κέντρο ή στη δεξιά πλευρά της κλίμακας. Έτσι, το 35.8% των νέων στα αριστερά είναι υπερήφανοι που είναι Έλληνες λόγω της σύγχρονης ελληνικής κουλτούρας, το 23.5% όσων αυτο-τοποθετούνται στο Κέντρο και το 25.2% όσων αυτο-τοποθετούνται στα δεξιά. Σε ότι αφορά τα επιτεύγματα της επιστημονικής έρευνας στη χώρα, το 16.7% των νέων στην αριστερά είναι υπερήφανοι, το 14.2% στο κέντρο και το 14.0% στη δεξιά.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση όσων αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς. Ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό αυτών των νέων είναι υπερήφανοι λόγω του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού (82.6%), της λαϊκής παράδοσης (62.1%) και της θρησκείας (32.1%). Σημειώνεται μάλιστα σημαντική διαφοροποίησή τους από τη στάση των νέων στα αριστερά. Έτσι, ενώ για τη λαϊκή παράδοση το 49.2% των νέων στα αριστερά δηλώνει υπερήφανο, οι νέοι που αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν είναι υπερήφανοι κατά 62.1%. Για τη θρησκεία τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 17.5% και 32.1%, ενώ για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό σχεδόν ταυτίζονται. Όμως διαφοροποιούνται για τα επιτεύγματα της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα, που ενώ οι νέοι στα αριστερά την αναγνωρίζουν ως λόγο εθνικής υπερηφάνειας κατά 16.7%, όσοι αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν την αναγνωρίζουν μόνο κατά 7.1%. Η ίδια τάση εμφανίζεται για τη σύγχρονη ελληνική κουλτούρα όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 35.8% και 27.2% αντίστοιχα.

Φαίνεται ότι, όπως ήδη έχουμε παρατηρήσει, οι νέοι που αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα αριστερά-δεξιάς ενώ παρουσιάζουν σχετικά ομοιόμορφες στάσεις με τους νέους στα αριστερά της κλίμακας, εντούτοις αποκλίνουν από αυτούς στο βαθμό που τοποθετούνται πιο θετικά αναφορικά με ενοποιητικά παραδοσιακά πολιτισμικά στοιχεία της κοινωνίας μας, όπως η θρησκεία και η λαϊκή παράδοση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Η ισχυρή εθνική ταύτιση, το υψηλό «εθνικό συναίσθημα», δεν φαίνεται να αφήνει ανεπηρέαστη τη στάση των νέων απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ένα σύνολο στοιχείων από έρευνες στην Ελλάδα αλλά και συγκριτικές μελέτες για τη στάση των νέων στις χώρες της Ευρώπης καταδεικνύουν ότι η πλειοψηφία της νεολαίας φαίνεται να στηρίζει την ευρωπαϊκή ενοποίηση, την ίδια όμως στιγμή οι εθνικές ταυτότητες όλο και ενισχύονται.⁷⁴ Πρόκειται μάλλον για την καταγραφή αντίρροπων και αντιφατικών δυνάμεων σε κρίσιμη μεταβατική περίοδο, όπου οι εθνικές ταυτότητες αναδιπλώνονται και διαμορφώνουν μια αμυντική στάση στο ενδεχόμενο αφομοίωσής τους σε ευρύτερα σύνολα.

Πάντως η προσπάθεια για την οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας φαίνεται ότι αντιμετωπίζει σημαντικές αντιστάσεις. Όπως διαπιστώνει η μελέτη του Συμβουλίου της Ευρώπης,⁷⁵ οι νέοι των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντιμετωπίζουν την Ευρώπη με πραγματιστικούς όρους, και εκφράζουν έντονο σκεπτικισμό σχετικά με την ιδέα να αναπτυχθεί περαιτέρω η ευρωπαϊκή ταυτότητα. Τις δυσχέρειες άλλωστε αυτές διαπιστώνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην ανακοίνωση της 9^{ης} Μαρτίου 2004 με θέμα «Η ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη στην πράξη. Προαγωγή του Ευρωπαϊκού πολιτισμού και της πολυμορφίας μέσω των προγραμμάτων για την νεολαία, τον πολιτισμό, τον οπτικοακουστικό τομέα και τη συμμετοχή των πολιτών».⁷⁶ Υιοθετείται στην ανακοίνωση αυτή η πρόταση για την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ιθαγένειας ως μιας από τις κύριες προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για την περίοδο 2007-2013. Στην προοπτική μάλιστα να αυξηθεί στο μέλλον κατά πολύ η πολυμορφία της Ένωσης διαπιστώνεται «η ανάγκη να αποκτήσουν οι πολίτες της

⁷⁴ Βλ. Chisholm και Chovacheva, *ό.π.*, σελ. 53. Σε πρόσφατη έρευνα με δείγμα ελλήνων φοιτητών της Αθήνας διαπιστώθηκε ότι οι φοιτητές/τριες διάκεινται θετικά απέναντι στην ΕΕ παρά τις επιφυλάξεις που διατυπώνουν σχετικά με τον κίνδυνο αλλοίωσης της ορθόδοξης παράδοσης και της ελληνικής γλώσσας. Βλ. Αικ. Γκαρή, Α. Καρκατζούνης, Β. Παυλόπουλος, «Οι στάσεις των Ελλήνων φοιτητών απέναντι στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τχ. 38, 2004, σελ. 63-93.

⁷⁵ *Ο. π.*, σελ. 54.

⁷⁶ Ανακοίνωση της Επιτροπής COM(2004) 154 τελικό, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες, 9.3.2004, σελ. 3.

Ευρώπης την αίσθηση ότι ανήκουν στην Ένωση και ότι ταυτίζονται με αυτήν».⁷⁷ Αναγνωρίζεται όμως ότι προς αυτήν την κατεύθυνση καταγράφονται σημαντικά προβλήματα αφού οι πολίτες αντιλαμβάνονται την Ένωση ως μια απόμακρη και απομονωμένη από την κοινωνία πολιτική και οικονομική οντότητα. Στους νέους μάλιστα το ζήτημα παρουσιάζει ιδιομορφία στο βαθμό που εκείνοι είναι λιγότερο προσηλωμένοι στις παραδοσιακές δομές της πολιτικής και κοινωνικής δραστηριότητας. Γι αυτό άλλωστε οι νέοι αντιλαμβάνονται τους θεσμούς που διαχειρίζονται τον ευρωπαϊκό χώρο απόμακρους, ως κάτι στο οποίο η πρόσβαση είναι σχεδόν αδύνατη και το οποίο λειτουργεί μακριά από την κοινωνία, κεκλεισμένων των θυρών.⁷⁸ Διαπιστώνεται μάλιστα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι οι νέοι γενικότερα αντιμετωπίζουν τους μηχανισμούς συμμετοχής με δυσπιστία και πάντως τους θεωρούν ανεπαρκείς. Όπως ήδη έχουμε σημειώσει, οι νέοι αμφισβητούν γενικότερα την αξιοπιστία και την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

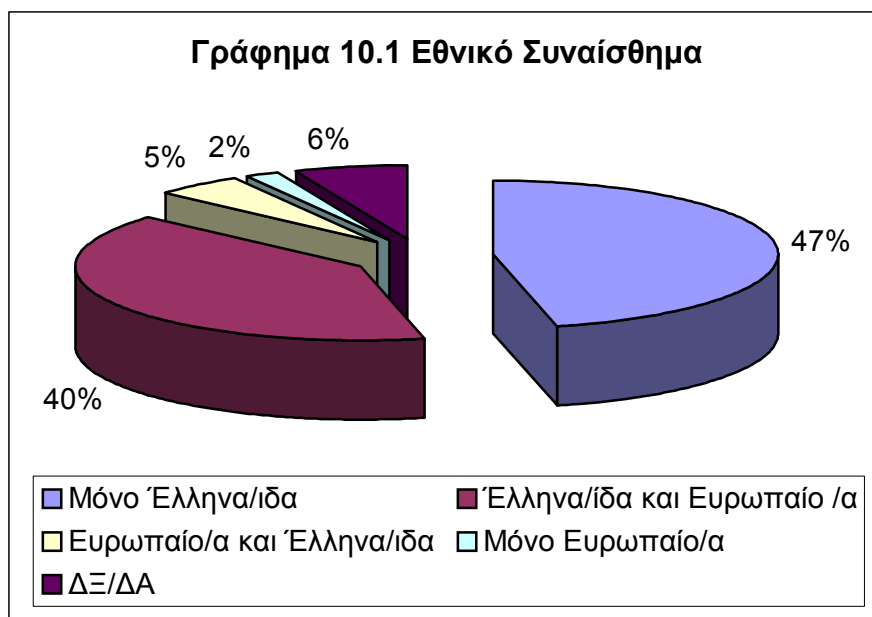
10.1. Ελληνική ταυτότητα *versus* ευρωπαϊκή ταυτότητα.

Ήδη στις έρευνες της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς του 1997 και 1999 είχαν διαπιστωθεί αρνητικά συναισθήματα των νέων στην Ελλάδα απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση.⁷⁹ Στην παρούσα έρευνα ερωτήθηκαν οι νέοι εάν αισθάνονται μόνο Έλληνες, πρώτα Έλληνες και μετά Ευρωπαίοι ή Ευρωπαίοι πρώτα και μετά Έλληνες ή μόνον Ευρωπαίοι. Στο γράφημα 10.1 φαίνεται η απλή κατανομή των τιμών και στον πίνακα 10.1 η διασταύρωσή τους με τις μεταβλητές του φύλου, του μορφωτικού επιπέδου και της περιοχής κατοικίας.

⁷⁷ Ο.π., σελ. 5.

⁷⁸ Λευκό βιβλίο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Μια νέα προνοή για την Ευρωπαϊκή νεολαία, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, COM (2001) 681 τελικό, Βρυξέλλες, 21.11.2001, σ. 12, 16 και 30.

⁷⁹ ΓΓΝΓ/Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σελ. 60.

Κατ' αρχήν, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα καταγεγραμμένα ποσοστά αίσθησης ταυτότητας που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα συμβαδίζουν με τα αντίστοιχα ποσοστά που καταγράφονται στο *Ευρωβαρόμετρο* και αφορούν το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού: Την Άνοιξη του 2004, το 55% αισθάνονταν μόνο Έλληνες, το 39% Έλληνες και Ευρωπαίοι, το 3% Ευρωπαίοι και Έλληνες και το 2% μόνο Ευρωπαίοι.⁸⁰

Οι νέοι σε ένα μεγάλο ποσοστό απορρίπτουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα αφού μόνο ευρωπαίοι αισθάνονται μόλις το 1.9%, ενώ μόνο Έλληνες το 46.3%. Πρώτα Ευρωπαίο και μετά Έλληνα θεωρεί τον εαυτό του το 5.1%, ενώ πρώτα Έλληνας και μετά Ευρωπαίος δηλώνει το 40.3%. Η εθνική ελληνική ταυτότητα είναι κυρίαρχη απέναντι στην ευρωπαϊκή ταυτότητα. Φαίνεται ότι στους νέους δεν υπάρχει δίλημμα. Σχεδόν οι εννέα στους δέκα (86.6%) θεωρούν τον εαυτό τους μόνον Έλληνα ή πρώτα Έλληνα και μετά Ευρωπαίο. Αντίθετα, μόλις το 7% θεωρεί τον εαυτό του μόνον Ευρωπαίο ή πρώτα Ευρωπαίο και μετά Έλληνα.

⁸⁰ Βλ. *Ευρωβαρόμετρο*, Νο. 61, ερ. 38, σελ. 22.

Πίνακας 10.1 Αίσθηση Ταυτότητας (%)

	ΣΥΝ	Φύλο		Μόρφωση				Περιοχή	
		Άνδρες	Γυναίκες	Κατωτ.	Μέση	Ανώτε.	Ανώτατ	Αστικ	Αγροτ
Μόνο Έλληνα/ίδα	46.3	47.8	44.7	54.5	48.6	46.7	29.4	45.1	49.7
Έλληνα/ίδα & Ευρωπαϊό/α	40.3	36.8	44.2	40.9	37.7	39.7	55.2	40.2	40.6
Ευρωπαϊό/α & Έλληνα/ίδα	5.1	5.2	4.9	-	5.2	7.0	4.1	6.2	2.1
Μόνο Ευρωπαϊό/α	1.9	2.7	0.9	1.1	1.9	1.9	2.1	2.1	1.4
ΔΓ/ΔΑ	6.4	7.4	5.4	3.4	6.6	4.7	9.3	6.5	6.3
ΣΥΝ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Βέβαια, έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, παρά την ισχυρή εθνική ταυτότητα των νέων στην Ελλάδα, εντούτοις, περίπου ο ένας στους δύο (47.3%), με διαφορετική διαβάθμιση, αναγνωρίζει ότι ένα μέρος της ταυτότητάς του είναι ήδη ευρωπαϊκό.⁸¹

Με κριτήριο το φύλο και τη μόρφωση διαπιστώνονται ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους νέους. Μόνο ως έλληνας αναγνωρίζεται μόλις το 29.4% από τους νέους με ανώτατη μόρφωση, ενώ το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 48.6% στους νέους με μέση μόρφωση και στο 46.7% σε εκείνους με ανώτερη μόρφωση. Στους φοιτητές το ποσοστό αυτό αγγίζει το 36.6%. Αν και το δείγμα δεν είναι ικανοποιητικό για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, στους νέους με κατώτερη μόρφωση μόνο ως Έλληνα/ίδα θεωρεί τον εαυτό του το 54.5%. Αντίστροφα, ως Έλληνα/ίδα και μετά Ευρωπαϊό/α θεωρεί τον εαυτό του το 55.2% από τους νέους με ανώτατη μόρφωση, ενώ νέοι με μέση και ανώτερη μόρφωση έχουν την ίδια άποψη κατά 37.7% και 39.7% αντίστοιχα. **Φαίνεται ότι όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο των νέων τόσο περισσότερο δέχονται τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της ταυτότητάς τους.**

Από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες θεωρούν τον εαυτό τους Ελληνίδα πρώτα και μετά Ευρωπαϊά σε ποσοστό 44.2%, ενώ οι άνδρες συμφωνούν με τη δήλωση αυτή κατά

⁸¹ Μάλιστα, έχει τεκμηριωθεί ότι ειδικά οι φοιτητές, οι οποίοι λόγω μόρφωσης κατατάσσονται στους καθοδηγητές γνώμης, χαρακτηρίζονται από τέτοιες προδιαθέσεις απέναντι στην ΕΕ οι οποίες «θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρόσφορο έδαφος για τη διαδικασία διαμόρφωσης μιας ευρωπαϊκής διάστασης, σε συνδυασμό με την ελληνική διάσταση της εθνικής ταυτότητας». Βλ. Αικ. Γκαρή, Λ. Καρκατζούνης, Β. Παυλόπουλος, ό. π., σελ. 87.

36.8%. Μόνο Ευρωπαίο θεωρεί τον εαυτό του το 2.7% των ανδρών, ενώ μόλις το 0.9% των γυναικών θεωρεί τον εαυτό τους μόνο Ευρωπαία.

Με κριτήριο την γεωγραφική προέλευση των νέων διαπιστώνονται ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Το υψηλότερο ποσοστό νέων που θεωρεί τον εαυτό του μόνο ως Έλληνα/ίδα συναντάται στην Πελοπόννησο (60%) και στη Θεσσαλία (51.8%), ενώ το χαμηλότερο στη Στερεά Ελλάδα (36.9%). Ως πρώτα Έλληνα/ίδα και μετά Ευρωπαίο/α θεωρεί τον εαυτό του το 57.9% στην Κεντρική Μακεδονία και το 55.8% στην Ήπειρο, σε αντίθεση με την Πελοπόννησο που έχει την ίδια άποψη το 34.4% και την Αττική το 38.3%.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον εμφανίζουν οι διαφοροποιήσεις των νέων για το εάν θεωρούν τον εαυτό τους ως έλληνα ή ως ευρωπαίο με κριτήριο την αυτο-τοποθέτησή τους στον άξονα αριστεράς-δεξιάς (βλ. πίνακα 10.2).

Πίνακας 10.2 Αίσθηση ταυτότητας και πολιτική αυτο-τοποθέτηση

Θα έλεγες ότι βλέπεις τον εαυτό σου	Πολιτική αυτο-τοποθέτηση					Σύνολο
	Αριστερά	Κέντρο	Δεξιά	Άρνηση κλίμακας	ΔΓ/ΔΑ	
<i>μόνο ως Έλληνα/ίδα</i>	11.1%	40.4%	14.7%	18.5%	15.4%	100.0%
<i>ως Έλληνα/ίδα και Ευρωπαίο/α</i>	51.9%	42.4%	46.2%	54.4%	46.0%	46.3%
<i>ως Έλληνα/ίδα και Ευρωπαίο/α</i>	7.3%	51.3%	14.7%	11.3%	15.3%	100.0%
<i>ως Ευρωπαίο/α και Έλληνα/ίδα</i>	29.7%	46.9%	40.3%	29.0%	39.9%	40.3%
<i>Μόνο ως ευρωπαίο/α</i>	8.6%	39.5%	21.0%	19.8%	11.1%	100.0%
<i>δεν γνωρίζω/δεν απαντώ</i>	4.4%	4.5%	7.2%	6.3%	3.6%	5.1%
<i>Σύνολο</i>	10.0%	26.7%	13.3%	33.3%	16.7%	100.0%
	1.9%	1.1%	1.7%	4.0%	2.0%	1.9%
	18.4%	35.0%	10.7%	15.5%	20.4%	100.0%
	12.0%	5.1%	4.7%	6.3%	8.5%	6.4%
	9.9%	44.1%	14.8%	15.8%	15.5%	100.0%
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Πάνω από ένας στους δύο νέους από αυτούς που τοποθετούνται στα αριστερά ή αρνούνται να τοποθετηθούν στην κλίμακα θεωρούν τον εαυτό τους μόνο Έλληνα. Από τους νέους που τοποθετούνται στα αριστερά το 51.9% θεωρεί τον εαυτό του μόνο

Έλληνα, ενώ μόλις το 1.9% θεωρεί τον εαυτό του μόνο Ευρωπαίο. Ως Έλληνα/ίδα και Ευρωπαίο/α θεωρεί τον εαυτό του το 29.7% των νέων στα αριστερά. Τα αντίστοιχα ποσοστά για όσους τοποθετούνται στο κέντρο είναι 42.4%, 1.1% και 46.9% και στα δεξιά 46.2%, 1.7% και 40.3%. Η κριτική τοποθέτηση των νέων στα αριστερά της κλίμακας απέναντι στη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται ότι ενισχύει το εθνικό συναίσθημα αυτών των νέων. Μάλιστα, από όσους θεωρούν τον εαυτό τους μόνο ως Έλληνα το 11.1% αυτο-τοποθετείται στην αριστερή πλευρά, το 14.7% στη δεξιά και το 40.4% στο κέντρο του άξονα. Από όσους θεωρούν τον εαυτό τους μόνο Ευρωπαίο μόλις το 10% είναι νέοι στα αριστερά, 13.3% στα δεξιά και 26.7% στο κέντρο. Το 33.3% από αυτούς είναι νέοι που αρνούνται να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς.

10.2. Λόγοι του «ευρωσκεπτικισμού» της νεολαίας

Η σχετικά αρνητική θέση των Ελλήνων νέων απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται ότι εξαρτάται λιγότερο από τη δομή και λειτουργία των θεσμικών οργάνων της Ένωσης και περισσότερο από τη σχέση ανισορροπίας που θεωρούν ότι συνδέει τα μεγαλύτερα με τα μικρότερα κράτη στο εσωτερικό της, και επηρεάζει αρνητικά το σύστημα λήψης αποφάσεων σε βάρος των μικρών κρατών. Ακόμη περισσότερο επισημαίνουν ως αρνητική παράμετρο το ρόλο της Ένωσης στις διεθνείς σχέσεις και κυρίως τη σύμπλευσή της με τις ΗΠΑ στη διεθνή σκακιέρα.

Στο πλαίσιο της δειγματοληπτικής μας έρευνας ζητήθηκε από τους νέους η αξιολόγηση και ιεράρχηση μιας σειράς πιθανών εμποδίων στην προσέγγιση τους με την Ευρώπη. Πρόκειται για ζητήματα που αφορούν στην εσωτερική οργάνωση και την πρόσβαση στα θεσμικά όργανα της Ένωσης (γραφειοκρατία, σύστημα λήψης αποφάσεων), σε πολιτισμικά θέματα (απειλή στην εθνική πολιτισμική παράδοση, στην θρησκευτική ιδιαιτερότητα) και σε θέματα που αφορούν στη διεθνή θέση της Ένωσης (σύμπλευση με ΗΠΑ). Στο γράφημα 10.1 εμφανίζεται η απλή κατανομή των τιμών στις επιμέρους αιτιάσεις του «ευρωσκεπτικισμού» των νέων και στον πίνακα 10.3 σημειώνονται οι διασταυρώσεις τους με τις μεταβλητές του φύλου, της μόρφωσης και της περιοχής προέλευσης.

Πίνακας 10.3 Λόγοι νεανικού «ευρωσκεπτικισμού» (%)

		Σύνολο	Φύλο		Μόρφωση				Περιοχή	
			Ανδρ.	Γυν.	Κατοτ.	Μέση	Ανώτερη	Ανώτατη	Αστική	Αγροτική
1.	<i>Γραφειοκρατία της Ε.Ε</i>	5.9	5.8	6.0	3.4	6.2	6.2	5.2	6.2	5.3
2.	<i>Η Ευρώπη απειλή για την πολιτισμική μας παράδοση</i>	19	18.4	19.7	11.4	19.5	22.2	15.5	17.6	22.7
3.	<i>Επιβολή των μεγάλων χωρών στις μικρές</i>	33.3	31.9	34.7	19.3	32.4	35.4	41.2	34.6	29.7
4.	<i>Θρησκευτική ιδιαιτερότητα της Ελλάδος (Ορθοδοξία)</i>	8.6	8.9	8.1	17	8.0	7.4	9.3	8.9	7.7
5.	<i>Σύμπλευση ΗΠΑ και ΕΕ σε διεθνή θέματα</i>	34.5	36.6	32.2	35.2	33.4	38.9	34.5	34.0	36.0
6.	<i>Δ.Ε/Δ.Α</i>	11.8	11.9	11.7	18.2	12.9	7.4	8.8	13.4	7.4

Το γεγονός ότι οι δομές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η λειτουργία των οργάνων της φαντάζουν απόμακροι και κλειστοί μηχανισμοί, δεν φαίνεται να αξιολογείται από τους νέους ως σημαντικό εμπόδιο για να αισθανθούν πιο κοντά στην Ένωση (5.9%). Επίσης, σχετικά λίγοι (λιγότεροι από ένας στους δέκα) θεωρούν ότι η θρησκευτική ιδιαιτερότητα της Ελλάδας (ορθοδοξία) - σε σχέση με την καθολική και προτεσταντική «κυριαρχία» στη Δύση – αποτελεί εμπόδιο για την προσέγγιση με την Ε.Ε (8.6%). Ένας, όμως, στους πέντε νέους θεωρεί ότι η Ευρώπη συνιστά απειλή για την πολιτισμική παράδοση της Ελλάδας και αναγνωρίζει το γεγονός αυτό ως σημαντικό εμπόδιο για την προσέγγιση με την ΕΕ (19.0%).

Πολύ περισσότερο, αναδεικνύουν ως εμπόδιο την αντίληψη ότι η ΕΕ είναι το θεσμικό, πολιτικό και οικονομικό περίβλημα κάτω από το οποίο οι μεγάλες χώρες επιβάλλουν τα συμφέροντα και τις αποφάσεις τους στις μικρές. Ο ένας στους τρεις νέους εμποδίζεται να προσεγγίσει την Ένωση στο βαθμό που την θεωρεί μηχανισμό κυριαρχίας των μεγάλων κρατών επάνω στα μικρότερα (33.3%). Επίσης ο ένας στους τρεις νέους θεωρεί ως σημαντικό εμπόδιο το διεθνή ρόλο της Ένωσης και κυρίως τις σχέσεις συνεργασίας με τις ΗΠΑ στα σημαντικά διεθνή θέματα (34.5%). Αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω κατά πόσον στην περίπτωση της ελληνικής νεολαίας επιβιώνουν και κληροδοτούνται ιστορικές μνήμες και πολιτικές αναφορές που προτάσσουν ζητήματα που αφορούν στις διεθνείς εξαρτήσεις της χώρας και το ρόλο των ξένων δυνάμεων στην πολιτική της ζωής.

Οι τοποθετήσεις αυτές των νέων χαρακτηρίζονται από αξιοσημείωτη ομοιογένεια ανεξάρτητα από το φύλο, τη μόρφωση την ηλικία ή την αστικότητα. Με εξαίρεση τους νέους με ανώτατη μόρφωση που σε μεγαλύτερο ποσοστό (41.2%) έναντι των νέων των άλλων επιπέδων εκπαίδευσης θεωρούν ως εμπόδιο την επιβολή των μεγάλων χωρών στις μικρές. Επίσης, οι προερχόμενοι από αγροτικές περιοχές (22.7%) έναντι των νέων από αστικές περιοχές (17.6%) και οι νέοι της ηλικιακής κατηγορίας 18-24 (20.1%) σε σχέση με τους νέους της ηλικιακής κατηγορίας 15-17 (14.9%) θεωρούν ως εμπόδιο την αντίληψη ότι η Ευρώπη συνιστά απειλή για την πολιτισμική παράδοση της χώρας.

Με κριτήριο τη γεωγραφική προέλευση των νέων παρατηρούνται, επίσης, ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Θεωρούν ως εμπόδιο την επιβολή των μεγάλων χωρών στις μικρές το 46.4% των νέων στη Θεσσαλία και το 45.6% στην Πελοπόννησο, ενώ

μόλις το 24.6% στη Στερεά Ελλάδα. Ως εμπόδιο θεωρεί τη σύμπλευση της ΕΕ με τις ΗΠΑ στα διεθνή ζητήματα το 47.6% των νέων από την Κεντρική Μακεδονία, ενώ μόλις το 29.4% από την Πελοπόννησο και το 23.8% από τη Στερεά Ελλάδα (βλ. παράρτημα).

Η πολιτική αυτο-τοποθέτηση των νέων στον άξονα αριστεράς-δεξιάς αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα που διαφοροποιεί τη στάση τους απέναντι στους λόγους που εμποδίζουν την προσέγγιση τους στην ΕΕ. Οι συσχετίσεις και οι αντίστοιχες τιμές παρουσιάζονται στον πίνακα 10.4 που ακολουθεί:

Πίνακας 10.4 «Ευρωσκεπτικισμός» και Πολιτική Αυτο-τοποθέτηση

Εμπόδιο για προσέγγιση στην Ε.Ε	Πολιτική Αυτο-τοποθέτηση						Συσχέτιση
	Αριστερά	Κέντρο	Δεξιά	Άρνηση Κλίμακας	ΔΓ/ΔΑ	Σύνολο	
<i>Η γραφειοκρατία της Ε.Ε</i>	23.2 13.9	40 5.4	13.7 5.5	10.5 4.0	12.6 4.8	100 5.9	Υπάρχει διαφ/ση p<0.05
<i>Η Ευρώπη απειλεί την πολιτισμική μας παράδοση</i>	8.2 15.8	43.4 18.7	15.5 19.9	14.5 17.5	18.4 22.6	100 19.0	Δεν υπάρχει διαφ/ση p> 0.005
<i>Η επιβολή των μεγάλων χωρών στις μικρές</i>	10.5 35.4	49.2 37.1	10.9 24.6	14.8 31.3	14.5 31.0	100 33.3	Υπάρχει διαφ/ση p< 0.005
<i>Η θρησκευτική ιδιαιτερότητα της Ελλάδας (Ορθοδοξία)</i>	13.9 12.0	36.5 7.1	21.2 12.3	14.6 7.9	13.9 7.7	100 8.6	Οριακή διαφορ/ση
<i>Η σύμπλευση ΗΠΑ και Ε.Ε σε σημαντικά διεθνή ζητήματα</i>	14.5 50.6	44.2 34.6	14.9 34.7	12.7 27.8	13.8 30.6	100 34.5	Υπάρχει διαφ/ση p< 0.05

Όπως παρατηρούμε, οι νέοι που τοποθετούνται στα αριστερά της κλίμακας αριστεράς-δεξιάς θεωρούν τρεις φορές περισσότερο – σε σχέση με τους νέους που τοποθετούνται στο κέντρο, τη δεξιά ή αρνούνται να τοποθετηθούν στην κλίμακα – ότι η γραφειοκρατία αποτελεί εμπόδιο για να αισθανθούν πιο κοντά στην ΕΕ. Από τους νέους μάλιστα που θεωρούν τη γραφειοκρατία ως εμπόδιο το 13.7% τοποθετείται στα δεξιά, το 40% στο κέντρο, το 23.2% στα αριστερά, και το 10.5% σε όσους αρνούνται να τοποθετηθούν στην κλίμακα.

Επίσης, ο ένας στους δύο νέους που τοποθετούνται στα αριστερά θεωρεί ως εμπόδιο τη σύμπλευση της Ε.Ε με τις ΗΠΑ στα σημαντικά διεθνή ζητήματα, ενώ στους νέους που τοποθετούνται στα δεξιά ή το κέντρο η σχέση αυτή περιορίζεται στον ένα στους τρεις. Από τους νέους που θεωρούν ότι η σύμπλευση της Ε.Ε με τις ΗΠΑ είναι εμπόδιο για να αισθανθούν πιο κοντά στην Ε.Ε, το 14.9% τοποθετούνται στα δεξιά, το 44.2% στο κέντρο και το 14.5% στα αριστερά. Ισχυρό επίσης είναι το ποσοστό (35.4%) των νέων που τοποθετούνται στα αριστερά και θεωρούν ότι αποτελεί εμπόδιο η επιβολή των μεγάλων χωρών στις μικρές. Με τη θέση αυτή συμφωνεί το 37.1% όσων τοποθετούνται στο κέντρο, το 35.4%% όσων τοποθετούνται στα αριστερά, και το 24.6% όσων τοποθετούνται στη δεξιά. Από όσους νέους θεωρούν το λόγο αυτό ως εμπόδιο, το 10.5% προέρχονται από τα αριστερά, το 49.2% από το κέντρο και το 10.9% από τα δεξιά.

10.3. Έλληνας και Ευρωπαίος: ταυτοτικές συγκλίσεις και αποκλίσεις

Σε πιο προσωπικό επίπεδο, ο σκεπτικισμός γύρω από την Ευρωπαϊκή Ένωση σχετίζεται και με μια **βαθύτερη αμφιθυμία** από την οποία διέπονται οι νεοέλληνες όσον αφορά τη σχέση τους με τη «Δύση» και την «Ευρώπη».⁸² Από τις συνεντεύξεις βάθους προέκυψε **μια διαπόλωση ανάμεσα στις έννοιες «Έλληνας» και «Ευρωπαίος»**. **Πιο συγκεκριμένα, οι νέοι θεωρούν ότι η χώρα που ζούνε, η Ελλάδα, έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σύγχρονου κόσμου. Διαθέτει όμως και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία την καθιστούν διαφορετική από τον υπόλοιπο Δυτικό κόσμο και βέβαια από την Ευρώπη, με την οποία κυρίως συγκρίνεται. Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά αναφέρονται σε δύο διαφορετικές διαστάσεις:**

- ως συνολικά χαρακτηριστικά της χώρας, και
 - ως προσωποποιημένα χαρακτηριστικά των κατοίκων της (με την έννοια του «λαού»).
- ⁸³

⁸² Μεταξύ άλλων πρβλ. Ν. Demertzis, «Greece», στο R. Eatwell (επιμ.), *European Political Cultures. Conflict or Convergence?*, Routledge, Αθήνα, 1997, σελ. 107-121.

⁸³ Ενίοτε εκφράζεται δυσανεξία στα σχόλια των ερωτώμενων της περιφέρειας σε σχέση με τη βαρύτητα η οποία δίνεται στην Αθήνα στο πλαίσιο αυτό, χωρίς όμως να επεκταθεί κανείς αυθόρμητα περισσότερο αναλυτικά στο θέμα αυτό:

«Ο ρατσισμός αυτός υπάρχει από την Αθήνα προς τα εδώ. Ότι εκεί είναι Ελλάδα. Εμείς που είμαστε; Στη Βουλγαρία; Στη Γιουγκοσλαβία; Υπάρχει ένας ρατσισμός στην Ελλάδα μέσα.(...) Η Ελλάδα είναι η

Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με τον ελληνικό χώρο, οι ερωτώμενοι εκφράζουν μια σύγχυση αναφορικά με την αυξανόμενη τάση ατομοκεντρισμού. Συχνά ενοχοποιείται ο εξευρωπαϊσμός και γενικότερα η εισβολή ξενόφερτων αξιών. Άλλοτε ενοχοποιείται η κακοδιοίκηση ή οι ατομοκεντρικές επιλογές των ίδιων των κυβερνώντων και άλλοτε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του λαού μας. Η σύγχυση αυτή αφήνει να αναδυθεί ένας προβληματισμός σχετικά με το εάν και κατά πόσο ο Έλληνας θεωρεί ότι αλλάζει ιδιοσυγκρασιακά στρεφόμενος προς την ατομικότητα ή ότι αφήνει να εκδηλωθεί ο ανέκαθεν υφιστάμενος πλην μη έκδηλος ατομοκεντρισμός του:

«Και στην Ευρώπη άμα πεθαίνει κανείς στο δρόμο δεν τον βοηθάνε... Τώρα πήγαμε προς την Ευρώπη αλλά προς τα κακά της Ευρώπης.» (άνδρας, 29, Σέρρες).

«Θεωρώ ότι είμαστε καλά σαν Έλληνες. Απλά τα πράγματα δεν πάνε καλά μέσω του κράτους. Οι άνθρωποι σαν άνθρωποι δεν είναι κακοί. Αν δω πώς ήταν το '80 οι άνθρωποι και οι ίδιοι άνθρωποι πώς άλλαξαν, κάτι παίζει. Κατ' αρχάς υπάρχει πολλή καχυποψία. Όλοι γίναμε έτσι.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

«(Τον Έλληνα τον χαρακτηρίζει) η απληστία. Πάρα πολύ έντονα. Δεν ξέρω γιατί. Θεωρώ την Ελλάδα από τα καλύτερα μέρη αλλά από τα πιο άπληστα μέρη. Χρήμα. Πώς θα γίνει να σε φάω. Αν πάρεις κάτι παραπάνω από μένα θα κάνω κάτι για να μην πας μπροστά.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

Η παντελής έλλειψη οργάνωσης είναι το καθολικό χαρακτηριστικό της ελληνικής δημόσιας ζωής, το οποίο αναφέρθηκε με απόλυτο σχεδόν τρόπο από όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Η έλλειψη αυτή οργάνωσης παράγει με τη σειρά της ισχυρά φαινόμενα γραφειοκρατίας, με αποτέλεσμα η καθημερινότητα να είναι γεμάτη από εμπόδια. Μέσα σε αυτό το αβέβαιο και κάπως χαώδες περιβάλλον το οποίο περιγράφεται, η επαφή με το κράτος και με το δημόσιο δυσχεραίνεται σε αφάνταστο βαθμό, η αξιοκρατία έχει σχεδόν καταλυθεί και η επίτευξη κάθε στόχου απαιτείτο «μέσον».

Αθήνα μέσα στο χάρτη. Ό,τι είναι πιο πάνω δεν είναι Ελλάδα. Πού στο κάτω- κάτω έπρεπε να μας κάνουν τεμενάδες αφού από δω τρώνε. Δεν μπορεί να μας έχετε στο περιθώριο.» (γυναίκα 26, Σέρρες)».

«Υπάρχει γενικότερα μια μιζέρια, δηλαδή μια αβεβαιότητα, πολλές φορές μπορεί να προέρχεται κι απ' τα ΜΜΕ., προπαγάνδα, αβεβαιότητα οικονομική, υπαρξιακή, πολιτική, πολλά πράγματα. Οικονομική; Η μέση ελληνική οικογένεια, όταν τα αγαθά πρώτης ανάγκης έχουν ακριβύνει τόσο πολύ, όταν έχει πρώτη της ανάγκη να στείλει το παιδί της φροντιστήριο να σπουδάσει, να του παρέχει τα μέγιστα, τότε σίγουρα τα πράγματα δεν είναι τόσο εύκολα, δηλαδή δυσκολεύονται να τα βγάλουν πέρα. Υπάρχει και στη δουλειά θέμα αβεβαιότητας; Ναι, πώς δεν υπάρχει, δηλαδή... άνθρωποι οι οποίοι έχουν κάνει πάρα πολύ καλές σπουδές, έχουν αφιερώσει χρόνο για τις σπουδές τους, δεν μπορούν να βρουν μία αξιοπρεπή δουλειά που να μην ανταποκρίνεται 100% στις προσδοκίες τους, αλλά μία δουλειά μόνο και μόνο για να κερδίζουν τα προς το ζην. Βλέποντας αυτό πιστεύω πως η τύχη παίζει μεγάλο ρόλο, γι' αυτό υπάρχει αβεβαιότητα. Και οι διασυνδέσεις ίσως... Και αυτές, είμαστε στην Ελλάδα, δεν πρέπει να το ξεχνάμε αυτό.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

«Ο Έλληνας σαν άνθρωπος, σαν πάστα ανθρώπου, έχει ένα καλό, ότι όταν θελήσει να κάνει ένα πράγμα, θα το κάνει τέλεια, πχ πόσοι έλληνες επιστήμονες είναι στο εξωτερικό. Το κακό είναι ότι η Ελλάδα, σα χώρα, σα λειτουργία της, τρώει αυτά τα άτομα, οπότε αναγκάζονται να φύγουν. Η γραφειοκρατία κυνηγάει παντού. Παράδειγμα, τώρα ψάχνω για πρακτική και υπάρχει η εφορία, δεν σ' αφήνουν να κάνεις αυτό που θέλεις. Υπάρχει και το αντίθετο, είμαστε μια πάστα ανθρώπων που αν δεν ζοριστούμε δεν μπαίνουμε σε εγρήγορση. Και όσοι ζορίζονται το ρίχνουν στο αντίθετο (εγκληματικότητα) και όσοι δεν ζορίζονται περνάνε μια χαρά χωρίς να τους νοιάζει ο συνάνθρωπος, αν πεθαίνει, αν ζει. (άνδρας, 24, Πάτρα).

«Είναι μύθος ότι στην Ελλάδα υπάρχει οργάνωση και φιλοξενία. Απολύτως τίποτε δεν υπάρχει.» (άνδρας, 29, Αθήνα).

«Τη λέξη “μέσο” εγώ τη βάζω παντού και στα πάντα: χρειάζεσαι “μέσο” για τα πάντα.» (γυναίκα, 16, Αθήνα)

«Το μέσο παίζει τεράστιο ρόλο. Δεν υπάρχει ιδεολογία στην Ελλάδα.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

Η αναφορά από όλους σχεδόν τους συμμετέχοντες στην αναγκαιότητα του «μέσου» για να επιτύχει κανείς τους στόχους του είναι και μια έμμεση ένδειξη ενός φόβου πως ό,τι αξία και αν έχουν δεν θα αναγνωρισθεί, εφ' όσον δεν ανήκουν στους λίγους και ισχυρούς που διαθέτουν τις διασυνδέσεις. Αυτή η αίσθηση προσωπικής, αλλά κοινωνικά διαμορφωμένης, **ανεπάρκειας** υπήρξε διάχυτη και εκφραζόταν παράλληλα με μια **πεισματική απόφαση** να κάνουν ό,τι μπορούν για να την αντισταθμίσουν και να την παρακάμψουν. Στο γενικότερο κλίμα απουσίας αξιοκρατίας και αναγκαιότητας

διασυνδέσεων που αισθάνονται ότι ζουν, η αντίδραση των νέων φαίνεται να είναι ακόμη περισσότερος **ατομισμός**.

Τα βασικά προσωποποιημένα χαρακτηριστικά των Ελλήνων, αναφέρονται πάντοτε στο επίπεδο της σύγκρισης με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά των ξένων ή/και των Ευρωπαίων, αντανακλώντας την αμφίθυμη στάση την οποία γενικά τηρούν οι νέοι ως προς τις ταυτότητες του «Έλληνα» και του «Ευρωπαίου».

Έτσι λοιπόν, γενικά οι Έλληνες είναι πιο κοινωνικοί, πιο φιλικοί, πιο αυθόρμητοι, πιο φιλότιμοι:

«Ο αυθορμητισμός. Αυτό το χύμα, αλλά όχι το χύμα το τελείως. Δηλαδή υπάρχει κάποια οργάνωση, υπάρχει ένας αυθορμητισμός, υπάρχει μια καλοσύνη που... επειδή έχω ταξιδέψει στο εξωτερικό, δηλαδή... βλέπω τις διαφορές. Νιώθεις ψυχρότητα. Στο εξωτερικό κάθεται πάνω από ένα χάρτη και προσπαθείς να δεις προς τα πού θα πας. Ενώ στην Ελλάδα θα πας να ρωτήσεις, φίλε, ας πούμε, πώς μπορώ να πάω σ' εκείνο το μέρος; Ενώ στο εξωτερικό θα νιώσεις πιο άβολα.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

«Απορρίπτω την πονηριά, την κακία που έχει (ο Έλληνας) . Είμαστε ένα μπάχαλο. Θεωρώ ότι είμαστε πολύ ανοργάνωτοι ως λαός. Μόνο το φιλότιμο έχουμε.» (άνδρας, 29, Σέρρες)

Επίσης ο Έλληνας μοιάζει να δείχνει μεγαλύτερη ροπή προς την **αμφισβήτηση της εξουσίας**, την **ανυπακοή** και τον **αντιαυταρχισμό**, αλλά παρουσιάζει και έντονα συμπτώματα **ζήλιας** για την επιτυχία του άλλου μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο κακώς εννοούμενης ενασχόλησης με τις «υποθέσεις του άλλου»:

«Υπάρχει ζήλια. Θα γίνει κάποιος σχολιασμός. Δεν υπάρχει περίπτωση να σου πουν 'Μπράβο κοπέλα, μου πήγες διακοπές, σε χαίρομαι'. Μόλις φύγεις εσύ θα πουν 'Κοίτα τη έχει φράγκα'. Μην πεις εσύ 'δεν έχω λεφτά'. Θα πουν 'δεν έχεις ανάγκη'». (γυναίκα, 26, Σέρρες).

«Αυτό μάλλον θα έπρεπε να πάρουμε από αυτούς (τους Ευρωπαίους). Να μη σχολιάζουμε τόσο το διπλανό μας, να μη μας νοιάζει αν ο άλλος έκανε λεφτά. Να είμαστε ευχαριστημένοι με αυτό που έχουμε.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

«Τι να μην πάρουμε από τους Έλληνες...; Δεν ξέρω, ίσως το πρόβλημα με τη ζήλια... στις προσωπικές μας σχέσεις.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που αναφέρεται είναι η **κατάλυση των παραδόσεων**, η **ξενομανία** (ως προς τον τρόπο ζωής, το lifestyle), καθώς και γενικότερα το γεγονός ότι **παίρνουμε μόνο τα κακά** στοιχεία και όχι τα καλά των Ευρωπαίων:

«...ξενομανία που έχουν οι Έλληνες...Τείνουν να τελειώσουν τις παραδόσεις με διάφορα ξένα που φέρνουνε... ουσιαστικά προσπαθούν να κάνουνε αυτό που κάνουν και οι ξένοι...δηλαδή δε στέκονται στο παρελθόν τους, στις παραδόσεις τους και προσπαθούν να φέρουν καινούργιες παραδόσεις...Δηλαδή ενώ παλαιότερα δεν τους ένοιαζε εδώ τους έλληνες γενικώς για μόδα...τόρα κοιτάνε τι γίνεται στην Αμερική, στην Ευρώπη τι φοράνε, οπότε φοράνε κι αυτοί τα ίδια...» (άνδρας, 17, Αθήνα)

«...Πριν κάτι χρόνια, ο έλληνας όταν έκανε Χριστούγεννα, τα έκανε οικογενειακά, το δεντράκι στολισμένο και τέτοια...τόρα θα πάει Ελβετία στα χιόνια...αυτό το κάνουν οι Ευρωπαίοι» (γυναίκα, 23, Αθήνα)

«...μετά και την Ολυμπιάδα νομίζω ότι άλλαξαν οι αντιλήψεις κάπως και άρεσε σε πολλούς και η νέα όψη τις Αθήνας και ότι γίναμε γνωστοί και μάλλον οι Έλληνες τώρα νιώθουν καλύτερα με τον εαυτό τους ενώ πριν αντέγραφαν συνέχεια άλλες κουλτούρες. Δεν ξέρω βέβαια πόσο θα κρατήσει αυτό.» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

«Μπήκαμε στην Ευρώπη, πραγματικά, αλλά σε κάποια πράγματα, όχι σε όλα πιστεύω. Στα κακά τους.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

Ο Ευρωπαίος/ξένος, αντιθέτως, ζει μια ζωή περισσότερο οργανωμένη (κατά συνέπεια ευκολότερη από αυτή των Ελλήνων), σέβεται τις ανθρώπινες αξίες και ο σεβασμός αυτός αντικατοπτρίζεται και στην καθημερινή του συμπεριφορά μέσω της ευγένειας, που συνήθως εκφράζεται με το νομοταγή τρόπο οδήγησης και κυκλοφορίας στους δρόμους.

«...Ναι μεν τους έχουμε (τους νόμους) αλλά τους γράφουμε κανονικά. Σε σχέση με αυτά που ακούω έξω...θα σταματήσει ο άλλος να περάσει ο πεζός κι όλα αυτά, ούτε παρκάρουν όπως παρκάρουμε εμείς, ούτε τίποτα. Είναι πιο ευγενικοί, έχουνε πιο σεβασμό στον άνθρωπο. Και νομίζω ότι...δεν ξέρω αν δουλεύουνε πιο πολύ αλλά έχουν πιο πολλή οργάνωση.» (γυναίκα, 28, Αθήνα)

«Θα έπαιρνα ό,τι έχει ο Έλληνας αυτή τη στιγμή και θα του έδινα από μια καλά οργανωμένη ευρωπαϊκή χώρα λίγη οργάνωση στον εγκέφαλό του. Δεν είναι οργανωμένος ο ελληνικός λαός, είναι αυτοματοποιημένος. Ο Ευρωπαίος είναι πιο χαλαρός, γιατί έχει και πολύ ψηλότερους μισθούς...»

Στην Ελλάδα επικρατεί μπάχαλο. Η Αθήνα ας πούμε είναι πολύ μικρή για 5 εκατομμύρια κόσμο. Σε όλους τους τομείς. (άνδρας, 23, Αθήνα)

Το μεγαλύτερο τμήμα των ερωτώμενων, αναφερόμενο στα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και των Ελλήνων, εστίασε όντως αρχικά στα αρνητικά και όντως τα αξιολόγησε με κριτικό τρόπο. Σχεδόν όλοι όμως, ανέφεραν παράλληλα, ότι τα ίδια αυτά αρνητικά χαρακτηριστικά, ιδωμένα από μία διαφορετική σκοπιά, λειτουργούν πολλές φορές και με ένα θετικό τρόπο δίνοντας στους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία, εκείνες τις διαφορετικές ποιότητες που την ξεχωρίζουν από την Ευρώπη⁸⁴ – και που ναι μεν μπορεί να είναι κατά βάση αρνητικές σε ένα τυπικό επίπεδο, σε ένα καθημερινό όμως επίπεδο λειτουργούν με ένα ιδιόζοντα τρόπο, που πολλοί ξένοι μπορεί και να τον ζηλεύουν. Κατ' αυτό τον τρόπο για παράδειγμα, η «έλλειψη οργάνωσης» αποδίδεται στον «αυθορμητισμό» και η «ενασχόληση με τις υποθέσεις των άλλων» σε «μεγαλύτερη κοινωνικότητα» και «ενδιαφέρον για τον διπλανό σου». Όπως λέει και ένας συμμετέχων απαντώντας στην ερώτηση των καλών στοιχείων που θα έπαιρνε από τον Έλληνα και τον Ευρωπαίο για να φτιάξει έναν καλύτερο άνθρωπο: «...πολλά καλά δημιουργούν κοινωνία μουντή και βαρετή...» (άνδρας, 24, Πάτρα).

Η αναφορά σε «καλά» και «κακά» Ελλάδας και Ευρώπης καθίσταται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα όταν υπάρχει αντιπαραβολή, άμεση σύγκριση. Τότε οι ερωτώμενοι, αφενός διαπιστώνουν και αναγνωρίζουν τη δυσλειτουργικότητα κάποιων ελληνικών (ιδιοσυγκρασιακών ή/και κοινωνικών) χαρακτηριστικών (π.χ. την έλλειψη οργάνωσης, την απουσία αξιοκρατίας, την παραβίαση κοινωνικών κανόνων), αφετέρου σπεύδουν αμέσως να φορτίζουν και να επενδύουν αυτά τα χαρακτηριστικά με θετικό περιεχόμενο. Αυτό ενδεχομένως μπορεί να ερμηνευθεί και ως μια προσκόλληση σε υπάρχουσες εθνικές ιδιαιτερότητες έτσι ώστε να προστατευθεί μια ορισμένη ελληνικότητα από την αφομοίωσή της από μια απειλητική ευρωπαϊκή ταυτότητα – πόσο μάλλον που σε σημαντικούς τομείς σύγκρισης με τους Ευρωπαίους (π.χ. οργάνωση) οι Έλληνες βγαίνουν χαμένοι με μεγάλη

⁸⁴ Να παρατηρήσουμε εδώ ότι η πλειονότητα των υποκειμένων μας έχει ελάχιστα ή καθόλου ταξιδέψει ή ζήσει στο εξωτερικό, κάτι που μας θυμίζει ότι δεν χρειάζεται η προσωπική εμπειρία για το σχηματισμό και την επικοινωνία μιας εικόνας ή μιας αναπαράστασης. Οι τελευταίες χρησιμεύουν ανάλογα με την περίπτωση στην κατάδειξη είτε των καλών είτε των κακών πτυχών της ελληνικής ζωής και υπόστασης.

διαφορά. Αυτή η άσκηση κοινωνικής πρωτοτυπίας είναι γνωστή στους κοινωνικούς ψυχολόγους που ασχολούνται με θέματα αυτο-ορισμού ατόμων και ομάδων που αισθάνονται ότι μειονεκτούν σε κάποιο τομέα σύγκρισης:

«Μου αρέσουν οι ατέλειες του Έλληνα. Μας θεωρώ Έλληνες και με τις ατέλειες μας και με τα καλά μας τα πράγματα. Έτσι μ'αρέσει ο Έλληνας, με τις ατέλειες του, ακριβώς. Να μην έχει πρόγραμμα στη ζωή του. Ωραίο είναι αυτό. Έτσι έχω συνηθίσει. (...) Σα λαός είμαστε λίγο ατίθασοι. Αυτό δεν θα ήθελα να λείπει από τον Έλληνα. Το υπερβολικό πρόγραμμα που κάνει για παράδειγμα ο Ελβετός. Που ακόμα και στη σχέση της μία κοπέλα με ένα αγόρι θα βάλει το πρόγραμμα. Δεν θα βρεθούμε σήμερα γιατί έχω χορό π.χ. Εντάξει, δε λέω να αφήνουμε τις δουλειές μας για διασκέδαση, όσο αυθόρμητοι και αν είμαστε. Αλλά είναι ωραίο αυτό το ταμπεραμέντο του Έλληνα, το μεσογειακό. Που το 'χει και ο Ιταλός και ο Ισπανός.» (άνδρας, 23, Αθήνα).

«(Οι Ευρωπαίοι) είναι διαφορετικοί από εμάς. Είναι πιο υπάκουοι από εμάς. Ο άνθρωπος πρέπει να είναι και λίγο επαναστάτης. Θεωρώ ότι είμαστε καλά σαν Έλληνες». (γυναίκα, 26, Σέρρες).

«Είμαστε λαός πιο έντονος. Φανατιζόμαστε εκεί που πρέπει και γενικά έχουμε μια υπερηφάνεια που δεν την έχουν άλλοι ευρωπαϊκοί λαοί.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

Η Ελλάδα λοιπόν, σε σχέση με την Ευρώπη, είναι ένας τόπος δύσκολος, όπου η έλλειψη οργάνωσης, το μέσον, η ζήλια και η ξеноμανία επικρατούν, αλλά και ένας τόπος ωραίος που κατοικείται από ανθρώπους αυθόρμητους και «ανυπότακτους» στην εξουσία, οι οποίοι ξέρουν να χαίρονται τη ζωή. Αυτή η σχέση ανάμεσα στην (σχεδόν κακή) Ελλάδα ως χώρα και στους (σχεδόν καλούς) κατοίκους της είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και αντανακλά, κατά τη γνώμη μας, την αμφιθυμία που βρίσκεται στον πυρήνα τόσο της εθνικής όσο και της ευρωπαϊκής ταυτότητας: «η Ελλάδα είναι χάλια, αλλά εγώ χαίρομαι που είμαι Έλληνας», ως εάν να μπορεί κανείς να είναι Έλληνας (με όλα τα «καλά» του) χωρίς αυτή ακριβώς την Ελλάδα.

Η αμφιθυμία αυτή αντανακλά ενδεχομένως, τους διαλεκτικά αντιθετικούς πόλους μέσω των οποίων συντίθεται κάθε μορφή ατομικής ταυτότητας, αλλά στην περίπτωση μας, δηλαδή, στην περίπτωση της εθνικής και της ευρωπαϊκής ταυτότητας, η σχέση που δημιουργείται από τις ταυτίσεις και τις διαφοροποιήσεις φαίνεται να συμπυκνώνεται και

να εναποτίθεται στο δίπολο Έλληνας-Ευρωπαίος: *Τα καλά μιας χώρας δεν τα διαθέτει η Ελλάδα, αλλά η Ευρώπη, όμως τα καλά των ανθρώπων δεν τα διαθέτουν οι Ευρωπαίοι αλλά οι Έλληνες.* Πρόκειται για ένα εξαιρετικά πρόσφορο δίπολο, το οποίο όμως ενέχει τον κίνδυνο της καθήλωσης σε μια μόνιμη αμφιθυμία όσον αφορά την εθνική και την ευρωπαϊκή ταυτότητα, καθώς και τη σχέση μεταξύ τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΙ ΕΘΕΛΟΝΤΙΣΜΟΣ

Η καχεξία της κοινωνίας πολιτών αποτελεί διαχρονικό χαρακτηριστικό του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, το οποίο οφείλεται στην ιδιάζουσα πορεία που ακολούθησε η χώρα προς τη νεωτερικότητα. Κυριότερες όψεις της πορείας αυτής αποτελούν ο κρατοκεντρισμός της οικονομίας, η εξ αρχής υβριδική σχέση δημόσιου και ιδιωτικού, ο προσωποκεντρικός χαρακτήρας της θεσμικής εξουσίας (με το συνακόλουθο νεποτισμό), ο τοπικισμός, η πελατειακή οργάνωση συμφερόντων και το εξαιρετικά ισχυρό κομματικό σύστημα (κομματική δημοκρατία). Η Ελλάδα ως κοινωνία του ευρωπαϊκού Νότου με ισχυρά παραδοσιακά γνωρίσματα παρουσιάζει στο σημείο αυτό σημαντική απόκλιση από τη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη, όπου τα οικογενειακά και άλλα δίκτυα παραδοσιακού τύπου έχουν δώσει από καιρό τη θέση τους στην αυτόνομη δραστηριοποίηση των πολιτών. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια η κατάσταση αυτή σταδιακά αν και αργά μοιάζει να μεταβάλλεται, με την εμφάνιση και την άνθηση *Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων*, μερικές από τις οποίες κατόρθωσαν να ξεφύγουν από το φυτώριο των κρατικών επιχορηγήσεων – για τις οποίες, εξάλλου, τόσα λέγονται – και να παρουσιάσουν σημαντική προσφορά και αυτόνομη δράση. Σήμερα, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, η σταδιακή υποχώρηση της κρατικής ρύθμισης καθιστά ιδιαίτερα σημαντική την δράση της κοινωνίας πολιτών και έτσι αποκτά αξία η χαρτογράφηση της στάσης των νέων απέναντι της.⁸⁵

Η εμπειρία των Ολυμπιακών αγώνων, κατά τη διάρκεια των οποίων ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό Ελλήνων πολιτών – και ιδίως νέων⁸⁶ – εξεδήλωσαν την επιθυμία να προσφέρουν εθελοντική εργασία αποτελεί μια άλλη συναφή εξέλιξη στον τομέα αυτό. Από πολλούς μάλιστα θεωρήθηκε ως μια νέα ελπιδοφόρα αφετηρία ενός κινήματος εθελοντικής προσφοράς και δραστηριοποίησης στον τόπο μας. Στο θέμα αυτό βεβαίως υπήρξε και αντίλογος. Σε ποιο βαθμό η εθελοντική κινητοποίηση στο πλαίσιο ενός

⁸⁵ Για την ανοικτή ακόμα σχέση της ελληνικής νεολαίας με την εθελοντική δραστηριότητα και τις ΜΚΟ πρβλ. Ν. Γιαννής (επιμ.), *Κοινωνία Πολιτών και Νεολαία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2001.

⁸⁶ Σύμφωνα με τα στοιχεία που ανακοινώθηκαν από την Γενική Διεύθυνση Εθελοντισμού του «Αθήνα 2004» υπήρξαν 160.000 αιτήσεις εθελοντών (από τους οποίους όμως 25% ήταν αλλοδαποί και το 10% ομογενείς), ενώ ο τελικός αριθμός των εθελοντών έφτασε τους 58.000, με το 43% εξ αυτών να απαρτίζεται από νέους ηλικίας μέχρι 24 ετών (βλ. *Τα Νέα*, 31/8/ 2004, σελ. 16).

γεγονότος όπως οι Ολυμπιακοί αγώνες εδράζεται στην επιθυμία για εθελοντική προσφορά γενικότερα και όχι στη θέληση να συμμετάσχει κανείς σε ένα και μόνο γεγονός που τιμά την πατρίδα του ή του προσφέρει την ευκαιρία να ζήσει από κοντά μια μοναδική, παγκόσμιας εμβέλειας, αθλητικο-πολιτισμική εμπειρία; Ο σκεπτικισμός αυτός, που διακρίνει στον ολυμπιακό εθελοντισμό περισσότερο μια στιγμή εθνικής έξαρσης και προσωπικής βίωσης υπερηφάνειας ή άλλου οφέλους, και όχι την εκδήλωση οποιασδήποτε γνήσιας διάθεσης εθελοντικής προσφοράς, ενισχύεται επίσης από το γεγονός ότι οι Ολυμπιακοί αγώνες δεν συγκαταλέγονται φυσικά στα κλασικά πεδία εθελοντικής δραστηριοποίησης, δεδομένου ότι πρόκειται για μια, σε μεγάλο βαθμό, εμπορευματοποιημένη τηλεοπτική γιορτή.

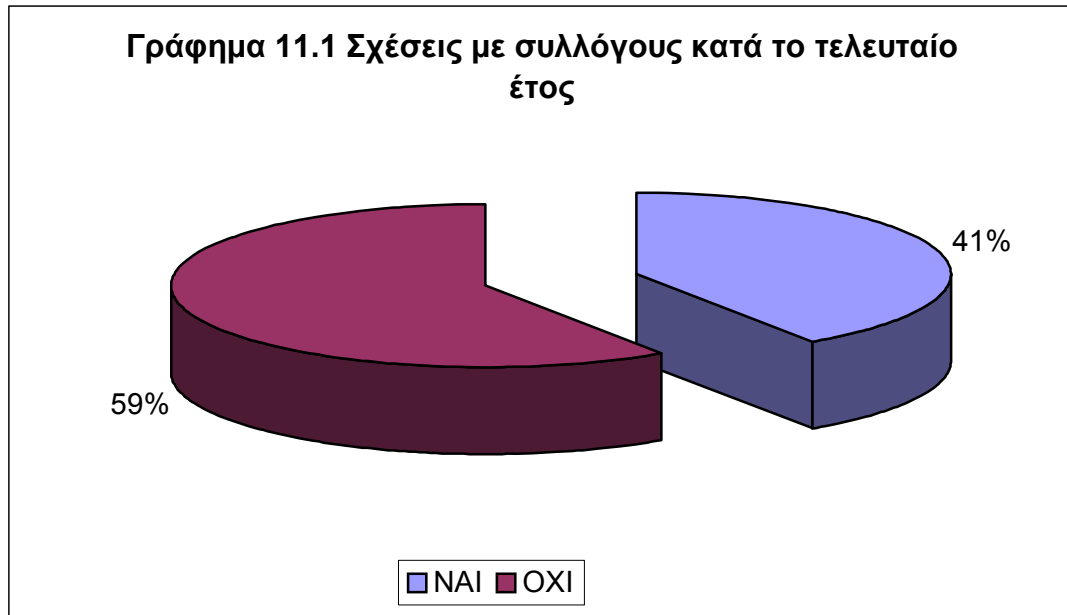
11.1. Συμμετοχή στην κοινωνία πολιτών

Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται προς διερεύνηση είναι κατά πόσον παρατηρείται όντως μια αύξηση στην ενασχόληση των νέων με τον χώρο της κοινωνικής αυτο-οργάνωσης και της κοινωνίας πολιτών, και ιδίως με το πεδίο των εθελοντικών δραστηριοτήτων. Το ζήτημα αυτό λαμβάνει ιδιαίτερη σημασία δεδομένου ότι η ευρωπαϊκή πολιτική στον τομέα αυτό τάσσεται σαφώς υπέρ της ενίσχυσης της κοινωνικής συμμετοχής και βεβαίως της ανάπτυξης του εθελοντισμού. Όπως αναφέρεται σχετικά στη Λευκή Βίβλο: «Ο εθελοντισμός, μέσο κοινωνικής συμμετοχής και παράλληλα εκπαιδευτική εμπειρία και παράγοντας απασχολησιμότητας και ένταξης, ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των νέων και της κοινωνίας» και «θα ήταν σκόπιμο να αναπτυχθεί σημαντικά κατά τα επόμενα χρόνια, κυρίως σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο».⁸⁷ Εντός του πλαισίου αυτού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει επίσης θέσει ως κεντρικό στόχο τον προσδιορισμό των υπαρχουσών γνώσεων για θέματα προτεραιότητας (συμμετοχή, πληροφόρηση, και εθελοντικές δραστηριότητες), πράγμα που καλύπτει η ανά χειράς έρευνα. Εξάλλου, σχετικό ψήφισμα του Συμβουλίου (14-2-2002) δίνει προτεραιότητα στην «προώθηση των εθελοντικών δραστηριοτήτων που επιτρέπουν στους νέους να αναπτύξουν αίσθηση ευθύνης και του ρόλου τους ως ενεργών πολιτών, τις ατομικές και κοινωνικές δεξιότητες και να αποκτήσουν χρήσιμες γνώσεις

⁸⁷ Λευκό βιβλίο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 'Μιά νέα πνοή για την ευρωπαϊκή νεολαία', Βρυξέλλες 2001, σελ. 21.

και ικανότητες, οι οποίες συμβάλλουν στην πληρέστερη συμμετοχή τους στην κοινωνία και στην απασχολησιμότητα τους».

Η στάση της νέας γενιάς απέναντι στην κοινωνική συμμετοχή σε οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών (συμπεριλαμβανομένων και των εθελοντικών οργανώσεων) καταγράφεται αρχικά στο γράφημα 11.1 και λεπτομερέστερα στον πίνακα 11.1.

Στο σχετικό ερώτημα (βλ. ερωτηματολόγιο) διερευνάται τόσο η σχέση με συγκεκριμένα είδη και μορφές συλλογικής οργάνωσης όσο και ο τύπος της σχέσης (απλό μέλος, συμμετοχή σε δράσεις, εισφορά σε χρήμα, εθελοντική εργασία).

Πίνακας 11.1 Σχέση με οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών κατά τον τελευταίο χρόνο (%)

<i>Έχεις ή είχες κατά τον τελευταίο χρόνο σχέση με τα είδη συλλόγων που θα σου διαβάσω; Τι είδους σχέση;</i>					
	Ναι	Απλό Μέλος	Συμμετοχή σε δράσεις	Εισφο-ρά σε χρήμα	Εθελοντι-κή εργασία
Πολιτιστικοί σύλλογοι	11.2	5.9	7.5	2.7	2.3
Θρησκευτικές-εκκλησιαστικές οργανώσεις	2.8	1.5	1.3	0.7	0.6
Αθλητικοί σύλλογοι	19.8	9.1	14.3	3.2	2.6
Φοιτητικές / μαθητικές παρατάξεις και πολιτικά κόμματα	9.1	6.4	4.4	1.0	1.2
Εθελοντικές οργανώσεις	4.7	1.5	2.4	1.0	1.8
Σύλλογοι νέων	3.1	1.9	1.6	0.6	1.0
Συνδικάτα, επαγγελματικά σωματεία	2.3	1.6	0.9	0.4	0.2
Επιστημονικοί σύλλογοι	2.6	1.5	1.3	0.7	0.4
Δεν είχα ούτε έχω σχέση	59.4				

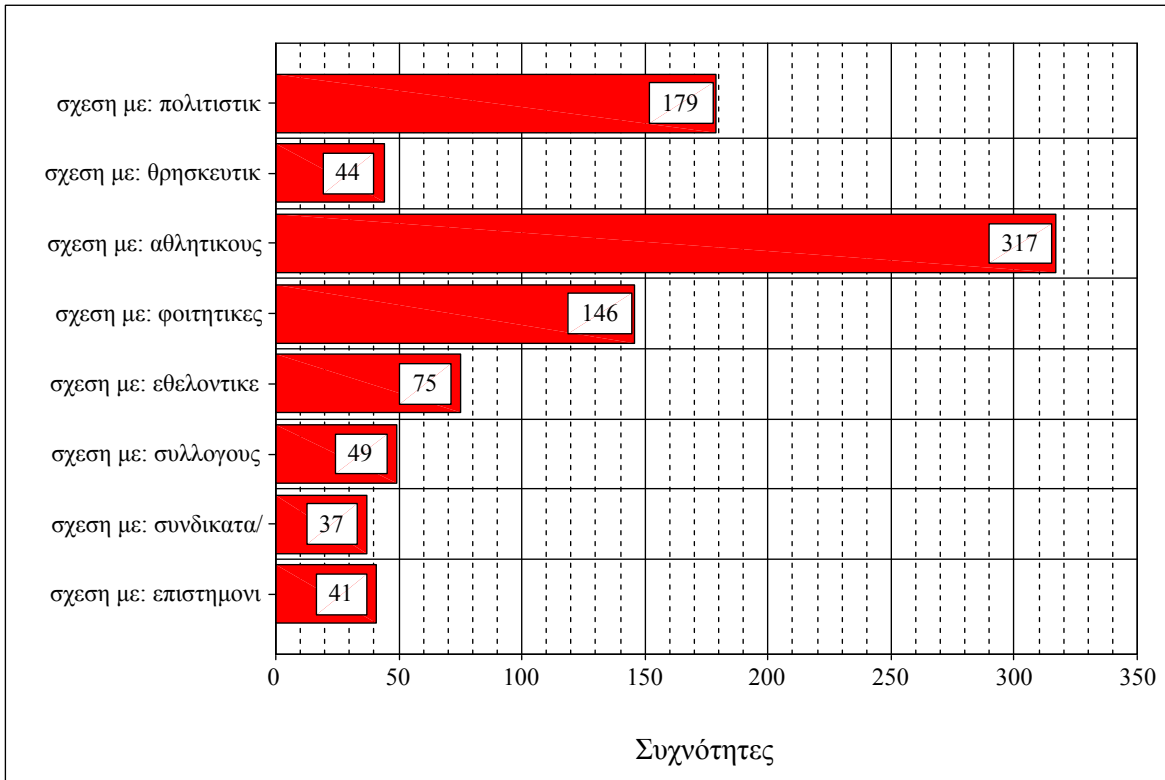
Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των νέων (59.4%) δεν συμμετέχει σε κανενός είδους οργάνωση συλλογικής δράσης από όσες περιλαμβάνονται στο ερώτημα (βλ. γράφημα 11.2 και 11.2α). Το εν λόγω ποσοστό είναι συμβατό και με ευρήματα παλαιότερων ερευνών – στην έρευνα της ΓΓΝΓ του 1997 ήταν 58%,⁸⁸ ενώ η τελευταία σχετική έρευνα του *Ευρωβαρόμετρου* (2001) το ανεβάζει στο 63%.⁸⁹ Παρουσιάζει επομένως αξιοσημείωτη σταθερότητα. Το ποσοστό αυτό είναι αναμφισβήτητα υψηλό και τοποθετείται στο ένα άκρο της συνολικής ευρωπαϊκής εικόνας. Στο άλλο άκρο βρίσκονται χώρες όπως η Σουηδία όπου λιγότερο από το ένα πέμπτο των νέων δηλώνουν πως δεν συμμετέχουν σε καμία δραστηριότητα αυτού του τύπου. Υπό την έποψη αυτή, η έρευνά μας επιβεβαιώνει την ύπαρξη μιας ισχυρής διαιρετικής τομής Βορρά/Νότου όσον αφορά την σχέση των νέων με φορείς της κοινωνίας πολιτών: «οι νέοι των χωρών της Νότιας Ευρώπης δεν δραστηριοποιούνται ιδιαίτερα στο πεδίο της οργανωμένης κοινωνίας πολιτών που

⁸⁸ Βλ. ΓΓΝΓ/Ινστιτούτο V-PRC, ο.π., σελ. 61.

⁸⁹ Βλ. *Ευρωβαρόμετρο*, αρ. 151, σελ. 3.

λαμβάνει τη μορφή κοινωνικών και πολιτικών ενώσεων, ακόμα και αθλητικών συλλόγων».⁹⁰

Γράφημα 11.2. Συμμετοχή των νέων σε συλλόγους κοινωνίας πολιτών

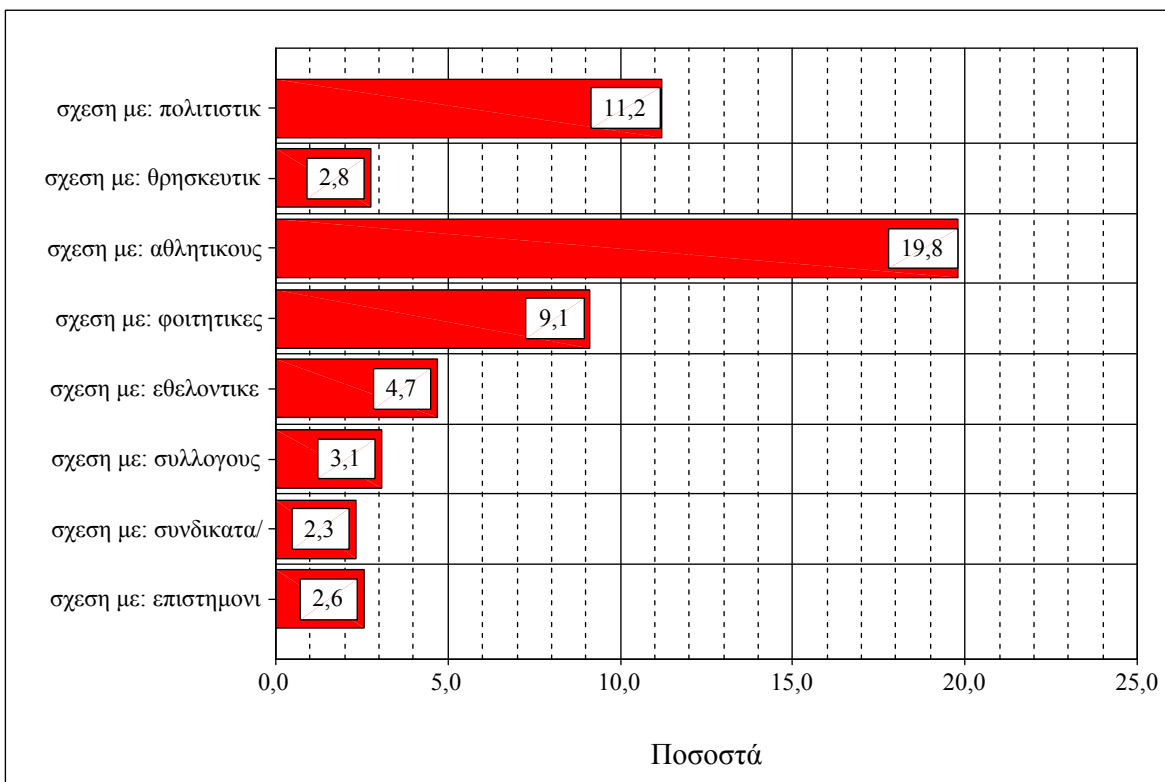
Παρόλα αυτά, ο ευρωπαϊκός μέσος όρος (50%), όπως προκύπτει από την τελευταία διαθέσιμη έρευνα του *Ευρωβαρόμετρου* για την νεολαία (2001), δεν απέχει και πολύ από την ελληνική «επίδοση», ενώ χώρες όπως η Πορτογαλία και η Ισπανία εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά.⁹¹ Επίσης, τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής σε οργανώσεις αυτού του τύπου ίσως να μην έχουν να κάνουν με την έλλειψη κοινωνικής και πολιτικής δραστηριοποίησης *per se*, αλλά με την παροχέτευση του σχετικού δυναμικού σε άλλους διάυλους (όπως η οικογένεια, η φιλική παρέα, κ.λπ. που άλλωστε θεωρούνται από τους νέους από τα σημαντικότερα πράγματα στη ζωή τους,⁹² βλ. και γράφημα 3.3. παραπάνω).

⁹⁰ Shisholm & Chovacheva, ό.π., σελ. 51.

⁹¹ *Ευρωβαρόμετρο*, αρ. 151, ο.π., σελ. 3.

⁹² Βλ. σχετικά και Shisholm & Chovacheva, ό.π., σελ. 52.

Γράφημα 11.2α. Συμμετοχή των νέων σε συλλόγους κοινωνίας πολιτών

Σε πανευρωπαϊκό επίπεδο «οι αθλητικοί σύλλογοι παραμένουν τα πιο δημοφιλή κανάλια δραστηριοποίησης των νέων».⁹³ Αυτό αποτυπώνεται και στα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, αφού οι αθλητικοί σύλλογοι συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό θετικών απαντήσεων (19.8%)⁹⁴ και μάλιστα με μεγάλη διαφορά από την αμέσως επόμενη κατηγορία που είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι (11.2%). **Ακολουθούν οι μαθητικές/φοιτητικές παρατάξεις και τα πολιτικά κόμματα με 9.1%. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως το ποσοστό της κατηγορίας αυτής, αν και καθαυτό πολύ χαμηλό, εμφανίζεται ιδιαίτερα αυξημένο σε σχέση με τα αποτελέσματα της έρευνας του 1997 (4%).⁹⁵ Το αν αυτό σηματοδοτεί μια αντιστροφή της τάσης αποπολιτικοποίησης της νεολαίας που χαρακτήριζε την δεκαετία του 1990 αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω.**

⁹³ Shisholm & Chovacheva, ό.π., σελ. 51

⁹⁴ Επίσης σχετικά υψηλό ποσοστό συμμετοχής σε αθλητικούς συλλόγους και αθλητικές δραστηριότητες καταγράφηκε στην έρευνα του ΕΚΚΕ. Βλ. Μυριζάκης, ό. π., σελ. 73 επόμ.

⁹⁵ Βλ. ΓΓΝΓ/Ινστιτούτο V.PRC, ό.π., σελ. 62 και 143.

Ακόμα χαμηλότερα ποσοστά συγκεντρώνουν οι εθελοντικές οργανώσεις (4.7%) – σημειώνοντας αύξηση από το 3.0% της έρευνας του 1997, αλλά παραμένοντας σε ιδιαίτερα επίπεδα χαμηλά – οι σύλλογοι νέων (3.1%), οι θρησκευτικές/εκκλησιαστικές οργανώσεις (2.8%), οι επιστημονικοί σύλλογοι (2.6%), συνδικάτα και επαγγελματικά σωματεία (2.3%).

Παράμετροι όπως το φύλο, η ηλικία και η μόρφωση διαδραματίζουν κομβικό ρόλο όσον αφορά τη μορφή που λαμβάνει η κοινωνική συμμετοχή. Ο ρόλος αυτός είναι σε μεγάλο βαθμό προβλέψιμος και αναμενόμενος. Επί παραδείγματι, η σχέση με συλλόγους νέων φθίνει καθώς αυξάνει η ηλικία των ερωτώμενων – και σχεδόν μηδενίζεται στην ηλικιακή κατηγορία 25-29 ετών – ενώ η συμμετοχή σε πολιτιστικούς και επιστημονικούς συλλόγους αυξάνει καθώς περνούμε από ερωτώμενους με κατώτερη ή μέση μόρφωση σε εκείνους με ανώτερη ή ανώτατη. Το ίδιο συμβαίνει και με την συμμετοχή σε μαθητικές/φοιτητικές παρατάξεις και πολιτικά κόμματα όπου εκείνοι με ανώτερη ή ανώτατη μόρφωση εμφανίζουν σχεδόν διπλάσια ποσοστά δραστηριοποίησης σε σχέση με εκείνους που έχουν κατώτερη ή μέση. Αισθητά μεγαλύτερη συμμετοχή σε αυτήν την κατηγορία δραστηριοτήτων παρουσιάζεται επίσης μεταξύ εκείνων που ζουν μόνοι (12.7%) σε σχέση με εκείνους που εξακολουθούν να ζουν με τους γονείς τους (7.4%). Όσον αφορά τη διάσταση του φύλου, η υπεροχή των ανδρών είναι υπερδιπλάσια στους αθλητικούς συλλόγους: 27.5% των αρρένων ερωτώμενων δήλωσαν ότι σχετίζονται με αθλητικούς συλλόγους, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στις γυναίκες ήταν 11.3%. Αντίστοιχη υπεροχή συναντάται σε επιστημονικούς συλλόγους, συνδικάτα και επαγγελματικά σωματεία. Αντίστροφη όμως είναι η εικόνα στις εθελοντικές οργανώσεις – όπου οι γυναίκες δραστηριοποιούνται σε ποσοστό 5.7% με τους άνδρες να σημειώνουν 3.8% - αλλά και στους πολιτιστικούς συλλόγους.

Όσον αφορά την μορφή που λαμβάνει η σχέση με τις οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών – όταν φυσικά μια τέτοια σχέση κατ'αρχήν υφίσταται – οι περισσότεροι ερωτώμενοι δραστηριοποιούνται ως απλά μέλη ή συμμετέχοντας σε συγκεκριμένες δράσεις και σημαντικά λιγότεροι εισφέροντας σε χρήμα ή προσφέροντας εθελοντική εργασία (βλ. και πάλι πίνακα 11.1). Έτσι, ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στην κατηγορία των αθλητικών συλλογών, 9.1% των ερωτώμενων δηλώνουν απλά μέλη, 14.3% συμμετέχουν σε δράσεις, ενώ μόνον 3.2% εισφέρουν σε

χρήμα και 2.6% προσφέρουν εθελοντική εργασία. Τα αντίστοιχα ποσοστά στους πολιτιστικούς συλλόγους είναι 5.9% (απλά μέλη), 7.5% (συμμετοχή σε δράσεις), 2.7% (εισφορά σε χρήμα), και 2.3% (εθελοντική εργασία) και στις μαθητικές/φοιτητικές παρατάξεις και τα πολιτικά κόμματα 9.1% (απλά μέλη), 6.4% (συμμετοχή σε δράσεις), 4.4% (εισφορά σε χρήμα), και 1.1% (εθελοντική εργασία).

11.2. Ο εθελοντισμός σε ένα κρίσιμο μεταίχμιο

Στην περίπτωση του εθελοντισμού το πολύ χαμηλό ποσοστό της εθελοντικής εργασίας (1.8%) σχεδόν ταυτίζεται με εκείνο της ιδιότητας του απλού μέλους (1.5%). **Οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι μόνον 28 ερωτώμενοι σε σύνολο 75 που δήλωσαν ότι είχαν κάποιου είδους σχέση με εθελοντικές οργανώσεις, προσέφεραν εθελοντική εργασία, με τους υπόλοιπους να επιλέγουν περισσότερο παθητικές μορφές συμμετοχής. Τα ποσοστά συμμετοχής σε εθελοντικές οργανώσεις στην Ελλάδα παραμένουν πάρα πολύ χαμηλά σε σύγκριση με εκείνα άλλων ευρωπαϊκών χωρών – ενδεικτικά μόνον αναφέρουμε ότι, για παράδειγμα, στην Βρετανία, η οποία μάλιστα δεν βρίσκεται στην κορυφή της σχετικής λίστας,⁹⁶ ο εθελοντισμός των νέων 18-24 ετών συγκέντρωνε ποσοστό 42% το 1981, 55% το 1991, και 43% το 1997.⁹⁷ Η απόσταση από την κατάσταση στην Ελλάδα είναι σχεδόν αστρονομική.**

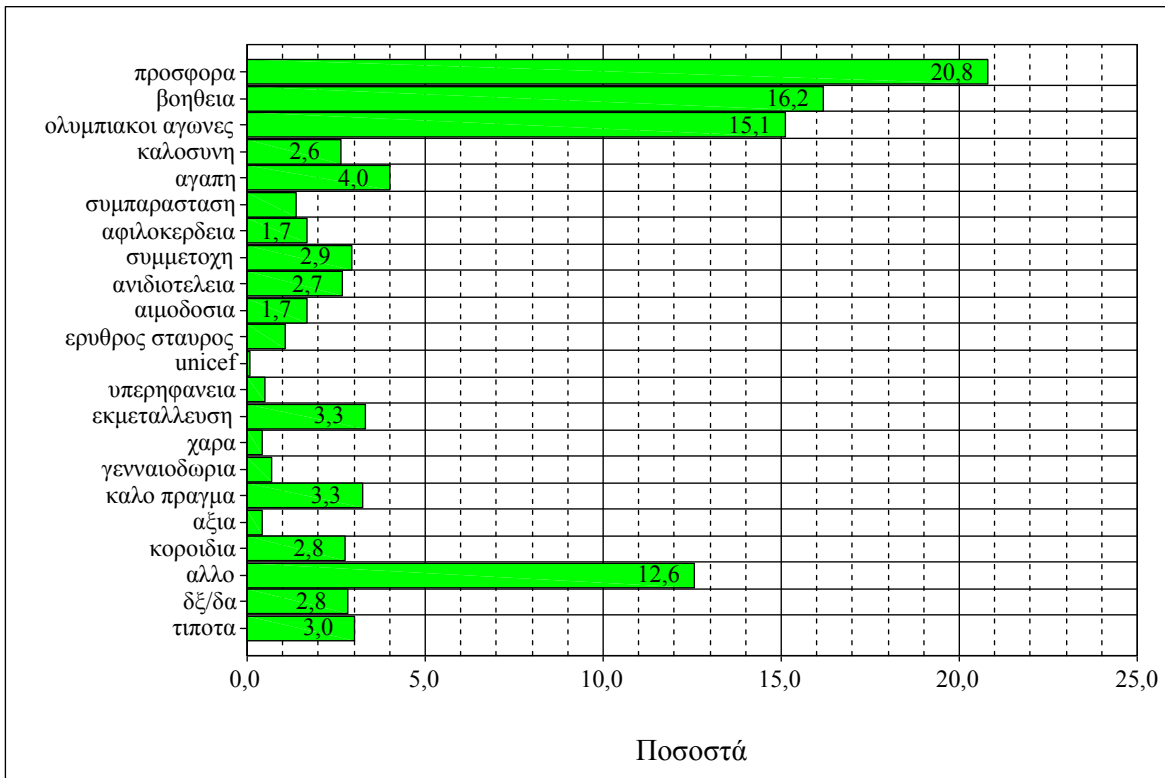
Πάντως, ακόμα και αν η πραγματική και ενεργός συμμετοχή της νέας γενιάς σε εθελοντικές δραστηριότητες εμφανίζεται ακόμα περιορισμένη, αυτό δεν αποκλείει την πιθανότητα να υφίσταται ένα υποφώσκον δυναμικό για τη μεταβολή αυτής της εικόνας, ένα δυναμικό που με την κατάλληλη ενθάρρυνση θα μπορούσε να ενεργοποιηθεί (αναφέρουμε σχετικά ότι, όπως έχει ανακοινωθεί, 76% των εθελοντών του «Αθήνα 2004» έχουν δηλώσει την επιθυμία τους να συνεχίσουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους και σε άλλες οργανωμένες εθελοντικές δράσεις μετά το πέρας των Ολυμπιακών αγώνων). Η ύπαρξη ενός τέτοιου δυναμικού τεκμαίρεται από τη συνειρμική κατηγοριοποίηση του «εθελοντισμού», από την οποία προκύπτει ένα γνωστικό-

⁹⁶ Η συμμετοχή σε εθελοντικές δραστηριότητες μεταξύ του γενικού πληθυσμού κυμαίνεται στις ευρωπαϊκές χώρες μεταξύ 27% (Ολλανδία) και 51% (Αυστρία). Βλ. T. Van Hal, L. Meijjs, και M. Steenbergen, *Volunteering and Participation on the Agenda: Survey in Volunteering Policies and Partnerships in the EU* (<http://www.eurofestation.com/docs/Abstract.pdf>).

⁹⁷ Βλ. Institute for Volunteering Research, *1997 National Survey of Volunteering in the UK* (Research Bulletin, <http://www.ivr.org.uk/nationalsurvey.htm>).

αντιληπτικό σχήμα (scheme) αποτελούμενο πρωτίστως από θετικά και «ηθικά» κατηγορήματα (βλ. γράφημα 11.3). «Προσφορά», «αγάπη», «βοήθεια», «ανιδιοτέλεια»

Γράφημα 11.3 Λεκτική κατηγοριοποίηση του «εθελοντισμού»

είναι μερικά από τα κατηγορήματα του «εθελοντισμού», ενώ δεν λείπουν και αρνητικές κατηγοριοποιήσεις όπως π.χ. η «κοροϊδία» και η «εκμετάλλευση». Τούτων δοθέντων, στη χάραξη μιας πολιτικής ενθάρρυνσης θα πρέπει βεβαίως να ληφθούν υπόψη **τρία πράγματα: πρώτον, να μην μεταστοιχειωθεί ο εθελοντισμός σε απλή φιλανθρωπία αλλά να αποτελέσει ένα είδος υπέρβασης του μονοπωλίου του κράτους στην κοινωνική πολιτική. Δεύτερον, να υποστηριχθεί έτσι ώστε να μη συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας «κοινωνίας πολιτών κορυφής», η οποία χαρακτηρίζεται από μια ελιτιστική θεώρηση και στηρίζεται περισσότερο στο λόγο περί κοινωνίας πολιτών και όχι τόσο στη δράση της. Τρίτον, να συνυπολογισθούν οι προτιμήσεις των ίδιων των νέων αναφορικά με τα επιμέρους πεδία στα οποία θα ήθελαν να δραστηριοποιηθούν.** Ο πίνακας 11.2 αποτυπώνει τις ποικίλες δραστηριότητες στις

οποίες θα ήθελαν να συμμετάσχουν οι νέοι του εξεταζόμενου δείγματος και αποκαλύπτει το «ειδικό βάρος» που αποδίδουν σε καθεμιά τους.

Σημειωτέον ότι, στον ευρωπαϊκό χώρο, ο εθελοντισμός συνήθως συνδέεται με δραστηριότητες που είναι άμισθες, μη-υποχρεωτικές, και αποσκοπούν στην ωφέλεια τρίτων προσώπων.⁹⁸ Ειδικότερα, ως «εθελοντική δραστηριότητα» νοείται κάθε είδους εθελοντική συμμετοχή που χαρακτηρίζεται από τις εξής πτυχές: είναι ανοιχτή σε όλους, άμισθη, αναλαμβάνεται αυτοβούλως, ενέχει έναν ανεπίσημο παιδευτικό χαρακτήρα μάθησης και εξασφαλίζει προστιθέμενη αξία. Ως «εθελοντική υπηρεσία» νοείται μέρος των εθελοντικών δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζονται και από τα ακόλουθα επιπλέον χαρακτηριστικά: καθορισμένη περίοδο, σαφείς στόχους, περιεχόμενο, καθήκοντα και πλαίσιο, κατάλληλη στήριξη και εξασφάλιση νομικής και κοινωνικής προστασίας. Όταν μάλιστα η εθελοντική υπηρεσία διενεργείται στα πλαίσια ή υπό την εποπτεία κρατικού φορέα τότε ονομάζεται «πολιτική υπηρεσία». (Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Συμβούλιο, 5-5-2004).

Πίνακας 11.2 Πιθανά πεδία εθελοντικής προσφοράς (%)

<i>Σε ποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες θα ήθελες να συμμετάσχεις ως εθελοντής χωρίς αμοιβή;</i>	
Προστασία των δασών	25.7
Προστασία της θάλασσας	23.3
Αιμοδοσία	40.8
Αθλητικές εκδηλώσεις	21.3
Βοήθεια σε μετανάστες και πρόσφυγες	8.7
Αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών (σεισμοί, πλημμύρες κ.λπ.)	18.6
Βοήθεια σε αστέγους	23.3
Πολιτιστικές εκδηλώσεις	16.6
Καταπολέμηση του AIDS	25.0
Καταπολέμηση ναρκωτικών	36.5
Προστασία των ζώων	27.1
Προστασία του καταναλωτή	11.1
Βοήθεια σε ψυχικά πάσχοντες	13.1

⁹⁸ Βλ. Van Hal, Meijs, και Steenbergen, Marijke, ό.π.

Βοήθεια σε ηλικιωμένους	18.8
Βοήθεια σε αναπτυσσόμενες χώρες (στην Αφρική κ.λπ.)	17.0
Βοήθεια σε κακοποιημένες γυναίκες	25.0
Βοήθεια σε παιδιά	46.9
Σε καμία από αυτές	9.9
ΔΞ/ΔΑ	2.1

Ενώ με βάση τον προηγούμενο πίνακα (11.1) μόνο 4.7% των ερωτώμενων δηλώνουν πως έχουν ή είχαν κατά τον προηγούμενο χρόνο σχέση με εθελοντικές οργανώσεις, ο πίνακας 11.2 αποκαλύπτει πως **η συντριπτική τους πλειοψηφία θα ήθελε να δραστηριοποιηθεί σε εθελοντικές οργανώσεις με μόνο το 9.9% να μην επιθυμεί την εμπλοκή του σε καμία από τις προτεινόμενες δραστηριότητες. Αν μάλιστα κάνουμε την σύγκριση με το 24% που είχε σημειωθεί στην έρευνα του 1997 σε μια αντίστοιχη – αν και όχι απολύτως ταυτόσημη – ερώτηση,⁹⁹ το συμπέρασμα είναι ότι η διαθεσιμότητα για συμμετοχή σε εθελοντικές δραστηριότητες παρουσιάζει αυξητική τάση.** Αξίζει επίσης να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι τα χαμηλότερα ποσοστά απροθυμίας για εθελοντική δράση παρατηρούνται ανάμεσα στους νέους μικρότερης ηλικίας (3.8% στην ηλικιακή κατηγορία 15 έως 17 ετών, ενώ αυξάνει σε 10.1% στην αμέσως επόμενη ηλικιακή κατηγορία και καταγράφεται στο 13.3% στους νέους ηλικίας 25-29 ετών), και επίσης – αναφορικά με την επαγγελματική κατηγορία – ανάμεσα σε μαθητές (4.6%) και φοιτητές/σπουδαστές (6.3%).

Στην κορυφή βρίσκονται η προσφορά βοήθειας σε παιδιά (46.9%), η εθελοντική αιμοδοσία (40.8%), και η εθελοντική συμμετοχή σε φορείς καταπολέμησης των ναρκωτικών (36.5%). Πρόκειται λοιπόν για επιθυμία κινητοποίησης που απαντά σε υπαρκτά κοινωνικά προβλήματα που ταλανίζουν την ελληνική κοινωνία και ιδίως τους νέους, γνωρίζουν μεγάλη δημοσιότητα, και έχουν αποτελέσει προνομιακά αντικείμενα – με μικρότερη ή μεγαλύτερη επιτυχία – τόσο της κρατικής πολιτικής (αγωγή υγείας, κλπ.) όσο και μιας σειράς ΜΚΟ (όπως, στο χώρο της αντιμετώπισης των ναρκωτικών, το ΚΕΘΕΑ, η Στροφή, κ.α.). Ακολουθούν η προστασία των ζώων (27.1%), η προστασία των δασών (25.7%), η καταπολέμηση του AIDS και η

⁹⁹ Βλ. ΓΓΝΓ/Ινστιτούτο V-PRC, ό. π., σελ. 64 και 149.

βοήθεια σε κακοποιημένες γυναίκες (αμφότερα με 25.0%), η προστασία της θάλασσας και η βοήθεια σε αστέγους (και τα δύο με 23.3%), οι αθλητικές εκδηλώσεις (21.3%), η αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών (18.6%), η βοήθεια σε ηλικιωμένους (18.8%), η βοήθεια σε αναπτυσσόμενες χώρες (17.0%), και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις (16.6%).

Στην τελευταία τριάδα συναντά κανείς την βοήθεια σε ψυχικά πάσχοντες (13.1%), την προστασία του καταναλωτή (11.1%) και, τέλος, τη βοήθεια σε μετανάστες και πρόσφυγες (8.7%). Στο σημείο αυτό ανακύπτει το ζήτημα της ερμηνείας της ιδιαίτερα χαμηλής θέσης που σημειώνουν η βοήθεια σε ψυχικά πάσχοντες όπως και η βοήθεια σε μετανάστες και πρόσφυγες. Κατ' αρχάς, και οι δύο τομείς σηματοδοτούν περιοχές όπου παρατηρείται ανεπάρκεια των κρατικών δομών και, ως εκ τούτου, σημαντικές ανάγκες που θα μπορούσε να καλύψει η εθελοντική δράση: ως γνωστόν η χώρα μας αποτελεί χώρα υποδοχής σημαντικού αριθμού προσφύγων που συχνά στοιβάζονται σε άθλιους χώρους υποδοχής και μεταναστών που διαβιών σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, ενώ σημαντικές δυσκολίες αντιμετωπίζει και η αποσυλοποίηση και κοινωνική επανένταξη των ψυχικά πασχόντων. Έτσι, και παρά την ύπαρξη των οποιωνδήποτε αντικειμενικών δυσκολιών, η απροθυμία ανάληψης εθελοντικής δράσης στους τομείς αυτούς δεν μπορεί παρά να ερμηνευθεί σε αναφορά με τη στερεοτυπική αντιμετώπιση του ψυχικά πάσχοντος και του αλλοδαπού πρόσφυγα ή μετανάστη.

Με άλλα λόγια, φαίνεται πως το στίγμα της ψυχικής ασθένειας, αλλά και η ξενοφοβική πρόσληψη της φιγούρας του πρόσφυγα και του μετανάστη εμποδίζουν τους νέους να εκδηλώσουν υψηλότερη διαθεσιμότητα εθελοντικής κινητοποίησης στα πεδία αυτά. Αν μάλιστα οι δείκτες της ανά χειράς έρευνας συνδυασθούν με τα αυξημένα ποσοστά ξενοφοβίας ανάμεσα στους νέους που αποκαλύπτουν άλλες προγενέστερες σχετικές μελέτες – για παράδειγμα, το 2001 και στα πλαίσια της έρευνας του *Ευρωβαρόμετρου* για την ευρωπαϊκή νεολαία, 25.3% των Ελλήνων ερωτώμενων δήλωναν ότι επιθυμούν να σταλούν πίσω όλοι οι αλλοδαποί (foreigners), με το ευρωπαϊκό μέσο όρο να βρίσκεται στο 9%,¹⁰⁰ - το τοπίο παρουσιάζει χαρακτηριστικά που θα πρέπει να προβληματίσουν και να γίνουν αντικείμενο ενδελεχέστερης ανάλυσης και των κατάλληλων πολιτικών

¹⁰⁰ Shisholm & Chovacheva, ό.π., σελ. 15.

παρεμβάσεων. Εξάλλου δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει ότι, όπως προκύπτει από τη Λευκή Βίβλο, «σε ευρωπαϊκό επίπεδο προτείνεται να δοθεί προτεραιότητα στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας σε όλα τα κοινοτικά προγράμματα και τις κοινοτικές ενέργειες που αφορούν τους νέους» και ιδίως στο πρόγραμμα ΝΕΟΛΑΙΑ.¹⁰¹ Οι δράσεις αυτές, μερικές από τις οποίες έχουν ήδη δρομολογηθεί,¹⁰² θα μπορούσαν να αρθρωθούν και να ενισχύσουν αντίστοιχες δράσεις άλλων αντιρατσιστικών φορέων ιδίως εντός του 2005, αφού σύμφωνα με σχετική δήλωση σχετικά με τον ρατσισμό και την ξеноφοβία στο επίπεδο των νέων, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έχει καλέσει κάθε κράτος-μέλος να αναδείξει την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας – αλλά και άλλων μορφών μισαλλοδοξίας – σε «μια από τις προτεραιότητες του προγράμματος ΝΕΟΛΑΙΑ» κατά το τρέχον έτος. Επίσης, στο πεδίο της καταπολέμησης του στίγματος της ψυχικής πάθησης θα ήταν δυνατή η συνεργασία με αντίστοιχες δραστηριότητες άλλων φορέων και ΜΚΟ, όπως π.χ. η σχετική καμπάνια της Διεθνούς και της Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας κατά του κοινωνικού στίγματος της σχιζοφρένειας, ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα με σύνθημα «Σχιζοφρένεια: Ας ανοίξουμε τις πόρτες».

Με την εξαίρεση των αθλητικών εκδηλώσεων, της προστασίας των δασών και της προστασίας του καταναλωτή οι γυναίκες σημειώνουν υψηλότερα ποσοστά διαθεσιμότητας από τους άνδρες, με την ψαλίδα να παρουσιάζει το μεγαλύτερο άνοιγμα στη βοήθεια σε κακοποιημένες γυναίκες (35.7% έναντι 15.3%), στη βοήθεια σε παιδιά (56.1% έναντι 38.5%), στη βοήθεια σε ηλικιωμένους (22.9% έναντι 15.0%), στην βοήθεια σε ψυχικά πάσχοντες (16.0% έναντι 10.4%), και στη βοήθεια σε αστέγους (28.6% έναντι 18.4%). Υπό την έννοια αυτή ο γυναικείος πληθυσμός φαίνεται να συνιστά μια μεγαλύτερη δυνητική δεξαμενή άντλησης εθελοντών από τον ανδρικό όσον αφορά τις δραστηριότητες που προαναφέρθηκαν. Επίσης, η διαθεσιμότητα είναι υψηλότερη στις αγροτικές παρά στις αστικές περιοχές, εξαιρουμένων της προστασίας του καταναλωτή, της προστασίας της θάλασσας και της βοήθειας σε μετανάστες και πρόσφυγες όπου η εικόνα εμφανίζεται αντεστραμμένη. Εξάλλου, στις περισσότερες

¹⁰¹ Λευκό βιβλίο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 'Μιά νέα πνοή για την ευρωπαϊκή νεολαία', Βρυξέλλες 2001, σελ. 24-5.

¹⁰² Βλ. σχετικά την διοργάνωση του τριήμερου κατά του ρατσισμού (19-20-21 Μαρτίου 2005) από την ΓΓΝΓ και το Εθνικό Συμβούλιο Νεολαίας.

περιπτώσεις η διαθεσιμότητα παρουσιάζει πρωτική τάση καθώς αυξάνεται η ηλικία των ερωτώμενων, ενώ οι μαθητές και οι φοιτητές/σπουδαστές εμφανίζουν με αξιοσημείωτη σταθερότητα υψηλά ποσοστά.

Η εθελοντική διαθεσιμότητα ως δομικό και αναπόσπαστο στοιχείο ενεργού κοινωνίας πολιτών, όμως, εξαρτάται πρωτίστως και από την εμπιστοσύνη απέναντι στον Άλλο εν γένει (ανεξαρτήτως αν αυτός είναι ξένος, μετανάστης ή οτιδήποτε άλλο). Ήδη έχουμε δει ότι ένα σχετικά σταθερό χαρακτηριστικό της ελληνικής νεολαίας τα τελευταία χρόνια είναι ο χαμηλός δείκτης κοινωνικού κεφαλαίου.¹⁰³ Ως είναι αναμενόμενο λοιπόν, παρατηρείται μια στατιστικώς σημαντική συσχέτιση (χ^2 τεστ p -value= 0.000) ανάμεσα στους έχοντες χαμηλή μέση τιμή κοινωνικού κεφαλαίου και σε εκείνους που δηλώνουν ότι δεν είχαν ποτέ ούτε έχουν κάποια σχέση με τους συλλόγους που αναφέρονται στον πίνακα 11.1 (αθλητικούς, θρησκευτικούς, επιστημονικούς, κ.λπ.). **Ωστε, μειωμένο κοινωνικό κεφάλαιο, μειωμένη δηλαδή αίσθηση διαπροσωπικής εμπιστοσύνης, συνδέεται με άρνηση εθελοντικής προσφοράς και συμμετοχής σε οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών.** Μόνη εξαίρεση παρατηρείται στη συμμετοχή σε αθλητικούς (χ^2 τεστ p -value= 0.005) και φοιτητικούς συλλόγους (χ^2 τεστ p -value= 0.010), όπου όντως συνδέεται με αυξημένες τιμές κοινωνικού κεφαλαίου.

Υπάρχει ωστόσο πάντοτε μια απόσταση ανάμεσα στο τι δηλώνει ότι θα ήθελε ή τι θα μπορούσε να κάνει κανείς και στο τι όντως πράττει. Στην περίπτωση του εθελοντισμού αυτό φάνηκε καθαρά από τα σχόλια εκείνων που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις βάθους. Έτσι, σε σχέση με τα παραπάνω ποσοτικά ευρήματα, τα ποιοτικά στοιχεία της έρευνας είναι αρκούτως διαφωτιστικά και ίσως αποσαφηνίζουν την εικόνα. **Οι νέοι στις ανοικτές συνεντεύξεις βάθους ανέφεραν ότι υπάρχουν συγκεκριμένα θέματα για τα οποία θα ήταν ικανοί να «στρατευθούν» και να προσφέρουν εθελοντική εργασία.** Τα θέματα αυτά κυρίως είναι η περιβαλλοντική προστασία και η οικολογία, η παροχή βοήθειας σε ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη (κυρίως μέσα από οργανώσεις όπως για παράδειγμα οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα), οι κακοποιησεις γυναικών και παιδιών και η αιμοδοσία.

Σε γενικές γραμμές όμως η συνολική αίσθηση των απαντήσεών τους στο συγκεκριμένο ζήτημα δεν ήταν αρκετά πειστική ως προς το αν οι δηλώσεις τους θα

¹⁰³ Βλ. παραπάνω κεφ. 6.

μπορούσαν ποτέ να γίνουν πράξη. Χρησιμοποιώντας ως δικαιολογία την έλλειψη χρόνου, σχεδόν κανείς δεν άφησε την εντύπωση ότι πραγματικά είχε την επιθυμία ή την πρόθεση εθελοντικής εμπλοκής σε κάποια από τις δραστηριότητες που αναφέρθηκαν. Θα έλεγε κανείς πως «έπρεπε» (με βάση κάποιο είδος «πολιτικής ορθότητας») να δηλώνουν ότι τους ενδιαφέρει ο εθελοντισμός και ότι θα στρατεύονταν, χωρίς όμως να φαίνονται καθόλου έτοιμοι ή διατεθειμένοι να περάσουν στην πράξη.

«Δεν έτυχε [να συμμετάσχω στην ολυμπιάδα], δηλαδή... θα 'θελα, αλλά... λόγω χρόνου, διαβάσματος, γιατί και το καλοκαίρι έχει διάβασμα, αλλά... διακοπές, με τους φίλους, από δω, από κει.» (Η μεγάλη του αδελφή του ήταν εθελοντής, Εντυπώσεις: άριστες, πολύ καλή οργάνωση, πολύ φιλικό περιβάλλον, γνωριμία με νέους ανθρώπους, πολλά θετικά στοιχεία). (άνδρας 16, Αθήνα)

«Εθελοντικά θα μπορούσα να συμμετάσχω και σε μία ανθρωπιστική οργάνωση π.χ. Δεν με έχει οδηγήσει (να το κάνω) το πρόγραμμα το καθημερινό. Έχω τη σχολή τώρα και πρέπει οπωσδήποτε να βγάλω μία σχολή και μετά να κοιτάξω τι θα κάνω.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

«Αν ήμουν γιατρός, δεν είμαι δυστυχώς, θεωρώ τους Γιατρούς Χωρίς Σύνορα ένα από τα πολύ καλά πράγματα που συμβαίνουν στον κόσμο. Πολλά προβλήματα, αλλά το παλεύουν. Με το τίποτα. Τώρα, το μόνο που θα μπορούσα, είναι για την πατρίδα μου, γιατί εγώ ζω σε μια περιοχή που στην ουσία είναι σε εμπόλεμη κατάσταση. Για την πατρίδα μου θα 'δινα τα πάντα.

Ολυμπιάδα; Όχι, τίποτα, γιατί ο εθελοντισμός είναι κάτι πολύ ιδανικό για να υπάρχει. Μπράβο στα παιδιά που πήγανε, αλλά... οι άλλοι δεν τους βλέπανε σαν εθελοντές, τους βλέπανε σαν εργάτες (γέλιο). Σαν Αντώνης γιατί δεν πήγα; Καλοκαίρι, Ρόδος, έπρεπε να βρω σπίτι στην Αθήνα, να ζήσω ένα μήνα στην Αθήνα, έξοδα...» (άνδρας, 24, Πάτρα)

Οι απαντήσεις κινούνταν κυρίως σε ένα κλίμα έκφρασης του «τι θα ήταν ιδανικό να γίνει» και όχι σε ένα κλίμα ουσιαστικής πρόθεσης να υλοποιηθούν κάποτε – έστω και στο μακρινό μέλλον – οι δηλώσεις αυτές. **Φαίνεται ότι παρά τη γενικότερη ύπαρξη μιας εσωτερικής «κινητοποίησης» ως προς κάτι, το συνολικό κλίμα δεν βοηθά και δεν υποστηρίζει παρόμοιες επιλογές εθελοντικής δράσης.** Η ματαιότητα της οποιαδήποτε ατομικής προσπάθειας και η αδυναμία του ενός να «κάνει τη διαφορά» με τη δράση του σε οποιοδήποτε θέμα, μεταβιβάζονται και στο συγκεκριμένο ζήτημα της αντίληψης σχετικά με τον εθελοντισμό. Η συλλογική δράση εμφανίζεται αδύναμη να

παράγει κάποιο θετικό αποτέλεσμα, με αποτέλεσμα η οποιαδήποτε εθελοντική δράση, να προκαλείται κυρίως από μια εσωτερική ανάγκη καθησυχασμού των προσωπικών τύψεων, που έχει περίπου τη μορφή της σκέψης «τουλάχιστον εγώ έκανα ό,τι μπορούσα». Ο εθελοντισμός πάντως, προβάλλεται σαν ένα θέμα το οποίο ενδεχομένως αντανακλά και κάποια «τάση» της εποχής, ή έστω μια επιθυμία διαφοροποίησης ή ακόμα και κοινωνικής προβολής αλλά για το οποίο **δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια άμεση πρόθεση εμπλοκής.**

«Αν είχα περισσότερο χρόνο ναί. Τότε θα έψαχνα κάτι για την ομαδικότητα. Πάντως ούτε σ' αυτό δεν πιστεύω πια. Είμαι δύσπιστη π.χ. με τον έρανο που έγινε για το τσουνάμι. (...) Κι εδώ υπάρχουν άνθρωποι που έχουν ανάγκη κι εμείς πάμε να βοηθήσουμε τους άλλους...το κάνουν για να δείχτουν...για να δείξω ότι στέλνω πιο πολλές κούτες...επειδή φαίνεσαι. Ενώ το διπλανό σου άμα τον βοηθήσεις δεν φαίνεσαι.» (γυναίκα, 26, Σέρρες).

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αναμφίβολα ήταν το γεγονός εκείνο, το οποίο έκανε τον εθελοντισμό θέμα/τάση της εποχής στο ελληνικό κοινωνικό περιβάλλον. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο πως στη συνειρμική κατηγοριοποίηση του αντικειμένου «εθελοντισμός» (βλ. παραπάνω γράφημα 11.3) οι Ολυμπιακοί Αγώνες, χωρίς μεγάλη ποσοστιαία διαφορά, αναφέρθηκαν τρίτοι στη σειρά μετά την «προσφορά» και τη «βοήθεια». Κανείς (με μία μόνο εξαίρεση) από τους μετέχοντες στις συνεντεύξεις βάθους δεν είχε συμμετάσχει ως εθελοντής στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, όμως όλοι δήλωσαν ότι αν είχαν τη δυνατότητα και οι συνθήκες το επέτρεπαν, θα το έκαναν σίγουρα. Οι λόγοι για την καταφατική αυτή απάντηση είναι πολλοί και σίγουρα η επιτυχία των Αγώνων αλλά και η συμμετοχή τόσο μεγάλου αριθμού εθελοντών (και τα θετικά σχόλια τους από την εμπειρία αυτή) παίζουν σημαντικό ρόλο στη θετική αυτή δήλωση.

«...Χαίρομαι που έκανε κάτι ωραίο η Ελλάδα. Γιατί είδα και κάποιους φίλους μου που πήρανε μέρος και για ενάμισι μήνα μου λέγανε συνέχεια το ίδιο πράγμα...και είδα...ξέρεις δεν ήτανε μόνο της στιγμής, μια δυο βδομάδες.» (γυναίκα, 23, Αθήνα)

Παρά ταύτα, η κριτική στάση προς τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων, γενικά δεν λείπει. Ο εμπορικός χαρακτήρας των Αγώνων αλλά και το υψηλό κόστος της διεξαγωγής τους ήταν ταυτόχρονα:

- τα σημεία στα οποία επικεντρώθηκε η κριτική, ίσως όμως και

- τα σημεία που ενδεχομένως ώθησαν άλλους ή θα ωθούσαν και τους ίδιους στο να συμμετέχουν ως εθελοντές, κυρίως για να ανταποκριθούν στις προσδοκίες και τις απαιτήσεις για τη χώρα που μια τέτοια διοργάνωση δημιουργούσε σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο.

«Εντάξει...Ολυμπιακοί τώρα...μετά όμως οι κάρτες που χρωστάνε πάλι κάρτες είναι, τα δάνεια πάλι δάνεια είναι...όποτε η χαρά είναι πολύ πρόσκαιρη αλλά πάνω στην αφέλεια του κόσμου βασίζονται και κonomάνε άλλοι.» (άνδρας, 28, Αθήνα)

«Οι Ολυμπιακοί ήταν ένα εμπορικό πανηγύρι...γύρω σου χόρευαν τα εκατομμύρια και εσύ θα πήγαινες εθελοντής; Άλλο αν τελικά είχε πλάκα και ήταν καλά...» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«Θα πήγαινα γιατί σπαταλήσαμε πολύ χρόνο και χρήμα ως λαός σε αυτή την υπόθεση και δεν θα ήθελα να την αφήσω να τελειώσει άσχημα, λόγω του ότι δεν θα υπήρχαν οι εθελοντές.» (άνδρας, 16, Λάρισα)

«Στα σίγουρα θα πήγαινα εθελοντής στην Ολυμπιάδα. Για το πνεύμα. Να φάω το φλας το δικό μου. Μπορεί να με εκμεταλλεύονταν αλλά θα ήθελα να το ζούσα αυτό το πράμα.» (άνδρας, 29, Σέρρες).

«Έκαναν που έκαναν κακό στην Ελλάδα και θα τους πληρώνουμε για τόσα χρόνια τους Ολυμπιακούς, ας κάναμε τουλάχιστον και κάτι για να μη νιώθουμε τύψεις.» (γυναίκα, 16, Λάρισα)

Η κυρίαρχη αίσθηση που άφησαν πίσω τους οι Ολυμπιακοί ήταν αυτή της μεγάλης γιορτής, του μεγάλου, διεθνούς party, αλλά και της συμμετοχής σε ένα «Μεγάλο Εθνικό Όλο» το οποίο μας συνένωσε ως Έλληνες, γεγονός που πιθανά καταδεικνύει μια εσωτερική ανάγκη καταξίωσης της κάπως υποβαθμισμένης αίσθησης εθνικής μας ταυτότητας στο διεθνή χώρο.

«Στην Ολυμπιάδα ένιωθα ότι ήμουν παρών και μέρος αυτού του απίστευτου πράγματος που γινόταν εδώ στην Αθήνα, αυτής της απίστευτης γιορτής, του γεγονότος αυτού. Ότι συνέβαλα και εγώ σε αυτό. Και ήταν ένα απίθανο συναίσθημα, να βλέπεις όλα αυτά τα φαντασμαγορικά και πολύ σημαντικά, παγκοσμίου επιπέδου πράγματα, και να λες ήμouνα και εγώ εκεί, ακριβώς αυτό». (άνδρας, 23, Αθήνα)

Επομένως, κανείς σχεδόν δεν θα ήθελε να απουσιάζει από αυτό το μεγάλο party, μια και επιπλέον αποτελούσε και ευκαιρία η οποία παρουσιάζεται μία μόνο φορά στη

ζωή των περισσότερων. Σε αυτό το σκεπτικό θα πρέπει απαραίτητα να προστεθεί και η ευρύτερη επικοινωνία και πρόσκληση εθελοντών μέσα από μια καμπάνια η οποία διήρκεσε τουλάχιστον τρία χρόνια και είχε μαζικό χαρακτήρα (και, όπως φαίνεται, θετικά αποτελέσματα). Πάντως, και σε συνδυασμό με τις απαντήσεις στο δομημένο ερωτηματολόγιο, αυτό το οποίο προκύπτει με σαφήνεια από τα σχόλια των ερωτώμενων, είναι ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτέλεσαν ένα συγκεκριμένο, εξαιρετικό γεγονός, με ξεχωριστή σημασία αλλά και περιορισμένο βεληνεκές ως προς τη δυνατότητά τους να επηρεάσουν συνολικά και να αλλάξουν τη συνολική νοοτροπία σχετικά με τον εθελοντισμό στην Ελλάδα. **Από μόνοι τους οι Ολυμπιακοί Αγώνες, δεν φαίνεται να αποτέλεσαν ικανοποιητικό έναυσμα για τη δημιουργία μιας συνολικής και μόνιμης «κουλτούρας εθελοντισμού» στη χώρα μας. Θα μπορούσε απλά να πει κανείς ότι αποτέλεσαν μια καλή και «φωτεινή» στιγμή στο συγκεκριμένο ζήτημα, η οποία δεν φαίνεται να άφησε καμία ιδιαίτερα ισχυρή παρακαταθήκη, για το μέλλον του εθελοντισμού, εκτός φυσικά και αν γίνουν συντονισμένες και μακροπρόθεσμες ενέργειες προς την κατεύθυνση αυτή.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

12.1 Αντιλήψεις για την εργασία

Χωρίς αμφιβολία, το βασικό θέμα που απασχολεί τους νέους σε όλες τις ηλικιακές ομάδες του δείγματος και που εμφανίζεται να έχει ένα χαρακτήρα βασικού άξονα, ο οποίος διατρέχει ολόκληρο το μήκος των συνεντεύξεων είναι η εκπλήρωση των επαγγελματικών στόχων, η δουλειά (όπως αντιστοίχως και ως σοβαρότερο πρόβλημα καταγράφεται στην δειγματοληπτική έρευνα η ανεργία). Όλοι επιθυμούν να έχουν είτε τώρα, είτε στο μέλλον μια δουλειά, στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν σε ένα υπερ-ανταγωνιστικό περιβάλλον, στο οποίο υπάρχουν χιλιάδες άλλοι με παρόμοια προσόντα με τα δικά τους. **Στην προοπτική αυτή, το μέλλον αντιμετωπίζεται με καθαρά χρηστικά / λειτουργικά κριτήρια.**

Η εργασία λοιπόν εμφανίζεται ως ένας πολύπλοκος και πολυπαραγοντικός στόχος, από τον οποίο όμως εξαρτώνται σχεδόν όλα τα υπόλοιπα. Και η προετοιμασία για την επιτυχία του στόχου αυτού, ξεκινά από πολύ νωρίς. Η εκπαίδευση στο Λύκειο αλλά και οι σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αντιμετωπίζονται ως «επαγγελματικά εφόδια» και ως διαδικασίες απόκτησης προσόντων, στις οποίες το άτομο οφείλει να επιτύχει, καθαρά και μόνο για να υπάρχει περίπτωση στο μέλλον να βρεθεί σε πλεονεκτικότερη θέση έναντι των ανταγωνιστών του, στην προσπάθεια εξεύρεσης εργασίας.

«Βραχυπρόθεσμος [ο στόχος] πάντα. Ο άμεσος στόχος είναι η ανεύρεση εργασίας στον κλάδο, έχει σημασία αυτό.» Μακροπρόθεσμα; Όνειρα; «Τα κοινά όνειρα όλων των Ελλήνων. Επαγγελματική αποκατάσταση, οικογενειακή αποκατάσταση και βλέπουμε. Έχω όνειρα κρυφά, που ούτε στον καθρέφτη δεν τα εκμυστηρεύομαι ακόμα. Σε επαγγελματικό επίπεδο, ως προς τη εξέλιξη σ' αυτό τον τομέα, μέχρι πού θα φτάσω.»

«Ευθύνη, απαιτήσεις [από τη δουλειά που θα ήθελα να βρω]. Δεν θέλω απλά να λειτουργώ μηχανικά (το 'χω ήδη κάνει), θέλω να δουλεύει και ο εγκέφαλος παράλληλα, είναι βασικό. Ακόμα και στο μαγαζί, το χρησιμοποιώ κατά 70% για δημόσιες σχέσεις, παρά για να φτιάχνω καφέδες. Έχω γνωρίσει άτομα που μου φανήκανε χρήσιμα.»

«Αν λειτουργείς σωστά, δεν είναι δύσκολο [να πραγματοποιηθούν τα όνειρά σου], αλλά δεν είναι ούτε εύκολο. Εάν δεν κάνεις όνειρα μεγάλα και δεν πετάει το μυαλό σου αλλού, και το ψάξεις γερά και δουλέψεις γερά, δεν είναι τίποτα δύσκολο. Αλλά δεν είναι και εύκολο: άτομα σαν κι εμένα

υπάρχουν πολλά και δεν είμαι μόνος μου. Υπάρχει δυνατός ανταγωνισμός στον τομέα ανεύρεσης εργασίας και στο να κρατηθείς σε μια επαφή.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

«Το Νο 1 πρόβλημα είναι η ανεργία. Δεν υπάρχει χειρότερο πράγμα από το να θέλεις να δουλέψεις και να μην μπορείς να βρεις δουλειά. Η ανεργία επηρεάζει τη σκέψη σου, τις σχέσεις σου, τα πάντα...» (άνδρας, 29, Αθήνα)

«[Το πρόβλημα είναι] ότι υπάρχει ανεργία, υπάρχουν πολύ χαμηλοί μισθοί, αμοιβή σε αυτό που κάνεις.» (γυναίκα, 16, Αθήνα)

Για τους ερωτώμενους των μικρότερων ηλικιακών κατηγοριών, οι οποίοι βρίσκονται ακόμη σε στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας (σχολείο, Ανώτερες ή Ανώτατες Σχολές) η «είσοδος στο Πανεπιστήμιο» και το «πτυχίο» είναι ο βασικός στόχος, είναι το σημείο εκείνο στο οποίο συγκεντρώνονται όλες οι επενδύσεις του νέου ανθρώπου για το μέλλον του. Μέσα από αυτό το πρίσμα, οι ηλικίες 15-17 κυρίως αλλά και 18-24 (όσοι δεν έχουν περάσει ακόμη ενεργά στην παραγωγική διαδικασία) εξιδανικεύουν σε υψηλό βαθμό το θέμα της ανεύρεσης εργασίας, θεωρώντας ότι αν βρουν δουλειά σχετική με τις σπουδές τους και το πτυχίο τους, τότε θα έχουν την αίσθηση της «επιτυχίας» και της ασφάλειας.

«[Οι στόχοι] για τώρα κοντά, να περάσω στο Πανεπιστήμιο, γιατί θέλω. Και μετά να μπω σ' ένα επάγγελμα, δηλαδή αμέσως, όχι να έχω ένα πτυχίο και να το βλέπω όπως μερικοί (π.χ. φίλοι με πτυχίο 2-3 χρόνια άνεργοι, με αιτήσεις έστω και αλλού, πυροσβεστική, ναυτικό...). Αυτό είναι που μ' ενδιαφέρει πολύ σαν νεολαία. Μετά είναι κι άλλα ασήμαντα, δηλαδή προσωπικά καθαρά, αυτοκίνητο...» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

Η δουλειά όμως ως στόχος αλλά και ως βασική προτεραιότητα, δεν έχει μόνο μια υλική ή οικονομική διάσταση. Εμφανίζεται και ως κάτι το οποίο επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό θέματα που σχετίζονται με την ατομική τους **ταυτότητα** και τη **θέση** τους μέσα στο συνολικότερο κοινωνικό περιβάλλον. Η δουλειά θα πρέπει να παράγει εκτός από «οικονομική ασφάλεια» και «εσωτερική ικανοποίηση». Πρέπει να **«πραγματώνονται»** σ' αυτήν, να αξιοποιούν το προσωπικό τους δυναμικό:

«...θέλω ευθύνη και απαιτήσεις από τη δουλειά. Δεν θέλω απλά να λειτουργώ μηχανικά, θέλω να λειτουργεί και ο εγκέφαλος παράλληλα.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

«...θέλω επιτυχημένη καριέρα, όχι απαραίτητα με λεφτά αλλά να καλύπτει τόσο το τι θέλω να κάνω εγώ, το πόσο δημιουργική είμαι στη δουλειά. Γιατί πιστεύω ότι η υλική ικανοποίηση είναι ο τελευταίος παράγοντας που σε κάνει ευτυχισμένο.» (γυναίκα, 16, Αθήνα).

«Δεν θέλω να βλέπω την αιογραφία σαν καθαρά επαγγελματικό πράγμα. Πρώτα το αγαπάω, πρώτα πιστεύω αυτό που ζωγραφίζω και ύστερα τα προς το ζην. Ναι δεν θέλω να την βλέπω καθαρά επαγγελματικά, ψυχρά». (άνδρας, 23, Αθήνα).

Κατά συνέπεια, τόσο για τους μεν, όσο και για τους δε (μικρότερους και μεγαλύτερους) είναι ορατό το φάσμα της αποτυχίας στον τομέα αυτό. Η «αποτυχία» μάλιστα αυτή έχει μια εικόνα-σύμβολο: τους ανθρώπους οι οποίοι ασκούν επαγγέλματα τα οποία δεν χαίρουν υψηλού κύρους και κοινωνικής αναγνώρισης, παρά το γεγονός ότι διαθέτουν αυξημένα τυπικά προσόντα, εξειδικεύσεις και ικανότητες. Δεν είναι δε λίγες οι φορές που οι συμμετέχοντες στην έρευνα, αναφέρονται κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων σε παραδείγματα διανομέων πίτσας (κυρίως) ή οδηγών ταξί, οι οποίοι είναι κάτοχοι μεταπτυχιακών και διδακτορικών τίτλων σπουδών:

«Ξέρω έναν που έχει τελειώσει ιατρική και δουλεύει σε fast food...τέτοια φάση, γιατί δε βρίσκει δουλειά...» (γυναίκα, 23, Αθήνα)

12.2. Επαγγελματικοί στόχοι και προσδοκίες

Οι ποιοτικές αυτές διαπιστώσεις υποστηρίζονται εν πολλοίς από τα ποσοτικά στοιχεία της έρευνας. Ο πίνακας 12.1 καταγράφει τις προσδοκίες των νέων από την επαγγελματική ζωή. Το πρώτο σχετικό ερώτημα λαμβάνει τη μορφή «τι είναι το πιο σημαντικό που θα θέλατε να σας προσφέρει το επάγγελμα σας;».

Πίνακας 12.1 Προσδοκίες από την επαγγελματική ζωή

Τι είναι το πιο σημαντικό που θα θέλατε να σας προσφέρει το επάγγελμά σου; Τι το δεύτερο πιο σημαντικό;	1^η επιλογή	2^η επιλογή
Ασφάλεια	25.3	17.4
Δημιουργικότητα	17.1	14.2
Χρήμα	38.9	31.4
Κοινωνική Αναγνώριση	8.3	15.9
Δυνατότητα Κοινωνικής Προσφοράς	4.4	5.9
Ελεύθερο Χρόνο	6.0	15.1

Στην πρώτη θέση των απαντήσεων συναντούμε το χρήμα (38.9%), πράγμα εξάλλου αναμενόμενο σε μια οικονομία καπιταλιστική και σε εποχή υψηλής ανεργίας, ιδίως ανάμεσα στους νέους. Ακολουθεί η ασφάλεια (25.3%), που δικαιολογεί την προτίμηση πολλών νέων για εργασία στο δημόσιο τομέα – όπως προκύπτει, για παράδειγμα, από την κοσμοσυρροή που παρατηρείται στις σχετικές εξετάσεις και προκηρύξεις θέσεων. Στην αμέσως επόμενη θέση βρίσκεται η δημιουργικότητα (17.1%), και μετά η κοινωνική αναγνώριση (8.3%), ο ελεύθερος χρόνος (6.0%), και, τέλος, η δυνατότητα κοινωνικής προσφοράς (4.4%) – πράγμα που συνάδει και με την χαμηλή συμμετοχή σε δραστηριότητες της κοινωνίας πολιτών (βλ. πίνακα 11.1 παραπάνω).

Η δεύτερη σχετική ερώτηση λαμβάνει τη μορφή «τι το δεύτερο πιο σημαντικό;». Οι απαντήσεις μάλλον ενισχύουν τις τάσεις που κυριαρχούν στην προηγούμενη ερώτηση. Το χρήμα καταλαμβάνει και πάλι την πρώτη θέση με 31.4%. Η ασφάλεια παραμένει δεύτερη (17.4%), η κοινωνική αναγνώριση περνά στην τρίτη θέση (15.9%), ενώ ο ελεύθερος χρόνος στην τέταρτη (15.1%), με την δημιουργικότητα να καταγράφει ένα 14.2% και τη δυνατότητα κοινωνικής προσφοράς να είναι τελευταία με 5.9%.

Πάντως, η συντριπτική υπεροχή του «χρήματος» απαιτεί περαιτέρω ερμηνεία δεδομένου ότι σε προηγούμενο ερώτημα που αφορούσε την ιεράρχηση ορισμένων κοινωνικών αξιών (βλ. γράφημα 3.3. παραπάνω) το χρήμα βρίσκεται στην τελευταία θέση (7.9 σε μια δεκαβάθμια κλίμακα) ενώ προτεραιότητα αποδίδεται στην οικογένεια (9.4), τον έρωτα, την φιλία και τη γνώση. Η απλούστερη εξήγηση είναι πως οι νέοι αντιμετωπίζουν την εργασία ως κάτι που δεν θεωρούν από μόνοι τους κεντρικό για τη

ζωή τους και επομένως κάτι που διαχωρίζεται από όσα θεωρούν σημαντικά για τη ζωή εν γένει. Η εργασία, με άλλα λόγια, γίνεται πρωτίστως αντιληπτή ως μέσον βιοπορισμού και κοινωνικής ανέλιξης, ως κάτι που είναι επιβεβλημένο, χωρίς όμως να εντάσσεται οργανικά – όσον αφορά τις προσδοκίες που επενδύονται σε αυτήν – με την ευρύτερη αξιακή ιεράρχηση των ερωτώμενων. Αν όμως ισχύει αυτό, προκαλεί εντύπωση ότι ο ελεύθερος χρόνος (που θα έδινε στους ερωτώμενους την ευκαιρία να αφιερώσουν μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στα πιο σημαντικά για εκείνους πράγματα) δεν σημειώνει μεγαλύτερο ποσοστό (αν και βεβαίως ως δεύτερη επιλογή φτάνει το αξιοσημείωτο 15.1%).

Η αντίφαση αυτή εξηγείται εν μέρει από το ότι στη σκέψη των νέων η επαγγελματική καταξίωση παραπέμπει στην άσκηση ενός επαγγέλματος το οποίο θα αντιστοιχεί στις σπουδές του ατόμου και θα αποτελεί την απόλυτη επιλογή του, προσφέροντάς του:

(α) οικονομική άνεση (που ταυτίζεται κυρίως με τη δυνατότητα ικανοποίησης των βασικών υλικών επιθυμιών του ατόμου - το «να ζω μια αξιοπρεπή ζωή»¹⁰⁴) και

(β) τις εσωτερικές ικανοποιήσεις της δημιουργικότητας και της εκτέλεσης υπευθύνου έργου.

Η επαγγελματική καταξίωση πάντως, δεν εμφανίζει τη μορφή ενός στόχου προσδιορισμένου με σαφήνεια. Αποτελεί κυρίως μια διαρκή επιδίωξη. Το περιβάλλον γίνεται αντιληπτό ως απόλυτα ανταγωνιστικό και οποιαδήποτε χαλάρωση από το στόχο αυτό, είναι δυνατόν να οδηγήσει ενδεχομένως στην ανεργία. Επομένως, η ανάγκη για επαγγελματική καταξίωση δεν είναι τόσο μια εγγενής ανάγκη, όσο μια αντίδραση στην εργασιακή ανασφάλεια, που επικρατεί στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να κινηθεί ο νέος στην Ελλάδα σήμερα.

Το γενικότερο κλίμα που διαγράφεται από τα λεγόμενά τους είναι η παράλληλη συνύπαρξη εργασιακής ανασφάλειας με την εξύψωση του επαγγέλματος σε θεμελιώδη αξία της ζωής, μια συνύπαρξη που τους οδηγεί προς μια πορεία όπου το τέλος μπορεί ανά πάσα στιγμή να ανατραπεί. Χάνοντας τη δουλειά του ή μη βρίσκοντας τη δουλειά

¹⁰⁴ «Θα ήθελα ένα μισθό που θα μπορώ να καλύπτω τις ανάγκες μου, τις βασικές ανάγκες. Ούτε υπέρογκο ποσό ούτε χαμηλό ώστε να μην μπορώ να έχω κάποια υλικά αγαθά που είναι απαραίτητα». (γυναίκα, 16, Αθήνα).

που επιθυμεί, ο νέος νιώθει αυτομάτως απαξιωμένος. Ζώντας σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από ανασφάλεια, έλλειψη εμπιστοσύνης, ατομισμό κ.λπ., όπου κυριαρχεί ο ανταγωνισμός, η αναξιοκρατία και το «μέσον», ο νέος με βασικό στόχο την επαγγελματική καταξίωση, θέτει εαυτόν εξαρχής σε έναν αγώνα δρόμου με αβέβαιη έκβαση. Ωστόσο, συχνά αισθάνεται μαχητικός,¹⁰⁵ ελπίζει σε ό,τι «μέσον» διαθέτει. Έτσι, η επίκληση της εργασιακής ανασφάλειας μπορεί και να λειτουργεί σαν ένα γκρινιάρικο αναμύσημα, το οποίο όμως δεν αποδυναμώνει, αλλά αντιθέτως κινητοποιεί.

«Λέω δόξα τω θεώ τώρα έχω δουλειά, αν δεν έχω το κλείνω και σηκώνομαι και φεύγω δεν θα κάτσω να σκάσω...Μια ανασφάλεια τη νιώθω, δεν είμαι δημόσιος υπάλληλος να παίρνεις τα λεφτά σου κάθε μήνα στα σίγουρα.» (γυναίκα, 26, Σέρρες)

«Για τώρα κοντά, [ο στόχος είναι] να περάσω στο Πανεπιστήμιο, γιατί θέλω. Και μετά να μπω σ' ένα επάγγελμα, δηλαδή αμέσως, όχι να έχω ένα πτυχίο και να το βλέπω όπως μερικοί (π.χ. φίλοι με πτυχίο 2-3 χρόνια άνεργοι, με αιτήσεις έστω και αλλού, πυροσβεστική, ναυτικό...). Αυτό είναι που μ' ενδιαφέρει πολύ σαν νεολαία. Μετά είναι κι άλλα ασήμαντα, δηλαδή προσωπικά καθαρά, αυτοκίνητο...» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

Η αίσθηση της εργασιακής ανασφάλειας φαίνεται να αναπτύσσεται στους νέους από πολύ νωρίς, από τα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Έτσι λοιπόν, παρατηρούμε με βάση έναν σχετικό αριθμό απαντήσεων των μικρότερης ηλικίας συμμετεχόντων στην έρευνα, ότι οι επαγγελματικές επιλογές και οι προσανατολισμοί, όντας επηρεασμένοι από το κλίμα της ανασφάλειας, στρέφονται περισσότερο προς την αναζήτηση ασφαλών, μόνιμων, σταθερών και διαρκών εργασιακών δομών – ακόμη και αν αυτές έχουν τη μορφή της «άκαμπτης» ιεραρχίας των Ενόπλων Δυνάμεων ή των Σωμάτων Ασφαλείας. Τα επαγγέλματα του στρατιωτικού, του αστυνομικού, κ.λπ., θεωρούνται καλές επαγγελματικές επιλογές κυρίως γιατί απαλλάσσουν το άτομο από το άγχος και την ανασφάλεια της ανεργίας, προσφέροντας εργασιακή μονιμότητα και σιγουριά, αλλά και γιατί επιπροσθέτως, απαλλάσσουν το άτομο από την ανάγκη προσωπικής στοχοθεσίας για το μέλλον, μια και η σαφής (και συμβολική) ιεραρχική δομή των θεσμών αυτών, προσφέρει τη μονόδρομη επιλογή της κίνησης προς την κορυφή της πυραμίδας, με το πέρασμα από τα

¹⁰⁵ Πρβλ. πίνακα 5.1 παραπάνω.

αλληπάλλληλα, όλο και πιο ανώτερα επίπεδα. Να σημειώσουμε επιπλέον, ότι ίσως αυτή η «ακαμψία» τους παρέχει μια μορφή δομής μέσα σε ένα κόσμο που τον αισθάνονται πολύ ρευστό και αυτό έχει βεβαίως σημαντικές πολιτικές και ιδεολογικές προεκτάσεις τις οποίες πρέπει να επισημάνουμε.

«Μου αρέσει ο Στρατός και συγκεκριμένα η Σχολή Ικάρων, γιατί μπορείς να ξεκινήσεις από κάπου και να συνεχίζεις όλο και ψηλότερα... είναι και το θέμα της επαγγελματικής αποκατάστασης, που οπωσδήποτε πρέπει να το σκεφτόμαστε» (άνδρας, 16, Λάρισα)

«Θα 'θελα να γίνω αστυνόμος. Έχει σιγουριά, είναι καλή δουλειά, βοηθάς τους ανθρώπους...» (γυναίκα, 16, Αθήνα)

Η επίτευξη των επαγγελματικών στόχων, για την πλειονότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα αποτελούσε τον κεντρικό σκοπό για το μακροπρόθεσμο ή το άμεσο μέλλον – για τους νεότερους μάλιστα συνδεόταν με την ανεξαρτητοποίηση από τους γονείς τους. Άλλοι προσωπικοί στόχοι όπως η δημιουργία οικογένειας ή η εκπλήρωση άλλων σχεδίων (όπως η απόκτηση σπιτιού για παράδειγμα) αναφέρθηκαν επίσης αλλά συσχετιζόμενοι στις περισσότερες περιπτώσεις με το θέμα της εργασίας, αποτελούσαν ύστερες προτεραιότητες. Για τα άτομα της μικρότερης ηλικιακής ομάδας, είναι σαφές ότι οι προσωπικοί στόχοι δεν αποτελούν κάτι που τους απασχολεί ακόμη, δεδομένου ότι η προσοχή τους είναι σχεδόν αποκλειστικά στραμμένη στα θέματα της επαγγελματικής αποκατάστασης μέσω της εισόδου στο Πανεπιστήμιο. Για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, αποτελεί ένα πρόβλημα το οποίο έχει εντονότερο χαρακτήρα μια και οφείλουν να το αντιμετωπίσουν σε έναν ορίζοντα άμεσου ή μεσοπρόθεσμου μέλλοντος:

«Κάνω σχέδιο από μικρό παιδί γιατί βασικός μου στόχος είναι να περάσω στην Αρχιτεκτονική. Όσο για τα υπόλοιπα, φυσικά και δεν τα αποκλείω, το να βρω δηλαδή κάποιον και να κάνω οικογένεια, αλλά ειλικρινά δεν το σκέφτομαι ακόμη για να πω ότι με έχει απασχολήσει πολύ σοβαρά.» (γυναίκα, 16, Λάρισα).

Σχεδόν κανείς από τους ερωτώμενους δεν θεώρησε ότι η εκπλήρωση των επαγγελματικών του επιδιώξεων, αποτελούσε «εύκολο» στόχο. Αντιθέτως, όλοι σχεδόν ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν το θέμα «δουλειά» (με όλα όσα συνεπάγεται) ως

το τέλος μια επίπονης προσπάθειας από πλευράς απόκτησης απαραίτητων προσόντων αλλά και ως μια διαρκή κατάσταση εγρήγορσης με σκοπό την αποφυγή της ανεργίας:

«Έχω τώρα μία συγκεκριμένη δουλειά πάνω σε αυτό το οποίο έχω σπουδάσει. Βρίσκομαι σε μια εταιρεία του χώρου αυτού η οποία θα έλεγα ότι είναι μέτρια και σε επίπεδο μεγέθους αλλά και δυνατοτήτων που προσφέρει και σκοπεύω να μετακινηθώ σε μια καλύτερη θέση σε λίγο καιρό. Τα πράγματα όμως είναι πάρα πολύ δύσκολα γιατί η ανεργία που επικρατεί στο δικό μου χώρο είναι τρομερά μεγάλη.» (άνδρας, 29, Αθήνα)

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στο λόγο των νέων η εργασία ως επιδίωξη και στόχος συνδέεται άμεσα με την οικογένεια με διττό τρόπο. Από τη μία πλευρά, οι σπουδές και η ανεύρεση εργασίας θεωρούνται αδύνατα (και σχεδόν αδιανόητα) χωρίς τη στήριξη από την πατρική οικογένεια, που για το λόγο αυτό εξυψώνεται ως αξία (αν και μπορεί να υπάρχουν συγκρούσεις στην καθημερινότητα). Από την άλλη πλευρά, ένα «καλό» επάγγελμα (και η συνακόλουθη κοινωνική καταξίωση) έχει ως βασικό απώτερο στόχο τη δυνατότητα δημιουργίας και στήριξης της οικογένειας που όλοι οι νέοι δήλωσαν πως θέλουν να δημιουργήσουν.

«Βασικά να περάσω σε μια καλή σχολή, κυρίως στα οικονομικά ας πούμε που μ' ενδιαφέρουνε και γενικά... να βάλω τη ζωή μου σε μια τάξη. [Αργότερα] να πιάσω μια καλή δουλειά, να βγάλω κάποια λεφτά και αργότερα ίσως σκεφτώ και για οικογενειακά πλάνα...» (άνδρας, 16, Αθήνα)

«Μετά από την πρακτική άσκηση και το πτυχίο, σκέφτομαι να κάνω ένα μεταπτυχιακό, πού ακριβώς δεν ξέρω, ίσως Ελλάδα, ίσως Γερμανία, ίσως Αγγλία και αργότερα θα πάω στο μέρος μου, γιατί είμαι από Ρόδο, μακριά (γέλιο) και θα εξασκήσω το επάγγελμά μου. Προς το παρόν με νοιάζει μόνο η επαγγελματική μου αποκατάσταση, δεν σκέφτομαι κάτι άλλο. Μετά; Ε, κάποια στιγμή, όπως όλοι οι άνθρωποι, θέλουν να φτιάξουν μια οικογένεια, να μπουν σ' ένα σπίτι δικό τους, όλα αυτά είναι στο μέλλον, αλλά είναι στο πολύ μακρινό μέλλον για μένα, μιλάμε μετά από 6-7 χρόνια. Λογικό είναι ότι όλοι θέλουν να κάνουν μια οικογένεια, θέμα επιβίωσης και θέμα...το να μπορέσουνε να δημιουργήσουνε την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους. Γιατί τότε, όταν πηγαίνεις προς τα 30; Γιατί η ζωή στην εποχή μας είναι δύσκολη, δεν μπορώ να πάρω μια ευθύνη ν' ανοίξω ένα σπίτι και να μην μπορώ να συντηρήσω την οικογένειά μου, προς το παρόν δεν μπορώ να συντηρήσω τον εαυτό μου, είναι λογικό, ως φοιτητής δεν μπορώ, μπαμπά, λεφτά! Μαμά, λεφτά! Σε τέτοια κατάσταση, δουλειά έχω κάνει ένα εξάμηνο μόνο, με τον μπαμπά μου που τον βοήθησα, κι έπειτα είμαι φοιτητής. Οπότε θέλω να έχω την επαγγελματική αποκατάσταση έτσι όπως την θέλω εγώ, να

‘χω την οικονομική ευχέρεια ν’ ανοίξω, να δημιουργήσω την οικογένειά μου, να μπορώ να την συντηρήσω.» (άνδρας 24, Πάτρα)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Η ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΝΕΟΛΑΙΑ

Η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και οι εποπτευόμενοι θεσμοί και πρωτοβουλίες της αποτελούν το δίαυλο μέσω του οποίου το ελληνικό κράτος υποστηρίζει την προσφορά περισσότερων ευκαιριών στους νέους (σε άξονες όπως: κατάρτιση, εκπαίδευση, απασχόληση, καινοτομία, παραγωγικότητα, επιχειρηματικότητα, δημιουργικότητα και νέες ιδέες), αλλά και προωθεί την εδραίωση της νεανικής συνιστώσας στη ζωή της χώρας (αυτόνομη πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική συμμετοχή των νέων). **Η ΓΓΝΓ αλλά και τα σχετικά ευρωπαϊκά προγράμματα (όπως το ΝΕΟΛΑΙΑ) δεν είναι δυνατόν να επιτύχουν τους σκοπούς τους ούτε στο ελάχιστο αν δεν είναι σε θέση να προσεγγίσουν τις πληθυσμιακές ομάδες στις οποίες απευθύνονται. Τούτο το τμήμα της έρευνας αποσκοπεί στην – για πρώτη φορά – καταγραφή της αναγνωρισιμότητας της ΓΓΝΓ και ορισμένων επιμέρους δραστηριοτήτων και δομών που υποστηρίζουν το έργο της. Επίσης επιχειρεί να συγκεντρώσει πληροφορίες για την επισκεψιμότητα της ΓΓΝΓ, την χρήση από τη νεολαία των υπηρεσιών και την συμμετοχή στα προγράμματα της. Εκτός όμως από την αξιολόγηση της μέχρι τώρα δράσης της ΓΓΝΓ, το κομμάτι της έρευνας που ακολουθεί εξετάζει και την απήχηση στους νέους μιας σειράς νέων πρωτοβουλιών που ετοιμάζονται την στιγμή αυτή. Τέλος, στο επόμενο κεφάλαιο διερευνώνται οι πηγές ενημέρωσης – υπαρκτές και επιθυμητές – σχετικά με τις δραστηριότητες της ΓΓΝΓ.**

13.1. Αναγνωρισιμότητα - Εικόνα

Από τη δειγματοληπτική έρευνα (βλ. πίνακα 13.1) προέκυψε ότι μόνο 43.6% των νέων γνωρίζουν την ΓΓΝΓ, ενώ ακόμη λιγότεροι δηλώνουν γνώση επιμέρους δομών και θεσμών που εποπτεύονται από αυτήν. Έτσι, μόνο 40.8% γνωρίζει τα κέντρα πληροφόρησης νέων (που απαρτίζουν ένα πανελλαδικό δίκτυο που εξυπηρετεί την διάχυση των δραστηριοτήτων της ΓΓΝΓ σε όλη την Ελλάδα και συνιστούν κόμβους ενημέρωσης και πρόσβασης στα προγράμματα και τις πρωτοβουλίες της ΓΓΝΓ). Εξάλλου, μόνον 20.0% δηλώνει πως γνωρίζει τα νομαρχιακά και δημοτικά συμβούλια

νεολαίας (τον συμμετοχικό φορέα που έχει ως λειτουργία την εκπροσώπηση των νέων και την υποβολή προτάσεων για θέματα που τους αφορούν στα κατά τόπους δημοτικά και νομαρχιακά συμβούλια), και μόνο 9.0% τις θυρίδες νεανικής επιχειρηματικότητας (μηχανισμό που έχει ως σκοπό την ενίσχυση της επιχειρηματικής κουλτούρας μεταξύ των νέων, την εξοικείωση τους με τον κόσμο των επιχειρήσεων, και την υποβοήθηση της από μέρους τους ανάληψης επιχειρηματικής δραστηριότητας).

Πίνακας 13.1. Γνώση θεσμών που αφορούν τη νέα γενιά (%)

<i>Ποιους από τους φορείς ή θεσμούς που θα σου διαβάσω γνωρίζεις;</i>	
Κέντρα Πληροφόρησης Νέων	40.8
Γενική Γραμματεία Αθλητισμού	65.4
Νομαρχιακά – Δημοτικά Συμβούλια Νεολαίας	20.0
Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς	43.6
Θυρίδες Νεανικής Επιχειρηματικότητας	9.0
Γενική Γραμματεία Ισότητας	23.9
ΔΞ/ΔΑ	16.6

Η εντύπωση που προκαλείται από τα χαμηλά αυτά ποσοστά εντείνεται αν ληφθεί υπόψη ότι αρκετά περισσότεροι νέοι δηλώνουν ότι γνωρίζουν μια αντίστοιχου επιπέδου κρατική υπηρεσία η οποία όμως δεν αφορά άμεσα την πολιτική περί την νεολαία, την Γενική Γραμματεία Αθλητισμού (65.4%). Από την άλλη, σε χειρότερη θέση βρίσκεται από την άποψη της αναγνωρισιμότητας μεταξύ των νέων η Γενική Γραμματεία Ισότητας (23.9%, με το ποσοστό να είναι κατάτι μόνον υψηλότερο στις γυναίκες: 27.7%). **Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι σε όλες τις περιπτώσεις η αύξηση της αναγνωρισιμότητας αποτελεί ευθεία συνάρτηση του μορφωτικού επιπέδου, αλλά και της ηλικίας.** Έτσι, για παράδειγμα, στην ηλικιακή κατηγορία 15-17 ετών η αναγνωρισιμότητα της ΓΓΝΓ πέφτει στο 25.7%, ενώ στους νέους ηλικίας 25-29 ετών εκτινάσσεται στο 57.3%. Ομοίως, ενώ κυμαίνεται στο ιδιαίτερα χαμηλό 26.1% σε όσους έχουν κατώτερη μόρφωση σκαρφαλώνει στο εντυπωσιακό 67.0% στους νέους με ανώτατη μόρφωση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και η ακόλουθη αντιστροφή: ενώ η αναγνωρισιμότητα σε όλες τις περιπτώσεις είναι υψηλότερη στους νέους που κατοικούν στα αστικά κέντρα, η εικόνα παρουσιάζεται αντεστραμμένη όσον αφορά τα κέντρα

πληροφόρησης νέων όπου οι νέοι των αγροτικών περιοχών υπερτερούν εκείνων των αστικών με τα ποσοστά να είναι 43.9% και 39.6% αντιστοίχως, πράγμα που ίσως να εξηγείται από την ευρεία γεωγραφική διασπορά των κέντρων πληροφόρησης νέων.

Αντίστοιχα ευρήματα αντλήθηκαν από τις συνεντεύξεις βάθους. Λίγοι μόνον από τους συμμετέχοντες ανέφεραν αυθορμήτως την ΓΓΝΓ ως κάποιο φορέα που συνδέεται με ζητήματα των νέων. Αρκετοί, ιδιαιτέρως της μικρότερης ηλικίας δεν την είχαν καν ακούσει. Σε γενικές γραμμές η αναγνωρισιμότητα της ΓΓΝΓ διαγράφεται σχετικά έως πολύ χαμηλή. Όσοι γνώριζαν τη ΓΓΝΓ ως όνομα δεν ήταν σε θέση να ανακαλέσουν συγκεκριμένες δράσεις και ενέργειές της, ούτε είχαν μια σαφή εικόνα του τι είδους οργανισμός είναι. Αρκετοί τη συνδέουν με τον ΟΑΕΔ και ορισμένοι, συγκεκριμένα και κάπως αόριστα, τη συνδέουν με εκδρομικές δραστηριότητες για νέους:

«Τη γνωρίζω ελάχιστα. Έχω ακούσει για κάποιες εκδρομές χειμερινού τουρισμού που διοργανώνει και για ένα πρόγραμμα νεανικής επιχειρηματικότητας που επιχορηγεί.» (γυναίκα, 26, Αθήνα)

«Εγώ δεν είχα ποτέ ασχοληθεί προσωπικά, απλώς έχω ακούσει από φίλους μου ότι έχει διάφορα καλά προγράμματα για διακοπές και τέτοια...» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

«Νομίζω πως ναι [έχω ακούσει για την ΓΓΝΓ] αλλά δεν έχω έρθει σε άμεση επαφή με κάτι τέτοιο, δηλαδή ούτε έχω πάρει κάποια ενημέρωση από την τηλεόραση ούτε από το ραδιόφωνο, αν και κάνει κάτι προγράμματα, αλλά δεν έχουν άμεση ανταπόκριση, οι νέοι δεν έχουν άμεση ανταπόκριση. Τι προγράμματα είναι αυτά; Νομίζω, δεν είμαι σίγουρος, κάποιες αθλητικές δραστηριότητες, καλλιτεχνικές, κυρίως τέτοια πράγματα.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

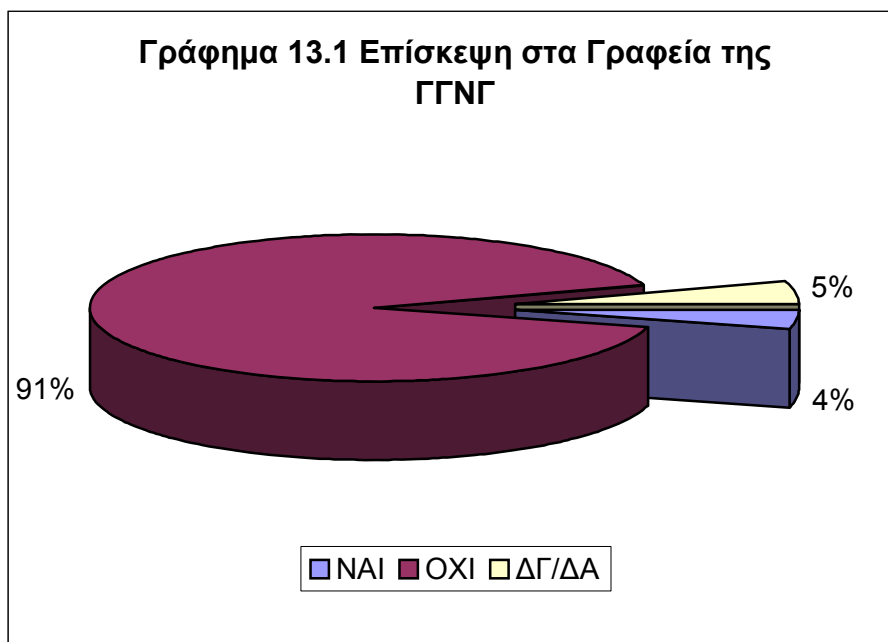
«Την έχω ακούσει, αλλά δεν ξέρω ούτε τη λειτουργία της, ούτε με τι θέματα ασχολείται, ούτε τίποτα. Και δεν νομίζω ότι υπάρχουν αρκετοί νέοι που ξέρουνε. Απλά είναι για να υπάρχει...» (άνδρας, 24, Πάτρα)

«Κάτι μου λέει το όνομα...αλλά όχι πολλά πράγματα. Κάτι σε σχέση με τα παιδιά, τους νέους, τη νεολαία... αλλά όχι δεν ξέρω.» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

«Με ρώτησε και η κοπέλα αυτό [εννοεί την ερευνήτρια που συνέλεξε τα ποσοτικά στοιχεία]. Δεν την είχα ακούσει μέχρι τη μέρα που μου την είπε. Αλλά από τότε δεν το 'χω ψάξει.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

«Η λέξη μου κινεί την περιέργεια, γιατί μπορεί ν' ανοίξει και τους δικούς μου ορίζοντες, λέω, νέα γενιά, γενική γραμματεία: θα μπορούσα να ωφεληθώ απ' αυτό, αλλά μπορεί να 'μαι και εντελώς λάθος και να 'ναι κάτι άλλο. Θα μπορούσε λέω να με βοηθήσει: κάτι σαν τον ΟΑΕΔ.» (άνδρας, 23, Αθήνα)

Αντιστοίχως περιορισμένη είναι και η επαφή των νέων με την ΓΓΝΓ. Στο γράφημα 13.1.εμφαίνεται το ποσοστό επισκεψιμότητας της ΓΓΝΓ.

Τα ποσοστά ακολουθούν και πάλι πορεία αντίστοιχη με εκείνα της αναγνωρισιμότητας. Αυξάνουν όσο αυξάνεται η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων.

13.2. Ένας ιδανικός θεσμός για τους νέους

Όταν οι νέοι ερωτήθηκαν για το πώς και τι θα προσδοκούσαν από έναν θεσμό δημιουργημένο από την πολιτεία αποκλειστικά για αυτούς, πρωτίστως αντέδρασαν με **δυσπιστία**. Είτε γιατί πιστεύουν ότι κάποιον άλλο είναι το κίνητρο και όχι η βοήθεια προς τους νέους, είτε γιατί αισθάνονται ότι κανένας ενήλικος πολιτικός δεν μπορεί να καταλάβει ποιες είναι οι πραγματικές τους ανάγκες. Αρκετοί δηλώνουν πως δεν θα

επέλεξαν να απευθυνθούν σε κανένα θεσμό, αλλά θα προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους μόνοι τους.

«Όλοι οι κυβερνητικοί οργανισμοί κάπου αλλού το πάνε... Δεν θα είναι νέοι, δεν θα ξέρουν τι χρειαζόμαστε εμείς. Θα 'ναι για το δικό τους συμφέρον» (γυναίκα, 16, Αθήνα)

Όταν η δυσπιστία παρακάμπτεται, το βασικό αίτημα που εκφράζεται είναι να μεσολαβήσει η ΓΓΝΓ με τις δράσεις της σε θέματα που έχουν να κάνουν με την εξεύρεση εργασίας και τον επαγγελματικό προσανατολισμό. Επιθυμούν επίσης να περιλαμβάνει περισσότερες δράσεις σε κοινωνικό επίπεδο (ψυχολογικής υποστήριξης, ύπαρξης κοινωνικών λειτουργιών, κ.λπ.). Επίσης αίτημα υπάρχει ως προς δράσεις πολιτιστικών δραστηριοτήτων, αλλά και δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου (π.χ. εκδρομές).

«Να με βοηθήσει να βρω επαγγελματική στέγη είτε έχω αποτύχει να κερδίσω τη θέση, είτε όχι. Δηλαδή να 'ρθω σε επαφή με κάποιον οργανισμό άλλο μέσω της ΓΓΝΓ για δουλειά, άσχετα αν τους κάνω ή όχι. Είναι το βήμα που σε μένα τουλάχιστον δεν το 'κανε ο ΟΑΕΔ 2 φορές που πήγα [δεν του έδωσαν σημασία και του έδωσαν λίστα με άσχετες δουλειές σε σχέση με ό,τι ζητούσε]. Σήμερα πάντως θα ψάξω να βρω τι είναι ΓΓΝΓ γιατί όλα αυτά μου κίνησαν πάρα πολύ την περιέργεια!» (άνδρας, 23, Αθήνα)

«Πρώτα απ' όλα η εκπαίδευση, δηλαδή αν φτιάξει την εκπαίδευση θα 'ναι το Α και το Ω. Δεύτερον, κέντρα νεότητας, δηλαδή, κάτι τέτοιο, το οποίο υπήρχε στο παρελθόν, κυρίως από την Εκκλησία, αλλά πλέον αυτό έχει πέσει σε μία παρακμή, δηλαδή πολλοί στην ηλικία μου, να το πω κι έτσι, το σνομπάρουν. Ακόμα θα μπορούσε να κάνει κάτι για τα ναρκωτικά. Στα κέντρα νεότητας, τι θα μπορούσε να γίνει ακριβώς; Τα πάντα, δηλαδή από ηλεκτρονικούς υπολογιστές, μπιλιάρδο, να πιει κανείς τον καφέ του, να δει έναν ποδοσφαιρικό αγώνα, πολλά πράγματα, τα οποία στην ουσία θα βοηθούσανε και την κοινωνικότητα του νέου και... να εκτονωθεί κάπου, μια υγιής εκτόνωση, όχι μια εκτόνωση που να του δημιουργεί περαιτέρω προβλήματα. Υπάρχουν τέτοιοι φορείς; Νομίζω πως όχι, δηλαδή εγώ δεν έχω δει κάτι τέτοιο. Δεν περιμένω κάποια βοήθεια απ' την Πολιτεία, περιμένω κυρίως βοήθεια απ' τον εαυτό μου, από κανέναν άλλον.» (άνδρας, 24, Πάτρα)

«Πρώτα στα προβλήματα, πρώτα στις βασικές ανάγκες. Εκτός από την ανεργία και τα προβλήματα, σαν λαός, δεν έχουμε παιδεία. Εκπαίδευση έχουμε, παιδεία δεν έχουμε. Γι' αυτό έχουμε κι άσχημη νοοτροπία, οι περισσότεροι, και αν παρατηρήσουμε οι νέες γενιές που βγαίνουνε, ακόμα

χειρότερες. Παράδειγμα παιδείας: τη συμπεριφορά μας στο δρόμο, σκουπίδια κάτω. Πώς; Με σεμινάρια, σε σχολεία όμως, όχι ανοίγω ένα θέατρο για να μιλήσουν 5 κύριοι γιατί είναι καλοί, να πω 5 πράγματα και είναι 2 άτομα μέσα. Ενημερώσεις, εκπαιδευτικές εκδρομές, πάντα με βάση στο σχολείο. Με κοινωνικούς λειτουργούς που θα μπορούσαν να πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι, το πιο απλό, να ενημερώσουν την οικογένεια, πώς πρέπει να λειτουργεί, τώρα θα μου πεις ποια οικογένεια λειτουργεί σωστά εκεί που φτάσαμε, εντάξει.» (άνδρας, 24, Πάτρα)

«Σε σχέση με την εργασία, για μας είναι πολύ ενδιαφέρον, μπορεί να το βρίσκετε κουραστικό που το λέω συνέχεια, αλλά... είναι αυτό που με απασχολεί περισσότερο, όχι μόνο εμένα, έτσι; σας εξήγησα και πριν, δεν είναι μόνο για μένα, είναι για όλους». (γυναίκα, 18, Πάτρα)

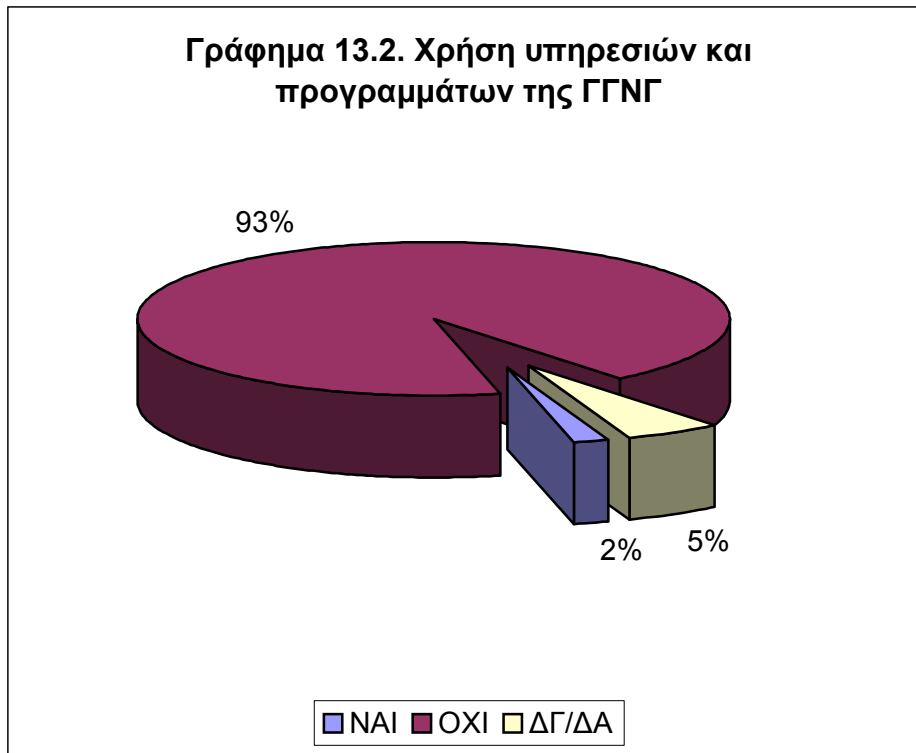
«Τα προγράμματα που κάνει για τις διακοπές να επεκταθούν...σεμινάρια δωρεάν, πολιτιστικά δρώμενα με ελεύθερη συμμετοχή. Γενικά ό,τι έχει σχέση με τον πολιτισμό και την επιμόρφωση των νέων.» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

«Αν είχα τεράστιες δυνάμεις, θα έκανα την αποκέντρωση. Να στείλω όλον τον κόσμο στον τόπο του για να φύγει από αυτό που γίνεται εδώ στην Αθήνα. Για τα προβλήματα, για τα ναρκωτικά π.χ. θα κινητοποιούσα περισσότερο τα κέντρα απεξάρτησης και θα έσπρωχνα τους νέους εκεί. (...)Θα ενίσχυα επίσης το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας, που είναι πολύ καλό αυτό που έγινε, για ανθρώπους που δεν είχαν τότε την ευκαιρία να την έχουν τώραί». (άνδρας, 23, Αθήνα).

«Ένας οργανισμός που ενδιαφέρεται για τους νέους, δηλαδή προσφέρει μία δυνατότητα στους νέους να αναπτύξουν κάποιες δεξιότητες τους, ένα ταλέντο, να τους προσφέρει έναν υγιή τρόπο να διασκεδάσουν, αυτό βασικά [...]ένα είδος στέγης, να συνεχίσει αυτό που κάνει με τις αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, και κυρίως να προβληθεί περισσότερο. Πολλοί δεν ξέρουνε καν τι είναι. Εντάξει, ούτε εγώ ξέρω ακριβώς...έχω ακούσει και τουλάχιστον φαντάζομαι, δηλαδή, άλλοι, η πλειονότητα, θα 'ταν τελείως ανίδεοι.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

Οι προσδοκίες και οι προσβλέψεις αυτές όμως δεν συνάδουν προς την πραγματική σχέση των νέων με τη ΓΓΝΓ, την οποία άλλωστε οι μισοί δεν γνωρίζουν καν. Έτσι, αναφορικά με τη χρήση κάποιας από τις υπηρεσίες ή τη συμμετοχή σε κάποιο από τα επιμέρους προγράμματα της ΓΓΝΓ, μόνο το 1.9% απαντά θετικά (βλ. γράφημα 13.2). Το ποσοστό είναι υψηλότερο στους νέους ανώτατης μόρφωσης (6.7%) εν σχέσει με εκείνους που δηλώνουν ανώτερη (1.9%), μέση (1.2%) ή κατώτερη μόρφωση (0.0%), αν και στην τελευταία αυτή κατηγορία το δείγμα δεν ήταν επαρκές για την εξαγωγή αξιόπιστων

συμπερασμάτων. Εξάλλου, συντριπτική είναι η υπεροχή των θετικών απαντήσεων στις αστικές περιοχές (2.4%) έναντι των αγροτικών (0.7%).

Από τις επιμέρους υπηρεσίες που έχουν χρησιμοποιηθεί τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφανίζουν τα κέντρα πληροφόρησης νέων (0.4%), και ακολουθούν οι υπηρεσίες που αφορούν την νεανική επιχειρηματικότητα (0.3%) και την εκπαίδευση (0.3%), όπως και η αναζήτηση γενικών πληροφοριών (0.3%). Τέλος, τα χαμηλότερα ποσοστά σημειώνονται στην ΓΓΝΓ, στην ΚΕΝΕ, και στην κατηγορία περί εναλλακτικού τουρισμού (και στις τρεις περιπτώσεις 0.1%) (βλ. πίνακα 13.2). **Το 98.4% απαντά πως δεν έχει χρησιμοποιήσει καμία από τις υπηρεσίες που περιέχονται στο ερώτημα.**

Πίνακας 13.2 Επιμέρους υπηρεσίες της ΓΓΝΓ που έχουν χρησιμοποιηθεί

<i>Ποιες υπηρεσίες έχεις χρησιμοποιήσει;</i>	<i>%</i>
Κέντρο πληροφόρησης νέων	0.4
Γραμματεία νέας γενιάς	0.1
KENE	0.1
Νεανική επιχειρηματικότητα	0.3
Εκπαίδευση	0.3
Γενικές πληροφορίες	0.3
Εναλλακτικός τουρισμός	0.1
Καμιά	98.4
ΔΞ/ΔΑ	0.2

Η εικόνα παραμένει ίδια όταν στο δείγμα απευθύνεται η συναφής ερώτηση αναφορικά με την συμμετοχή σε επιμέρους προγράμματα της ΓΓΝΓ, και η οποία αποτυπώνεται στον πίνακα 13.3. Το 0.3% των ερωτώμενων απαντούν ότι έχουν πάρει μέρος σε προγράμματα διακοπών, πληροφορικής, νεανικής επιχειρηματικότητας και πολιτισμού. Ο εναλλακτικός τουρισμός συγκεντρώνει 0.2% θετικών απαντήσεων, ενώ 0.1% εμφανίζεται να έχει πάρει μέρος σε προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών, συνεδρίων, φεστιβάλ, και αθλητισμού. **Το 98.2% δηλώνει πως δεν έχει πάρει μέρος σε κανένα από τα αναφερόμενα προγράμματα.**

Πίνακας 13.3. Συμμετοχή σε επιμέρους προγράμματα

<i>Σε ποια προγράμματα έχεις πάρει μέρος;</i>	
Διακοπών	0.3
Πληροφορικής	0.3
Ανταλλαγής φοιτητών	0.1
Νεανικής επιχειρηματικότητας	0.3
Εναλλακτικού τουρισμού	0.2
Συνεδρίων	0.1
Φεστιβάλ	0.1
Αθλητικών προγραμμάτων	0.1
Πολιτιστικών προγραμμάτων	0.3

Κανένα	98.2
ΔΞ/ΔΑ	0.2

Πάντως, οι πολύ λίγοι νέοι του δείγματος που δηλώνουν ότι ήρθαν σε επαφή με την ΓΓΝΓ δηλώνουν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους αρκετά ή και πολύ ικανοποιημένοι (1.1% και 0.3% αντίστοιχα), έναντι 0.3% που δηλώνουν λίγο ικανοποιημένοι και 0.1% που δηλώνουν καθόλου ικανοποιημένοι, αν και οι αριθμοί είναι πολύ μικροί για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Στις προσωπικές όμως συνεντεύξεις εκφράζεται συχνά έντονο το αίτημα για ένα θεσμό που θα αναπτύσσει την άμεση διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ των νέων και θα μιλάει τη γλώσσα τους:

«Και που ξέρουν αυτοί ποια είναι τα προβλήματά μας. Εμάς πρέπει να ρωτήσουν» (γυναίκα, 16, Αθήνα)

«[Αν ήμουν η ΓΓΝΓ] θα ήθελα να τους φέρω [τους νέους] πιο κοντά. Να μην βγάζουν μίσος ο ένας για τον άλλο. Να νιώθουμε όλοι όσο και διαφορετικοί να είναι να μην νιώθουν υποβαθμισμένοι. Και να τους βγάλω από το τριπάκι της τεχνολογίας. Κομπιούτερ, κινητά και τέτοια. Τα παιχνίδια έχουν αλλάξει προς το κακό. Τα κάνουμε όλα πιο εύκολα αλλά κακά. Η πολιτική θέλει να μας κάνει πιο χαζούς για να κάνει τα παιχνίδια της. Θα ήθελα να κάνω τους ανθρώπους πανέξυπνους, να έχουν τη δικιά τους άποψη, νά τη δέχομαι εγώ, να προσπαθώ να κάνω κάτι μέσω των ανθρώπων αυτών για να γίνει κάτι καλύτερο». (γυναίκα, 28, Αθήνα).

«Θα μπορούσαν να βρεθούν άτομα με ίδια ενδιαφέροντα εκεί ας πούμε. Να δημιουργηθούν φιλίες, οι οποίες μπορεί και να κρατήσουν πολλά χρόνια...» (άνδρας, 17, Αθήνα)

Άλλες προτάσεις που ακούγονται είναι για παροχή δωρεάν εισιτηρίων, για διάφορες εκδηλώσεις, για τη δημιουργία χώρων συνάντησης για την ανταλλαγή απόψεων και πραγματοποίηση συζητήσεων (που πάλι παραπέμπουν στο θέμα της διαπροσωπικής επαφής και επικοινωνίας). **Επ' αυτού και επί τούτου, στη δειγματοληπτική έρευνα έγινε ανίχνευση των επιμέρους τομέων στο πεδίο των υπηρεσιών και προγραμμάτων που ενδιαφέρουν σήμερα τους νέους, αλλά και καταγραφή της στάσης τους απέναντι σε ορισμένες νέες δράσεις που προετοιμάζει η ΓΓΝΓ. Και εδώ οι απαντήσεις των ερωτώμενων και η ιεράρχηση από μέρους τους των επιμέρους προγραμμάτων και**

των νέων δράσεων είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως αποτελεσματικά εργαλεία στην χάραξη και την εξειδίκευση της πολιτικής στον τομέα αυτό.

Σε προγενέστερες έρευνες για την νεολαία η διερεύνηση της γνώμης των νέων για προτεινόμενες πολιτικές επικεντρώθηκε σε ζητήματα γενικότερου κοινωνικού ή πολιτικού ενδιαφέροντος (όπως η στάση απέναντι στη λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων και την απέλαση των παρανόμων μεταναστών¹⁰⁶) αγνοώντας στην πραγματικότητα το αυστηρά οροθετημένο πεδίο δράσης της ΓΓΝΓ. Χωρίς να παραμελεί ζητήματα ευρύτερου ενδιαφέροντος, η ανά χείρας έρευνα επιχειρεί να καλύψει και την ανάγκη καταγραφής της στάσης των νέων απέναντι στα υπαρκτά πεδία δράσης της ΓΓΝΓ και στην απήχηση συγκεκριμένων πολιτικών που βρίσκονται στο στάδιο της προετοιμασίας. Σε αυτές δεν συμπεριλαμβάνονται πολιτικές που είχαν προταθεί παλαιότερα, αλλά δεν έτυχαν της αποδοχής της νέας γενιάς. Έτσι, για παράδειγμα, η πρόταση για καθιέρωση της «ψήφου στα 16» στις τοπικές εκλογές συγκέντρωσε χαμηλά ποσοστά αποδοχής στην προηγούμενη ευρεία έρευνα της ΓΓΝΓ (μόνον 28.7% των νέων δήλωσαν υπέρ της ψήφου στα 16, ενώ 61.4% κατά).¹⁰⁷ Αλλά και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο φαίνεται πως «η μείωση του ηλικιακού ορίου της ψήφου δεν συνιστά προτεραιότητα για τους περισσότερους νέους».¹⁰⁸ Ως εκ τούτου, αντίστοιχο ερώτημα δεν περιλήφθηκε στο ερωτηματολόγιο της έρευνας.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 13.4, η λειτουργία των κέντρων πληροφόρησης νέων βρίσκεται στην κορυφή του ενδιαφέροντος των νέων (7.6 σε μια κλίμακα από το 0 έως το 10). Αυτό δεν θα πρέπει να εκπλήσσει από τη στιγμή που πολλές φορές η επαφή με τα κέντρα πληροφόρησης νέων είναι το πρώτο βήμα για την ένταξη σε ποικίλα προγράμματα της ΓΓΝΓ. Ακολουθούν οι υπηρεσίες και τα προγράμματα που συνδέονται με την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, όπως ο εναλλακτικός τουρισμός (7.3), οι δράσεις για τον πολιτισμό και την παιδεία (7.2), την κοινωνική προσφορά (7.1), τον εθελοντισμό (επίσης 7.1), και τέλος για την συμμετοχή των νέων στα κοινά, π.χ. μέσα από τα δημοτικά και νομαρχιακά συμβούλια νεολαίας (6.3), και για τις θυρίδες νεανικής επιχειρηματικότητας (6.2).

¹⁰⁶ ΓΓΝΓ/Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σελ. 43.

¹⁰⁷ Βλ. ΓΓΝΓ/Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σελ. 65.

¹⁰⁸ Chisholm και Chovacheva, ό.π., σελ. 10.

Πίνακας 13.4. Ενδιαφέρον για προγράμματα της ΓΓΝΓ

<i>Ποια από τις υπηρεσίες και τα προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς σε ενδιαφέρουν;</i>	Μ.Τ.
Θυρίδες νεανικής επιχειρηκότητας	6.2
Δράσεις για τον πολιτισμό και την παιδεία	7.2
Κοινωνική προσφορά	7.1
Συμμετοχή των νέων στα κοινά (δημοτικά – νομαρχιακά συμβούλια)	6.3
Κέντρα πληροφόρησης νέων	7.6
Εθελοντισμός	7.1
Αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου (εναλλακτικός τουρισμός κλπ)	7.3

Στον επόμενο πίνακα (13.5.) χαρτογραφείται το ενδιαφέρον των νέων και η από μέρους τους αξιολόγηση και ιεράρχηση συγκεκριμένων νέων πρωτοβουλιών που σχεδιάζει η ΓΓΝΓ. **Στην κορυφή της θετικής αξιολόγησης, και παρά την ατυχή προσπάθεια εισαγωγής της πριν από αρκετά χρόνια, συναντούμε την επαναφορά της κάρτας νέων**, που έναντι συμβολικού τιμήματος θα προσφέρει στους νέους εκπτώσεις σε πολιτιστικά δρώμενα, μουσεία, στα μέσα μαζικής μεταφοράς, αλλά και σε καταστήματα, κάνοντας έτσι ευκολότερη την πρόσβαση σε μια σειρά από πολιτισμικές και κοινωνικές δραστηριότητες και αγαθά σε νέους που ήταν αποκλεισμένοι ή συναντούσαν οικονομικές δυσκολίες (8.4 σε μια κλίμακα από το 0 έως το 10). Σημειωτέον ότι η «κάρτα νέων» υπάρχει ήδη σε αρκετές χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και χρησιμοποιείται από περίπου τέσσερα εκατομμύρια νέους.

Στην δεύτερη θέση (8.1) βρίσκεται η δημιουργία κύκλου σεμιναρίων για την ευκολότερη είσοδο των νέων στην αγορά εργασίας, κάτι που ασφαλώς συνδέεται με τα υψηλά επίπεδα νεανικής ανεργίας και την ανάδειξη της ανεργίας σε κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι νέοι (βλ. παραπάνω). Την τρίτη θέση καταλαμβάνει η δημιουργία προγραμμάτων για την ανάμιξη των νέων στον μαζικό αθλητισμό (σε συνεργασία με τις αντίστοιχες ομοσπονδίες και τους τοπικούς συλλόγους) (8.0). Ακολουθούν η υποστήριξη της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας των νέων (7.8), και η συναφής δημιουργία επιχειρηματικού δικτύου νέων (7.6), που αποσκοπούν στην

δημιουργία, την εδραίωση και την ενίσχυση της επιχειρηματικής κουλτούρας μεταξύ των νέων.

Πίνακας 13.5. Ενδιαφέρον για νέες πρωτοβουλίες της ΓΓΝΓ

<i>Θα σε ενδιέφερε ή όχι κάθε ένα από τα παρακάτω;</i>	M.T.
Επαναφορά της κάρτας νέων που προσφέρει εκπτώσεις σε πολιτιστικά δρώμενα, μουσεία, εισιτήρια μέσων μαζικής μεταφοράς αλλά και καταστήματα	8.4
Δημιουργία κύκλου σεμιναρίων πρακτικών γνώσεων για την προετοιμασία και διευκόλυνση των νέων προκειμένου να μπουν στην αγορά εργασίας	8.1
Δημιουργία επιχειρηματικού δικτύου νέων	7.6
Συμβουλευτική υποστήριξη και καθοδήγηση των νέων ώστε να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση	7.8
Δημιουργία ειδικού φορέα εθελοντισμού ώστε να αξιοποιηθεί η διάθεση των νέων για προσφορά	7.6
Δημιουργία προγραμμάτων για ανάμιξη των νέων στο μαζικό αθλητισμό	8.0

Τέλος, το ενδιαφέρον για τη δημιουργία εξειδικευμένου φορέα που θα ενθαρρύνει και θα προωθεί την διάθεση των νέων για εθελοντική προσφορά είναι εξίσου υψηλό (7.6), αν και υποδεέστερο εν σχέσει προς εκείνο της κάρτας νέων. Το εν λόγω ενδιαφέρον για τον εθελοντισμό θα πρέπει ασφαλώς να συνυπολογιστεί στην αποτίμηση του εθελοντικού δυναμικού της ελληνικής νεολαίας και θα ήταν ίσως η καλύτερη συνηγορία για την ανάγκη δημιουργίας του εν λόγω φορέα ενθάρρυνσης και ανάπτυξης του νεανικού εθελοντισμού. Υπό την έννοια αυτή, η πρόταση της ΓΓΝΓ για τη δημιουργία ειδικού εθνικού φορέα εθελοντισμού νέων («Το σπίτι του εθελοντισμού»), κατά το πρότυπο αντίστοιχων οργανισμών που υπάρχουν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ενός φορέα που θα προωθεί την ιδέα του εθελοντισμού και θα ενισχύει με ποικίλες πολιτικές δράσεις την υποδομή κάθε εθελοντικής πρωτοβουλίας, θα πρέπει να αξιολογηθεί και να προωθηθεί άμεσα, αποφεύγοντας όμως κάθε πατερναλισμό που θα ακύρωνε την ουσία της.

Στο πλαίσιο αυτό το «σπίτι του εθελοντισμού» θα μπορούσε κάλλιστα να ενημερώνει το νεανικό κοινό για τις δυνατότητες εθελοντικής δράσης (μέσα από τη δημιουργία σχετικής βάσης δεδομένων που θα είναι προσβάσιμη διαδικτυακά) και να πραγματοποιεί εκδηλώσεις ενίσχυσης της διαθεσιμότητας των νέων (ημερίδες, συνέδρια, καμπάνιες), να ενισχύει την επιστημονική έρευνα του εθελοντικού φαινομένου, κ.λπ. Σε

μια εποχή πολιτικού κυνισμού και αποξένωσης η ενίσχυση του εθελοντισμού αποκτά και μια επιπλέον σημασία όπως προκύπτει και από τις σχετικές επισημάνσεις της ΕΕ: η προώθηση των εθελοντικών δραστηριοτήτων είναι δυνατόν να ενισχύσει την αλληλεγγύη και την συμμετοχή των νέων ως πολιτών – πέρα από την προώθηση της γενικότερης κοινωνικής ένταξης και συμμετοχής τους – μέσα από τη σταδιακή αναγνώριση της αξίας των εθελοντικών δραστηριοτήτων ως ενισχυτικών των προσωπικών τους δεξιοτήτων, δηλαδή την αναγνώρισή τους ως εμπειρία άτυπης μάθησης-εκπαίδευσης (Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, 5-5-2004). Σημαντική βοήθεια στην προσπάθεια αυτή θα μπορούσε να αναζητηθεί και από την Ευρωπαϊκή Εθελοντική Υπηρεσία (ΕΕΥ) (δράση 2 του προγράμματος ΝΕΟΛΑΙΑ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗ ΓΓΝΓ – ΥΠΑΡΚΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΗΤΕΣ ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Από τα ευρήματα του προηγούμενου κεφαλαίου διαπιστώνεται ότι τα πολύ χαμηλά ποσοστά χρήσης υπηρεσιών και συμμετοχής σε προγράμματα της ΓΓΝΓ δεν σημαίνουν ότι οι νέοι δεν ενδιαφέρονται για τους άξονες δραστηριοποίησης της ΓΓΝΓ. Είναι πιθανόν να οφείλονται στην έλλειψη ενημέρωσης για τα εν λόγω προγράμματα και υπηρεσίες, στη δυσπιστία έναντι της δημόσιας διοίκησης και των κρατικών/πολιτικών θεσμών, ή σε κάποιον δισταγμό εκδήλωσης έμπρακτου ενδιαφέροντος για αυτά. Έτσι, στην έρευνα συμπεριελήφθησαν μια σειρά ερωτήσεων αναφορικά με τις πηγές ενημέρωσης από τις οποίες οι νέοι ενημερώνονται σχετικά, αλλά και για τις πηγές ενημέρωσης από τις οποίες θα επιθυμούσαν στο μέλλον να ενημερώνονται. Οι απαντήσεις των ερωτώμενων στα ερωτήματα αυτά είναι δυνατόν να βοηθήσουν σημαντικά στην επιτυχή στόχευση από την ΓΓΝΓ νέων συμμετεχόντων στα προγράμματα και τις υπηρεσίες της, μέσα από τους διαύλους που οι ίδιοι επισημαίνουν.

14.1. Πηγές ενημέρωσης

Αναφορικά με τις πηγές ενημέρωσης που σήμερα διαμεσολαβούν τη δραστηριότητα της ΓΓΝΓ στους νέους, η πλειοψηφία των νέων είτε δεν μαθαίνει από πουθενά είτε δεν θέλει να μαθαίνει για τις πρωτοβουλίες και τα προγράμματα της Γραμματείας (45.9% και 6.7% αντιστοίχως). Αυτό είναι αναμενόμενο από τη στιγμή που, όπως έχει ήδη καταγραφεί, οι περισσότεροι νέοι δεν γνωρίζουν τίποτε για την ΓΓΝΓ (βλ. πίνακα 13.1. παραπάνω). Ωστόσο, πέραν αυτού, συχνά εκφράστηκε η άποψη ότι υπάρχει ένα κενό επικοινωνίας μεταξύ των νέων και των θεσμικών φορέων της Πολιτείας οι οποίοι ασχολούνται με θέματα της νεολαίας. Υπάρχει μια δυσκολία επικοινωνίας, είτε γιατί δεν «μεταφράζονται» σωστά τα αιτήματα των νέων, είτε γιατί γενικά δεν «μιλιέται η ίδια γλώσσα», είτε γιατί δεν υπάρχει ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο. Αυτό το ρόλο του συνδετικού κρίκου, ζητούν να παίξει ουσιαστικά

και αποτελεσματικά η ΓΓΝΓ, καθώς επίσης και να κάνει μια καταγραφή αναγκών («να μάθει ποιοι είμαστε οι νέοι και τι θέλουμε»).

«Για μένα πιστεύω το καλύτερο θα ήταν να έρθω σε επαφή με έναν αντιπρόσωπο, χρήσιμο όχι μόνο για μένα αλλά και για τα άλλα τα παιδιά. (...) Πρέπει να καταλάβεις τις ανάγκες των παιδιών και να μιλήσεις τη γλώσσα τους. Γιατί υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στη γλώσσα των ενηλίκων και στη γλώσσα των παιδιών». (γυναίκα, 17, Αθήνα)

«Κατ αρχάς ο νέος έχει αντιδράσεις με τον μεγαλύτερο, όχι μόνο με την εξουσία. Με τον μεγαλύτερο. Άρα θα έβαζα νέους ανθρώπους μαζί με μεγαλύτερους, μαζί στην εξουσία. Η πείρα να μιλήσει λίγο με τον αυθορμητισμό. Όχι μόνο η γερουσία να διοικεί. Γιατί έχει δίκιο και ο νέος να αντιδράσει. Τι ενδιαφέρον θα έχει να κάνει ο γέρος αφού ξέρει ότι «έφαγε τα ψωμιά του». Τι ενδιαφέρον θα έχει να κάνει καινούργιο στον τόπο του αφού ξέρει πως έζησε ότι έζησε, δεν πειράζει τώρα ας βολευτούμε. Ο νέος που θα τον καίει το πρόβλημα θα κάνει κάτι». (άνδρας, 23, Αθήνα).

«Θα έφτιαχνα ένα χώρο και θα προσπαθούσα να μαζεύω κάποια παιδιά, νεολαία...δεν ξέρω... Και πώς θα 'θελες να επικοινωνήσει μαζί σου; Θα ήθελα, είτε από την τηλεόραση να μάθω, είτε από το ράδιο, να ακουστεί ότι υπάρχει...και με τη σειρά μου, αν και εφόσον ήμουν κι εγώ στην πλειοψηφία της νεολαίας, έτσι, με το πτυχίο στα χέρια που λένε, θα προσπαθούσα να έρθω σε επαφή μαζί τους...Επίσης τύπος και internet ναι, αλλά επειδή δεν τα παρακολουθώ... Κάτι μεταξύ διαφήμισης και πληροφόρησης...» (γυναίκα, 18, Πάτρα)

Επιπλέον, εκφράζεται μια ανάγκη για τη δημιουργία κέντρων κοντά στις πόλεις και στους δήμους («κοντά στο σπίτι»), πράγμα που συνάδει και με τη θετική αξιολόγηση των Κέντρων Πληροφόρησης Νέων, στην ήδη οποία αναφερθήκαμε. Βασική είναι σε κάθε περίπτωση η δυνατότητα προσωπικής επαφής αλλά και η αξιοποίηση περισσότερο μαζικών τρόπων ενημέρωσης όπως η τηλεόραση. Συγκεκριμένα σχόλια εκφράζονται και ως προς την ιδιαίτερη χρήση των Νέων Τεχνολογιών (Internet sites, e-mail, κ.λπ.). Ουσιαστικά εκφράζονται όλες οι απόψεις που καλύπτουν τη βασική γκάμα των δυνατοτήτων ενημέρωσης για το προφίλ και τις δραστηριότητες της ΓΓΝΓ. Οι μικρότεροι σε ηλικία νέοι θεωρούν ότι ένας καλός τρόπος να μάθουν για τις δραστηριότητες της ΓΓΝΓ είναι μέσω του σχολείου ή της σχολής τους. Εφ' όσον υπάρχει παντελής έλλειψη γνώσης, είναι λογικό οι νέοι να ζητούν την ενημέρωση μέσα από όλες τις πιθανές πηγές.

«Με σύγχρονους τρόπους, emails, SMS...τέτοια» (γυναίκα, 25-29, Αθήνα)

«Το βασικό πλέον για κάθε φορέα που θέλει να κάνει γνωστή τη δράση του είναι το internet... Θα ήθελα να υπάρχει μια σελίδα που... να ανακοινώνονται προγράμματα και να βλέπει ο καθένας αυτό που τον ενδιαφέρει. Επίσης στα σχολεία και τα πανεπιστήμια... αφίσες ή ενημερωτικά... θα έπρεπε αυτά να υπάρχουν.» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

«Γενικώς θα προτιμούσα να υπήρχαν πολλά κέντρα έστω μικρά σε διάφορους δήμους. Οπότε, αν είχα κάποιο πρόβλημα θα μπορούσα να πήγαινα εκεί πέρα στο γραφείο τους και να συζητάγα, όχι για το πρόβλημά μου μόνο αλλά γενικώς για διάφορα πράγματα που θα ήθελα να πω, να ενημερωθώ κι αυτά.» (άνδρας, 17, Αθήνα)

«Ραδιόφωνο, εφημερίδες, φυλλάδια στα σχολεία... κάποια μέσα τα οποία θα 'πρεπε να αξιοποιηθούν. Δηλαδή δεν μπορεί, ας πούμε, να υπάρχει τέτοιος φορέας και να μην έχει γίνει γνωστό στους νέους. Πιστεύω πως περισσότερο οι μεγαλύτεροι άνθρωποι ξέρουν γι' αυτό τον οργανισμό, παρά οι νέοι. Θα έπρεπε να απευθύνεται στους νέους από την εφηβεία (13, γιατί τότε διαμορφώνεται η προσωπικότητα ενός ατόμου, και τότε είναι και η πιο επικίνδυνη ηλικία να μπλέξει σε πράγματα επιβλαβή γι' αυτόν), μέχρι το τέλος της πανεπιστημιακής ζωής. (Η ΓΓΝΓ) θα βοηθούσε τους ανθρώπους να μην βγουν εκτός πορείας, δηλαδή... πραγματικά, και δεν μπορώ να καταλάβω γιατί δεν μας έχει γίνει γνωστή μέχρι τώρα, δηλαδή δεν ξέρουμε τίποτα για τη δράση της. Κάποια ίσως διαφήμιση στο ραδιόφωνο, αλλά τίποτα το σπουδαίο, που να κάνει μπαμ και αίσθηση. (Αν γινόταν) θα υπήρχε μεγάλη ανταπόκριση, και να μην γίνει στα αυστηρά πλαίσια, όπως π.χ. ένα κολέγιο, να υπάρχει ελευθερία έκφρασης, δηλαδή... να μην εγκαταλειφθεί από την Πολιτεία και να μην την σνομπάρουμε εμείς οι ίδιοι, που νομίζω ότι δεν θα συμβεί κάτι τέτοιο, γιατί πραγματικά υπάρχει ανάγκη από ένα τέτοιο θεσμό και μια τέτοια οργάνωση.»

«[Δεν έχω ψάξει γιατί] δεν έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον μου, δηλαδή καθόλου. Δεν έχω ακούσει κάτι που να με εξιτάρει, να πω, πάω να δω, να ενημερωθώ, τίποτα τέτοιο. Με το φόρτο εργασίας που έχουμε, αν κάποιος πραγματικά θέλει να κάνει κάτι στη ζωή του, δεν μπορεί να έχει το χρόνο δηλαδή να ενημερωθεί, να ψάξει και για επιπλέον πράγματα, αυτό δεν μπορούν να το καταλάβουνε; Δηλαδή δεν είναι δυνατόν. Δεν καταλαβαίνουνε; Νομίζω ότι κάποιες φορές γίνεται και επίτηδες, ίσως να μη θέλουνε φόρτο στο κεφάλι τους, δηλαδή απίστευτα πράγματα.» (άνδρας, 16, Αθήνα)

«Τόσες εκπομπές υπάρχουν στην τηλεόραση, σε μία απ' αυτές, κάθε εξάμηνο, μεσημεριανή εκπομπή, σοβαρή. Σε πανεπιστήμιο, ΤΕΙ, ένα γραφείο, «είμαστε εδώ», στο internet. Στην φοιτητική ταυτότητα, θα μπορούσε να γράφει ένα σάιτ. Έχουμε μπει στην τεχνολογία...Το πρόβλημά σας θα

μπορούσαν να το λύσουν εκεί, να το συζητήσουν, να το λύσουν είναι άλλο, να εκφράσω εγώ το πρόβλημά μου, δεν έχω πουθενά (πχ κακοί καθηγητές που βαθμολογούνε με τον ανεμιστήρα στα ΤΕΙ).» (άνδρας, 24, Πάτρα)

Ας δούμε πως κωδικοποιούνται οι αντίστοιχες απαντήσεις στο πλαίσιο της δειγματοληπτικής έρευνας. Από εκείνους που δηλώνουν πως πληροφορούνται για την ΓΓΝΓ, ένα ποσοστό της τάξης του 22% δηλώνει πως πηγή ενημέρωσής του είναι η τηλεόραση, ενώ φίλοι και γνωστοί συγκεντρώνουν 18.2% και οι εφημερίδες 10.4%. Ακολουθούν το ραδιόφωνο (8.2%) και αμέσως παρακάτω εκπαιδευτικό σύστημα και διαδίκτυο (αμφότερα με 5.9%). Τέλος, 3.8% θετικών απαντήσεων όσων γίνονται δέκτες κάποιου είδους ενημέρωσης καταγράφονται στην οικογένεια και 2.6% στα περιοδικά (βλ. πίνακα 14.1).

Το υψηλό ποσοστό της τηλεόρασης, απολύτως συμβατό με τις μάλλον υψηλές τιμές τηλεθέασης που παρουσιάζει το δείγμα (βλ. πίνακα 2.2 παραπάνω), δεν θα πρέπει να ξαφνιάζει. Γενικά, θα έλεγε κανείς ότι από την ανάλυση των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των ερωτώμενων προκύπτει ότι υπάρχουν πηγές ενημέρωσης που προσεγγίζουν τους νέους κατά έναν σχετικά πολυσυλλεκτικό (δια-ταξικό, δια-ηλικιακό και δια-μορφωτικό) τρόπο όπως η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και τα περιοδικά, αλλά και μέσα που χρησιμοποιούνται κυρίως από συγκεκριμένες κατηγορίες νέων. Για παράδειγμα, η οικογένεια και το εκπαιδευτικό σύστημα παραμένουν για τους νέους που ανήκουν στην μικρότερη ηλικιακή κατηγορία (15-17 ετών) σημαντικές πηγές ενημέρωσης, αφού οι νέοι αυτοί εξακολουθούν στην πλειονότητα τους να κατοικούν στην οικογενειακή εστία και να πηγαίνουν στο σχολείο (λύκειο). Η αντίστροφη εικόνα εμφανίζεται όταν εξετάζουμε την περίπτωση των εφημερίδων, από τις οποίες ενημερώνονται με συγκριτικά μεγαλύτερη συχνότητα νέοι μεγαλύτερης ηλικίας και υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου. Η περίπτωση του διαδικτύου είναι ενδεικτική από την άποψη αυτή: συνιστά πηγή ενημέρωσης κατά συντριπτικά υψηλότερη συχνότητα στους νέους με μεγαλύτερη μόρφωση (στην κατηγορία ανώτατης μόρφωσης καταγραφεί ποσοστό 14.4%, το οποίο πέφτει στο 1.1% στην κατηγορία κατώτερης μόρφωσης) και

μεγαλύτερη ηλικία (9.2% στην ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών, που μειώνεται στο 2.5% στους νέους ηλικίας 15-17 ετών).

Πίνακας 14.1. Πηγές ενημέρωσης για τη ΓΓΝΓ

<i>Από πού μαθαίνεις σήμερα για τις πρωτοβουλίες και τα προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς;</i>	<i>%</i>
Φίλοι – γνωστοί	18.2
Οικογένεια	3.8
Εκπαιδευτικό σύστημα	5.9
Εφημερίδες	10.4
Ραδιόφωνο	8.2
Τηλεόραση	22.2
Διαδίκτυο	5.9
Περιοδικά	2.6
Δεν μαθαίνω / Δεν θέλω να μαθαίνω	6.7
Από πουθενά	45.9
Δξ/Δα	3.7

Οι τάσεις που καταγράφονται στην παραπάνω ιεράρχηση διατηρούνται και στον επόμενο πίνακα (14.2.) όπου αποτυπώνονται οι επιθυμητές πηγές ενημέρωσης για τις δράσεις της ΓΓΝΓ. **Η μόνη – σημαντική – διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι το άθροισμα εκείνων που δεν μαθαίνουν από πουθενά ή δεν θέλουν να μαθαίνουν περιορίζεται στο 7.6%, πράγμα που δείχνει πως η επιθυμία ενημέρωσης είναι υψηλή, από τη στιγμή που το μέσον είναι εκείνο της προτίμησης των ερωτώμενων. Η τηλεόραση αποτελεί το πλέον επιθυμητό μέσο-πηγή σχετικής ενημέρωσης συγκεντρώνοντας ένα εντυπωσιακό 56.2% θετικών απαντήσεων.** Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό είναι σταθερά πάνω από 50% ανεξαρτήτως δημογραφικών, κοινωνικών ή άλλων διαφοροποιήσεων στο προφίλ των ερωτώμενων (το μεγαλύτερο άνοιγμα ψαλίδας παρατηρείται μεταξύ ανδρών και γυναικών – 53.5% και 59.1% αντίστοιχα), κατώτερου και ανώτατου μορφωτικού επιπέδου (62.5% και 54.1%), μικρότερης (15-17) και μεγαλύτερης (25-29) ηλικίας (με 50.8% και 64.7% αντίστοιχα), και αστικής και αγροτικής περιοχής (με 51.7% και 68.4% αντίστοιχα). **Αναμφισβήτητα πάντως η τηλεόραση είναι το μέσον μέσω του οποίου η ΓΓΝΓ θα μπορούσε να**

κινητοποιήσει τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό από όλες τις κατηγορίες νέων. Προσφέρεται επομένως για μηνύματα γενικού ενδιαφέροντος. Το πρόσφατο «διαφημιστικό μήνυμα» της ΓΓΝΓ κατά της βίας συνιστά μια καλή αρχή χρήσης του μέσου και εξοικείωσης του κοινού με την παρουσία της Γραμματείας σε αυτό.

Πίνακας 14.2. Επιθυμητές πηγές ενημέρωσης για τη ΓΓΝΓ

<i>Από πού θα ήθελες να μαθαίνεις για τη δράση της ΓΓΝΓ;</i>	<i>%</i>
Φίλοι – γνωστοί	9.1
Οικογένεια	7.0
Εκπαιδευτικό σύστημα	31.7
Εφημερίδες	29.5
Ραδιόφωνο	23.4
Τηλεόραση	56.2
Διαδίκτυο	22.0
Περιοδικά	12.6
Δεν μαθαίνω / Δεν θέλω να μαθαίνω	4.8
Από πουθενά	2.8
Δξ/Δα	3.1

Αμέσως επόμενη επιθυμητή πηγή ενημέρωσης είναι το εκπαιδευτικό σύστημα (31.7%), που παρουσιάζει επίσης σχετικά ομοιόμορφη κατανομή συχνοτήτων, καταγράφοντας όμως, όπως είναι άλλωστε αναμενόμενο, και πολύ υψηλά επίπεδα συχνότητας στην ηλικιακή ομάδα 15-17 ετών (47.3%). Ακολουθούν οι εφημερίδες (31.7%), που συγκινούν ιδίως όσους έχουν υψηλότερα επίπεδα μόρφωσης (36.1% στην ανώτατη έναντι 13.6% στην κατώτερη) και ανήκουν στις υψηλότερες ηλικιακές κατηγορίες (34.8% στην ομάδα 25-29 ετών με το ποσοστό να πέφτει στο 21.6% στην ομάδα 15-17 ετών). Στις αμέσως επόμενες θέσεις συναντούμε το ραδιόφωνο (23.4%), το διαδίκτυο (22.0%) – που συγκεντρώνει όμως ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό στους έχοντες ανώτατη μόρφωση: 37.1% - ενώ ακολουθούν τα περιοδικά (12.6%), οι φίλοι και γνωστοί (9.1%), και η οικογένεια (7.0%). Τα μέσα αυτά, ως επί το πλείστον, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν από την ΓΓΝΓ για την προσέγγιση επιμέρους κατηγοριών νέων.

Βέβαια, η ΓΓΝΓ δεν είναι αναγκασμένη να ακολουθήσει κατά γράμμα τις προτιμήσεις που καταγράφονται παραπάνω, ιδίως στις περιπτώσεις που ενέχουν ένα ιδιαίτερα υψηλό κόστος (τηλεόραση). Μια εναλλακτική επιλογή θα προωθούσε την ενίσχυση της προσβασιμότητας των νέων στα μέσα εκείνα που προσφέρουν στη ΓΓΝΓ τη δυνατότητα να επικοινωνεί μαζί τους με τον πιο αποτελεσματικό αλλά και οικονομικό τρόπο (όπως το διαδίκτυο). Έτσι, θα μπορούσε να στραφεί στην συμπερίληψη φθηνών διαδικτυακών συνδρομών στην κάρτα νέων, και γενικότερα στην ανάπτυξη πολιτικών που θα ενισχύουν την προσβασιμότητα των νέων στο διαδίκτυο. Από την άλλη, υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό νέων που χρησιμοποιεί το διαδίκτυο, αλλά όχι προφανώς ως πηγή ενημέρωσης για τις δράσεις της ΓΓΝΓ (47.8% δηλώνει πως έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο – βλ. πίνακα 2.1 παραπάνω – αλλά μόνον 5.9% ενημερώνεται μέσα από αυτό για τα της ΓΓΝΓ και μόνον 22.0% θα ήθελε να ενημερώνεται μέσα από αυτό το μέσο). Εδώ το πρόβλημα ίσως να έγκειται στη συγκεκριμένη μορφή διαδικτυακής παρουσίας της ΓΓΝΓ – η ανάπτυξη ενός τελειοποιημένου portal αναμένεται να επηρεάσει θετικά ως προς αυτή την διάσταση.

14.2. Αξιοπιστία και εμπιστοσύνη

Αναφέρθηκε προηγουμένως ότι οι νέοι ζητούν από τη ΓΓΝΓ να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα σ' αυτούς και την Πολιτεία με μια γλώσσα κατάλληλη γι αυτό. Οι νέοι όμως δεν ζητούν μόνο από τον εν λόγω φορέα να μιλά τη δικιά τους γλώσσα. Αξιώνουν από αυτόν και **αξιοπιστία**.

«Θα έπρεπε να είναι κάποιος πολύ αξιόπιστος για να φέρει τους νέους κοντά του. Και να κάνουν συγκεντρώσεις όχι για να μιλάνε στον κόσμο αλλά για να τον ακούνε». (γυναίκα, 26, Σέρρες)

«...αν θα μου έδειχνε το ζωντανό παράδειγμα...να βγάλει ένα νέο, ο οποίος θα είχε μπει σ' αυτό το πρόγραμμα να μιλήσει ο ίδιος (...)να μην είναι όμως φτιαχτό, όπως είναι τα πιο πολλά τώρα πλέον (...)ή και να σου έχουν μια εβδομάδα δοκιμαστική ας πούμε...» (γυναίκα, 23, Αθήνα)

«...πιστεύω ότι θα πρέπει να κάνει πράξη αυτά που υπόσχεται και έτσι όταν ζητούνε κάτι οι νέοι να ξέρουνε βέβαια ότι θα γίνει. Ότι αυτό που θα ζητήσουνε, θα προσπαθήσουν έστω. Κι αν δε γίνει, τουλάχιστον θα ξέρουν ότι

προσπάθησαν. Πιστεύω ότι αυτός ο οργανισμός άμα ό,τι ακούει, προσπαθεί να το πραγματοποιήσει κι ό,τι υπόσχεται προσπαθεί να το πραγματοποιήσει πιστεύω ότι είναι ένας κατάλληλος για τους νέους...» (άνδρας, 17, Αθήνα)

«Θα τον εμπιστευόμουν αν ήταν ανεξάρτητος οργανισμός και μου έδινε την αίσθηση ότι όλα είναι καθαρά και δεν κρύβονται διάφορα συμφέροντα πίσω από τη δράση του. Είμαι λίγο καχύποπτη τι να κάνουμε...» (γυναίκα, 24, Αθήνα)

Το πρόβλημα εμπιστοσύνης εστιάζεται κυρίως στο επίπεδο του αν μπορεί να αποδώσει εχέγγυα αποτελεσματικότητας αλλά και ουσιαστικής επικοινωνίας μαζί τους. Ίσως δεν έχει τόση σημασία αν τελικά θα συμβάλλει η ΓΓΝΓ στην επίλυση των ειδικών προσωπικών τους προβλημάτων, όσο το **να πείσει η ΓΓΝΓ ότι μπορεί να δημιουργήσει διόδους προσωπικής, έντιμης επαφής**. Βασικό επίσης αίτημα είναι η έλλειψη γραφειοκρατίας: **η ΓΓΝΓ οφείλει να είναι ένας οργανισμός ο οποίος να έχει σε απόλυτο βαθμό «αντι-γραφειοκρατικό» πρόσωπο και λειτουργία, δηλαδή σε συμβολικό επίπεδο να είναι η «αντι-εφορία»**. Για να πείσει σε ένα πρώτο και βασικό επίπεδο οφείλει να δείξει ότι βρίσκεται μακριά από τα γραφειοκρατικά προβλήματα και πρότυπα του υπολοίπου Δημόσιου τομέα: **δηλαδή, να είναι μια κρατική, δημόσια υπηρεσία η οποία όμως ταυτόχρονα να μην είναι τέτοια**.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν αποσπάσματα των απόψεων που εξέφρασαν φοιτητές και φοιτήτριες για τη Γ.Γ.Ν.Γ και άλλους κρατικούς φορείς που επιλαμβάνονται ζητημάτων που αφορούν τη νεολαία και τα προβλήματά της. Οι απόψεις αυτές διατυπώθηκαν και ερμηνεύθηκαν στο πλαίσιο μελέτης τριών ομάδων εστίασης (focus groups), η οποία πραγματοποιήθηκε στο μάθημα «Ποιοτικές μέθοδοι στην επικοινωνία» του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών του Τμήματος ΕΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την εποπτεία της καθηγήτριας κας Μπετίνας Ντάβου. Τυπικά, τα ευρήματα αυτά δεν προβλέπονταν στην πρόταση της ερευνητικής ομάδας προς την Εθνική Υπηρεσία του προγράμματος ΝΕΟΛΑΙΑ, θεωρήθηκε ωστόσο χρήσιμο να παρεμβληθούν καθώς εμπλουτίζουν και επιβεβαιώνουν τα μέχρι τώρα ποσοτικά και ποιοτικά συμπεράσματα της παρούσας έρευνας σχετικά με τη γνώση και αξιολόγηση της Γ.Γ.Ν.Γ. από τη μεριά των νέων.

1^η Ομάδα Εστίασης 6 ατόμων: 4 γυναίκες, 2 άνδρες, όλοι 27 ετών (Ανώτερη-Ανώτατη Εκπαίδευση) απόφοιτοι.

Ελλιπής ήταν η γνώση των νέων για τους θεσμούς που έχουν δημιουργηθεί για αυτούς. Φάνηκαν να γνωρίζουν περισσότερα για το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης πάρα για τα προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Μόνο ένα άτομο από την ομάδα εστίασης των 6 ατόμων είχε περισσότερες γνώσεις και προσπάθησε να ενημερώσει τους υπόλοιπους για τις Θυρίδες Επιχειρηματικότητας, τα Κέντρα Πληροφόρησης και τους υπόλοιπους θεσμούς. Η αντίδραση των συμμετεχόντων όμως, ήταν αρνητική, τους διέκρινε μια καχυποψία και δήλωσαν ευθέως πως δεν εμπιστεύονται τέτοιου τύπου θεσμούς: «Όταν ξέρει ο άλλος κάποιους βουλευτές και έχει λεφτά μπορεί να πάρει επιδοτούμενο πρόγραμμα». Ισχυρίζονται πως οι συγκεκριμένοι θεσμοί δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες τους αναρωτήθηκαν γιατί δεν τους γνωρίζουν και γιατί δεν έχουν άμεση πληροφόρηση και θεωρούν πως δημιουργήθηκαν «για να βρούμε περισσότερες θέσεις σε δημόσιους υπαλλήλους». Στην ερώτηση τι περισσότερο θα επιθυμούσαν να τους προσφέρουν τα συγκεκριμένα προγράμματα μας απάντησαν περισσότερη ενημέρωση- και περισσότερο προϋπολογισμό για να τα εκμεταλλευτούν περισσότεροι άνθρωποι.

Στο θέμα του εθελοντισμού εκφράστηκαν δύο αντικρουόμενες απόψεις. Σχεδόν οι μισοί από τους συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν ενδιαφέρον για τον εθελοντισμό, κυρίως σε τομείς που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντά τους και τις σπουδές τους και εφόσον μπορούν να διαθέσουν κάποιες ώρες: «Εθελοντής πρέπει να είσαι τις ώρες που μπορείς

σε μια πραγματικά εθελοντική οργάνωση». Η αντίθετη οπτική θεωρεί τον εθελοντισμό πολυτέλεια, λόγω έλλειψης χρόνου

Γνωρίζετε ποιοι θεσμοί έχουν δημιουργηθεί για τους νέους;

Ε: Εγώ το μόνο που ξέρω είναι ότι η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς κάνει εκδρομές, δεν ξέρω τίποτα άλλο.

Γ: Προγράμματα Κοινωνικής Κατάρτισης

Ν: Δίνονται ευκαιρίες για να ξεκινήσει κάποιος μια επιχειρηματική δραστηριότητα

Κ: Ειδικά για γυναίκες

Γνωρίζετε τα προγράμματα της Γ.Γ.Ν.Γ;

Γ: Δεν έχω ιδέα, πιο πολύ ξέρω κάτι για το Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης παρά για τη Γ.Γ.Ν.Γ

Α: Εγώ νομίζω ότι ξέρω κάτι. Στη Γ.Γ.Ν.Γ υπάρχουν οι Θυρίδες Νεανικής Επιχειρηματικότητας που σημαίνει ότι αν είσαι νέος και έχεις μια φοβερή ιδέα πας εκεί και

Ν: σου ζητάνε λεφτά

Α: Καμία σχέση, δεν πληρώνεις τίποτα. Υπάρχει ένας σύμβουλος επιχειρήσεων ο οποίος σε βοηθάει να κάνεις την ιδέα σου πραγματικότητα. Δεύτερον υπάρχουν τα κέντρα πληροφόρησης νέων τα οποία είναι κάτι σαν internet café μπορείς να πάρεις ιδέα για το πρόγραμμα νεολαία, το οποίο είναι ένα πρόγραμμα ευρωπαϊκό, στο οποίο μπορείς να κάνεις εθελοντική εργασία σε μη κυβερνητικές οργανώσεις, σε όλον τον κόσμο είναι μέχρι 6 μήνες, είναι τρομερή εμπειρία γιατί ζεις στα σπίτια των ανθρώπων εκεί και παράλληλα δουλεύεις.

Γ: Τίποτα δεν πληρώνεις;

Α: Νομίζω δεν πληρώνεις τίποτα. Είναι το πρόγραμμα euro desk

Γ: Θεωρητικά υπάρχουν αυτά εσύ που το έχεις ψάξει έχεις βγάλει αποτέλεσμα;

Α: Ναι έχω βγάλει.

Ν: Είναι εύκολο να το υλοποιήσεις;

Α: Είναι πάρα πολύ εύκολο

Γ: Γνωρίζεις άτομα που το έχουν υλοποιήσει;

Α: Ναι. Ξέρω μια κοπέλα που ήθελε να κάνει μια επιχείρηση σχετική με διακόσμηση, απευθύνθηκε στις Θυρίδες Νεανικής Επιχειρηματικότητας και τώρα έχει τη δική της επιχείρηση, βγάζει λεφτά και ζει από αυτό.

Ν: Είχε κεφάλαιο;

Α: Όχι

Ε: Και της τα έδωσαν όλα;

Α: Συμβάλει και ο ΟΑΕΔ στα λεφτά.

Ι: Ουσιαστικά αυτά έχουν να κάνουν με το πρόγραμμα νεανική επιχειρηματικότητα του ΟΑΕΔ σε συνάρτηση με τη Γ.Γ.Ν.Γ. Σου επιδοτούν τη δημιουργία μιας επιχείρησης;

Α: Όχι πας εσύ και έχεις μια φοβερή ιδέα, αυτοί βλέπουν την ιδέα σου

Ν: Τι εννοείς λέγοντας φοβερή ιδέα; Κάτι πρωτοποριακό;

Γ: Η φοβερή ιδέα είναι κάτι υποκειμενικό

A:Όχι, ο σύμβουλος επιχειρήσεων βλέπει κατά πόσο μπορεί να γίνει αυτό που θες να κάνεις.

I:Αν έχω κολλητό τον σύμβουλο επιχειρήσεων το παίρνω δηλαδή

A:Καμία σχέση

I:Πάντως εγώ δεν τους εμπιστεύομαι

Γ:Ούτε εγώ τους εμπιστεύομαι

I:Όχι μόνο αν τον έχω κολλητό, αλλά ξέρω κάποιους και παίρνω επιδοτούμενο πρόγραμμα.

Γ:Όταν ξέρει ο άλλος κάποιους βουλευτές και έχει λεφτά μπορεί να πάρει επιδοτούμενο πρόγραμμα.

A:Μα δεν θα τα δώσει σε αυτόν θα τα δώσει στον άλλον που δεν έχει τίποτα. Η Γ.Γ.Ν.Γ. δεν δίνει λεφτά\

I: Ε, τότε πως γίνεται η επιχείρηση;

A:Παίρνει λεφτά από τον ΟΑΕΔ

I:Άρα ουσιαστικά πέφτει σε ένα από τα επιδοτούμενα προγράμματα του ΟΑΕΔ, άρα μου λες ότι ουσιαστικά υπάρχει κάποιος πίσω στον ΟΑΕΔ ο οποίος εγκρίνει αυτά τα προγράμματα

N:Ποιος παίρνει αυτήν την απόφαση;

A:Έρχεσαι εσύ σε μένα μου λες τι επιχείρηση θες να κάνεις, βλέπω αν όντως μπορεί να στηθεί και σου λέω να πας στον ΟΑΕΔ, να πάρεις αυτά τα λεφτά και να κάνεις την επιχείρηση σου.

N:2,5 εκατομμύρια σου δίνει ο ΟΑΕΔ, με αυτά τα λεφτά θα στήσεις επιχείρηση;

Γ:Επειδή εγώ έχω ασχοληθεί με εταιρίες τα τελευταία 5 χρόνια στην Ελλάδα και ξέρω πως έχει λειτουργήσει αυτό το θέμα, μπορώ να σε διαβεβαιώσω, ότι από τα 100 δις που έχουν δώσει κονδύλι για αυτές τις ιστορίες, τα 95 δις έχουν πάει στις τεράστιες εταιρίες και τα 5 δις έχουν πάει σε 5 άλλους ανθρώπους.

A:Διαφωνώ με αυτό που λες.

Υπάρχουν και άλλα προγράμματα της Γ.Γ.Ν.Γ. όπως η γενική γραμματεία αθλητισμού, νομαρχιακά και δημοτικά συμβούλια νεολαίας, γενική γραμματεία ισότητας, αυτά τα γνωρίζετε;

E :Όχι

K:Ούτε εγώ

Γ:Δεν έχω ιδέα

N:Ούτε εγώ τα ξέρω; Μόνο ότι έχει να κάνει με τα Κ.Π.Σ. και αυτά.

Θεωρείτε ότι θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες σας;

N:Όχι

Γ:Αυτά όμως γιατί δεν τα ξέρουμε; Τα άλλα που θέλουν να τα ξέρουμε τα βγάζουν στην τηλεόραση.

K:Δεν τα ξέρουμε γιατί δεν έχουμε άμεση πληροφόρηση

E:Εγώ θέλω να πιστεύω ότι είναι έτσι όπως τα λέει η Α, αλλά

N:Αμφιβάλλεις;

Ε: Όχι δεν αμφιβάλω, εμένα αυτό που με τρομάζει είναι η γραφειοκρατία. Το θέμα όμως είναι ότι αν θες να κάνεις κάτι δεν πρέπει να είσαι τεμπέλης. Πάντως αλήθεια γιατί δεν τα ξέρουμε αυτό είναι ένα ερώτημα.

Για ποιο λόγο θεωρείτε ότι δημιουργήθηκαν οι συγκεκριμένοι θεσμοί;

A: Για να βρούμε περισσότερες θέσεις σε δημόσιους υπαλλήλους

E: Πλάκα κάνεις; Δεν δημιουργήθηκαν για να τονώσουν την επιχειρηματική δραστηριότητα στην Ελλάδα;

A: Όχι

Γ: Καμία σχέση

I: Καμία σχέση

A: Όταν ο Πέτρος Κωστόπουλος είχε το όραμα να είναι ένας από τα βασικά στελέχη της Γ.Γ.Ν.Γ τότε, ήταν ένα από τα βασικά στελέχη, μπορεί να είχε ένα όραμα γιατί ήταν τότε νέος, αλλά τώρα ένας μεγάλος λόγος που συνεχίζουν να υφίστανται τέτοιοι θεσμοί είναι μόνο και μόνο για να απασχολούν δημόσιους υπαλλήλους.

E: Λοιπόν εγώ τα παίρνω όλα πίσω που είπα περί αισιοδοξίας για το μέλλον.

A: Παρόλα αυτά, τα προγράμματα προσφέρουν πάρα πολλά για αυτούς που τα έχουν ανακαλύψει.

Τι περισσότερο θα επιθυμούσατε να σας προσφέρουν αυτά τα προγράμματα από άποψη υπηρεσιών, δραστηριοτήτων;

A: Περισσότερο προϋπολογισμό για να τα εκμεταλλευτούν περισσότεροι άνθρωποι.

Γ: Αν αυτά τα λεφτά που έχουν δοθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση όντως πηγαίνανε εκεί που έπρεπε να πάνε τότε κανένας άνθρωπος πάνω από 25 ετών δεν θα ήταν άνεργος.

A: Και η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είχε τόση γραφειοκρατία

K: Και ενημέρωση περισσότερο θα έπρεπε να είχαμε

Γ: Εγώ θα έλεγα ότι αυτό που ισχύει στα χαρτιά θα έπρεπε να ισχύει και στην πράξη, πολύ απλά.

Έχετε ενδιαφέρον για τον εθελοντισμό;

Γ: Κανέναν!

I: Εγώ έχω

K: Και εγώ έχω, σε πολιτισμικό τομέα γιατί έχει να κάνει και με το επάγγελμα μου, αλλά δεν με πειράζει κιόλας, μπορώ να ασχοληθώ με οτιδήποτε.

A: Εγώ το θεωρώ πολυτέλεια.

Λόγω έλλειψης χρόνου;

A: Λόγω έλλειψης χρημάτων

N: Ακριβώς, τα περισσότερα από αυτά που κουβεντιάζουμε έχουν νόημα και συμβαίνουν στις οικονομικά ευνοούμενες χώρες

Γ: Πολύ σωστό

K: Σωστά

N: Όλα ξεκινάνε από την τσέπη του κάθε ανθρώπου, δυστυχώς.

Γ: Έχω μια καλή δουλειά και κάνω και τον εθελοντή, δεν έχω τίποτα και κάνω τον εθελοντή;

Ν: Ακριβώς, όλα ξεκινάνε από τη τσέπη μας

2^η Ομάδα εστίασης 5 ατόμων: 5 άνδρες (Ηλικίας: 21, 22, 26, 28), 1 γυναίκα (20 ετών) Ανώτατη Εκπαίδευση (φοιτητές/απόφοιτοι)

Γνώση και εμπιστοσύνη στους κυβερνητικούς θεσμούς.

Οι συμμετέχοντες, πριν ενημερωθούν από την ερευνήτρια για τους θεσμούς που δημιουργήθηκαν για τους νέους και πιο συγκεκριμένα για τα προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, δεν είχαν να πουν και πολλά για τις γνώσεις τους πάνω σε αυτό το θέμα. Δηλαδή, τα προγράμματα που ήξεραν ήταν ελάχιστα και αυτά επειδή έτυχε να τα χρησιμοποιήσουν κάποια στιγμή. Οι τρεις από τους έξι έχουν συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα και συγκεκριμένα στα σαββατοκύριακα για ράφτινγκ και στα Δημοτικά συμβούλια που απαρτίζουν οι νέοι κάθε περιοχής. Μετά την ενημέρωση που τους έκανε η ερευνήτρια, ο μόνος γνωστός τίτλος σε αυτούς ήταν η Γενική Γραμματεία Ισότητας. Για τα άλλα δεν είχαν ξανακούσει και φάνηκαν πραγματικά έκπληκτοι με τον αριθμό των προγραμμάτων που αγνοούσαν. Μάλιστα, ιδιαίτερη εντύπωση τους έκανε το πρόγραμμα σε συνεργασία με τα ΕΛΤΑ για θερινή εργασία. Η συντριπτική, λοιπόν, πλειοψηφία των δραστηριοτήτων τους ήταν άγνωστη. Απάντησαν όμως ότι θα εμπιστευόντουσαν αυτά τα προγράμματα, καθώς τα θεωρούν εντελώς ακίνδυνα. Έτσι, αν τους δινόταν η ευκαιρία θα συμμετείχαν σε κάποιο από αυτά με ευχαρίστηση. Στην επιλογή τους αυτή ωστόσο, θα έπαιζε σημαντικό ρόλο η ευκολία πρόσβασης και ο χρόνος που θα μπορούσαν να διαθέσουν.

Ερευνήτρια: Τις εμπιστεύεστε;

Όλοι λένε ναι.

Ακης: Βασικά είναι εντελώς ακίνδυνες.

Ερευνήτρια: Δηλαδή θα παίρνατε μέρος αν σας δινόταν η ευκαιρία;
Συμφωνούν όλοι.

Τάσος: Ανάλογα με τον χρόνο,

Δημήτρης: Αν είχα εύκολη πρόσβαση και αν είχα χρόνο ναι θα πήγαινα.

Ακης: Χρειάζεσαι κίνητρα όμως.

Τάσος: Έχεις κίνητρα. Για παράδειγμα μπορείς να πας για ράφτινγκ, Στον εναλλακτικό τουρισμό νομίζω...

Ερευνήτρια: Ναι ναι ναι.

Δημήτρης: Έχω πάει νομίζω.

Τάσος: Μπορείς να πας με δέκα χιλιάρικά το σαββατοκύριακο νομίζω. Είναι πολύ...

Δημήτρης: Ναι, είναι σούπερ,

Ανέστης: Εντάξει, να πάμε.

Όσο για το αν καλύπτουν τις ανάγκες τους, δεν μπορούν να απαντήσουν με σιγουριά ότι έτσι είναι, σίγουρα όμως καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα. Αυτό που βρήκαν

προβληματικό στην όλη υπόθεση, είναι ότι δεν υπάρχει προώθηση και γνωστοποίηση στο κοινό των προγραμμάτων αυτών, γεγονός το οποίο γεννά και μια αμφισβήτηση. Με τη δημιουργία τους, φάνηκε η επιθυμία να βοηθηθεί ο νέος, να πάρει μία κατεύθυνση και να βρει μια διέξοδο και έναν τρόπο δημιουργικότητας και προσφοράς, ακόμα και παρέμβασης. Όμως, χωρίς την ενημέρωση όλη αυτή η προσπάθεια καταντάει να γίνεται δώρο άδωρο.

Ερευνήτρια: Θεωρείτε ότι ανταποκρίνονται στις ανάγκες σας;

Ανέστης: Δεν ξέρουμε. Να σου πω κάτι;

Δημήτρης: Πάντως καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα.

Ανέστης: Όχι. Να πω και κάτι; Από τη στιγμή που δεν τα ξέρουμε αυτά, σημαίνει ότι έχει κάποιο πρόβλημα όλο αυτό το πράγμα.

Ανδριάννα: Δεν υπάρχει ενημέρωση.

Τάσος: Ναι, δεν υπάρχει ενημέρωση. Δεν υπάρχει προώθηση. Ας πούμε, έχεις δει καμιά διαφήμιση;

Ερευνήτρια: Δεν υπάρχει οργάνωση δηλαδή;

Ακης: Εγώ πιστεύω καμιά. Κι ούτε καμιά σοβαρή δουλειά έτσι; Σε καμιά περίπτωση.

Ερευνήτρια: Ποια θεωρείτε είναι τα κίνητρα δημιουργίας αυτών των θεσμών;

Ανέστης: Να σου πω κάτι; Εγώ πιστεύω ότι είναι, πως να στο πω, μια υποκρισία του κράτους. Σοβαρά. Δηλαδή έχει τόσα προβλήματα η νέα γενιά ρε παιδί μου και η νεολαία, φτιάχνουνε κάποια πράγματα που ναι μεν καλά τα οποία δεν ξέρεις. Δηλαδή ουσιαστικά στα φτιάχνουνε για να μην τα ξέρεις και, δηλαδή είναι εντελώς υποκρισία για μένα.

Η έλλειψη αυτή σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, οφείλεται όχι μόνο σε θέματα λειτουργία της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, αλλά και στην αδράνεια που έχουν οι ίδιοι να ψάξουν τέτοιου είδους προγράμματα και να δραστηριοποιηθούν. Αυτό που χρειάζεται, λοιπόν, είναι να αναπτυχθεί μια ισορροπία μεταξύ των δύο. Για την έλλειψη αυτή δεν παρέλειψαν να αναφέρουν ότι ευθύνεται και το ίδιο το σχολείο, το οποίο θα έπρεπε να ενημερώνει πρώτο αυτό τους νέους για την ύπαρξη τέτοιων προγραμμάτων και να παροτρύνει τα παιδιά να συμμετέχουν.

Τάσος: Εγώ θεωρώ ότι το κίνητρο για να δημιουργηθούν αυτά είναι γιατί το κράτος δίνει κάποιες συγκεκριμένες κατευθύνσεις ρε παιδί μου, στη λειτουργία του. Δηλαδή, δημιουργείς για παράδειγμα τον ΟΑΕΔ γιατί θες να υποστηρίξεις, υπάρχει μία θέληση να υποστηρίξεις τον άνεργο. Αν λειτουργεί αυτό σωστά ή όχι, αυτό είναι άλλο ζήτημα έτσι;

Δημήτρης: Ναι. Και εγώ αυτό πιστεύω.

Τάσος: Το ίδιο είναι και η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. Έχει να κάνει ότι παίρνεις δεδομένο ότι υπάρχουν κάποια ζητήματα που απασχολούν τη νεολαία και πρέπει να καλύψει αυτές τις ανάγκες. Το ότι αποτυγχάνει να το κάνει είναι ζήτημα της λειτουργίας της αδράνειας ημών να το ψάξουμε, έτσι; Που λέγαμε προηγουμένως η λογική του καναπέ. Δηλαδή, πρέπει να έρθουν και αυτοί στο σπίτι μας να μας πουν κατ' ουσίαν ότι κάτι τρέχει, έτσι; Δηλαδή, το ζήτημα είναι να υπάρξει μια ισορροπία μεταξύ αυτών των δυο πραγμάτων. Εγώ βλέπω ότι όντως δεν κινούνται και πολύ, πολύ δραστήριοι δεν

είναι. Αλλά τέλος πάντων, υπάρχουν πράγματα που όντως και εγώ όταν έμαθα ότι υπάρχουν, πολλά από αυτά, είπα τι έγινε ρε παιδί μου;

Ανέστης: Ναι εντάξει. Κοίτα, αυτά τα πράγματα είναι τα πρώτα που θα έπρεπε να μας δείχνουν στο σχολείο, με κατάλαβες;

Επιθυμητές πρακτικές.

Οι συμμετέχοντες δήλωσαν αρχικά πως οι θεσμοί αυτοί ήδη κάνουν αρκετά και προσφέρουν αρκετά για τους νέους. Το σημείο στο οποίο επιμένουν είναι η έλλειψη ενημέρωσης. Θέλουν να γίνουν πιο άμεσοι και προσιτοί. Οι ίδιοι όπως είπαν δεν θα είχαν ιδιαίτερο ενδιασμό να συμμετέχουν, ορισμένοι το έχουν κάνει ήδη, έστω και λίγες φορές. Η έλλειψη ενημέρωσης όμως, το γεγονός ότι δεν τους προσεγγίζουν και το ότι δεν τους έχει πλησιάσει κανείς τόσο καιρό, τους κάνει να νιώθουν μια ανασφάλεια απέναντι στο θεσμό. Ότι, δηλαδή, δεν τους δίνουν σημασία και πιθανά να μην τους ενδιαφέρουν και τόσο τελικά αν θα συμμετέχουν ή όχι.

Άκης: Να σου πω κάτι; Εγώ θα πήγαινα. Αλλά το θέμα είναι ότι θα πας σε κάτι το οποίο βλέπεις να έχει και κάποιο κύρος ρε παιδί μου. Δηλαδή, θες να βλέπεις και λίγο κύρος σε αυτό που θα πας, Όταν βλέπεις ας πούμε ότι και ο άλλος δεν κάνει και τίποτα για να σε γνωρίσει, ξέρεις, ο θεσμός αυτός δεν κάνει τίποτα για να έρθει κοντά σου ας πούμε και ούτε προσπαθεί ιδιαίτερος και κάθετα. Ε και εγώ εντάξει, δεν πιστεύω ότι εύκολα θα πάω εκεί. Γιατί ίσως να πιστεύω ότι δεν θα μου δώσουν και σημασία, δεν τους νοιάζει αν θα πάω. Εγώ πιστεύω δηλαδή ότι άμα τους ένοιαζε να πάω θα με είχαν πλησιάσει. Από τη στιγμή που δεν με πλησιάζουν ξέρω γω ή δεν πλησιάζουν κανέναν άλλον, πιστεύω ότι και να πάω ας πούμε δεν θα... έχεις μία ανασφάλεια τέλος πάντων προς όλα αυτά.

Ερευνητρια: Δηλαδή, θεωρείς ότι αυτοί πρέπει να σε πλησιάσουν και όχι να το ψάξεις εσύ;

Άκης: Πρέπει να το ψάξεις και εσύ αλλά, όταν βλέπεις ότι δεν υπάρχει η αυθεντία που λέμε, κάπου κωλύεσαι.

Τα προγράμματα που πρότειναν οι συμμετέχοντες είναι να οργανωθούν σεμινάρια σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, καθώς είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για τη ζωή κάθε νέου, το οποίο θα έπρεπε να διδάσκεται στο σχολείο. Σεμινάρια επαγγελματικού προσανατολισμού, όπου ο νέος θα μπορεί να ενημερωθεί για τις σχολές που υπάρχουν, τα μεταπτυχιακά και γενικότερα τις κατευθύνσεις που μπορεί να πάρει. Επίσης, προγράμματα με θέμα τη βία στους νέους, το χουλιγκανισμό και τις συμμορίες. Δημιουργία κέντρων ψυχολογικής υποστήριξης για τους νέους, όπου θα μπορούν να καταφεύγουν και να συμβουλευτούν για κάθε τους πρόβλημα. Και τέλος, προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης των νέων που δεν διαθέτουν τα απαραίτητα για να ζήσουν και προσπαθούν να επιβιώσουν μέσα στη φτώχεια.

Οι συμμετέχοντες, σε ερώτηση που τους έγινε για το ποια προγράμματα θα επέλεγαν οι ίδιοι να συμμετέχουν, απάντησαν αυτά που έχουν να κάνουν με καλλιτεχνικές και αθλητικές δραστηριότητες, την επιχειρηματικότητα, την εθελοντική εργασία στο εξωτερικό και ότι έχει να κάνει με την ισότητα. Τελειώνοντας, πρότειναν να αυξηθεί το όριο ηλικίας, επιτρέποντας σε άτομα μέχρι 30 ετών να συμμετέχουν σε αυτά

τα προγράμματα, καθώς υπάρχουν άνθρωποι που σπουδάζουν μέχρι αυτή την ηλικία (όπως ο Τάσος), ενώ και το όριο που κάποιος θεωρείται νέος έχει πλέον ανέβει.

3^η Ομάδα Εστίασης 5 ατόμων: 3 γυναίκες (22, 24), 2 άνδρες (26, 24) (Ανώτατη Εκπαίδευση) (φοιτητές/απόφοιτοι)

Ως προς του κρατικούς φορείς, αρμόδιους για ζητήματα νεολαίας με την ευρύτερη σημασία, επικρατεί μια σύνθετη κατάσταση: Από τη μια υπάρχουν θεσμοί που δεν τους γνωρίζει η ομάδα, όπως η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, απ την άλλη υπάρχουν θεσμοί που αξιολογήθηκαν ότι λειτουργούν ικανοποιητικά (Α.Σ.Ε.Π.), άλλοι πολύ καλά (Κ.Ε.Π.) και άλλοι όπως ο Ο.Α.Ε.Δ. που ναι μεν είναι πολύ καλοί ως θεσμοί και έχουν προοπτική, αλλά είτε έχουν λίγο ανθρώπινο Δυναμικό και αδυνατούν να εξυπηρετήσουν, είτε ανειδίκευτο προσωπικό και αυτό αμαυρώνει την εικόνα τους.

«Γ: Συγγνώμη αλλά να μιλήσουμε για κυβερνητικά, για υπηρεσίες του Κράτους π.χ. πήγα εγώ στον Ο.Α.Ε.Δ., για να πάρω, να πληρωθώ μάλλον φοιτητική άδεια, χώρια ότι η ουρά από το δεύτερο όροφο κατέβαινε στο ισόγειο ας πούμε...»

Γ: Και στα ΚΕ.Π. προ ΚΕ.Π., διάφορα πράγματα που έπρεπε να κάνεις χρειαζόταν πολύ περισσότερο τρέξιμο

Κ: Εντάξει γίνονται προσπάθειες, αλλά φαντάζομαι ότι χρειάζεται πολύς χρόνος για ένα καλό αποτέλεσμα και εμφανές έτσι; Όχι παροδικό.»

Αναφορικά με τους υπόλοιπους δημόσιους Κρατικούς Φορείς (Γραμματείες, Δημαρχεία, Δ.Ε.Κ.Ο., Εφορίες κ.α.) στο βαθμό που η ομάδα μας έχει συναναστραφεί με αυτούς λόγω του νεαρού της ηλικίας τους, υπάρχει μεγάλη απογοήτευση. Θεωρούν ότι οι περισσότεροι υπάλληλοι που δουλεύουν εκεί, έχουν την λογική του δημόσιου υπαλλήλου, απρόθυμοι να εξυπηρετήσουν και αγενή, ο οποίος τους καθυστερεί. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να τους δημιουργείται η αίσθηση ότι οι υπηρεσίες αυτές υπολειτουργούν.

«Κ: Ναι, είναι αγενέστατοι, δεν ενημερώνουν καθόλου για τίποτα, ο τους σε στέλνει στον άλλο...»

Γ: Πηγαίνεις και νιώθεις λες και τους ζητάς δανεικά ρε παιδί μου...

Κ: Ο Κώστας δεν έχασε μεταπτυχιακό γιατί δεν του αναγνώριζαν μάθημα, μάλλον δεν του το επισημοποιούσαν ότι το έχει περάσει και έχασε μεταπτυχιακό. Που εκεί δηλαδή παίρνεις δίκαννο και σκοτώνεις, αν κρίνεται το μέλλον σου από δέκα λεπτών δουλειά κάποιου που βαρέθηκε να την κάνει ή δεν τον νοιάζει.»

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το ερευνητικό πρόγραμμα «Η νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα» είχε ως κυριότερο στόχο την πληρέστερη χαρτογράφηση και ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, στάσεων, πεποιθήσεων και προβλημάτων της ελληνικής νεολαίας, όπως καταγράφονται στον παρόντα χρόνο. Η αναγκαιότητα της χαρτογράφησης αυτής προκύπτει, κατ' αρχάς, από το πλαίσιο της Λευκής Βίβλου και του ευρωπαϊκού προγράμματος ΝΕΟΛΑΙΑ, στο οποίο και εντάσσεται η παρούσα έρευνα: το βάρος πέφτει εδώ στη μεγαλύτερη κατανόηση και γνώση της νεολαίας ιδίως όσον αφορά παραμέτρους άμεσης προτεραιότητας όπως η συμμετοχή, η ενημέρωση και οι εθελοντικές δραστηριότητες. Κατά δεύτερο λόγο, η βελτίωση της γνώσης για τις ανησυχίες των νέων, μέσα από την κατάλληλη επιστημονική προσέγγιση και την ενδεδειγμένη μεθοδολογία, δεν μπορεί παρά να αποτελεί κατεξοχήν **κοινωνική υπηρεσία και πολιτική προτεραιότητα: συμβάλλει στην αυτογνωσία και τον αναστοχασμό της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας** για ζητήματα και θεματικές που αφορούν ένα από τα πιο δυναμικά κομμάτια της. Τρίτον, **η παραγόμενη γνώση στοχεύει στην παροχή εξειδικευμένων και έγκυρων στοιχείων τα οποία αναμένεται να διευκολύνουν το σχεδιασμό ποικίλων παρεμβάσεων εκ μέρους των υπεύθυνων ευρωπαϊκών και εθνικών φορέων** (όπως η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς) που θα ενισχύουν την ενεργό συμμετοχή και ένταξη των νέων πολιτών στο εθνικό και ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Η έρευνα σχεδιάστηκε έτσι ώστε, αφενός, να αξιοποιηθούν – σε μια συγκριτική προοπτική – τα αποτελέσματα των λίγων προγενέστερων ερευνητικών προγραμμάτων για την ελληνική νεολαία όπως και οι συναφείς διεθνείς έρευνες. Αφετέρου, για να δοκιμαστούν εναλλακτικές μεθοδολογικές, θεωρητικές και ερμηνευτικές προτάσεις που δεν έχουν άλλοτε εφαρμοσθεί στην κοινωνική έρευνα της ελληνικής νεολαίας. **Ειδικότερα, αναπτύχθηκε σε τρεις διακριτές αλλά συναφείς διαστάσεις: (1) Ποσοτική-δειγματοληπτική έρευνα (2) Ποιοτική έρευνα (3) Επεξεργασία των αποτελεσμάτων και σύνθεση τους στο ενιαίο κείμενο της τελικής έκθεσης που προηγήθηκε.** Για λόγους επιστημονικής πληρότητας στο ανά χείρας κείμενο περιλήφθηκε και ένα κοινωνικο-θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο προσεγγίζεται εισαγωγικά

η «νεολαία» ως έννοια των κοινωνικών επιστημών, αλλά και ως κοινωνική πραγματικότητα που μεταβάλλεται καθώς η σύγχρονη κοινωνία περνά από τη νεωτερική στη μετα-νεωτερική συνθήκη και μετέπειτα στη συνθήκη της διακινδύνευσης, πριν αποκτήσει εν τέλει τα σημερινά χαρακτηριστικά της.

Στην πρώτη φάση του ερευνητικού προγράμματος ακολουθήθηκε η διεθνώς αποδεκτή για έρευνες αυτού του τύπου εμπειρική μεθοδολογία με την τεχνική του ερωτηματολογίου. **Σχεδιάστηκε λοιπόν και έλαβε χώρα πανελλαδική ποσοτική-δειγματοληπτική έρευνα σε αντιπροσωπευτικό δείγμα.** Η ποσοτική έρευνα κάλυψε το σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Το μέγεθος του δείγματος ανήλθε σε 1.600 άτομα που επιμερίζονται σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες: 15-17, 18-24 και 25-29 ετών.

Εκτός από τις ερωτήσεις για τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος (συμπεριλαμβανομένων του φύλου, της ηλικίας, της μόρφωσης, της περιφέρειας κατοικίας, της οικογενειακής κατάστασης, του επαγγέλματος, της χρήσης νέων τεχνολογιών, της τηλεθέασης, και της συχνότητας εκκλησιασμού) το ερωτηματολόγιο περιέλαβε 31 ερωτήσεις που κινήθηκαν θεματικά στους εξής μη ιεραρχημένους άξονες:

- Προβληματισμοί-αξίες των νέων και στάσεις απέναντι στους θεσμούς (δημόσια και προσωπική ημερήσια διάταξη – σημαντικότερα προβλήματα, προσδοκίες ζωής και πρόσληψη του μέλλοντος – δείκτης απελπισίας (Beck), κοινωνικό κεφάλαιο – δείκτης διαπροσωπικής εμπιστοσύνης, εμπιστοσύνη σε θεσμούς).
- Κοινωνική και οικονομική ένταξη των νέων (συμμετοχή σε οργανώσεις, εθελοντισμός, πιθανά πεδία εθελοντικής προσφοράς, προσδοκίες από την επαγγελματική ζωή).
- Πολιτική συμμετοχή (στάση απέναντι στην πολιτική, δείκτης πολιτικής δυσαρέσκειας, πολιτική αυτο-τοποθέτηση (δεξιά-αριστερά), εθνικό συναίσθημα – εθνική ταυτότητα, λόγοι εθνικής υπερηφάνειας, ευρωπαϊκός προσανατολισμός).
- Ενημέρωση των νέων: η θέση της ΓΓΝΓ (αναγνωρισιμότητα/εικόνα ΓΓΝΓ, επισκευσιμότητα γραφείων ΓΓΝΓ, χρήση υπηρεσιών και προγραμμάτων, ενδιαφέρον για νέες πρωτοβουλίες της ΓΓΝΓ, υπαρκτές και επιθυμητές πηγές ενημέρωσης της νέας γενιάς).

Η ποσοτική μέθοδος επελέγη, παρά τα γνωστά επιστημολογικά όρια της, λόγω της σχετικής δυνατότητας της να οδηγεί σε δεδομένα τα οποία μπορούμε να θεωρήσουμε γενικεύσιμα. Από την άλλη, το μειονέκτημά της είναι ότι – εξαιτίας του πλήθους των ερωτήσεων και του κλειστού συνήθως τύπου απαντήσεων, αλλά και εξαιτίας της αδυναμίας να καταγράψει ασυνείδητες διεργασίες που πολλές φορές παραμένουν απρόσιτες και στα ίδια τα υποκείμενα – τα δεδομένα αυτά παραμένουν σχετικώς στην επιφάνεια και είναι ευάλωτα σε στερεοτυπίες και κλισέ.

Για τον λόγο αυτό, **σε μια δεύτερη φάση διενεργήθηκαν 18 ανοικτές συνεντεύξεις βάθους**. Η *ποιοτική* ερευνητική κατεύθυνση καλύπτει σε κάποιο βαθμό την προαναφερθείσα αδυναμία της μεθόδου του ερωτηματολογίου. Η επιλογή ενός αριθμού υποκειμένων (από το αρχικό συνολικό δείγμα) για βαθύτερη ποιοτική διερεύνηση έχει τη δυνατότητα να φέρει στο φως τον ίδιο τον λόγο των ερωτώμενων και να αποτυπώσει έτσι επαρκέστερα τις θεμελιώδεις διεργασίες που υποφώσκουν στα ποσοτικά ευρήματα, αναδεικνύοντας επίσης αντιφάσεις, ανησυχίες και συγκρούσεις, οι οποίες ακριβώς επειδή δεν είναι εύκολα προσβάσιμες στη συνείδηση, σπανίως αντανακλώνται στις κλειστές απαντήσεις του ερωτηματολογίου. Ειδικότερα, έλαβαν χώρα 18 συνεντεύξεις βάθους, με συμμετέχοντες από διαφορετικές ηλικιακές κατηγορίες, και από τα δύο φύλα. Οι 12 από αυτές έγιναν στην Αθήνα και οι υπόλοιπες 6 σε τρεις σχετικά «μεγάλες» επαρχιακές πόλεις (Πάτρα, Λάρισα, Σέρρες), έτσι ώστε να «αγκαλιάζουν» γεωγραφικά ολόκληρη την επικράτεια.

Οι κύριες *θεματικές ενότητες* της ποιοτικής έρευνας προέκυψαν από τους βασικούς άξονες του ερωτηματολογίου. Τα θέματα που προκύπτουν από αυτούς τους βασικούς άξονες παραπέμπουν στην ευρύτερη βιωμένη κουλτούρα και στις πρακτικές των νέων σήμερα, όπως αντανακλώνται στον ίδιο τον ρέοντα λόγο τους. Για την διεξοδική διερεύνηση του λόγου αυτού χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της *ημι-δομημένης συνέντευξης βάθους*. Οι συμμετέχοντες ενθαρρύνθηκαν να μιλήσουν για την εμπειρία και τα βιώματά τους έτσι ώστε να αναδειχθούν τα προβλήματα και οι ανάγκες τους όπως οι ίδιοι τα εκφράζουν μέσα από την αφήγηση της εμπειρίας τους, και να ανιχνευθούν οι καταλληλότεροι τρόποι με τους οποίους μπορούν να απαντήσουν σε αυτά, θεσμικοί φορείς της πολιτείας όπως η ΓΓΝΓ. Από την αφήγηση της καθημερινής εμπειρίας, οι συνεντεύξεις πέρασαν στο επίπεδο των βασικών αξιών και των στάσεων προς τη ζωή,

και ολοκληρώθηκαν με την εστίαση στη ΓΓΝΓ και την αξιολόγησή της από τους νέους. Ειδικότερα οι συνεντεύξεις βάθους εστιάστηκαν στις εξής *θεματικές ενότητες*:

- Αναπαραστάσεις του κόσμου και πεποιθήσεις (εικόνες του σύγχρονου κόσμου, η πρόσληψη της ελληνικής κοινωνίας, αναπαραστάσεις του καθημερινού περιβάλλοντος, ευκαιρίες και προκλήσεις του μέλλοντος, στάσεις απέναντι στην πολιτική, τη θρησκεία, την παιδεία, την οικογένεια).
- Συγκεκριμένες πρακτικές και «τρόπος ζωής» (διαπροσωπικές σχέσεις, ψυχαγωγία, εργασία, κοινωνική συμμετοχή).
- Προσδοκίες και απόψεις για την κοινωνική πολιτική σχετικά με τα ζητήματα των νέων (συμπεριλαμβανομένης της αναγνωρισιμότητας, των απόψεων και των προσδοκιών από την δράση της ΓΓΝΓ)

Με σκοπό μάλιστα την επίτευξη του καλύτερου δυνατού συνθετικού αποτελέσματος στην ανάλυση και καταγραφή των αποτελεσμάτων, τα ευρήματα του ποσοτικού και εκείνα του ποιοτικού τμήματος της έρευνας ερμηνεύθηκαν από κοινού και όχι σε διακριτές και απο-συνδεδεμένες ενότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΕΞΟΔΟΙ

Όπως προαναφέρθηκε, το ερευνητικό πρόγραμμα ξεκίνησε με την καταγραφή ορισμένων – μάλλον αναμενόμενων – κοινωνικοδημογραφικών στοιχείων. Όσον αφορά τα γενικότερα αυτά χαρακτηριστικά, από την έρευνα προκύπτει, μεταξύ άλλων, ότι η μεγάλη πλειονότητα των νέων διαμένουν σε αστικές περιοχές (73.1%) με προεξάρχουσα την περιφέρεια της πρωτεύουσας, και χαρακτηρίζεται από την σαφή υπεροχή του μέσου μορφωτικού επιπέδου (66.3%). Προέκυψε επίσης ότι οι περισσότεροι νέοι ζουν με τους γονείς τους (68.0%) και είναι, βεβαίως, ανύπαντροι/ες (86.7%). Στην κατηγορία αυτή (όσων δηλαδή διαμένουν με τους γονείς τους) ανήκει πάντως και το 30% των παντρεμένων, πράγμα που σημαίνει ότι ο εν λόγω θεσμός στη χώρα μας εξακολουθεί να επιτελεί σημαντικές λειτουργίες, ακόμα και όταν οι νέοι προχωρούν στη δημιουργία δικής τους οικογένειας.

2.1. Ανασφάλεια και άγχος

Τα πράγματα γίνονται περισσότερο ενδιαφέροντα όταν περνά κανείς από τα γενικά αυτά δημογραφικά χαρακτηριστικά στις βιωμένες συνθήκες ζωής της νεολαίας, όπως προκύπτουν από τις συνεντεύξεις βάθους. Σχεδόν όλοι ανεξαιρέτως οι ερωτώμενοι της ποιοτικής έρευνας (ιδίως όμως οι μαθητές) περιέγραψαν μια απαιτητική καθημερινότητα, φορτωμένη σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό από υποχρεώσεις, καθήκοντα και ρόλους στους οποίους οφείλουν να ανταποκριθούν, η οποία όμως απαλύνεται από τα – έστω και ελάχιστα – διαλείμματα συνεύρεσης με τους φίλους. Παρατηρείται εδώ ένας διχασμός ανάμεσα στις έξωθεν απαιτήσεις και τις οικείες ανάγκες, και οι νέοι μοιάζουν να είναι τρόπον τινά «καταδικασμένοι» να διαπραγματεύονται συνεχώς αυτή την αντίθεση, κυριαρχούμενοι συχνά από αισθήματα αλλοτρίωσης και αποξένωσης. *Η διαλεκτική αυτή ανάμεσα σε καθήκοντα/υποχρεώσεις και επιθυμίες, προκλήσεις και ευκαιρίες, αδιέξοδα και διεξόδους, χαρακτηρίζει την εμπειρία της νέας γενιάς και θα χρησιμεύσει ως βασικός άξονας τούτου του τμήματος της τελικής έκθεσης.*

Όπως προκύπτει συνδυαστικά από τα ευρήματα της έρευνας, η ελληνική νεολαία συλλαμβάνει τον κόσμο γύρω της και ερμηνεύει την εμπειρία της μέσα σε

αυτόν μέσα από ένα πρίσμα αβεβαιότητας και ανασφάλειας, που δικαιώνει τον χαρακτηρισμό της από προγενέστερες έρευνες της ΓΓΝΓ ως «αγχωμένης γενιάς». Το συμπέρασμα αυτό θεμελιώνεται σε μια σειρά ποσοτικών αποτελεσμάτων και δεικτών, αλλά και από τα ευρήματα των συνεντεύξεων βάθους.

Για παράδειγμα, επιβεβαιώνεται από την κλίμακα απελπισίας που χρησιμοποίησε η ερευνητική ομάδα (Beck Hopelessness Scale - BHS). Στην παρούσα έρευνα η *συνολική μέση τιμή* είναι 4.3 (ελαφρά απελπισία). Η τιμή αυτή είναι αξιοπρόσεκτη καθώς, σε σχέση με άλλους νεανικούς πληθυσμούς, κυμαίνεται σε σχετικά υψηλό επίπεδο. Εκείνο που έχει επίσης ιδιαίτερη σημασία είναι ότι σε ορισμένες επιμέρους απαντήσεις στα ερωτήματα της κλίμακας οι ερωτώμενοι αποτυπώνουν ένα έλλειμμα ελπίδας που συνδέεται με μια μάλλον απαισιόδοξη διάθεση για το μέλλον. Σχετικώς αξιόλογα ποσοστά του δείγματος (από 17.8% έως 27.3%), παρουσιάζουν σταθερότητα στην απαισιοδοξία, πιστεύουν ότι συστηματικά χάνουν τις ευκαιρίες στη ζωή και δεν περιμένουν να επιτύχουν αυτά που θέλουν, ενώ περίπου το ένα τρίτο των νέων δεν αισθάνονται ιδιαίτερα τυχεροί/ές.

Ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης του μέλλοντος, που περιλαμβάνει όχι μόνον ζητήματα αισιοδοξίας, αλλά και την αίσθηση της ικανότητας να το ελέγξουν και να το δημιουργήσουν, τα αποτελέσματα είναι μάλλον ανησυχητικά, καθώς **οι μισοί σχεδόν από τους νέους και νέες της χώρας βλέπουν το μέλλον ασαφές και αβέβαιο**. Τα παραπάνω ποσοστά είναι υψηλά και φανερώνουν ότι σε αξιοσημείωτο ποσοστό η ελληνική νεολαία δεν μπορεί να διαμορφώσει μια θετική εικόνα για το μέλλον της, δεν έχει σαφή εικόνα, ή δεν «προφταίνει» να τη δημιουργήσει.

2.2. Το φάσμα της ανεργίας

Η έρευνα διερεύνησε με ποικίλους τρόπους την αιτιολογία αυτής της γενικής εικόνας. Κατ' αρχάς, μεγάλο ειδικό βάρος κατέχει στη διερεύνηση αυτή η καταγραφή της δημόσιας και προσωπικής θεματολογίας. Συγκεκριμένα, εκείνο που προκύπτει από τις απαντήσεις των νέων ως σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα είναι η **ανεργία**, η οποία και συγκεντρώνει 49.4% των απαντήσεων, ενώ ακολουθούν σε μεγάλη απόσταση η οικονομία γενικά (15.4%), τα ναρκωτικά (6.1%), η ακρίβεια (3.6%), η φτώχεια και η εγκληματικότητα (αμφότερες καταγράφοντας 3.3%), η διαφθορά (3.0%),

η παιδεία (2.6%), οι οικονομικοί μετανάστες και η αποξένωση (2.1% και 0.8% αντίστοιχα). Αλλά και στην αντίστοιχη ερώτηση την σχετική με την προσωπική θεματολογία, τα οικονομικο-επαγγελματικά προβλήματα δεσπόζουν και πάλι, με τα οικονομικά/προσωπικά προβλήματα να συγκεντρώνουν 23.1%, την ανεργία 15.0%, την επαγγελματική αποκατάσταση 6.6% και την ακρίβεια 4.8%.

Χωρίς αμφιβολία επομένως το βασικό θέμα που απασχολεί, προβληματίζει και φοβίζει τους νέους σε όλες τις ηλικιακές ομάδες του δείγματος και που εμφανίζεται επιπροσθέτως να έχει ένα χαρακτήρα βασικού άξονα, ο οποίος διατρέχει ολόκληρο το μήκος των συνεντεύξεων, είναι η εκπλήρωση των επαγγελματικών στόχων, η δουλειά. Στο ίδιο πλαίσιο, για τους ερωτώμενους των μικρότερων ηλικιακών κατηγοριών, οι οποίοι βρίσκονται ακόμη σε στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας (σχολείο, Ανώτερες ή Ανώτατες Σχολές), η «είσοδος στο Πανεπιστήμιο» και το «πτυχίο» αποτελούν τους κυριότερους στόχους, και ως εκ τούτου ανακύπτουν ως τα σημεία εκείνα στα οποία συγκεντρώνονται όλες οι επενδύσεις του νέου ανθρώπου για το μέλλον του και την εργασιακή του εξέλιξη.

Στο ίδιο πλαίσιο, το ερευνητικό πρόγραμμα επιδίωξε επίσης την καταγραφή των προσδοκιών των νέων από το επάγγελμα τους. Στην πρώτη θέση των απαντήσεων συναντούμε το χρήμα (38.9%), πράγμα εξάλλου αναμενόμενο σε μια οικονομία της αγοράς και σε εποχή υψηλής ανεργίας, ιδίως ανάμεσα στους νέους. Ακολουθεί η ασφάλεια (25.3%), που δικαιολογεί την προτίμηση πολλών νέων για εργασία στον δημόσιο τομέα και επίσης αντανακλά ψυχολογικά το φάσμα της ανεργίας. Όπως, εξάλλου, προκύπτει και από τις συνεντεύξεις, το εργασιακό περιβάλλον γίνεται αντιληπτό ως απόλυτα ανταγωνιστικό και οποιαδήποτε χαλάρωση από το στόχο της επαγγελματικής εξασφάλισης και καταξίωσης, είναι δυνατόν να οδηγήσει στην ανεργία. Επομένως, η ανάγκη για επαγγελματική «τακτοποίηση» δεν είναι τόσο μια εγγενής ανάγκη, όσο μια αντίδραση στην εργασιακή ανασφάλεια, που επικρατεί στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να κινηθεί ο νέος στην Ελλάδα σήμερα. Έτσι λοιπόν, παρατηρούμε με βάση ένα σχετικό αριθμό απαντήσεων των μικρότερης ηλικίας συμμετεχόντων στην έρευνα, ότι οι επαγγελματικές επιλογές και οι προσανατολισμοί, όντας επηρεασμένοι από το κλίμα της ανασφάλειας, στρέφονται περισσότερο προς την αναζήτηση ασφαλών, μόνιμων, σταθερών και διαρκών

εργασιακών δομών – ακόμη και αν αυτές έχουν τη μορφή της «άκαμπτης» ιεραρχίας των Ενόπλων Δυνάμεων ή των Σωμάτων Ασφαλείας.

2.3. Ερείσματα των νέων: διέξοδοι και αδιέξοδα

Μπροστά στο φάσμα της ανεργίας, των άλλων προβλημάτων, αλλά και της γενικότερης πίεσης και ανασφάλειας που βιώνουν οι νέοι, αποκτά ιδιαίτερη σημασία η χαρτογράφηση των ερεισμάτων (θεσμών, αξιών, ιδεολογικών ταυτίσεων) που οι ίδιοι αισθάνονται πως διευκολύνουν την πορεία τους και προσφέρουν διεξόδους στην καθημερινότητα τους. Αλλά και, αντίστροφα, η καταγραφή εκείνων των κοινωνικών θεσμών και συνθηκών που ενώ συχνά θα περίμενε κανείς να αποτελούν σύμμαχο της νεολαίας, στα μάτια των νέων αποτυγχάνουν τελικά να λειτουργήσουν κατά τρόπο ευεργετικό για την ίδια. Στο σημείο αυτό εντοπίζει κανείς μια εσωτερική στοιβάδα κοινωνικών παραμέτρων, θεσμών και αξιών (οικογένεια, φιλία, αλλά και εθνική ταύτιση) που αξιολογούνται θετικά και λογίζονται ως πρακτικοί και αξιακοί διέξοδοι για τη νεολαία, και μια εξωτερική στοιβάδα κοινωνικών σχέσεων και διαστάσεων (παρέα, πολιτική, διοίκηση, κ.λπ.), που αντιμετωπίζονται με δυσπιστία ή και τάσεις απόρριψης.

2.3.1. Οικογένεια και φιλικό περιβάλλον

Απέναντι στα πολύπλευρα προβλήματα που προαναφέρθηκαν φαίνεται ότι οι νέοι προτάσσουν ορισμένες αξίες που λειτουργούν ως συναισθηματική και πρακτική ασπίδα. Εδώ, όπως προκύπτει από τα ποσοτικά ευρήματα, **η οικογένεια προβάλλεται ως η πλέον σημαντική αξία**, σχεδόν απόλυτη και απρόσβλητη. Αποτελεί δε ένα είδος «βασικού καταφυγίου» για το νέο άτομο. Ειδικότερα, σε μια 10βάθμια κλίμακα, η οικογένεια αξιολογείται με 9.4, ο έρωτας με 8.9, η φιλία και η γνώση με 8.8, το χρήμα με 7.9, η καριέρα με 8.3, η διασκέδαση με 8.2, και η θρησκεία με 7.8. Ομοίως, αυτό που συναντά κανείς συνεχώς στις συνεντεύξεις είναι η ασφάλεια και η στήριξη - οικονομική και συναισθηματική - που παρέχει η οικογένεια («θα είναι δίπλα μου»), αν και δεν γνωρίζουμε επαρκώς τι συμβαίνει στην καθημερινότητα με τους γονείς (η οικογένεια μπορεί να στηρίζει, αλλά ταυτοχρόνως και να πιέζει).

Αυτή η γενικά θετική εικόνα που αποτυπώνεται αναφορικά με την οικογένεια επεκτείνεται και στις διαπροσωπικές σχέσεις, στις οποίες η κοινωνική στήριξη λειτουργεί ακόμη ικανοποιητικά. Βέβαια, ένα μεγάλο ποσοστό των νέων δηλώνουν ότι συχνά νιώθουν μόνοι και ότι θα ήθελαν να είχαν περισσότερους φίλους (39.2% και 37.2% αντιστοίχως). Ωστόσο, ακόμα και εκείνοι που δηλώνουν πως τους είναι δύσκολο να αποκτήσουν φίλους ή θα ήθελαν να είχαν περισσότερους δηλώνουν πως διαθέτουν έστω κάποιον με τον οποίον είναι σε θέση να συζητήσουν τα προσωπικά τους προβλήματα. Η εικόνα αυτή ενισχύεται από σχόλια που έγιναν στο πλαίσιο των συνεντεύξεων βάθους. Όταν δηλώνουν τις απόψεις τους, οι νέοι μοιάζουν να παρασύρονται από τη λαϊκή φιλολογία περί αποξένωσης και υποκύπτουν σε τετριμμένες γκρίνιες, αλλά όταν περιγράφουν την καθημερινότητά τους η πραγματική τους εμπειρία φαίνεται πολύ διαφορετική. Η επικοινωνία με το φιλικό περιβάλλον φαίνεται να βρίσκεται σε ένα σχετικά καλό επίπεδο. Για τους νέους, **η φιλία** – έστω κι αν δεν εμφανίζεται να έχει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του παρελθόντος – **παραμένει αξία υψηλής προτεραιότητας και αξιολόγησης**. Αυτό εξάλλου προκύπτει και από την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών από μέρους της ελληνικής νεολαίας, όπου, όπως είδαμε, η φιλία, μαζί με τον έρωτα, τοποθετείται πολύ ψηλά.

2.3.2. Ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον

Από την άλλη, στο ευρύτερο επίπεδο της «παρέας» τα πράγματα εμφανίζονται να είναι λίγο διαφορετικά. Εδώ μοιάζει να κυριαρχεί μία αίσθηση επιφυλακτικότητας που νομιμοποιεί στάσεις «μοναχικής ατομικότητας». **Διαφαίνεται στο σημείο αυτό η αντιθετική αξιολόγηση του ενδότερου προσωπικού περιβάλλοντος των νέων (οικογένεια, φιλία) εν σχέσει προς το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον**. Τόσο από την κλίμακα του «κοινωνικού κεφαλαίου» όσο και από τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων βάθους προκύπτει ότι η νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα είναι εξαιρετικά δύσπιστη και επιφυλακτική έναντι της δημόσιας σφαίρας και του γενικευμένου κοινωνικού Άλλου. Υπό την έννοια αυτή μπορεί κανείς να μιλήσει για μια υποκειμενική εικόνα παρακμής της συλλογικότητας και για την κυριαρχία ατομοκεντρικών επιλογών, που νομιμοποιούνται από μια γενικευμένη αίσθηση πως πέρα από τον πρώτο, στενό κύκλο

της οικογένειας και τον δεύτερο κύκλο του φιλικού περιβάλλοντος, μοιάζει να μην υπάρχει επαρκής υποστήριξη και αναζήτηση ερεισμάτων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δυσπιστίας και επιφυλακτικότητας είναι αναμενόμενη και η έκφραση δυσπιστίας απέναντι σε συγκεκριμένους θεσμούς της ελληνικής κοινωνίας. Στην κλίμακα εμπιστοσύνης με άριστα το «10» οι νέοι περιβάλλουν με αρκετή εμπιστοσύνη κοινωνικούς θεσμούς με συνολική-ενοποιητική αναφορά, ενώ απέναντι σε πολιτικούς θεσμούς με χωριστική-επιμεριστική λειτουργία (όπως λ.χ. τα κόμματα και τα συνδικάτα) επιδεικνύουν αρκετή δυσπιστία. Αναλυτικά, η εμπιστοσύνη στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αποτιμάται με 6.7, στην εκκλησία με 6.6, στην ανώτατη εκπαίδευση με 6.4, στο ραδιόφωνο με 6.2, στη δικαιοσύνη και το στρατό με 6.2, στην μέση εκπαίδευση με 5.9, στην Ευρωπαϊκή Ένωση με 5.7, στην αστυνομία με 5.6, στην τοπική αυτοδιοίκηση με 5.4, και στην τηλεόραση με 5.2. Ακολουθούν κυβέρνηση, βουλή και συνδικάτα (και τα τρία με 4.5), δημόσια διοίκηση (4.4), και, στην τελευταία θέση τα πολιτικά κόμματα (4.0). Το χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης απέναντι στους πολιτικούς κυρίως θεσμούς δεν μπορεί να αποσυσχετιστεί από τη διάχυτη και δεσπόζουσα εκπεφρασμένη άποψη των νέων ότι υπάρχει *διαφθορά* στη δημόσια ζωή και την ελληνική κοινωνία, κάτι που αποτυπώνεται και στο δείκτη «πολιτικής δυσαρέσκειας». Εδώ, τα στοιχεία καταγράφουν αυξημένη έως γενικευμένη αίσθηση πολιτικής δυσφορίας, κάτι που ασφαλώς επηρεάζει την εν γένει τοποθέτηση των νέων στη δημόσια ζωή της χώρας.

Εντούτοις, όταν προχωρά κανείς σε ενδελεχέστερη διερεύνηση, ακόμα και θεσμοί που συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά εμπιστοσύνης, αποκαλύπτουν μια διαφορετική εικόνα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της θρησκευτικής πίστης και της θρησκευτικότητας. Από την επεξεργασία των σχετικών απαντήσεων του δείγματος προέκυψε ότι οι περισσότεροι νέοι στην Ελλάδα σήμερα (59.3%), εκτός από τις τυπικές κοινωνικές υποχρεώσεις (γάμοι, κηδείες κ.λπ.), εκκλησιάζονται μόνο στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, αν και είναι γνωστό ότι – στο Ορθόδοξο πλαίσιο – η συχνότητα εκκλησιασμού δεν αποτελεί ασφαλές κριτήριο θρησκευτικότητας. Από την άλλη, ένα αξιοσημείωτο ποσοστό (25%) δηλώνει ότι πηγαίνει στην εκκλησία τουλάχιστον μία φορά το μήνα. Και από τις συνεντεύξεις βάθους προέκυψε ότι ο συστηματικός εκκλησιασμός δεν είναι συνηθισμένη πρακτική ανάμεσα στους νέους, μολονότι μπορεί

να τηρούνται άλλες θρησκευτικές πρακτικές, όπως η νηστεία. Σχεδόν το σύνολο των ερωτώμενων δηλώνει ότι δεν εκκλησιάζονται τακτικά, παρά μόνο σε συγκεκριμένες ευκαιρίες (κυρίως Χριστούγεννα και Πάσχα) και αυτό κυρίως για λόγους «κοινωνικής συνήθειας» και όχι τόσο για λόγους πίστης και συνεπούς τήρησης μιας θρησκευτικής πρακτικής, την οποία ενστερνίζονται σε προσωπικό επίπεδο.

Παρατηρείται λοιπόν μια ιδιαίτερα σύνθετη εικόνα. Ενώ η εμπιστοσύνη στην εκκλησία ως θεσμό εμφανίζεται αρκετά υψηλή – με την μέτρηση όμως να έχει λάβει χώρα πριν τα πρόσφατα σκάνδαλα – ο εκκλησιασμός ως πρακτική συγκεντρώνει μάλλον χαμηλή συχνότητα. Για το σχηματισμό μιας πληρέστερης εικόνας, επιχειρήσαμε στην έρευνα αυτή να ελέγξουμε επιπλέον την πίστη των Ελλήνων νέων σε ένα κεντρικό σημείο αναφοράς του Χριστιανισμού εν γένει, την ανάσταση των νεκρών: σχεδόν το ήμισυ (44%), αλλά πάντως η πλειοψηφία, φαίνεται να μην πιστεύει σε αυτό το βασικό αξίωμα της Ορθοδοξίας. Αλλά και όσοι, στο πλαίσιο των συνεντεύξεων βάθους που έλαβαν χώρα μετά το ξέσπασμα των εκκλησιαστικών σκανδάλων, αυτο-ορίζονται ως θρήσκοι αισθάνονται την ανάγκη να διαφοροποιήσουν τη θέση τους από την εκκλησία ως θεσμό, είτε εξαιτίας των σκανδάλων, είτε εξαιτίας του τρόπου που ανέκαθεν λειτουργεί. Εν κατακλείδι, η «θρησκεία», ότι και αν η λέξη αυτή σημαίνει για τους νέους, θεωρείται σημαντική μεν, πλην όμως όχι σημαντικότερη άλλων κοινωνικών αξιών και πρακτικών. Σε γενικές γραμμές, η σχέση με τη θρησκεία φαίνεται να έχει μια κάπως αποστασιοποιημένη μορφή για τους νέους και να αποτελεί μια «προσωπική υπόθεση» που δεν υπακούει αναγκαστικά στην κυρίαρχη εκκλησιαστική διδασκαλία. Αρνητικά σχόλια και δυσπιστία εκφράζονται σχεδόν από μεγάλο αριθμό ερωτώμενων ως προς το εκκλησιαστικό κατεστημένο αλλά και τις δεδομένες θρησκευτικές πρακτικές.

2.3.3. Πολιτική και πολιτικοί

Εκεί όμως που κυριαρχεί καταλυτικά μια εικόνα διάχυτης δυσπιστίας είναι αναφορικά με την πολιτική και τους πολιτικούς. Αυτή η πολιτική δυσaráσκεια αναμφίβολα τροφοδοτεί και τροφοδοτείται από τη γενικότερη δυσπιστία απέναντι στον γενικευμένο κοινωνικό Άλλο.

Γενικά, όσον αφορά την πολιτική αυτο-τοποθέτηση των νέων, η συντριπτική πλειονότητα τους (44.1%) τοποθετείται στο κέντρο του άξονα αριστεράς-δεξιάς. Έχει ενδιαφέρον παράλληλα να σημειωθεί η τάση των νέων να τοποθετούνται προς τα δεξιά της κλίμακας σε ποσοστά αρκετά υψηλότερα (14.8%) από αυτούς που τοποθετούνται στα αριστερά της (9.9%). Με την παρατήρηση αυτή ενισχύεται η γενικότερη διαπίστωση για σχετική «φιλελευθεροποίηση» ή «συντηρητικοποίηση» των νέων. Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον έχει και η επιβεβαίωση μιας προυπάρχουσας τάση απόρριψης του άξονα δεξιάς-αριστεράς από σημαντικό κομμάτι της νεολαίας, που παρατηρείται με μεγάλη συχνότητα στις έρευνες της τελευταίας δεκαετίας. Φαίνεται πως οι νέοι όλο και περισσότερο τοποθετούνται κριτικά απέναντι στον τρόπο με τον οποίο η δημοκρατία λειτουργεί στην πράξη.

Η δυσπιστία έναντι του πολιτικού συστήματος και των πολιτικών αποτελεί μια σταθερά που σηματοδοτεί πλέον τη θέση των νέων έναντι της πολιτικής και της λειτουργίας της στο σύνολο των χωρών της Ευρώπης. Είναι εντυπωσιακή η διαπίστωση ότι, στην έρευνα μας, στις τρεις αρνητικά φορτισμένες ερωτήσεις για τους πολιτικούς, τα πολιτικά κόμματα και τις κυβερνήσεις της χώρας, οι τρεις στους τέσσερις νέους έχουν απόλυτα αρνητική ή μάλλον αρνητική άποψη, με την απόλυτα αρνητική να συγκεντρώνει σταθερά ποσοστά άνω του 50%. **Με τη θέση μάλιστα ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή συντάσσονται απόλυτα ή σχεδόν απόλυτα περίπου οι εννέα στους δέκα νέους (86.5%).** Ειδικότερα δε στο θέμα της διαφθοράς φαίνεται ότι υπάρχει και μεγάλος βαθμός σύγκλισης των απόψεων των νέων ανεξάρτητα από την αυτο-τοποθέτηση τους στην κλίμακα αριστεράς-δεξιάς.

Σύμφωνα με όλες αυτές τις παρατηρήσεις και διαπιστώσεις φαίνεται ότι, όπως και σε άλλες έρευνες σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, οι νέοι αμφισβητούν σε μεγάλο βαθμό τους μηχανισμούς, τους διαύλους και την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Όλο και περισσότεροι νέοι αντιλαμβάνονται τόσο τα υποκείμενα της πολιτικής (πολιτικούς, κόμματα, κυβερνήσεις) όσο και τον τρόπο λειτουργίας τους ως ανίκανα/ους να ανταποκριθούν κατά θετικό τρόπο στις ανάγκες και τις απαιτήσεις τους και να προσφέρουν αποτελεσματικές διεξόδους στα προβλήματά τους. Διαφάνηκε εξάλλου σαφώς και από τις συνεντεύξεις βάθους ότι η προσωπική ενασχόληση με την πολιτική αντιμετωπίζεται στην καλύτερη περίπτωση ως

«ματαιοπονία» και σίγουρα ως «χαμένος χρόνος». Οι ίδιοι δε οι πολιτικοί βρίσκονται σε απόλυτη αντιστοιχία με τη συγκεκριμένη άποψη των νέων περί πολιτικής. Είναι τα πρόσωπα τα οποία ενσαρκώνουν και συγκεντρώνουν σε ένα ορατό επίπεδο όλα εκείνα τα αρνητικά στοιχεία της πολιτικής. Το βασικότερο από τα στοιχεία αυτά είναι η πλήρης έλλειψη εμπιστοσύνης και η απόλυτη βεβαιότητα ότι τα κίνητρά τους δεν είναι ούτε αξιακά-ιδεολογικά, ούτε προς το κοινό συμφέρον, αλλά κυρίως οικονομικά και προσωπικού χαρακτήρα.

2.3.4. Εθνική ταύτιση και Ευρώπη

Εντούτοις, πέρα από το στενό οικογενειακό/φιλικό περιβάλλον, υφίσταται ένας συγκεκριμένος αξιακός άξονας συλλογικής ταύτισης που εξακολουθεί να συγκινεί τους νέους. Πρόκειται για την εθνική ταύτιση. *Οι νέοι, με ισχυρή πλειοψηφία και διαχρονική σταθερότητα, αισθάνονται πολύ ή αρκετά υπερήφανοι για την ελληνική καταγωγή τους.* Στην έρευνα του 1997 πολύ υπερήφανοι δήλωναν ότι είναι το 59.8%. Το ποσοστό αυτό ανήλθε στο 64.5% το 1999. Στην παρούσα έρευνα (2005) ο βαθμός εθνικής υπερηφάνειας δείχνει να σταθεροποιείται σε αυτά τα πολύ υψηλά επίπεδα (64.3%). Όσον αφορά την θεμελίωση της ταύτισης αυτής, η συντριπτική πλειονότητα των νέων – ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία, την μόρφωση ή την αστικότητα – προτάσσουν τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ως την πρώτη, μακράν των άλλων, παράμετρο που τους καθιστά υπερήφανους για την εθνική συνείδηση τους. Συγκεκριμένα, το 75.1% των νέων δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ως θεμέλιο της εθνικής τους ταύτισης. Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο οι νέοι αισθάνονται ότι είναι υπερήφανοι που είναι Έλληνες είναι η λαϊκή παράδοση.

Το συμπέρασμα που προκύπτει αβίαστα από τα παραπάνω είναι λοιπόν ότι, τουλάχιστον στο επίπεδο της συνειδητής ιεράρχησης, οι νέοι αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε παράγοντες που συνδέονται με παραδοσιακά/ιστορικά στοιχεία συγκρότησης της εθνικής ταυτότητάς τους. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται εάν λάβουμε υπόψη ότι μόλις το 7.9% των νέων είναι υπερήφανοι που είναι Έλληνες λόγω της συμμετοχής της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Φαίνεται ότι, ούτε ο ένας στους δέκα νέους δεν αναγνωρίζει στον κεντρικό στρατηγικό στόχο της χώρας, που είναι η ενσωμάτωσή της στην κοινή ευρωπαϊκή πορεία, πρωταρχικό ρόλο στη διαμόρφωση του

υψηλού εθνικού συναισθήματός τους. Στο σημείο αυτό η στάση της ελληνικής νεολαίας συμβαδίζει με τις σημαντικές αντιστάσεις που συναντά η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Συγκεκριμένα, οι νέοι σε ένα μεγάλο ποσοστό απορρίπτουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα αφού μόνο ευρωπαίοι αισθάνονται μόλις το 1.9%, ενώ μόνο Έλληνες το 46.3%. Πρώτα Ευρωπαίοι και μετά Έλληνα θεωρεί τον εαυτό του το 5.1%, ενώ πρώτα Έλληνας και μετά Ευρωπαίος δηλώνει το 40.3%. ***Η ελληνική εθνική ταυτότητα εμφανίζεται, ως εκ τούτου, κυρίαρχη απέναντι στην ευρωπαϊκή ταυτότητα.*** Εντούτοις, έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, παρά την ισχυρή εθνική ταυτότητα των νέων στην Ελλάδα, περίπου ο ένας στους δύο (47.3%), με διαφορετική διαβάθμιση, αναγνωρίζει ότι ένα μέρος της ταυτότητάς του είναι ήδη ευρωπαϊκό.

Στην ανά χείρας έρευνα προχωρήσαμε και στην περαιτέρω διερεύνηση της θεμελίωσης αυτής της στάσης απέναντι στην ευρωπαϊκή προοπτική. Έτσι, η σχετικά αρνητική θέση των Ελλήνων νέων απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται ότι εξαρτάται λιγότερο από τη δομή και λειτουργία των θεσμικών οργάνων της Ένωσης και περισσότερο από τη σχέση ανισορροπίας που θεωρούν ότι συνδέει τα μεγαλύτερα με τα μικρότερα κράτη στο εσωτερικό της. Καταγράφεται επίσης ως αρνητική παράμετρος ο ρόλος της Ένωσης στις διεθνείς σχέσεις και κυρίως η σύμπλευσή της με τις ΗΠΑ στη διεθνή σκακιέρα.

Σε ένα πιο προσωπικό επίπεδο, ***ο σκεπτικισμός γύρω από την Ευρωπαϊκή Ένωση σχετίζεται και με μια βαθύτερη αμφιθυμία από την οποία διέπονται οι νεοέλληνες όσον αφορά τη σχέση τους με τη «Δύση» και την «Ευρώπη».*** Από τις συνεντεύξεις βάθους προέκυψε μια διαπόλωση ανάμεσα στις έννοιες «Έλληνας» και «Ευρωπαίος». Πιο συγκεκριμένα, οι νέοι θεωρούν ότι η χώρα στην οποία ζούν, η Ελλάδα, έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σύγχρονου κόσμου. Διαθέτει όμως και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία την καθιστούν διαφορετική από τον υπόλοιπο Δυτικό κόσμο και βέβαια από την Ευρώπη, με την οποία κυρίως συγκρίνεται.

Στο σημείο αυτό ανακύπτει και πάλι η διάχυτη δυσπιστία απέναντι στο δημόσιο χώρο και το χαρακτήρα του γενικευμένου κοινωνικού Άλλου. Η παντελής έλλειψη οργάνωσης αναγνωρίζεται ως καθολικό χαρακτηριστικό της ελληνικής δημόσιας ζωής. Αυτή η έλλειψη οργάνωσης παράγει με τη σειρά της ισχυρά φαινόμενα γραφειοκρατίας,

με αποτέλεσμα η καθημερινότητα να είναι γεμάτη από εμπόδια. Μέσα σε αυτό το αβέβαιο και κάπως χαώδες περιβάλλον το οποίο περιγράφεται, η επαφή με το κράτος και με το δημόσιο δυσχεραίνεται σε αφάνταστο βαθμό, η αξιοκρατία βιώνεται ως να έχει σχεδόν καταλυθεί και η επίτευξη κάθε στόχου να απαιτεί το «μέσον».

Το μεγαλύτερο τμήμα των ερωτώμενων, αναφερόμενο στα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και των Ελλήνων, εστίασε αρχικά στα αρνητικά σημεία και όντως τα αξιολόγησε με κριτικό τρόπο. Σχεδόν όλοι όμως, ανέφεραν παράλληλα, ότι τα ίδια αυτά αρνητικά χαρακτηριστικά, ιδωμένα από μία διαφορετική σκοπιά, λειτουργούν πολλές φορές και με ένα θετικό τρόπο δίνοντας στους Έλληνες και την Ελληνική κοινωνία, εκείνα τα διακριτά γνωρίσματα που τη διαχωρίζουν από την Ευρώπη. Κατ' αυτό τον τρόπο, για παράδειγμα, η «έλλειψη οργάνωσης» αποδίδεται στον «αυθορμητισμό». Η αναφορά σε καλά και κακά Ελλάδα και Ευρώπης καθίσταται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα όταν υπάρχει αντιπαραβολή, άμεση σύγκριση. Τότε οι ερωτώμενοι, αφενός διαπιστώνουν και αναγνωρίζουν τη δυσλειτουργικότητα κάποιων ελληνικών (ιδιοσυγκρασιακών ή/και κοινωνικών) χαρακτηριστικών (π.χ. την έλλειψη οργάνωσης, την απουσία αξιοκρατίας, την παραβίαση κοινωνικών κανόνων), αφετέρου σπεύδουν αμέσως να φορτίζουν και να επενδύουν τα ίδια αυτά χαρακτηριστικά με θετικό περιεχόμενο. Η Ελλάδα λοιπόν, σε σχέση με την Ευρώπη, είναι ένας τόπος δύσκολος, όπου η έλλειψη οργάνωσης, το μέσον, η ζήλια και η ξενομανία επικρατούν, αλλά και ένας τόπος ωραίος που κατοικείται από ανθρώπους αυθόρμητους και «ανυπότακτους» στην εξουσία, οι οποίοι ξέρουν να χαίρονται και να απολαμβάνουν τη ζωή. **Αυτή η σχέση ανάμεσα στην (σχεδόν κακή) Ελλάδα ως χώρα και στους (σχεδόν καλούς) κατοίκους της είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και αντανακλά, κατά τη γνώμη μας, την αμφιθυμία που βρίσκεται στον πυρήνα τόσο της εθνικής όσο και της ευρωπαϊκής ταυτότητας: «η Ελλάδα είναι χάλια, αλλά εγώ χαίρομαι που είμαι Έλληνας», ως εάν να μπορεί κανείς να είναι Έλληνας (με όλα τα «καλά» του) χωρίς αυτή ακριβώς την Ελλάδα.**

Η αμφιθυμία αυτή αντανακλά ενδεχομένως, τους διαλεκτικά αντιθετικούς πόλους μέσω των οποίων συντίθεται κάθε μορφή ατομικής ταυτότητας, αλλά στην περίπτωση μας, δηλαδή, στην περίπτωση της σχέσης εθνικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας, η σχέση που δημιουργείται από τις ταυτίσεις και τις διαφοροποιήσεις

φαίνεται να συμπυκνώνεται και να εναποτίθεται στο δίπολο Έλληνας-Ευρωπαίος: *τα καλά μιας χώρας δεν τα διαθέτει η Ελλάδα, αλλά η «Ευρώπη», όμως τα καλά των ανθρώπων δεν τα διαθέτουν οι Ευρωπαίοι αλλά οι Έλληνες.*

2.3.5. Κοινωνική συμμετοχή και εθελοντισμός

*Ένα ακόμη πεδίο όπου αποτυπώνεται η δυσπιστία των νέων και η σχετικά προβληματική σχέση με τον ευρύτερο χώρο της κοινωνικής συμμετοχής, είναι η εμπλοκή με οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των εθελοντικών οργανώσεων. Εδώ, η μεγάλη πλειοψηφία των νέων (59.4%) δηλώνει πως δεν συμμετέχει σε κανενός είδους οργάνωση συλλογικής δράσης από όσες περιλαμβάνονται στο σχετικό ερώτημα. Το εν λόγω ποσοστό είναι συμβατό και με ευρήματα παλαιότερων ερευνών – στην έρευνα της ΓΓΝΓ του 1997 ήταν 58%, ενώ η τελευταία σχετική έρευνα του *Ευρωβαρόμετρου* (2001) το ανεβάζει στο 63%. Παρουσιάζει επομένως αξιοσημείωτη σταθερότητα. Το ποσοστό αυτό είναι αναμφισβήτητα υψηλό και τοποθετείται στο ένα άκρο της συνολικής ευρωπαϊκής εικόνας.*

Σε πανευρωπαϊκό επίπεδο «οι αθλητικοί σύλλογοι παραμένουν τα πιο δημοφιλή κανάλια δραστηριοποίησης των νέων». Αυτό αποτυπώνεται και στα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, αφού οι αθλητικοί σύλλογοι συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό θετικών απαντήσεων (19.8%) και μάλιστα με μεγάλη διαφορά από την αμέσως επόμενη κατηγορία που είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι (11.2%). Ακολουθούν οι μαθητικές/φοιτητικές παρατάξεις και τα πολιτικά κόμματα με 9.1%. Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως το ποσοστό της κατηγορίας αυτής, αν και καθαυτό πολύ χαμηλό, εμφανίζεται ιδιαίτερα αυξημένο σε σχέση με τα αποτελέσματα της έρευνας του 1997 (4%). *Το αν αυτό σηματοδοτεί μια αντιστροφή της τάσης αποπολιτικοποίησης της νεολαίας που χαρακτήριζε την δεκαετία του 1990 αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω.*

Όσο για τα ποσοστά συμμετοχής σε εθελοντικές οργανώσεις στην Ελλάδα (4.7%), αυτά παραμένουν πάρα πολύ χαμηλά σε σύγκριση με εκείνα άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Πάντως, ακόμα και αν η συμμετοχή της νέας γενιάς σε εθελοντικές δραστηριότητες εμφανίζεται ακόμα περιορισμένη, αυτό δεν αποκλείει την πιθανότητα να υφίσταται ένα υποφώσκον δυναμικό για τη μεταβολή αυτής της εικόνας,

ένα δυναμικό που με την κατάλληλη ενθάρρυνση θα μπορούσε να ενεργοποιηθεί. Στη χάραξη μιας τέτοιας πολιτικής ενθάρρυνσης θα πρέπει βεβαίως να ληφθούν υπόψη και οι προτιμήσεις των νέων αναφορικά με τα επιμέρους πεδία στα οποία θα ήθελαν να δραστηριοποιηθούν. Όπως λοιπόν προκύπτει από αντίστοιχο ερώτημα που περιλήφθηκε στην διεγματοληπτική έρευνα, η συντριπτική τους πλειονότητα **θα ήθελε** να δραστηριοποιηθεί σε εθελοντικές οργανώσεις με μόνο το 9.9% να μην επιθυμεί την εμπλοκή του σε καμία από τις προτεινόμενες δραστηριότητες. Αν μάλιστα κάνουμε την σύγκριση με το 24% που είχε σημειωθεί στην έρευνα του 1997 σε μια αντίστοιχη – αν και όχι απολύτως ταυτόσημη – ερώτηση, το συμπέρασμα είναι ότι **η διαθεσιμότητα για συμμετοχή σε εθελοντικές δραστηριότητες παρουσιάζει αυξητική τάση**. Όσον αφορά το ιδιαίτερο πεδίο εθελοντικής προσφοράς, προηγείται η προσφορά βοήθειας σε παιδιά (46.9%), η εθελοντική αιμοδοσία (40.8%), και η εθελοντική συμμετοχή σε φορείς καταπολέμησης των ναρκωτικών (36.5%), ενώ στην τελευταία τριάδα συναντά κανείς την βοήθεια σε ψυχικά πάσχοντες (13.1%), την προστασία του καταναλωτή (11.1%) και, τέλος, τη βοήθεια σε μετανάστες και πρόσφυγες (8.7%). *Φαίνεται λοιπόν πως το στίγμα της ψυχικής ασθένειας, αλλά και η ενδεχόμενη ξενοφοβική πρόσληψη της φιγούρας του πρόσφυγα και του μετανάστη εμποδίζουν τους νέους να εκδηλώσουν υψηλότερη διαθεσιμότητα εθελοντικής κινητοποίησης στα πεδία αυτά, εύρημα που θα πρέπει να προβληματίσει και να γίνει αντικείμενο ενδελεχέστερης ανάλυσης και των κατάλληλων πολιτικών παρεμβάσεων.*

Υπάρχει ωστόσο πάντοτε μια απόσταση ανάμεσα στο τι δηλώνει ότι θα ήθελε ή τι θα μπορούσε να κάνει κανείς και στο τι όντως πράττει. Στην περίπτωση του εθελοντισμού αυτό φάνηκε καθαρά από τα σχόλια εκείνων που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις βάθους. Έτσι, τα παραπάνω ποσοτικά ευρήματα αποκτούν διαφορετικές διαστάσεις αν συνδυαστούν και με τα ποιοτικά στοιχεία της έρευνας. Οι νέοι συμμετέχοντες στο τμήμα αυτό επίσης ανέφεραν ότι υπάρχουν συγκεκριμένα θέματα για τα οποία θα ήταν ικανοί να «στρατευθούν» και να προσφέρουν εθελοντική εργασία. Σε γενικές γραμμές όμως η συνολική αίσθηση των απαντήσεών τους στο συγκεκριμένο ζήτημα δεν ήταν αρκετά πειστική ως προς το αν οι δηλώσεις τους θα μπορούσαν ποτέ να γίνουν πράξη. Χρησιμοποιώντας ως δικαιολογία την έλλειψη χρόνου, σχεδόν κανείς δεν άφησε την εντύπωση ότι πραγματικά είχε την επιθυμία ή την πρόθεση εθελοντικής

εμπλοκής σε κάποια από τις δραστηριότητες που αναφέρθηκαν. Θα έλεγε κανείς πως «έπρεπε» (με βάση κάποιο είδος «πολιτικής ορθότητας») να δηλώνουν ότι τους ενδιαφέρει ο εθελοντισμός και ότι θα στρατεύονταν, χωρίς όμως να φαίνονται καθόλου έτοιμοι ή διατεθειμένοι να περάσουν στην πράξη. **Συμπερασματικά, το μέλλον του νεανικού εθελοντισμού παραμένει αβέβαιο στη χώρα μας, παρά την «αναλαμπή» των Ολυμπιακών αγώνων.**

2.4. Η θέση της ΓΓΝΓ

Το ερευνητικό πρόγραμμα «Η νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα» διαφοροποιείται από προγενέστερες έρευνες και στο βαθμό που επέλεξε να διερευνήσει την στάση των νέων απέναντι στον κρατικό θεσμό που έχει επιφορτιστεί με την ευθύνη της νεολαίας και, ως εκ τούτου, οφείλει να βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία μαζί της, να αφογκράζεται τις ανάγκες, τις προτεραιότητες και τα προβλήματα της, όπως και να δρομολογεί τις κατάλληλες διευθετήσεις και δράσεις. Εξάλλου, η ΓΓΝΓ αλλά και οι σχετικές ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες και προγράμματα (όπως το ΝΕΟΛΑΙΑ) δεν είναι δυνατόν να επιτύχουν τους σκοπούς τους ούτε στο ελάχιστο αν δεν είναι σε θέση να προσεγγίσουν τις πληθυσμιακές ομάδες στις οποίες απευθύνονται. Έτσι, ένα σημαντικό τμήμα της έρευνας αφιερώθηκε στην καταγραφή της αναγνωρισιμότητας της ΓΓΝΓ, την αξιολόγηση της μέχρι τώρα δράσης της, αλλά και την διερεύνηση της απήχησης στους νέους μιας σειράς νέων πρωτοβουλιών που ετοιμάζονται την στιγμή αυτή.

Από τη δειγματοληπτική έρευνα προέκυψε ότι *μόνον 43.6% των νέων γνωρίζουν την ΓΓΝΓ*, ενώ ακόμη λιγότεροι δηλώνουν γνώση επιμέρους δομών και θεσμών που εποπτεύονται από αυτήν. Αντίστοιχα ευρήματα αντλήθηκαν από τις συνεντεύξεις βάθους. Λίγοι μόνον από τους συμμετέχοντες ανέφεραν αυθορμήτως την ΓΓΝΓ ως φορέα που συνδέεται με ζητήματα των νέων. Αρκετοί, ιδιαίτερος της μικρότερης ηλικίας, δεν την είχαν καν ακούσει. ***Σε γενικές γραμμές η αναγνωρισιμότητα της ΓΓΝΓ είναι σχετικά έως πολύ χαμηλή.***

Επιπλέον, όταν οι νέοι ερωτήθηκαν για τις προσδοκίες τους από έναν θεσμό δημιουργημένο από την πολιτεία αποκλειστικά για αυτούς, πρωτίστως αντέδρασαν με δυσπιστία. Είτε γιατί πιστεύουν ότι κάποιο άλλο είναι το κίνητρο και όχι η βοήθεια προς τους νέους είτε γιατί αισθάνονται ότι κανένας ενήλικος πολιτικός δεν μπορεί να

καταλάβει ποιες είναι οι πραγματικές τους ανάγκες. Όταν η δυσπιστία αυτή παρακάμπτεται, *το βασικό αίτημα που εκφράζεται είναι να μεσολαβήσει η ΓΓΝΓ με τις δράσεις της σε θέματα που έχουν να κάνουν με την εξεύρεση εργασίας και τον επαγγελματικό προσανατολισμό.*

Στο πλαίσιο της δειγματοληπτικής έρευνας έγινε επίσης ανίχνευση των συγκεκριμένων υπηρεσιών και προγραμμάτων που ενδιαφέρουν σήμερα τους νέους, αλλά και καταγραφή της στάσης τους απέναντι σε ορισμένες νέες δράσεις που προετοιμάζει η ΓΓΝΓ. Και εδώ οι απαντήσεις των ερωτώμενων και η ιεράρχηση των επιμέρους προγραμμάτων και των νέων δράσεων είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως αποτελεσματικά εργαλεία στη χάραξη και την εξειδίκευση της πολιτικής στον τομέα αυτόν. **Στην κορυφή της θετικής αξιολόγησης, και παρά την ατυχή προσπάθεια εισαγωγής της πριν από αρκετά χρόνια, συναντούμε την επαναφορά της κάρτας νέων. Στην δεύτερη θέση βρίσκεται η δημιουργία κύκλου σεμιναρίων για την ευκολότερη είσοδο των νέων στην αγορά εργασίας, κάτι που ασφαλώς συνδέεται με τα υψηλά επίπεδα νεανικής ανεργίας και την ανάδειξη της ανεργίας σε κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι νέοι.** Στην τελευταία θέση συναντά κανείς την δημιουργία εξειδικευμένου φορέα που θα ενθαρρύνει και θα προωθή την διάθεση των νέων για εθελοντική προσφορά. Η τελευταία θέση που σημειώνει η σχετική με τον εθελοντισμό επιλογή θα πρέπει ασφαλώς να συνυπολογιστεί στην αποτίμηση του εθελοντικού δυναμικού της ελληνικής νεολαίας και μάλλον επιβεβαιώνει την απαισιόδοξη άποψη περί απουσίας αντίστοιχου δυναμικού. *Αυτό όμως, από την άλλη, συνηγορεί υπέρ της ανάγκης δημιουργίας ενός φορέα ενθάρρυνσης και ανάπτυξης του νεανικού εθελοντισμού.*

2.4.1. Επικοινωνώντας με τη ΓΓΝΓ

Τα πολύ χαμηλά ποσοστά χρήσης υπηρεσιών και συμμετοχής σε προγράμματα της ΓΓΝΓ δεν σημαίνουν ότι οι νέοι δεν ενδιαφέρονται για τους άξονες δραστηριοποίησης της ΓΓΝΓ. Είναι πιθανόν να οφείλονται στην έλλειψη ενημέρωσης για τα εν λόγω προγράμματα και υπηρεσίες, στη γενικότερη δυσπιστία έναντι της δημόσιας διοίκησης και των κρατικών/πολιτικών θεσμών, ή σε κάποιον δισταγμό εκδήλωσης έμπρακτου ενδιαφέροντος για αυτά. Έτσι, στην έρευνα συμπεριελήφθησαν μια σειρά ερωτήσεων

αναφορικά με τις πηγές ενημέρωσης από τις οποίες οι νέοι ενημερώνονται σχετικά, αλλά και για τις πηγές ενημέρωσης από τις οποίες θα επιθυμούσαν στο μέλλον να ενημερώνονται. Οι απαντήσεις τους στα ερωτήματα αυτά είναι δυνατόν να βοηθήσουν σημαντικά στην επιτυχή στόχευση από την ΓΓΝΓ νέων συμμετεχόντων στα προγράμματα και τις υπηρεσίες της, μέσα από τους διαύλους που οι ίδιοι επισημαίνουν. Εξάλλου, στις προσωπικές συνεντεύξεις εκφράζεται συχνά έντονο και το αίτημα για ένα θεσμό που θα αναπτύσσει την άμεση διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ των νέων και θα μιλάει τη γλώσσα τους.

Κατά δήλωσή τους, η πλειονότητα των νέων δεν μαθαίνει από πουθενά για τις πρωτοβουλίες και τα προγράμματα της Γραμματείας. Πέραν αυτού, συχνά εκφράστηκε η άποψη ότι υπάρχει ένα κενό επικοινωνίας μεταξύ των νέων και των θεσμικών φορέων της Πολιτείας οι οποίοι ασχολούνται με θέματα νεολαίας. Υπάρχει μια δυσκολία επικοινωνίας, είτε γιατί δεν «μεταφράζονται» σωστά τα αιτήματα των νέων, είτε γιατί γενικά δεν «μιλιέται η ίδια γλώσσα», είτε γιατί δεν υπάρχει ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο. Αυτό το ρόλο του συνδετικού κρίκου, ζητούν να παίζει ουσιαστικά και αποτελεσματικά η ΓΓΝΓ, καθώς επίσης και να κάνει μια καταγραφή αναγκών («να μάθει ποιοι είμαστε οι νέοι και τι θέλουμε»). Εξάλλου, στην ανάγκη αυτή, την οποία η ίδια η πολιτεία αναγνωρίζει, απαντά και η ανά χείρας μελέτη.

Κατά τα άλλα, η τηλεόραση αποτελεί τη συνηθέστερη πηγή ενημέρωσης γύρω από τις δραστηριότητες της ΓΓΝΓ. Το μέσο αυτό αποτελεί, εξάλλου, και το πλέον επιθυμητό μέσο-πηγή σχετικής ενημέρωσης συγκεντρώνοντας ένα εντυπωσιακό 56.2% θετικών απαντήσεων. Αναμφισβήτητα λοιπόν η τηλεόραση είναι το μέσον μέσω του οποίου η ΓΓΝΓ θα μπορούσε να κινητοποιήσει τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό από όλες τις κατηγορίες νέων. Προσφέρεται επομένως για μηνύματα γενικού ενδιαφέροντος. Το πρόσφατο ‘διαφημιστικό σποτ’ της ΓΓΝΓ κατά της βίας συνιστά μια καλή αρχή χρήσης του μέσου και εξοικείωσης του κοινού με την παρουσία της Γραμματείας σε αυτό. Η εικόνα αυτή συνάδει με τα γενικότερα ποσοστά υψηλής τηλεθέασης που καταγράφει η έρευνα. Η τηλεόραση είναι ένα μαζικό μέσο επικοινωνίας που καταλαμβάνει σημαντικό μέρος του ελεύθερου χρόνου των νέων. Το 78.2% των ερωτώμενων στην έρευνά μας βλέπει καθημερινά τηλεόραση έως τρεις ώρες. Σχεδόν 13%, ποσοστό όχι αμελητέο, παρακολουθεί από τέσσερις έως πέντε ώρες και από πέντε ώρες και πάνω παρακολουθεί

το 9% περίπου. Πάντως, οι πλέον μορφωμένοι νέοι παρακολουθούν λιγότερο τηλεόραση από ό,τι οι λιγότερο μορφωμένοι.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει πάντως να αναφερθεί ότι, ανεξαρτήτως των επιμέρους τιμών της τηλεθέασης, το ίδιο το μέσο δεν είναι ιδιαίτερα αξιόπιστο στα μάτια της νέας γενιάς, και αυτό προκύπτει τόσο από την δειγματοληπτική έρευνα όσο και από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις. Πιο συγκεκριμένα, από τις συνεντεύξεις αυτές προέκυψε ότι η αξιοπιστία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης είναι γενικά πολύ χαμηλή. Βασικός παράγοντας της αναξιπιστίας αυτής είναι κυρίως το γνωστό θέμα της «διαπλοκής»: Τα ΜΜΕ γίνονται αντιληπτά ως «εργαλείο» ικανοποίησης συμφερόντων (κυρίως οικονομικών), ενώ είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι σε γενικές γραμμές η αναξιπιστία είναι κάτι που προσάπτεται σε όλα τα Μέσα, ανεξάρτητα από το είδος τους. Εντονότερη πάντως κριτική ασκείται στην τηλεόραση, στην οποία εκτός από αναξιπιστία προσάπτεται και μία γενικότερη προσπάθεια αποπροσανατολισμού από σημαντικά ζητήματα και κατασκευής μιας ψευδούς πραγματικότητας μέσα από την ύπαρξη πληθώρας εκπομπών «κουτσομπολιού» αλλά και «reality shows». Στο σημείο αυτό ο λόγος των συμμετεχόντων παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα αντίφαση. Εκ πρώτης, οι νέοι φαίνονται να πλησιάζουν ένα σημείο κορεσμού από την έκθεσή τους στα αναξιόπιστα «σκουπίδια» των μέσων. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο ανάγνωσης όμως, τα στοιχεία και οι λεπτομέρειες που χρησιμοποιούν για να παισιώσουν και να τεκμηριώσουν το απαξιωτικό επιχειρήμά τους, δείχνει πως χρησιμοποιούν τα μέσα αρκετά συχνά και συστηματικά, ώστε να γνωρίζουν πολύ καλά τα περιεχόμενά τους. Φαίνεται πως ο κριτικός λόγος που ακούγεται για τα μέσα παρακινεί τους νέους να τηρήσουν μια «πολιτικώς ορθή» στάση, επικρίνοντάς τα. Αλλά συγχρόνως οι ίδιοι καταφεύγουν αρκετά συχνά σε αυτά για να «ελαφρύνουν» τη διάθεσή τους ή να «ξεχαστούν» από τις δυσκολίες της καθημερινότητας.

Για να επιστρέψουμε όμως στην θεματική της επικοινωνίας αναφορικά με τον θεσμό της ΓΓΝΓ, πέρα από την τηλεόραση, η οικογένεια και το εκπαιδευτικό σύστημα παραμένουν για τους νέους που ανήκουν στην μικρότερη ηλικιακή κατηγορία (15-17 ετών) σημαντικές πηγές ενημέρωσης. Η αντίστροφη εικόνα εμφανίζεται όταν εξετάζουμε την περίπτωση των εφημερίδων, από τις οποίες ενημερώνονται με συγκριτικά μεγαλύτερη συχνότητα νέοι μεγαλύτερης ηλικίας και υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου.

Η περίπτωση του διαδικτύου είναι ενδεικτική από την άποψη αυτή: συνιστά πηγή ενημέρωσης κατά συντριπτικά υψηλότερη συχνότητα στους νέους με υψηλότερη μόρφωση και μεγαλύτερη ηλικία. Γενικότερα πάντως, από την άποψη της εξοικείωσης με την σύγχρονη τεχνολογία, η έρευνα κατέγραψε πως ηλεκτρονικό υπολογιστή χρησιμοποιεί ένα σημαντικό 62.5% και πρόσβαση στο διαδίκτυο δηλώνει πως έχει το 47.8% των νέων. Εξάλλου, στη χρήση νέων τεχνολογιών εκτός της κινητής τηλεφωνίας, της οποίας η διείσδυση είναι γενικευμένη και ισομερώς κατανεμημένη, παρατηρείται μια συστηματική υπεροχή του κέντρου έναντι της περιφέρειας και των πλέον μορφωμένων έναντι των λιγότερο μορφωμένων. Όπως όμως προκύπτει από τον λόγο των ερωτώμενων, παρά την τεράστια εξάπλωση της, η σχέση με την τεχνολογία μοιάζει σαν μια σχέση εξάρτησης και αποξένωσης από την προσωπική επαφή. Επικρίνεται, αλλά κανείς δεν μπορεί να της ξεφύγει. Όλοι σχεδόν διαθέτουν κινητά τηλέφωνα – υπολογιστές κ.λπ. – και τα χρησιμοποιούν, και – ταυτοχρόνως – όλοι τα κατακρίνουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από τα ποσοτικά και ποιοτικά ευρήματα της έρευνας, καθώς και από την συνδυαστική τους ερμηνεία, προκύπτουν μια σειρά από συγκεκριμένες προτάσεις, οι οποίες θα ήταν δυνατόν να ληφθούν υπόψη από τους ευρωπαϊκούς και κρατικούς θεσμούς που συνδέονται με την νεολαία, ιδίως δε από την ΓΓΝΓ.

Οι προτάσεις αυτές ομαδοποιούνται σε τρεις επιμέρους άξονες:

3.1. Η έρευνα της νεολαίας

Είναι προφανές ότι το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα δεν ήταν σε θέση να καλύψει το πλήρες φάσμα των θεματικών αξόνων που σχετίζονται με την νεολαία. Έτσι, είναι αναγκαία η διενέργεια αντίστοιχων ερευνών που θα επικεντρωθούν σε ζητήματα που ακροθιγώς μόνο αναδείχθηκαν, αλλά που είτε χρήζουν άμεσης διερεύνησης είτε/και συνιστούν επείγουσες προτεραιότητες εθνικών και ευρωπαϊκών θεσμών. Για παράδειγμα, το πρόβλημα της **ξενοφοβίας** και του **ρατσισμού** αναδείχθηκε en passant από την ιεράρχηση των εθελοντικών δραστηριοτήτων που επιλέγουν οι νέοι για πιθανή μελλοντική δραστηριοποίηση, είναι φλέγον – όπως προκύπτει από μια πληθώρα στοιχείων, συμπεριλαμβανομένων και άλλων διεθνών ερευνών – και, συγχρόνως, αποτελεί βασική προτεραιότητα για το 2005 της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του προγράμματος ΝΕΟΛΑΙΑ.

Αντιστοίχως, τούτη η έρευνα δεν ήταν σε θέση να καλύψει το σύνολο των πιθανών ερευνητικών μεθόδων και προσεγγίσεων που απαιτούνται για την πληρέστερη δυνατή γνώση της νεολαίας. **Ενώ, από τη μία, διεύρυνε αποφασιστικά τη μεθοδολογική και ερμηνευτική λογική που διέκρινε προγενέστερες έρευνες, συνδυάζοντας την ποσοτική/δειγματοληπτική μέθοδο με την ποιοτική μέθοδο των συνεντεύξεων βάθους και εισάγοντας ορισμένα σύγχρονα μεθοδολογικά και ερμηνευτικά εργαλεία και δείκτες, δεν διέθετε το απαιτούμενο χρονικό εύρος και τους αντίστοιχους πόρους, που θα επέτρεπαν και την χρήση άλλων σημαντικών μεθόδων (focus groups, άλλες ερμηνευτικές προσεγγίσεις), που θα πρέπει όμως να δοκιμαστούν στο μέλλον.**

Μελλοντικές έρευνες θα πρέπει επίσης να συμπεριλάβουν στο δείγμα τους και τους μη-Έλληνες νέους που διαβιούν στην Ελλάδα, δεδομένου του σημαντικού πια ποσοστού του πληθυσμού που αποτελείται από μετανάστες, για τους οποίους μάλιστα η γνώση μας είναι μηδαμινή ενώ η ανάγκη σχετικών δράσεων μεγάλη (κάτι που ισχύει και για άλλες ομάδες που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό).

Επειδή δε η παρακολούθηση των εξεταζόμενων παραμέτρων οφείλει να είναι συνεχής, και επειδή η συνέχεια και η παρακολούθηση των τάσεων στη διαχρονία δεν επιτυγχάνεται απολύτως με την πραγματοποίηση ασύνδετων ερευνών (παρότι στην περίπτωση μας καταβλήθηκε ιδιαίτερη προσπάθεια συνδυαστικής ερμηνείας των ευρημάτων με συγκριτική αναφορά σε προγενέστερες μελέτες), προτείνεται η δημιουργία ενός *Ερευνητικού Παρατηρητηρίου για τη Νεολαία* που θα διεξάγει ανά τακτικά χρονικά διαστήματα έρευνες τάσεων και θα ερευνά εν γένει την ελληνική νεολαία, καθώς και τις αντιλήψεις που έχει ελληνική κοινωνία για τη νεολαία, όπως αυτές εκφράζονται από τον Τύπο και τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ και οι οποίες μπορούν να διερευνηθούν μέσω ενός συστήματος media monitoring. Όλα αυτά θα μπορούν να προσφέρουν την απαραίτητη επιστημονική υποστήριξη για τη χάραξη πολιτικής από μέρους της ΓΓΝΓ, και όχι μόνον.

Τέλος, όπως προκύπτει και από τις προτεραιότητες της Λευκής Βίβλου και του προγράμματος ΝΕΟΛΑΙΑ, εκτός της ίδιας της διενέργειας ερευνητικών προγραμμάτων και της χρήσης των ευρημάτων από τους αντίστοιχους θεσμούς, μεγάλη σημασία έχει και η διάχυση της παραγόμενης από αυτά γνώσης τόσο στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία όσο και στην ευρωπαϊκή ερευνητική κοινότητα με απότερο σκοπό την δημιουργία ενός πανευρωπαϊκού γνωστικού πεδίου για τη νεολαία. **Προτείνεται λοιπόν η περαιτέρω επεξεργασία των ευρημάτων της έρευνας και η έκδοση της ανά χείρας μελέτης σε μορφή βιβλίου, όπως και η μετάφραση στα αγγλικά τουλάχιστον ενός executive report που θα βασιστεί στο κείμενο των συμπερασμάτων.**

3.2. Άξονες δράσεις υψηλής προτεραιότητας

Από το σώμα των ευρημάτων προκύπτουν ασφαλώς ποικίλα ζητήματα και θεματικές που θα πρέπει να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας από την ΓΓΝΓ με στόχο την ανάληψη των αντίστοιχων πρωτοβουλιών και δράσεων. Δεν ανήκει φυσικά στην αρμοδιότητα της ερευνητικής ομάδας να επιλέξει ή να ιεραρχήσει τις θεματικές αυτές, ούτε και να προτείνει επιμέρους πολιτικές. Είναι όμως δυνατή η παράθεση ορισμένων σχετικών επισημάνσεων.

Εκείνο που διαφαίνεται κατά τρόπο που είναι δύσκολο να αγνοηθεί είναι η σχετική ανασφάλεια και αβεβαιότητα που βιώνει η νέα γενιά, και η πρωτοκαθεδρία της **ανεργίας** ως του σημαντικότερου ίσως διαμορφωτικού παράγοντα αυτής της διάχυτης δυσφορίας. Όπως είδαμε, αυτό προκύπτει τόσο από τις ιεραρχήσεις της κοινωνικής και προσωπικής θεματολογίας – αλλά και από άλλους δείκτες – της ποσοτικής έρευνας, όπως και από τον ίδιο τον ρέοντα λόγο των ερωτώμενων. Επομένως, η απευθείας ενίσχυση των νέων στους τομείς αυτούς – μέσα από δράσεις ανάπτυξης της **δημιουργικότητας** και της **επιχειρηματικότητας**, διευκόλυνσης του **επαγγελματικού προσανατολισμού**, ευκολότερης πρόσβασης στην αγορά εργασίας, αλλά και στήριξης και αποφυγής των **αποκλεισμού** όσων νέων βιώνουν το φάσμα της ανεργίας – αλλά και η γενικότερη ενίσχυση θεσμών που τους προσφέρουν ήδη ψυχική και πρακτική στήριξη – όπως η οικογένεια – θα πρέπει να ιεραρχηθούν κατά τον ανάλογο τρόπο. Εντούτοις, είναι προφανές ότι η ΓΓΝΓ από μόνη της δεν είναι σε θέση να ανατρέψει αυτήν την κατάσταση ανασφάλειας, η οποία συνδέεται με ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες. Υπό αυτήν την έννοια, η δυσφορία για την οποία μιλήσαμε είναι μια μορφή «δυσφορίας μέσα στον πολιτισμό» με την φροϋδική έννοια του όρου, ένα σύμπτωμα της εν πολλοίς αντιφατικής βιωμένης εμπειρίας της νεολαίας μέσα σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο που υπόσχεται τις μεγαλύτερες απολαύσεις, συνδεδεμένες όμως με την μεγαλύτερη αλλοτρίωση και ισχυρά εμπόδια προσπέλασης. Επίσης, η αναντιστοιχία μεταξύ υπεσχημένων και πραγματικότητας γεννά συχνά ανομικές συμπεριφορές που λειτουργούν ως εκδραμάτιση της εν λόγω δυσφορίας.

Όσον αφορά πάντως τα επιμέρους πεδία δραστηριότητας και τις νέες πρωτοβουλίες που προτίθεται να αναλάβει η ΓΓΝΓ, το σχετικό κεφάλαιο της ανά χειράς μελέτης είναι αυτονόητο πως θα λειτουργήσει επιβοηθητικά στο έργο της Γραμματείας.

Επισημαίνουμε απλώς συμπερασματικά ότι η **επαναφορά της κάρτας νέων** συγκεντρώνει, μεταξύ των συγκεκριμένων επιλογών, την προτίμηση της νεολαίας και η επανεισαγωγή της αναμένεται να συναντήσει ιδιαίτερα ευνοϊκή υποδοχή, αρκεί βεβαίως να προβληθούν κατάλληλα μέσα από δοκιμασμένες τεχνικές του κοινωνικού μάρκετινγκ. Όσο για τον **εθελοντισμό**, όπως προκύπτει από την χαμηλή συμμετοχή σε συλλογικές οργανώσεις εν γένει – εύρημα που συνδέεται και με την διάχυτη δυσπιστία προς το δημόσιο χώρο και τους θεσμούς – δεν λειτουργεί από μόνος του ως αυτόνομη αξία που μπορεί να κινητοποιήσει την συλλογική δράση. Αν λοιπόν η ενίσχυση του εθελοντισμού αξιολογείται ως δράση υψηλής προτεραιότητας – πράγμα που συμβαίνει στο ευρωπαϊκό πλαίσιο – θα πρέπει να ενθαρρυνθεί και να υποστηριχθεί (διακριτικά ασφαλώς) στα πρώτα του βήματα και να συνδεθεί με αξίες που ήδη συγκεντρώνουν την αποδοχή των νέων (κάτι που φαίνεται ότι λειτούργησε στην περίπτωση των Ολυμπιακών αγώνων).

3.3. Επικοινωνία

Καμιά πρωτοβουλία της ΓΓΝΓ δεν θα έχει την αναμενόμενη επιτυχία και απήχηση, αν δεν κατορθώσει να αντιστρέψει το κλίμα δυσπιστίας που κυριαρχεί στην στάση των νέων απέναντι στην πολιτική και τη δημόσια διοίκηση, και αν δεν κερδίσει την εμπιστοσύνη τους απευθυνόμενη σε αυτούς στην δική τους γλώσσα. **Οι νέοι απαιτούν αμεσότητα λόγου και πρόσβασης, αντιγραφειοκρατική λειτουργία, και αξιοπιστία.** Η ΓΓΝΓ οφείλει να δημιουργήσει διόδους προσωπικής, έντιμης επαφής, και να είναι ένας οργανισμός με «αντι-γραφειοκρατικό» πρόσωπο και λειτουργία. Για να πείσει σε ένα πρώτο και βασικό επίπεδο οφείλει να δείξει ότι βρίσκεται μακριά από τα γραφειοκρατικά προβλήματα και πρότυπα του υπολοίπου δημόσιου τομέα: δηλαδή, να είναι μια κρατική, δημόσια υπηρεσία η οποία όμως να λειτουργεί με άλλους όρους. Στην κατεύθυνση αυτή είναι δυνατόν να δοκιμαστούν νέες πρωτοβουλίες όπως **η πρόσληψη νέων ανθρώπων για την στελέχωση συγκεκριμένων προγραμμάτων (stage)**, η θεσμοθέτηση **διαδικασιών διαβούλευσης με τους νέους** πέρα από τα καθιερωμένα κανάλια (που είναι δυνατόν να αναζωογονήσει και την πολιτική συμμετοχή των νέων πολιτών, όπως και την θετική από μέρους τους επαναξιολόγηση της λειτουργίας της δημοκρατίας), αλλά και η ενίσχυση των θεσμών εκείνων που φέρνουν τη ΓΓΝΓ κοντά

στην τοπική κοινωνία (η μεγάλη συγκριτικά απήχηση των **Κέντρων Πληροφόρησης Νέων** θα πρέπει να αξιολογηθεί ιδιαίτερος στο σημείο αυτό).

Αναφορικά με την επικοινωνιακή στρατηγική της ΓΓΝΓ, από την ανάλυση των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των ερωτώμενων προκύπτει ότι υπάρχουν πηγές ενημέρωσης που προσεγγίζουν τους νέους κατά έναν σχετικά πολυσυλλεκτικό (δια-ταξικό, δια-ηλικιακό και δια-μορφωτικό) τρόπο, όπως η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και τα περιοδικά, αλλά και μέσα που χρησιμοποιούνται κυρίως από συγκεκριμένες κατηγορίες νέων (εκπαιδευτικό σύστημα, εφημερίδες, διαδίκτυο). Φυσικά, η ΓΓΝΓ δεν είναι αναγκασμένη να ακολουθήσει κατά γράμμα τις προτιμήσεις που καταγράφονται παραπάνω, ιδίως στις περιπτώσεις που ενέχουν ένα ιδιαίτερα υψηλό κόστος (τηλεόραση). Μια εναλλακτική επιλογή θα προωθούσε την **ενίσχυση της προσβασιμότητας των νέων στα μέσα εκείνα που προσφέρουν στη ΓΓΝΓ την δυνατότητα να επικοινωνεί μαζί τους με τον πιο αποτελεσματικό αλλά και οικονομικό τρόπο (όπως το διαδίκτυο)**. Έτσι, θα μπορούσε να στραφεί στην **συμπερίληψη φθηνών διαδικτυακών συνδρομών στην κάρτα νέων**, και γενικότερα στην ανάπτυξη πολιτικών που θα ενισχύουν την προσβασιμότητα των νέων στο διαδίκτυο. Από την άλλη, υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό νέων που χρησιμοποιεί το διαδίκτυο, αλλά όχι προφανώς ως πηγή ενημέρωσης για τις δράσεις της ΓΓΝΓ (47.8% δηλώνει πως έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο, αλλά μόνον 5.9% ενημερώνεται μέσα από αυτό για τα της ΓΓΝΓ, ενώ μόνον 22.0% θα ήθελε να ενημερώνεται μέσα από αυτό το μέσο). Εδώ το πρόβλημα ίσως να έγκειται στην συγκεκριμένη μορφή διαδικτυακής παρουσίας της ΓΓΝΓ – **η ανάπτυξη ενός τελειοποιημένου portal αναμένεται να επηρεάσει θετικά ως προς αυτή την σημαντική διάσταση**.